

A

ČESKÝ HERBÁŘ.

—
Popsání

všech známých bylin léčebných a rostlin užitečných pro obchod a průmysl, zároveň s navedením, jak se pěstují, sbírají a jak se z nich připravují léky, šťávy a domácí prostředky, s ohledem zvláštním na léčení domácích zvířat.

S vyobrazením rostlin jedovatých a jiných velmi důležitých bylin.

Dle nejlepších pramenů vzdělal dr. **V. K.**

Druhé, opravené a rozmnožené vydání.

—
V PRAZE.

Nákladem Aloise Hynka, knihkupce.

Úvod.

Potřeba léků a tužba po nich jest člověku přirozená, jak dosvědčuje příklad divochů, lidí to, kteří žijou způsobem přirozeným a snaží se vyhledávati léčebné byliny, dráždivé koření a prostředky opojné. Z toho vychází na jevo, že pud tento jest přirozený, a ne teprv uměle člověku vštípený.

Lékem nebo léčebným prostředkem nazýváme to, co stav nemocný odstraňuje a zapuzuje zjednávajíc nám opět dřívější stav zdravý. Lék má za úkol odstraniti příčinu, z které nemoc vznikla, nebo změnu, která nemocí byla způsobena aneb podporovati snahu tělesného ústrojí, by docílen byl pořádek a rovnováha přerušené stavem nemocným.

Dle toho budeme rozeznávati léky takové, kterými lze nějaké nemoci předejiti; dále takové, které poskytují úlevu tím, že mírní nemoc nezhojitelnou nebo krotí jednotlivé místní bolesti, a léky, které odstraňují příčinu nemoci a tak léčivě působí nebo podporují tělesné ústrojí v snaze po zjednání stavu zdravotního.

Prostředky lékárnické jsou léky, které způsobují větší změnu v těle, majíce zvláštní moc a účinek; jsou

to obyčejně lučební sloučeniny a nejvíce uměle připraveny. Léky jsou dle tvaru svého především tekuté nebo pevné; prvnější jsou:

Roztoky, v kterých prostředek celý nalezá se ve způsobu tekutiny. K účelu tomu potřebuje se voda, líh, ocet, vino a j.

Míšenice (Mixture) jest, jak jméno samo již prozrazuje, smíšenina rozličných substancí čili látek, jež se užívají obyčejně uvnitř, a sice po šálku nebo po lžíci.

Emulze dostanou se dvojím způsobem, buď že se utluče nějaké semeno s vodou nebo se trou pryškyřice, balsamy s gumou nebo žloutkem a přidá se vody.

Štávy jsou tekutiny obsažené v rostlinách, a dobývají se lisováním; potřebují se co léky nebo zhuštěné, aneb k tomu, by v nich těleso jiné bylo rozpuštěno. Voda čistá, překapaná (destilovaná), která neobsahuje v sobě žádných cizích látek, potřebuje se k rozpuštění.

Odvar se nabude vařením rozličných prostředků ve vodě. Vaření to trvá delší nebo kratší čas, dle tvrdosti látky vařené; dřevo vaří se obyčejně déle než kořen nebo kůra.

Zpařenina jest prostředek docílený tím, že se látka nějaká polije vařící vodou, nebo rozličnými tekutinami, a nechá státi nějaký čas, načež se slije.

Tinktura nazývá se lék podobný spařenině, pouze že bere se líh místo vody, v němž prostředek se úplně rozpustí; složenou jest tinktura, jestliže prostředků více bylo rozpuštěno.

Vodičky, na př. oční, k mytí, kloktadla ku vstříkování (klystýry) a pod.

Obkladky, vlhké nebo suché.

Špecie nazývají se michanice několika léků rozdrobených a sice kořínků, kůry, listí, květů, jader, semen a j.

Některé hlavnější špecie jsou:

Aibiš čili thé ibiškové, které záleží z rozkrájeného kořene ibiškového ($\frac{1}{2}$ kilg.), nati ibiškové (1 kilgr.) a lekořice ($\frac{1}{4}$ kilg.)

Prsní thé a sice: datle rozpuštěné, fíky, hrozinky, isop, kroupy a sladké dřevo.

Špecie k utišení bolestí a zahřívání nabude se z makovic, blinu, květu bezového a heřmánku.

Špecie počišťovací, které napomáhají stolici, jsou: kořen čekanky, sladké dřevo, feníkl, anýz, sliz, divizna a j.; prudší, nebo silnější: manna, reveň, sena, jalappa, soli, (hořká, Glauberova), vody hořké, ricinus, (olej), aloe a j. Při užívání těchto, zvláště některých, na př. aloe, potřebí větší opatrnosti.

Špecie pro klystýr se zhotoví z heřmánku, ibiškových listů a lněného semene — vše utlučeno.

Kloktadlo shotoví se ze slizu, ibišku, divizny a bezového květu; též šalvěj a růže nebo jitrocel se dle okolností přidají.

Při užívání především ohled vzítí se musí na povahu nemocného, na způsob života, na ústrojí, jež neduhem postiženo, na podnebí, počasí, na stáří; neboť malému děcku nelze dáti takovou část, jakou potřebuje muž dospělý.

Také ženy obyčejně nesnesou tolik, co muži.

Způsob života, podnebí, počasí mají též vliv na

léky a dávky. V zimě na př. nelze provést, neb jen nesnadno léčení, které se hodí dobře z jara a v letě, pití vod mineralních, léčení v lázních. Ráno žaludek lačný jinak přijímá léky než v poledne aneb večer, kdy jest naplněn.

Obecenstvo samo nutí lékaře, by se oddali šarlatanství. Radi-li lékař dietu, obkladky, studenou vodu, pohybování v čerstvém vzduchu, a nepíše recepty, soudí o něm lid, že není pravým doktorem, poněvadž nepředpisuje drahé prostředky z lékárny.

Lékař praktický ví, jak lid lpí na předsudcích, a považuje za řádného lékaře pouze toho, kdo píše sáhodlouhé recepty, myslíc, že mnoho pomůže zase mnoho.

Novější lékaři užívají prostředků jednoduchých, nápodobující tím přírodu.

Není účelem spisu toho, lékaře učinit zbytečným, ba radíme v nemoci prudké hned povolati lékaře, což se opomene často a nemoc zatím vzmuže se tak, že konečně lékař není více s to pomoci.

V knize této udány jsou síly léčebné, jež mají byliny a rostliny mnohé, rostoucí u nás, zároveň s návodem, jak se z nich léky upravit a upotřebiti mají.

Každý nalezne tu mnoho prostředků jednoduchých, jež příroda určila k léčení rozličných nemocí, které však mnozí lékaři bez příčiny zavrhuji.

Konečně budiž podotknuto, že při tomto novém vydání přihlíženo k léčení zvířat a při vhodných prostředcích udáno, jak dalece hodí se zvláště pro nejdůležitější zvířata domácí.

Agave (*Agave*) a) obecná (*A. americana*) má stvol tuhý, oblý 24—36 st. vysoký, dole někdy 1 st. tlustý, na konci rozdělený na latu, nesoucí třeba 4000 květů, které jsou nahromaděné u velikých chomáčích, zelenavě žluté, silně vonící. Roste v jižní Americe a také v jižní Evropě; kvete v srpnu až do října. Ve vlasti kvete po osmi rocích, u nás ve skleníku teprv u velkém stáří. Květ vyměšuje med, jenž padá jako dešť, zatřeseš-li stvolem.

b) mexická (*A. mexicana*) podobná předešlé. Kořen téže dává jakési konopí; stvol pak šťávu sladkou, z které se připravuje nápoj, pulk zvaný, jenž páchne nepříjemně, ač má chuť dobrou; z listí dobývá se též konopí.

c) smradlavá (*A. foetida*) — listí její poskytuje mnoho konopí na provazy.

Ještě jiné druhy jsou: živorodná, v Mexiku a Brasilii. Stvol houbovitý, třený snadno se vznítí a slouží k rozdělávání ohně. Štáva z kořene a listí účinkuje na ryby, jež zpitomí tak, že rukama se dají chytati; též vyhání pot z těla, zvláště v nemocech nakažlivých; kúbská — jejíž listy místo mýdla se potřebují.

Štáva listí a kořene prvéjších druhů svařená jako syrop léčí prý souchotiny.

Akát (Acacia), známý strom, pochází z teplých krajín, ač nyní zdomácněl u nás.

Rozeznává se několik druhů; některé rostou co keře. Hlavnější druhy jsou: Catechu ve východní Indii a Bengalsku. Ze dříví a nezralého ovoce tohoto stromu připravuje se výtažek, catechu zvaný, jenž má účinek stahující. Štáva stromu užívá se k upevnění dásní. Též proti průjemu se jí užívá a proti bolení očí.

Některé druhy akátů rostou v Africe, od Senegalu až do Egyptu; v Arabii zase jiné, které poskytují tak zvané arabské klí, gummiarabicum.

Arabské klí tvoří kousky nepravidelné, bělavé, žlutavé bez vůně a chuti, ač bývá nakyslé; rozpouští se v studené vodě; senegalská guma tvoří větší, okrouhlejší, červenavé, průhledné kusy.

V lékařství užívá se jí při zánětech; rozpouští se ve vodě a pije; zvláště používá se k ochraně proti účinku ostrých látek; užívá se též proti průjemu, kášli; co prášku užívá se jí k zasypávání, by zastavila se krev tekoucí z ran, při čemž dobře jest přimíchati trochu kamence.

Akonitin (aconitin) viz: O m ě j.

Aksamitník (Tagetes) jest ozdobná rostlina zahradní pocházející z Mexika. Květy a listy její voní silně ale ne příjemně. Odvar žene na moč a čmýru; větší dávka způsobí dávení; také se užívá proti zimnici a zácpě.

Aloe (Aloes, aloe) pokolení obsahující asi 780 rodů, jež rostou skoro všude v jižní Africe; listy

mají vesměs tlusté, dužnaté, kmen nepatrný, stromovitý, dřevnatý, jednoduchý, květy na brozdech konečných, prodloužených; a) obecný (*A. vulgaris*). Kmen jednoduchý, obvykle zkrivený, 1—2 st. vysoký dřevnatý, štavnatý, roste v Africe a též v Americe, i v jižní Evropě; b) stromovitý (*A. arborescens*). Kmen vysoký 10—12 st. na předhoří dobré naděje; kvete v červnu a červenci; c) klasatý (*A. spicata*), kmen 4 st. vysoký, květy v klasech, bělavé, zvonkovité; též na předhoří dobré naděje; d) sokotorský (*A. soccotorina*), kmen 2—6 st. vysoký, roste na ostrově Sokotoře, v Arabii a v Indii východní.

Z hořké šťavy rostliny té dělají aloe, klejopryskyřici, která jest prospěšným lékem. K tomu účelu nařeže se listí a chytá se šťáva kapající; vaří-li se listí ve vodě, není aloe tak dobré; nejšpatnější jest, které se dobývá vytlačením. Nejčistší jest aloe sokotorské, velmi hořké a nepříjemně zapáchající; pochází z Indie; dobrohorské jest žlutší. Lék ten podporuje zažívání, vyměšování žluči a výkalů.

Účinek počíšťující objevuje se teprv za 6—8, ba též za 12—24 hodin. Aloe nehodí se pro lidi plnokrevné, vášnivé, též ne při zánětech; dává se v malých dávkách, co pilulky 1—2 gr. při špatném zažívání, zašlemování, nečinnosti střev, proti žloutence a blednici, haemorrhoidám, jestliže dostavují se tlučení srdce, závrať a j., též při nepravidelné čmýře. Tinktura připravuje se, když se vezme $\frac{1}{3}$ aloe, $\frac{1}{3}$ vína neb lihu vodou rozředěného, nebo francouzské kořalky, což se po několika dnech slije. Užívá se denně 1—2krát po 8—10 kapkách na cukru.

Švédská životní esence připravuje se takto: Vezme

se 1 lot aloe, modřínové houby, reveň, šafrán, kořen citváru, kořen hořce, galganový kořen, myrrha, dryák po $\frac{1}{2}$ lt. Vše se utluče, dá do lahve s cukrem, nebo bez něho a nalije se 25—30 lt. silné kořalky nebo slabého lihu a nechá se to v teple státi několik dní, načež se to procedí.

Víno aloeové připravuje se z aloe sokotorského, jež utluče se na prášek, k němuž přidá se tlučené skořice (4 drachmy), vína xereského (4 žejdliky), což nechá se 7 dní na teplém místě a pak se procedí; toto víno silí žaludek a čistí život.

Budiž tuto podotknuto, že není radno užívatí často léků počišťujících, neboť tím ochabuje pak ústrojí zaživací; zvláště prudké prostředky užívatí zrazujeme každého.

Aloe dává se zvířatům uvnitř i zevně. K účelu počišťování dávají se menší dávky a neprospěje-li to, zvýší se. Užívá se proti ochablosti ústrojí zaživacích, při zašlemování, při nechuti ku žrádlu, špatném zažívání, průjemů i zácpě a proti červům. Také se dává při zácpě v játrech, chronické žloutence, úplavici a pod. nemocích. V takovém případě dává se koním po 2—4, skotu 4—8 gr., ovčím a prasatům 0,60—2,5, psům 0,05—0,3 gr., denně 3—4krát ve spojení s léky svraskujícími. — Nejvíce užívá se aloe za počišťovadlo a v tom ohledu zvláště u koní dává se mu přednost. U přeživavců účinek jeho není tak jistým, u psů účinkuje jalapa nebo kalomel jakožto počišťovadlo jistěji. Aloe užívá se k počištění při zácpě, vzniklé z ochablosti konečníku, proti kolice u koní, proti špatnému zažívání u skotu (se soli glauberovou) proti škrkavkám, hostci, zánětu očí aneb mozku, proti oto-

kům na bříše, vyraženinám a pod. Mimo to se užívá jakožto ochranný prostředek proti neduhům, které mohou vzniknouti z plnokrevnosti u koní, kteří málo se pohybují a mnoho žerou a tloustnou příliš. Při zá-
nětech a prudkých bolestech v bříše nesmí se užívati aloe.

Pro koně dává se aloe samotná jako počišťo-
vadlo po 1,20—2,25 gr., skotu 1,5—3,0 gr., ovcím 0,75
až 2,25 gr., prasatům 75 gr., psům 1,23—4 gr. Koním
a prasatům lze dávatí lék ten jakožto pilule, kdežto
pro přeživavce hodi se lépe ve způsobu tekutiny.

Aloe smíchá se s jinými léky, s mýdlem, s ko-
řalkou, solí hořkou, kalomelem, čemeřicí a j.

Vezme se 24—40 gr. prášku z aloe, 12—15 gr.
mýdla a vlažné vody dle potřeby, utře se to, smíchá
a udělá se pilule, jež dá se najednou koni. Dobře pů-
sobí tyto pilule:

Prášku z aloe dá se 25 gr. a 13,5 gr. drasla
rozpuštěného, což se promíchá v hrnci a pak se z toho
udělá 15 gr. pilulí. Koním a kravám dávají se 2—3,
prasatům po jedné.

Výtažek, extrakt působí mírněji a proto mu dá-
vají zvěrolékaři přednost.

Užívá-li se aloe za počišťovadlo u zvířat a zvláště
u koní, musí se zároveň zachovati dieta, by se usna-
dnil účinek a předešlo se kolice neb jiným neduhům.
Dává se koním pouze seno neb otruby, ale na oves
a na 6—12 hodin před užitím léku nedá se zvířeti
pranic žráti, po užití pak dají se mu píti otruby s vodou
a přikryje se. Za 6—8 hodin, jest-li pohoda, vyvede
se ven, jinak se nechá v stáji.

Zevně se dává aloe proti nečistým ranám; dále

k rozeznání zánětu očí, jenž spojen s ochablostí spojky, s přílišným slzením, též proti bělmu. Zevně se dává jako prášek buď o sobě, nebo ve smíšenině s uhlím, otrušíkem, puškvorcem, dubovou korou a pod., jež se na vředy nasypou, nebo se jako masť maže, aneb jako tinktura, kterou se rány natrou.

Jsou-li žaludek nebo střeva zaníceny, nesmí se dáti aloe uvnitř; při zánětu neb citlivosti ran nesmí se dáti zevně.

Ambroň (Ambra); rozeznávají se dva druhy, americký a indický. Z kmenů starých neb ran stromu způsobených vytéká balsam, vonný lék užitečný; převařený slove storax. Dříví indického pálí se co kadidlo. Z toho stromu pochází též storax kapalý, arabským nazvaný.

Ambra snadno chytí a hoří i shoří téměř bez popele; mezi prsty změkne. Užívá se ji k silení čiv, proti křečím, — jinak nejvíce používá se co kadidlo.

Ambrožka viz Světlík.

Amom (Amomum) a) kořen ný (A. aromaticum) roste v Indii, dává kardamom lékární; b) úzkolistý (A. angustifolium) též v Indii, v lékárnách slove kardamom větší; c) rajské zrno (A. granum paradisi), v lékárnách nazývá se semeno rajským zrnem. Potřebuje se k léčení očních neduhů; též dnu léčí a sílí ústroji zaživací. Prášek amomu smíšený s hrozinkami a hřebíčkem hodí se pro staré osoby. Tinktura posilující připravuje se z amomu takto: Vezmi 2½ drachmy amomu, kmínu, košenily, skořice tlučené 5 dr., hrozinek 5 uncí, líhu 4 žejd. a nech to 7 dní na vlažném místě a pak to proced.

Ananas (*Bromelia ananas*) má lodyhu přímou na 1 stopu vysokou, která mezi svazkem tlustých, ouzkých, špičatých a ostnitě zubatých listů vystoupá, a hustý, chocholem listů věnčený klas fialových květů nese. Plod, bobule to šiškovitá, jest dužnatý; zlatožluté nebo červenavé barvy a výborné aromatické vůně. Nalezá se v tropických krajinách; u nás daří se pouze ve skleníku.

Štáva nezralého ovoce slouží za lék proti škrkavkám, a ženoucí na moč. Ze šťávy té připravuje se také víno, které užívá se co lék neb přísada k esenci punčové. Esence ananasová připravuje se z 1 lt. ananasové sílice a 1 lib. lihu. Ocet ananasový shotoví se z rozkrájených a rozmačkaných ananasů, na něž nalije se ocet do láhve, která se dobře uzavře, což nechá se půl dne státi; pak se to scedí; mnoho na jednou octa toho připravití není radno.

Ančar jedovatý (*Antracis toxicaria*) jest velmi veliký strom rostoucí na Javě, který teprv v době novější poznán. Chová v sobě bílou šťávu mlečnatou, ježto jest prudký jed. Tím natirají šípy, jichž vojáci evropští velice se bojí. Dělají je z rákosek 1 stopu dlouhých, jako steblo tlustých, na jednom konci zubem žraločím, na druhém pak kouskem korku opatřených, jež na nepřitele z jakési foukačky foukají. Poraněný cítí hned velikou horkost, závrať a mdlobu, načež záhy skoná.

Za rok pozbývá jed ten síly své; smrtí přišed do krve, v kůži způsobí otok. Nyní znají léky proti jedu tomu; kořen jakýsi (křínu skleněného), jenž užvýkaný dílem se pozře a dílem na ránu položí. Má-li pomoci, musí způsobiti dávení.

Dle zpráv jiných přírodoznalců jsou prý poví-
dačky o stromu tom přepjaté. Jeden z nich dal pose-
kati strom takový, chodil mezi polámanými větvemi a
postříkán jest mlékem jich na rukou i v obličeji, aniž
byl by pocítil bolesti jaké.

Také zvířatům neškodí strom ten, neboť hmyz a
ještěrky lezou po kmenu, ptáci pak sedí na větvích.

Dle zkoušek vykonaných počistuje šťáva stromu
toho horem i dolem; účinkuje také mocně na soustavu
čivní a způsobuje křeče, škodě takto velmi. Slípka po-
raněná na stehně zahynula za 3 minuty na dávení a
křeče.

Avšak jed kuličky účinkuje ještě mocněji a prud-
čeji v těle živočišném.

Angrešt (*Ribes grossularia*) jest nízký, vůbec
známý keř; plody jeho se požívají a slovou vůbec
angrešt; keř nazývá se také srstkou. Angrešt jest
ovoce zdravé, hodí se k upravení vína a octa.

Víno upraví se takto: Vylisuje se šťáva; z mázu
angreštu bývá půl mázu šťávy, jež dá se do sudu a
nechá kysat 6—8 dní. Na to se sud pevně uzavře a
nechá ležet 5—6 neděl. Víno se pak stočí do jiného
sudu a nechá ležet 12 neděl, načež může se pít. Ne-
chá-li se však ležeti 4—5 roků, nabude příjemné vůně
a chuti.

Anýz (*Pimpinella anisum*) má tenký kořen a
přímou lodyhu; bílé květy stojí v okolících. Pochází
z Egypta; nyní pěstuje se také u nás.

Semeny, obsahující etherické oleje, pryskyřice a
j. vyznačuje se příjemnou vůní.

Za dávných již časů užívali ho lékaři co léku;
nyní ovšem potřebuje se též v lékárnách, avšak méně,

při zašlemování, zácpě, nadýmání, křečích, katarrhech, záduše a obtížném dechu, při otrávení, ochrnutí, otěklině; proti vším, které se často vyskytují u nemocných, radí se na kartáč, kterým se hlava čistí, nakapat trochu anýzového oleje. Při obtížném dýchání a křečích prsních působí prospěšně.

Anýz působí zvláště na zaživací ústrojí, při nadýmání a kolice; pocukrovaný anýz užívá se při slabosti žaludkové.

Voda anýzová připravuje se ze 4 lt. anýzu tlučeného, 2 lt. feniklu, $1\frac{1}{2}$ lt. citronové kůry, což se dá do 1 mázu kořalky s $1\frac{1}{2}$ žejdl. vody rozředěné, a nechá se to 8 dní státi; pak se přidá $1\frac{1}{2}$ lib. cukru, 1 máz vody a půl mázu kořalky.

Anýzová esence upraví se z anýzu zeleného, jenž močí se 4 dny v 3 lib. tresti, procedi se, polije lihem, nechá státi 5 dní, procedi a lisuje (filtruje) se.

Anýzová tinktura (výtažek) upraví se takto: Vezme se 1 kvtl. oleje anýzového, 4 kp. fenikl. oleje a 2 kp. oleje z koriandru, což rozpustí se v 1 mázu lihu; též 1 kv. anýz. ol., 45 gr. badyánu, 10 lib. lihu; rozředí se 3 lib. vody — což se obarví na zeleno.

Ve zvěroléčitelství odedávna byl anýz vážen jakožto účinný prostředek proti prsním neduhům, zvláště proti zapálení plic a vůbec proti katarrhům. Též užívá se při špatném zažívání, kolice, průjemů a j. Avšak neduh takovýto nesmí býti spojen s velikou slabostí.

Koním a skotu dává se 30—90, ovcím a prasatům 7—15 gr. buď v prášku nebo odvaru, smíchaný se čpavkem, kalomelem, sirou, jalovcem, terpentýnem a jiným.

Anýz přidává se také do jiných léků, poněvadž mnohá zvířata jej ráda požírají, jako jmenovitě koně a holubi.

Arabské klí (Gummi) pochází z některých druhů akátů, rostoucích v Africe.

Rozpuštěno ve vodě účinkuje prospěšně proti kášli, vředům plicním, též proti žaludkovým obtížím, — tu pije se s vínem, — též za počistující lék se hodi.

Proti chrkání krve užívá se klí toto rozředěné v růžové vodě, — zastavení moče, způsobené chlastem odstraní thé z klí připravené.

Zánět oční léčí se kapáním do oka roztoku klí ve vodě.

Klí dává se obyčejně co smíšenina, pulvis gummosum, skládající se z 1 n. škrobové mouky, též tolik sladkého dřeva (prášku), 2 n. arab. klí a bílého cukru.

Areka (Areca). Strom to z rodu palem; roste na Molukách. Ovoce dužnaté požívá se; má chuť trochu trpkou; míchá se s listím betelovým. Obyvatelé žvýkají vše to neustále. Katechu v našich lékárnách pochází dílem z této rostliny. Účinek betelu jest omámnivý. Chrání prý proti krticím.

Aron (Arum). Rozeznává se několik druhů, jako blamatý, vlaský, malovaný, mucholapný, egyptský. — Tento poslední pěstuje se v Egyptě jako u nás řepa, — hlíza rozkrájená se peče nebo vaří. Malé roličko může uživiti celou rodinu. Zvonkovitý. Sází se v Asii, na Ceylonu, Madagaskaru, jako u nás zemáky. Hlíza se strouhá a vymočí ve vodě. Mouka pozůstala se rozemele, zadělá a peče na placky.

Kořen vůbec má ostré šťávy — chuť ostrou, jako pepř. Čerstvého se užívá proti katarru prsnímu; proti špatnému zažívání, hostci, angl. nemoci, hypochondrii a vředům. Dává se co prášek — 5—15 gr. — nebo co pilulky. Aron italský roste v jižní Evropě.

Kořen jeho přichází do obchodu. V Americe užívá se kořene tamějšího druhu (*A. triphyllum*) jako u nás v lékárnách.

Listy některých druhů vaří se a thé to pije se proti kolice. Také v jiných zemích, kde aron roste, užívá se co lék; tak v Číně, v Indii východní zvláště proti ranám. — V jižní Evropě roste druh zvaný ještěř. (*A. dracunculus*), jenž dosáhne výšky 6—9 dcm. Lodyha jeho jest skvrnatá, tečkovaná, mramoru či hadi kůže podobná.

Prášek pro žaludek z kořene aronu upraví se z 4 lt. sušeného kořene, as 2 lt. kořene puškorcového, 1 lt. anýzu, 3 kvtl. sody.

Arrowroot, mouka škrobová, jež dobývá se z Maranty třtinové (*Maranta arundinacea*), jež roste v Indii západní a v Americe, má lodyhu přímou, 2—4 stopy vysokou. Arrowroot dává se dítkám hubeným, majícím průjem; smíchá se s mlékem nebo polévkou; má-li býti kaše z toho, vezme se více mouky. Též dospělým nemocným, zvláště souchotinářům, dává se. Potřebuje se co lék proti otrávení. Odvar upraví se z 1—3 dk. s 1 uncí vody mícháním, načež přidá se 9 uncí vody vařící a nechá se to trochu povařit; lze také přidati cukr, skořici, malinovou šťávu nebo syrob nějaký.

Artyčok (*Cynara scolymus*) patří do druhu trubkokvětých, s obrovskými bodlákovitými úbory, jejichž

tlusté, zdužnatělé šupiny se jedí. Květ má fialový, kořen tlustý a masitý.

Tohoto užíváno k podporování výkonů rozlučovacíh i co prostředku, jenž žene na moč. Víno z artyčoků, shotovené z vylisované šťávy listí, smíšené s vínem madeirským působí výborně proti vodnatelnosti.

Hořká šťáva v mírných dávkách vzbuzuje chuť, účinkuje na vykalování, změkčujíc výměty, čistí moč, jižto rozmnožuje; zabraňuje přílišné pocení a mírní bolesti hostečné.

Asa smrdutá (čertovo lejno, *Asa foetida*), jest šťáva z kořene rostliny, jež roste v Persii a patří mezi okoličnaté. Kořen čtyry roky starý nařízne se několikráte, načež vytéká bílá šťáva, podobná smetaně, jež na vzduchu zhnědne a zčerná, při čemž hrozně zapáchá.

Štávu podobnou nebo tutéž dává též rostlina podobná, rostoucí v Arabii. Mezi rozličnými druhy asy vyniká ona in granis, t. j. která tvoří kousky jako hrách neb lískový ořech, které jsou zevně žluté, na hnědlé, uvnitř bílé. Do obchodu však přichází obyčejně v kusech větších, nepravidelných, jež jsou rozličně velké, majíce rozmanité barvy.

Látka tato nežli se upotřebí, musí býti utlučena na prášek.

Potom se může užiti proti neduhu ústrojí zažívacího, proti křečím žaludkovým, kolice, nadýmání, zácpě, proti nemocím pocházejícím ze špatného oběhu krve, proti žloutence, kriticím, vodnatelnosti; u ženského pohlaví dává se při nepravidelné čmýře, proti křečím v měchýři a v materníku.

Asa dává se ve způsobě pilulek. Náplast z asy připravuje se takto: Utře se žlutý vosk 2 dk., masť z běloby 9 uncí, asy 6 uncí.

Co náplasti užívá se asy při vředech krtičnatých, v kterémžto případě uvnitř užívati lze tinktury asové.

Ve zvěrolečitelství užívá se čertovo lejno proti nechuti k žrádlu a slabosti ústrojů zaživacích, proti kyselinám a nadýmání, proti kolice, škrkavkám, zastavené moči, proti padoucnici, jestliže vznikla následkem neduku zaživacího ústrojí, proti křečím, zvláště u psů, proti žloutence, proti kašli zastaralému, křečovitému a hostci. Též se radí proti neštovicím a jiným vředům. Obyčejně v těchto případech nahražuje se čt. lj. terpentýnem. Také česnek smíchán s látkami hořkými, aromatickými nahražují čt. lj. Dává se koním 8—10, skotu 12—30, ovcím a prasatům 2—8, psům 0,05—0,5 gr., denně i 2—3krát a sice jako pilule, nebo lektvař. Lépe jest dávatí tekutinu, kdežto se přidá trochu kořalky neb jiný lék. Jakožto klystýr dává se čt. lj. koním po 8, ovcím po 4, psům po $\frac{1}{2}$ až 2 gr. Tinktury dává se koním a skotu 30—60 gr. ovcím a prasatům 4—15, psům 5—20 kapek.

Uvnitř dává se zřídka, spíše zevně na vředy a nejvíce s terpentýnem neb jinou látkou smíšená.

B

Babí hněv (*Ononis spinosa*) roste na polích, pastvinách, podle cest; květe v květnu až do srpna. Kořen jest dřevnatý, lodyha 1—2 st. vysoká, kulatá,

chlupatá, trnitá. Květy má růžové, někdy bílé. Potřebuje se co lék proti dně, hostci; vaří se kořen i listi, sleje a pije denně 1—2 ltr. po delší čas. Též při tripru a proti močovým kaminkům se radí. Poněvadž žene na moč, radí se a — sice ve způsobu odvaru, proti vodnatelnosti.

Badil obecný (*Sisyrinchium Bermudiana*) roste na ostrovech Bermudy zvaných, květe v červnu a červenci. Kořen rostliny této znám jest jakožto lék mírně počišťující.

Badyanek (*Illicium*) jest strom podobný třešni nebo vavřinci. Semeno potřebuje se v těchže nemocích jako anýz, pouze že má větší moc utišovati křeče.

Balsám (*Balsamum*).*) Rozeznává se několik druhů balsámu; jsou to vesměs smíšeniny pryskyřic a olejů, jež vytékají z rozličných rostlin.

Peruanský, působí prospěšně v mnohých nemocích; 3—4 kapky ráno požité posilují žaludek; také léčí staré rány, vředy, boule a otekliny. Přidává se do mastí a náplastí. Též ve způsobě pilulek se užívá.

Kanadský, dobývá se z druhu jedle, jež roste v severní Americe. Navrtají se díry do kůry a pod ty uvážou se láhve. Jeden strom dá ročně až 100 láhvi nejlepšího terpentýnu, jenž jest průhledný, teklutý, později sežloutne; má příjemnou vůni, chuť kořennou, ostrou, přihořklou; zove se vůbec balsamem kanadským (*Gilead*).

Užívá se ho k natírání zbmožděnin; uvnitř méně se dává.

*) Viz: Živičník.

Arabský též mekka zvaný, pochází z Arabie; v letě vytéká ze stromu balsamového, jest řidký z počátku, později zhustne a v tamějších krajinách jest všeobecným lékem. Jemný druh jest vzácný.

Kopaiva, pochází z Indie západní; užívá se co kapky, 20—40 kapek, v mléce nebo v teplém thé, též co pilulky s magnesií.

Umělých balsámů jest velké množství. Uvedeme tuto:

Opodeldok, jenž připravuje se z mýdla, líhu, olejů vonných a kafru, i slouží k natírání údů, v nichž pocítujeme bolesti hostečné.

Balsamina (netykálék, *Impatiens balsamina*), známá a oblíbená květina, jež pochází z Indie východní.

Z listů květiny té připravuje se balsám na rány; ono se potřebuje též k barvení nehtů.

Jiný druh, jenž roste divoce, užívá se tímže způsobem, — též co počišťující prostředek, jenž také žene na moč.

Bambus (*Bambusa*), jest největší tráva: dřevnaté kmeny jsou 20—50 st. vysoké a 2—6" tlusté. Roste v horkých krajinách, nejvíce v Indii.

Rozeznává se několik druhů; v dolejších člancích srazí se hmota tabažer zvaná, bílá, škrobu podobná.

Pazourky mladistvé se jedí, též semeno se požívá.

V lékařství potřebují se kořen, kůra i listy.

Listy mají moc počišťující a podporují čmýru; tabažer pak tiší bolesti křečovitě; také léčí jiné nemoci, souchoť, chrlení krve a pod.

Banan (*Pisana*, *musa*) má peň 8—15 st. vysoký,

jenž nese na vrcholku mohutný koš listů, které jsou 6—12 stop dlouhé, 1—2 st. široké; mezi nimi vyniká 3—4 stopy dlouhý klas, nesoucí květy. Plod okurkovitý má chuť sladkou jako fíky.

Rozeznává se mnoho druhů. Nejhlavnější jsou blamatý (*M. sapientum*) obecný (*M. paradisiaca*). Rostou hlavně v Indii, a pěstují i sází se a rozmnožují velmi, tak že vyrojily se přerostlé odrůdky. Kořen, též ovoce, šťáva ze kmenu vytlačená dávají léky.

Jeden kmen bananový poskytne 30—80 liber ovoce, po 10—12 měsících dozrál strom a pak ovoce hyne, avšak odnože četně vystřelují, jichž několik se nechá, jiné se uříznou a zasadí jinam, čímž rostlina se rozmnožuje.

Ovoce některých druhů užívá se co lék proti průjemům; odvar z něho slouží proti prsním nemocím a zánětům; kořen užívá se proti následkům, pocházejícím z požití pokrmů škodlivých; šťáva dává se proti zapálení ledvin, bolestnému močení a proti nemocím povstalým z užívání rtuti.

Barborka (*Barbarea*) a sice obecná, roste na vlhkých místech na břehu a v příkopech, co dvouletá bylina. Kvete v dubnu až do června. Ovoce jsou lusky 1 cnt. dlouhé.

Šťáva rostliny té užívá se proti neduhům žaludkovým a břišním, jako řěřicha — též proti kurdějím.

Bařička (*Triglochin*) a sice pomořská (*T. maritimum*), oddenek krátký, jakoby ukousnutý; květy žlutavé; roste na pomoří v Evropě i v Americe.

Květe v červnu až do srpna. Rostlina má chuť slanou, z jejího popele dobývá se salajka.

Bahní (*T. palustre*) jest menší předešlé; roste na bahnitých lukách; květe v červnu až do srpna. Ovce i krávy ji rády žerou pro její slanou chuť; z popele se také dobývá salajka.

Bavlník (*Gossypium*) jest jednoletá neb ozimá, 1—3 st. vysoká bylina s přímou, více méně větevnatou lodyhou. Plod jest vejčitá tobolka, asi jako vlaský ořech veliká, jež uzravši praskne, načež bavlna se objeví ve způsobě dlouhých, bílých chumáčků (chlupů).

Vlastí rostliny té jest Orient, avšak nyní pěstuje se i jinde, zvláště v Americe, též v Egyptě, v Itálii a v Dalmatsku.

Rozeznává se několik druhů, z nichž jsou nejhlavnější bylinný, jenž roste divoce v Indii východní.

Semeno rostliny té obsahuje olej, kterého se užívá co léku, též kořene, květů i listů užívá se co léků. Olejem zahání se píhy v obličejí a na ruku. Štáva listů mladistvého dává se dítkám, mají-li hryzení v břiše. Bavlna rozpuštěná (*collodium*) potřebuje se na rány, jež vymyjou se čistě, načež ono kollodium se na to natře. — Stromovitý bavlník roste také divoce v Indii východní. Pěstuje se také v Americe a též v Egyptě.

Semena užívá se jako předešlého; odvar z listů způsobuje dávení, požije-li se ho větší množství.

Bazalka (*Ocimum*). Této vůbec známé a pro svou vůni oblíbené květiny rozeznává se několik druhů. Užívá se jí proti nadýmání; štáva kape se do

uší; odvar užívá se proti neduhům ledvin, proti zimnici. Sušená, se sádlem smíšená, dává masť, které se užívá na rty a bolavé bradavky prsní. Odvar upotřebí se ku kloktání, též proti dávení, kašli a souchotím. Též proti katarrhům a čívním chorobám užívá se ten neb onen druh. V Indii ženy mající roditi, užívají bazalky tam rostoucí, by usnadnila porod a zmírnila bolesti.

Rovněž v Africe roste jeden druh, jež obyvatelé tamější také co lék užívají.

Podotknouti sluší, že tak zvaná bazalková masť neobsahuje ani dost málo z bazalky, shotovena jsouc z jiných zcela látek, z vosku, loje, terpentinu a j.

Listi bazalky močené přes noc ve víně, jež se pije pak, působí proti závratí. Ve víně vařené listi, pije-li se odvar ten, zahřává a podporuje zažívání; vaři-li se listi to ve víně a dřevěném oleji, působí dobře proti zácpě.

Bazanka (*Mercurialis*) má lodyhu přímou, $1\frac{1}{2}$ st. vysokou, tupě čtverhranou; roste v rumu nejvíce a květe v červenci. Má zápach i chuť nepříjemné; účinkuje na stolicí; zevně co chladící prostředek. Vyhání rtuť z těla. Jiný druh, ozimá (*M. perennis*) působí silněji nežli předešlá na stolicí a patří k jedům mámivým. Štávou rostliny té natírá se oteklý život; listi přikládá se na plačtivé oči.

Prášek z rostliny té dává se dětem do kaše, by nedostaly hryzení.

Syrup (elixir) z rostliny té připravený, užívá se ráno po jedné lžici, k zachování zdraví a udržení pravidelné stolice.

Bedrník (*Pimpinella*) patří mezi okoličnaté rost-

liny; velký roste na pahorcích a vedle plotů; má kořen příjemně vonící, jenž se potřebuje co lék.

O b e c n ý jest 6—9 cm. vysoký, roste na vlhkých loukách, u cest, v zahradách; lodyha jest bezlistá nahore; ovoce vejčité. Kořen má příjemnou ostrou vůni a chuť; potřebuje se proti chorobám střevním, plicním, močovým, nadýmání, slabému žaludku, katarrhu v hrdle, hostci, vodnatelnosti a při nepravidelné čmýře. Dává se co pilulky, neb co odvar; tomuto dává se přednost, když se potřebuje proti špatnému zažívání; nejvíce dává se vnitř tinktura z kořene, jež dobývá se močením 8denním kořene v 1 klg. líhu, a bere se po 20 - 60 kapkách.

Kořen čerstvý se žvýká. Kloktadlo dělá se z odvaru 2—4 drach. kořene — nebo se rozředí k tomu účelu tinktura; konečně jest druh černý b. — mající černý kořen, ostatně se užívá jako předešlý.

Behen. Pod tímto jmenem v lékárnách vyskytuje se semeno dávivce mnohosečného (Manichot) rostoucího na ostrovech antillských. Símě to má prudkou moc počišťovací; olej z něho upravený dává se za počišťovadlo nebo za masť na kožní neduhy. Kořen pod tímto jmenem se vyskytující pochází od jiných rostlin, jako od silenky nebo rhapontiku.

Užívá se jich tu a tam jakožto léku počišťovacího.

Benzoe, gumi či pryskyřice stromu zvláštního, jenž roste na ostrovech sundských a v Siamu. Pryskyřice ta má příjemnou vůni a ostrou, přisládlou chuť; rozpustí se v líhu. Užívá se při nepravidelnosti čmýry, proti bledniče, vyraženinám, pihám, při zapálení plic,

při dýchavičnosti a katarrhu plicním. Dává se co prášek po 3—10 gr.

Připravuje se také tinktura z benzoe a dává se jí 20 kapek až 1 dr. Též na rány se potřebuje. Trest z benzoe upraví se, když 8 lt. gumi utlučený se dá do 2 litrů líhu a nechá se to 24 hodin státi. Lék zvláštní (elixir) upraví se 15 gr. kyseliny benzoové, 8 gr. opia s 1 litr. trestí, což se nechá 4—5 dní státi, otřásá se častěji a pak se procedí.

Bér (Setaria) a síce o b i l n ý či v l a s k ý; mimo ten rozeznává se též ně m e c k ý. Roste v jižní Evropě a východní Indii. Rostlina ta náleží do třídy travnatých a seje se jako obilí tu a onde. Obilí vylouštěné potřebuje se na kaši neb do polévky, jako kroupy. Svařené v sliz užívá se proti bolestem prsním a trvalému kašli a má prý účinek velmi zdárný.

Betel nazývá se kořenaté listi druhu pepře betela zvaného, jenž roste v Indii východní, jež smíšené s vápnem se žvýká, čímž zažívání se podporuje. Na Javě potřebují šťávu z listí proti suchému křečovitému kašli. Betel nosí každý obyvatel krajin oněch při sobě i nabízí ho každému. Žvýkáním tím kazí se zuby a lidé oddaní tomu zvyku bývají bezzubí v 25 až 30 letech. Nadužívání škodí velice podrážděním celého těla — ač-li mírné požívání vůbec prospívá.

Bez černý (Sambucus nigra), jest keř nebo strom s větvemi široko rozkladitými, bílou dřeví naplněnými. Květy stojí v obširných, plochých latách; malé kulaté bobule jsou černé.

Roste v houštích a sází se v zahradách; květe v červnu a červenci. Květy silně páchnoucí suší se a

slouží za thé; také se jídají pečené, jakož i bobule. — Bezinkový sirup radí se proti nastuzení; přílišná dávka způsobuje průjem. Květ čerstvý ve víně omočený dává se na hlavu (na čelo), když někdo nemůže spáti nebo má bolení hlavy. Bezinkami barví se také víno; šťávou z listů kůže.

Květy v mléce vařené ženou na pot; thé bezové nehodí se pro mladé a krevnaté osoby; způsobí snadno horečku neb zánět. Nejlepší jest, užívá-li se jen při nastuzení.

Květ svaří se s vepřovým sádlem; což protlačeno skrze plátno, dá léčivou masť.

Ve zvěroléčitelství užívá se bezu proti zimnici, hostci, proti křečím, kolice, ale hned při vzniku těchto neduhů, poněvadž později málo již prospívá. Koním a skotu dává se 30—90, ovcím a prasatům 15—30 gr. vždy za 1—2 hod. jako odvar, jenž míchá se s octem, heřmánkem, kozlíkem a j. Zevně přikládá se listů při zánětech, zvláště očí a přidává se nějaká bylina narkotická; vlažný odvar užívá se jako vodička oční, (k čemuž lze přidati olověný cukr a j.)

Bindas obecný (*Scolopendrium officinarum*). Z kořene vyrůstá trs z listů jednoduchých, 1' dlouhých i více, kožovitých, kopinatých. Roste na skalách stinných, vlhkých jižní a střední Evropy.

Jest to kapradí. Dříve potřeboval se velmi mnoho v lékařství; nyní patří více mezi zvěroléčivo.

Blahokeř (*Clerodendron*) a sice:

Obecný (*C. fragrans*), strom košatý, listy střídavé, řapikaté, na rubu bledší, lysé; květy na rozích konečné, brozněné; koruna barvy nachové, uvnitř

bílé; tobolka zvící švestky, vejcovitá. Roste na Japanu. U nás pěstuje se v zahradách, kdežto dosáhne výše sotva 2 loket. Květy zvláště nočního času vydávají vůni líbeznou, sambakové podobnou.

Jsou ještě jiné druhy, jež vesměs potřebují se co léky a sice proti příjici, kolice, úplavici, zimnici; na spáleniny; masť z listí shotovená užívá se proti chorobám očním a bolení hlavy; ovoce (semena) počišťují.

Blaholist (*Agathophyllum*), a sice kořenný (*A. aromaticum*). Strom značně vysoký i tlustý, oděný korou červenavou, vonnou; listy řapíkaté, střídavé obvejčité, tupé, kuželovité, žebernaté, 3“ dlouhé; květy srstnaté, na hroznech konečných, krátkých, peckovice zvící višně ve slupce kořenné, tenké; jádro ostré, štiplavé; roste na Madagaskaru.

Listy vonné a jádra potřebují se co koření.

Ovoce to přichází k nám pode jmenem *nux caryophyllata*, — ořech hřebíčkový — má kůru kořenou a bývá velké jako jablko.

Dříví má strom ten tvrdé, bílé žlutě merhované.

Blatouch (žluták, *Caltha palustris*) má lodyhu položenou, neb vystoupavou, lysou a jako mastnou. Květy jsou velké, žlutkové barvy, mají 5 listků okvětních. Roste v příkopech, na lukách bahenných; kvete v dubnu a květnu. Svaří-li se nať a květy ve víně a pije se to několik dní, léčí se tím žloutenka; též pije-li se utlučené semeno ($1\frac{1}{2}$ kvent.) ve víně. Náplast upraví se z květů a listů tlučených, přidá-li se trochu rozpuštěného vosku; tato náplast klade se na boule a nádory rozličné, jež léčí. — Odvar z rostliny účinkuje prospěšně proti bolavým očím.

Bledule (*Leucojum*) květe v únoru a březnu; roste v lesích a zahradách. Kořen má ostrou chuť a způsobuje dávení. Květů užívá se proti píchání na straně.

Blešník (*Pulicaria*) roste v místech vlhkých, v příkopech, v Evropě i v Asii; kvete od července do října. Zapáchá šeredně a tento zápach prý zahání hmyz; má nízkou, huňatou lodyhu a chlupaté listy. Jeden druh roste v Egyptě; zapáchá silně; potřebuje se v Arabii co lék. V jižní Evropě roste druh, jenž má vonný kořen; druh jiný, žlutokvětý, rostoucí vůbec, květe v červenci a srpnu. Štáva z nati prospívá na staré rány lidem i hovědům; ráno, jestliže se nať ta nahází po jizbě a pak se vymete, zmizí tím blechy.

Blín (*Hyosciamus*), rostlina jedovatá, známá vůbec, má kořen vřetenovitý, jedno- neb dvouletý a přímou 1—2 st. vysokou lodyhu, kteráž jako ostatní vnať jest lepkavě vlnatá. Listy má podlouhlé vejčité, chobotnaté, sivozelené, květy sedí přímo vedle listů, mají džbánkovitý kalich a nálevkovitou, bledožlutou, tmavofialovými žilkami protkanou korunu. Tobolka makovici podobná, zavřená jest víčkem a chová uvnitř množství zrněk máku podobných.

Rostlina celá jest jedovatá, zvláště pak semeno, má odporný zápach silně omamující, roste vedle cest, na polích a rumyštích: kvete v červnu a červenci.

Nať i símě ode dávna potřebují se čo silné léky; nať musí sbíratí se před úplným vyvinutím se květů; obsahuje známý lék hyosciamin: semeno mimo to obsahuje olej.

Blín užívá se k utišení bolesti a dává se pro

spaní v případech, kde nelze užiti rulík neb opium; užívá se proti plicním neduhům, kašli, souchotím, proti hostci a dně, proti křečím žaludkovým. Hyosciamin rozvírá zřítelnici; také zevně se přikládá na vředy a otekliny. Nať a semeno dává se co prášek po 2—6 gránech, odvar po 1 dr. denně. Nať se užívá co obkladky; hotoví se z ní výtažek. Zevně užívá se též olej, jenž lisováním semene se vyrábí; též náplast a tinktura shotovují se z blínu.

Při léčení zvířat užívá se kterákoli část blínu, nať nebo kořen, jakožto odvar proti kolice a křečím, při zimnicích a červené úplavici; zevně při zánětech, boulich a ranách. Nati sušené dá se koním neb skotu 15—90 gr., ovcím a prasatům 8—30 gr. 2—3 denně, buď v pilulích neb odvaru. Zevně se též přikládá, samotný nebo smíchan s jinými léky — zvláště olověný cukr hodí se k němu dobře při úplavici. Kořen užívá se jako nať, semeno prý působí zvláště na zažívání; výtažek, tinktura, olej též se užívají; olej nejvíce zevně na rány (glycerin s extraktem jej též nabražuje).

Bobek viz: Vavřín.

Bobkovnice (Nerium) a sice obecná (Nerium oleander), keř 6—15 stop zvýší, vždy zelený; roste v Orientu; v Africe severní a jižní Evropě. Ozdobný keř, jenž chová se u nás vůbec. Obsahuje ostré mléko jedovaté a může se státi nebezpečným; vypravuje se, že delší meškání u kře toho škodí. U nás nemá tak velkou sílu jako v teplých zemích, ale proto přece udály se již případy, jež vyzývají k opatrnosti. Svařenina z listů nebo prášek v masť rozdělaný zapuzuje neřest, svrab, lišeje.

Jiný druh květe u nás jen v letě, ve vlasti (Indii vých.) po celý rok; jest též bělokvěť.

Bolehlav blámatý (*Conium maculatum*) má kořen větvenovitý, dvouletý a lodyhu přímou, 3—7 st. vysokou, větevnatou, lysou. Bílé květy dělají okolíky prostředně veliké, dvojnožky jsou vejčité. Jest to rostlina jedovatá, jež obsahuje prudký jed omamující. Rozemnuté části její vydávají zápach jako myšina. Roste na pustých místech, u cest, v plotech; květe v červenci a srpnu.

Co lék sbírá se před květem; mimo ostré, těkavé oleje, pryskyřice, soli, obsahuje tak zvaný koniin, jenž má vlastnosti jedovaté.

Rostliny té užívá se při bolestech čivních, hostečných, proti bolení zubů; proti oteklinám a vředům; proti křečím, záduše, proti chorobě materníku a j. Pozorováno dávno již, co posud se osvědčuje, že bolehlav zahání otekliny, zvláště žláz.

Jsou-li žlázy zapáleny, jak to bývá při krticích, působí bolehlav prospěšně.

Rovněž účinkuje dobře proti chronickým vyraženinám, proti příjici, hostci, dně a j.

Prášek z listí uvnitř dává se zřídka; spíše užívá se listí rozmačkané co obkladek.

Nejvíce užívá se výtažku, extraktu z listí $\frac{1}{2}$ —1 gr., ze semena 1—3 grány.

Tinktura jest účinnivější, poněvadž koniin z ní neprchá; upraví se z 5 uncí listí a 1 mázu lihu, což nechá se 7 dní na teplém místě, načež se to lisuje a procedí.

Náplast dělá se z 1 lib. sádla, 2 liber vosku, 2

unci terpentýnu, k čemuž se přidá 3 unce prášku a půl lib. nati.

Ve zvěroléčitelství užívá se bohlav proti ozhřivce, zatvrdlým ústrojím, proti raku, zánětům vemen, zevně proti raku, bělmu a ztvrdlým otokům, zvláště žlázo-
vitým. Nať sušená dává se dobytku po 30—90 gr., ovčím a kozám po 45 gr., vždy po 1—4 gr., čerstvá nať nebo šťáva v množství dvojnásobném dvakrát denně buď v pilulích nebo odvarech ještě s jinými léky. Zevně se dává nať čerstvá na obkladky, na otoky a vředy. Výtažek (extrakt) neužívá se u zvířat, ač lze jej dáti ovčím, kozám, prasatům, rozředěný s vodou a sice 1 část v 30—40 částech vody překa-
pané.

Bolševník pravý (*Acanthus mollis*), roste v jižní Evropě na vlhkých místech pod křovím, má kořen větevnatý, kmen rovný a tlustý, kulatý, chlupatý. Bylina ta obsahuje šťavu sliznatou, kořeny a listy dávají se za obkladky při průjemu, katarrhu, chrlení krve a zevně při spáleninách.

Bolševník nepravý roste na lukách a vydrží 2 i více roků, květe od června do srpna, dle povahy krajiny. Lodyha kulatá, 6—15 dcm. vysoká, chlupatá, má nahoře větve, které končí okolíky. Ovoce sploštělé, má široký okraj.

Kořen jest $\frac{1}{3}$ m. dlouhý, hnědo-žlutavý, má chuť sladkou a poněkud ostrou.

Kořen tento dává se proti zácpě a špatnému zažívání, proti nemocím sliznic, čiv a zvláště při padouc-
nici. Bylina sama nemá tak velké síly a chutná při-
sládle i slouží za lék rozpouštějící. Ovoce, jež zapáchá nepříjemně, dává se proti hysterickým křečím.

Bonduk (Guitandina), velký keř, má dlouhé, četné větve. Kůra jest zelená, listy velké; roste v Asii východní, jakož i v Americe; květe v červnu a červenci; kořen užívá se při průjemu; listi používá se proti nesnázím zažívacím, proti neduhům sleziny a zatvrdlinám jater.

Borůvka (Vacinium myrtillus), keřík 1—1½ st. vysoký; listy má vejčité, květy načervenalé, bobule kulaté, černé, jako hrách veliké. Květe v máji a červnu. Bobule její se jedí čerstvé i sušené. Nať se potřebuje v jirchářství; šťáva z listí, též kořen léčí vředy v ústech. Také kořalka připravuje se z jahod těchto.

Jiný podobný druh jest brusnice, mající bobule červené, které se jedí zavařené. Působí na žaludek prospěšně a ženou na moč. Rozmačkané, s vodou smíchané dají chladicí nápoj proti horečkám. Šťávu z brusin lze smíchati s vodou a pít to. Také sirup a víno připravují se z nich.

Brambor (zemče, *Solanum tuberosum*), známá a velmi důležitá rostlina z čeledi lilkovitých. Má květy bílé nebo bledofialové, z nichž vyžívá bobule zvící třešně neb větší.

Rostlina ta přišla k nám teprv v 18. věku a krmil se dobytek zemčaty, až později naučili se lidé také jísti zemáky.

Nyní jest v každé kuchyni brambor potřebou nevyhnutelnou, ač neradno příliš mnoho samotných bramborů požívati, poněvadž netvoří krev a jen teplo způsobují; zvláště dětem samé brambory dávati neradno. S masem, špekem, tukem, luštěninami, ovšem a j. koná výborné služby.

Brambořík obecný (*Cyclamen europaeum*). Kořen vypouští několik nebo jednu lodyhu podzemní, krátkou, nahoře někdy větevnatou; listy okrouhlé nebo vejčité, řapíky dvakrát delší listu, stvolý přímé, 3—7" dlouhé, květ růžový, někdy bílý.

Roste v hájích a křovích v Evropě střední, teplejší, zvláště na půdě vápenné.

Kvete v srpnu a září.

Bulva čerstvá jest sliznatá, potom hořká; má moc a sílu počišťující horem i dolem; sušením pozbývá prudkosti; upražená pak se může jísti a chutná dobře.

Brěál (*Vinca*) a sice hořký, roste v Americe. Kůra potřebuje se v lékařství. Působí podobně jako kvasič; účinkuje více na žaludek a snadno způsobí zácpu. Dříve užívalo se jí více než nyní; proti úplavici, proti červům a slizotoku, — a sice odvar v těch případech užíván.

Broskvoň (*Persica vulgaris*) jest malý stromek s listy vrbovým podobnými. Květy mají barvu karmínovou. Plody kulovité mají šťavnatou dužninu a tvrdou pecku s hořkým jádrem. Ovoce chutné, chladící, požívá se surové, avšak vyžaduje zdravý žaludek, jinak způsobí snadno obtíže, koliku, průjem. Dává se přednost broskvím hladkým, zvláště když u stopky jsou sevrklé a uvnitř žluté. Dobře jest trochu vína k nim píti neb likéru višňového. Z jader upravuje se s líhem likér persiko.

Brutnák obecný (*Borago officinalis*). Kořen letní, lodyha přímá, z výši 1—2 stp., listy eliptické, tupé; květy na brozdech konečných, přímých, barvy charpové neb červenavé a bílé. Roste v Levantu; u nás

v zahradách a také jinde zdivočilý; květe v květnu až do října.

Listí se ji co salát a potřebuje se též v lékárnách.

Štáva čerstvá vymačkaná podává se v nemocech horečných za chladidlo a pro občerstvení; též proti píchání v straně, hypochondrii a těžkomyslnosti se užívá.

Popel z vnati smíšen s vodou medovou hodí se výborně k umývání krku při záškrtu, k vyplakování úst a mytí jazyka i dásní.

Nat vařená ve víně a požitá účinkuje zdárně, posilujíc a čistíc krev. Kdo má tlučení srdce, vezmi hrst nati a melisy a dej to do smíšeniny 60 gr. růžové vody s vinným octem, svař to trochu, navlaž tím obkladek a přilož na srdce.

Také odvar upravuje se z rostliny té ve spojení s jinými, a to rozmanitým způsobem.

Květy čisté, samotné jsou prý posilující prostředek pro srdce; listí a květy vařené potřebuje lid francouzský, chce-li užívatí pro pocení neb i počištění.

Břečtan (*Hedera*) roste všude v lesích, blíže stromů a skal, kvete však u nás velmi zřídka. Strom či keř tento vždy zelený má za plod černou jahodu.

Ta způsobuje průjem. Kámen se zažene, utlukou-li se brečtanová zrna a požijou, 1 kv., s vínem.

Při neduhu slezin užívá se štáva z listí s kyse-lým vínem. Štáva ta léčí polypy nosní; štáva a pryskyřice, jež z brečtanu prýští, zahání vši a chlupy tam, kde se natře.

Břestovec obecný (*Celtis australis*) roste v Levantu a jižní Evropě jako keř nebo strom 40—50 st. zvýši, má plody peckovité, ptáčnicím podobné.

Listy slouží za koření, kůra hodí se k vydělávání kůže. Také v lékařství se potřebuje.

Březula (*Bursera*) roste v Americe co velký strom s korunou značnou, jenž má hladkou, hnědou neb červenavou koru. Ta jest plna šťávy balsamovité, terpentýnu podobné, jež má sladkou aromatickou chuť. Užívá se proti úplavici, proti chorobám ledvin a plic, též na masti a náplasti. V Indii západní užívá se listí na rány, kory proti slizotokům a škrkavkám; odvaru kořene též tak; poupat a balsamu ze semene lisovaného proti neduhům plicním. — Rozeznává se několik druhů.

Z těch uvedeme tuto brasílskou březulu, z nížto olej slouží za lék. Listí dává se na rány — též poupat užívá se tak. Odvar kůry slouží za lék proti tripru. Olej ze semene vytlačený, užívá-li se ho denně 2—3 lžice, odstraňuje plicní slizotok.

Bříza (*Betula*) známý strom štíhlý, 30—80 stop vysoký, s bílou hladkou korou; listy jsou řapíkaté; skoro trojhranné, dvakrát pilovité, lysé. Roste v lesích v celé Evropě až daleko na sever; květe začátkem máje.

Listí a kůra mají hořkou chuť a považují se od lidu za lék; kůra užívá se proti zimnici; listy ženou na moč, zapuzují škrkavky a přikládají se na vředy. Z jara navrtává se kůra, načež vytéká z kmene hojně šťávy sladkokyselé, jež potřebuje se proti neduhům močových ústrojů a proti vyraženinám.

Z poupat mladých lisuje se olej, který se užívá

proti zimnici, tripru a zevně proti hostci a vředům a t. d.

Ve Švédsku kladou kožku bílou pod tlapadla, by tak vzbudili pocení nohou, jestliže se zarazilo. Také v jiných kožních nemocech užívá se listí březového; odvar jeho slouží k umývání svrabu; při lišejích a vodnatelnosti zahalí se tělo v listí březové, načež vyrazí pot. Jest několik druhů — vůbec platí o užívání jich totéž.

Jeden druh vyznačuje se kůrou temnou, která má zvláštní chuť, a také co lék se užívá.

Buk obecný (*Fagus silvatica*) pěkný lesní strom vysoký až na 120 st., a tlustý na 4', má hladkou, bělavě šedou kůru, listy 3—4" dlouhé, vejčité; plody jsou oříšky obsahující olej, který se hodí též k jídlu.

Ze 100 lib. bukvic lze nabýt 12 lib. dobrého a 4 lib. zadního oleje. Prvější nechá se učitit ve sklenicích, přileje se vody, míchá se tím a nechá se stát až se nečistota usadí. Olej takto čištěný vydrží kolik roků.

Bukvice (*Betonica*), kořen mnoholetý, lodyha přímá, 2 stěvíce vysoká, roste v lesích a hájích v Evropě. Kořen slouží k počišťování a za thé proti neduhům čívním a sliznicovým. Při padoucnici působí dobře thé. Též na prášek utlučená rostlina sušená působí dobře, přimíchá-li se med.

Odvar, s medem a vínem působí dobře proti chrkání krve. Štáva z betonie a růžový olej do uší nakapány, zahání ušní bolesti. Syrup z ½ ltr. odvaru betonie a 270 gr. kandisu, léčí kašel a dýchavičnost.

Proti ochrnutí údů působí odvar betonie, rozmariny a šalvěje ve vodě, přidá-li se jalovec, cukr a vaří se to, pak se přidá senes 24 gr. a zázvor, pak 15 gr. hrozínek — to svaří se na syrup, jehož ráno a večer užívá se lžíce.

C

Cecuč (*Mamillaria*) a sice obecný roste v západní Indii a v jižní Americe na příkrých skalách. Lodyha jest 6—9 ctm. vysoká a poměrně tlustá; posázena jest jemnými bodlinami. Květy má malé, bílé.

Rozmačkaná rostlina ta potřebuje se na záněty kožní co obměkčující a rozhánějící obkladek.

Cejba (*Bombax*), strom rostoucí v horkých krajinách, v Asii, Africe a Americe. Rozeznává se několik druhů. Malabarský druh má kůru šedou, uvnitř červenou, jež slouží za lék proti zánětům a vyraženinám; kůra kořene užívá se za dávidlo, listy proti průjemu a úplavici; šťáva z květů dává se co prostředek počišťující.

Americkácejba jest strom 40 m. vysoký, jehož kůra i kořen příkládají se na rány a vředy; uvnitř pak co dávidlo.

Obecná c. roste v Indii východní; kůra kořene utišuje křeče a jest dávidlo dobré; květy a plody, též pryskyřice užívají se co léky.

Celer (*Apium*), známá rostlina kuchyňská, jež pěstováním pozbývá původní své odporné a hořké chuti. Má bobulatý kořen, lodyhu na 3—4 st. vysokou

a bílé květy. Působí prospěšně na stolicí, moč a dráždí. Přílišné požívání celeru jest škodlivé.

Cesmina (*Ilex*) roste v stinných lesích, květe v květnu a červenci, ovoce zraje v září. Rozeznává se několik druhů, jež povstaly pěstováním.

Květy jsou bílé, bez vůně, chuť mají nahořklou. Z kůry upravuje se lep na ptáky.

Listí užívá se proti kolice, kašli zastaralému a zimnici. Čerstvé listy ovazují se na nohy naběhlé s prospěchem. Jeden druh v jižní Americe poskytuje jakési thé (čaj — tak zvané paraguayské).

Cibule kuchyňská (obecná, *Allium cepa*) má známou kulatou cibuli; lodyha 2—3 stopy vysoká, má na konci okolik malých, zeleně bílých květů.

Pěstuje se k účelům rozmanitým, a sice jakožto pokrm, koření i léčivo. U starých Egyptanů a Židů byla cibule oblíbeným pokrmem, a posud pěstuje se v Egyptě jeden druh velmi chutný; též Římané a Řekové ji pěstovali hojně. V mnohých krajinách slouží za potravu, na příklad v Uhrách a jižním Německu; větším dílem užívá se jí pouze co koření.

Cibule má ostřejší chuť i vůni nežli česnek, čehož příčinou jest etherický olej, v její šťávě obsažený.

Kdo jí mnoho cibule, čpí odporně a též jeho dech. Co pokrm jest sita a živna; vařením a dušením pozbývá ostré chuti.

V lékařství užívá se jí co léku dráždivého, neb obkladku, s vodou horkou rozmačkaná co kaše dává se na vředy, by hnisání se zrychlilo; šťáva s cukrem dává se proti vodnatelnosti a starému katarrhu; též na klystýr se potřebuje.

Surová cibule požitá dráždí silně žaludek i střeva, způsobuje nadýmání, žene na moč; proto hodí se lépe pro osoby tučné a flegmatické; kdo pak má slabý žaludek, vyhni se cibuli nebo jen střídme jí požívej.

Cicimek (*Zizyphus*) jest keř nebo strom rostoucí v jižní Evropě a severní Africe divoce; má kůru červenou, květy žlutavé, ovoce červené, chutná výborně a požívá se.

V lékárnách nazývá se *zujuha*, působí jemně a mírně, zvláště v neduzích prsních.

V krajinách oněch, v Orientu, v Indii východní, v Číně rostou ještě mnohé jiné druhy rostliny této.

Cirok (*Sorghum*) nalézá se v jižní Evropě a v Orientu. Kořen silný, sladký, užívá se v italských lékárnách.

Semeno slouží také za potravu. Setím zplodilo se několik odrůd; mouka z něho jest špatnější než z obilí, míchá se tedy s pšeničnou nebo žitnou nebo jinou.

Cirok cukrový roste v Indii východní; jeho zrno dává lepší mouku; stébla sladká se jedí; pěstuje se ve Francii, kde se vyrábí z něho pálenka.

Cist (*Cistus*), rozeznává se několik druhů, hlavnější jsou: *kretenský*, jenž roste v Syrii a po březích moře středního. Z větví a listů jeho prýští pryskyřice *ladanum*, jež potřebuje se jako lék i kadidlo. *Španělský*, jenž dává podobnou pryskyřici, která způsobem tímže se užívá jako předešlá.

Cyperský roste na ostrově Cypru a též pryskyřici téhož jména jako dřívější dva druhy vydává, jež nalézá téhož upotřebení a v Egyptě také se považuje za ochranný prostředek proti moru.

Citroník čili citronový strom (*Citrus medica*), jest malý strom, mající hladkou, červenavě šedou kůru a kulovatý, mnohovětevný vrchol. Mívá trny a vždy zelené, průsvitavě tečkované listy. Květy bílé stojí jednotlivě nebo po dvou i více; plod vejčitý, bledožlutý jest bobule uvnitř šťavnatá. Roste v Asii, avšak pěstuje se též v Evropě jižní.

Kůra citronová obsahuje olej těkavý, má chuť kořenennou, hořkou a potřebuje se co lék, jenž podporuje zažívání a utiňuje křeče; totéž platí o listí, kořen pak potřebuje se proti zimnici. Štáva citronová má moc chladící, avšak není radno prostředku toho příliš často a mnoho užívatí, kyselina šťávy té působí na žaludek.

Užívá se obyčejně co limonada a míchá se s cukrovou vodou k tomu účelu.

Za horkého počasí, rozproudí-li se krev, vylučuje-li se mnoho žluči, z čehož pochází bolení hlavy, závrať, nepravidelnost zažívání i stolice, účinkuje výborně limonada smíšená s thém bezovým. Zevně užívá se štáva ta na bolavé dásně, proti pihám a jiným skvrnám v obličeji, které zmizí, natřeny byvše šťávou touto.

Proti žízní působí velmi dobře 2 loty cukru ve sklenici vody rozpuštěné, smíšené s trochem šťávy citronové.

Olej aetherický z citronu vyráběný jest trojiho druhu: 1. Olej citronový (*Oleum citri*) jenž v jižní Evropě vyrábí se tím způsobem, že se ve velkém lisují kůry citronů. Užívá se ho k opravení chuti neb vůně nepříjemných léků, dále k práškům zubným a j. Také prý prospěšně účinkuje na vzrůst vlasů. 2. Ber-

gamotový olej vyrábí se lisováním kůry citronu bergamotského. Má příjemnou vůni a trpkou chuť, a voňavkáři i lékaři potřebují ho velmi často. Kůra citronová sama o sobě jest prostředek dráždivý a žaludek silící. Zadělaná s cukrem slove citronat; domácí lék proti špatnému zažívání, a koření pro rozličné pečivo.

Štáva citronová má příjemnou nakyslou chuť a vůni. Ona má moc chladicí a podporuje činnost kůže a ledvin.

V nemocích jater zvláště účinkuje prospěšně; též při vodnatelnosti, proti spále užívá se štáva ta a sice po 2 lžících. Limonadu lze upravit rozličně; 8 lotů šťavy citronové, čerstvé kůry citronové lot, cukru 8 lt., vařící vody 6 žejdlíků. Procedí se to, když to vychladne. Císařská limonáda. Vinní kámen $1\frac{1}{4}$ kvent., kus kůry citronové, 1 kousek cukru a 4 žjdl. vody vařící, což vychladlé se pak sleje. Občejná limonáda. Dva citrony rozkrájí se, přidá se 4 loty cukru a vlije se na to 4 žejdl. vařící vody.

Také s vodou studenou upravuje se limonáda.

Prášek limonádový shotoví se takto: 9 lt. cukru, 4 kv. sody a 15 kapek esence citronové smíchá se a rozdělí na 12 dílů.

Taktéž učiní se s 6 kvent. kyseliny vinního kamene. Pak se dá jedna část do vody toho i onoho prášku a smíšenina tím povstálá poskytuje nápoj výborný. Ocet citronový upraví se takto: oloupá se 5 až 6 čerstvých citronů, šťáva se vylisuje a nechá ustáti. Kůra z těch citronů se utluče a polije 8 lib. octa. Za několik dní se ocet slije a smíchá s čistou šťávou, procedí a dá do láhvi, v nichž se uloží. Esence citronová upraví se takto: Smíchá se olej citronový

(2 kvent.) s 1 mázem líhu. Voda citronová dělá se takto: 12 lib. kůry citronové močí se 8 dní v 20 mázech vody a pak se to procedí.

Citvar a sice semeno citvarové (Semen cince), známý domácí lék proti škrkavkám. V malé dávce použit podporuje zažití, chuf k jídlu; větší část pak zrychluje oběh krve, přílišné množství způsobuje dávění, průjem.

Užívá se pouze proti škrkavkám u dětí a dává se s medem, neb jinak smíšen.

Cukrovník (třtina cukrová, Saccharum officinarum) podobá se rákosí, má stéblo 8—12' vysoké a 1—2" tlusté, naplněné šťavnatou dřevinou. Pěstuje se v horkých krajinách, stébla se lisují a ze šťávy tak nabyté připravuje se cukr. Nyní však připravuje se vůbec cukr u nás z buráku, a cizí onen k nám zřídka se dováží. Cukr potřebuje se v lékařství zhusta a rozmanitě. Při zánětech působí chladivě, též co lék mírně počišťující, zvláště u dětí. Jindy se ho užívalo ještě více co léku a přičítalo se mu působení téměř zázračné.

Cvikla (burák, Beta vulgaris) má kořen dužnatý, řepovitý. Lysá lodyha dosahuje výšky 1—4 st., květy neúhledné sedí v klasech, které jsou sestaveny v latu. Bylina mnohotvarná pro své řepovité cukrnaté kořeny sází se u velikém množství na polích.

Rozeznává se bílá (burgundská), žlutá (burák) a červená řípa. Prvnější krmí se dobytek, z buráku vyrábí se cukr a červená řípa potřebuje se pro kuchyň. Květy od července do září; jest letní nebo ozimá (dvouletá). Užívá se též k rozhánění bolesti při ne-

duzích jater a ledviny; s medem při souchotích, vyraženínách, spálenínách a vředech.

Cykas (*Cycas*) cizokrajná rostlina; odrůdy jsou: **Indský** (*C. circinalis*). Strom palmám podobný, kmen přímý, 40 st. vysoký, vypouští někdy na vrcholku několik větví. Roste v Indii východní. Mladé listy dávají zeleninu chutnou; řapíky jedí se jako špargl; jádra uvařená a sušená duší se s mlékem kokosovým, kmen dává sago.

Žapanský, strom 5 st. vysoký, ovoce jeho obyvatelstvo požívá. Z jehnědů prýští se sliz, který ztuhna podobá se tragantu. V Indii roste jiný druh, strom to 10—15 mt. vysoký, jehož mladistvé ratolesti co lék se užívají proti dýchavičnosti, kolice, zevně pak přikládají se na vředy; klí z kmene vytékající užívá se proti uštknutí hadimu.

Cymbálek (*Umbilicus*) roste v jižní Evropě na starých zdích a místech kamenitých. Nať potřebovala se dříve jako chladící prostředek a občerstvující, též ku hnání na moč.

Cypřiš (*Cupressus*) má zvláštní jehlancovitý vzrůst s přímými větvemi; roste v Orientu a v severní Africe, květe v únoru a březnu. Dříví žlutavé a červenavé, též ovoce potřebuje se proti krvo- a slizotoku. Olej užívá se proti červům.

V Americe roste zvláštní druh, z jehož pilin upravuje se odvar čistící krev.

Jehnědy druhu toho i předešlého mají moc stahující a potřebují se proti zimnici. Ořechy čerstvě tlučené s vínem prospívají při chrkání krve. Listy s vínem posilňují močové ústroje. Listi cypřiše a myrha vařeny v červeném víně posilňují močové ústrojí a

radí se starcům, kteří nemohou moč držeti. Také proti nucení a zadržení moče užívá se toho prostředku, při čemž prospívá dávání obkladů z prosa vařeného v ječné vodě.

Čajovník (*Thea chinensis*), keř větevnatý 20—30' vysoký. Roste v Číně a jen tam se pěstuje. Listy se trhají čtyrykrátě do roka, spařují se ve vřelé vodě, suší na železných plechách a pak svinuté přicházejí co zelený nebo hnědý čaj do obchodu. Čaj obsahuje zvláštní látku, jež zove se thein.

Kdo není zvyklý pít čaj, může ho za lék potřebovati, zvláště při špatném zažívání.

Hypochondrům nesvědčí; osoby dnou stížené mohou jej spíše pít.

Osoby, jež nesnesou kávu, učiní lépe, pijou-li čaj, avšak ne mnoho.

Čarovník (*Cirnea*) roste v Evropě; má kořen plazivý, listy slabě zelené; těch užívá se proti fikům (přijícným).

Čechřice (*Myrrhis*) roste v Evropě střední a jižní, má tlustý kořen a bílé květy.

Celá rostlina zapáchá anýzem a potřebovala se dříve jako kerblik.

Čekanka (*Cichorium Intybus*) má kořen masitý, hořkou mléčnou šťávou naplněný, lodyhu přímou, často několik stop vysokou. Květy jsou barvy modré. Roste na mezích a podle cest. Pěstuje se též, poněvadž z kořene vyrábí se surogát kávy, tak zvaná cichorie.

Cukrovaný kořen tento dává se dítkám, které mají škrkavky. Také se dává proti žloutence a blednici. Užívá se též co rozpouštějící lék proti zácpě a zašlemování žaludku i střev, zvláště pochází-li ono od zlaté žíly.

Vezmou se 2—3 loty kořene a svaří se v mázu vody až na polovic a pak se užívá po lžici odvar tento. Také lisuje se šťáva kořene a přimíchá se jí 3—4 lžice do šálku kávy nebo polévky.

Voda upravená z květů sílí zrak a sprostuje lidi mnohých bolestí.

Proti chrkání krve užívá se šťáva z kořene; pro souchotináře svaří se 2—3 loty kořene sušeného v 2 mázech vody půl hod. a pije se pak po šálku.

Proti křečím a bolestem podobným pije se odvar květů.

Šťáva rostliny má týž účinek jako šťáva z kořene.

Také proti zánětu očnímu užívá se odvar čekanky a chrpy, v stejných dílech smíšené.

Čemeřice černá (*Helleborus niger*), lodyha 3—8" vysoká nese květy z 5 velikých, bílých lístků kališních. Jest to prudce jedovatá rostlina, květe již v prosinci, a pěstuje se i v zahradách. Užívá se proti vyraženinám, vředům, svrabu, vodnatelnosti.

Šnupe-li se prach z kořene, způsobí nebezpečné kýchání. Kořen druhu, jenž páchne nepříjemně, užívá se co prostředek proti červům.

Čemeřice dává se koním a skotu po 1,845—3,75 gr., ovcím po 1—1½ gr. proti zácpě neb vodnatosti. Psům a prasatům dává se 1—1½ gr. proti zácpě a červům. Při tom se musí dbáti, by nebyl žaludek nebo

střeva zaníceny; menší dávky se užívají pro podporování činnosti střev. Dává se buď jako prášek, pilule nebo lektvař, psům a prasatům s mlékem nebo odvarem z otrub.

Také s jinými léky se míchá, dle účelu, který se má docílit. Zevně se užívá kořen, 3,75 gr., jenž močen byl dříve asi čtvrt hod. v studené vodě. Odvar kořene 30 gr. na 1 ltr. vody počítaje užívá se k zabuzení vší a k vyléčení svrabu. K účelu tomu hodí se též prášek z kořene utřen se sádlem nebo mýdlem.

Čepelatka jedomá (*Laminaria esculenta*) roste v moři severním podle Evropy a Ameriky. Má chuť asi jako kapusta, pročež někteří obyvatelé ostrovů severních ji požívají. Jiná: bulvatá roste také v moři, a kdežto předešlá jest rostlinka útlá nepatrná, vzroste tato někdy tak, že ji sotva muž unéstí může. Cukratá roste ve všech mořích a může se jisti, avšak potřebuje se hlavně k vyrábění jodu. Usušená, neb naložená popíná se prachem zasládlým, jejž časem užívají místo cukru, a žene na stolicí. Prstitá, má list 2—4 i více st. dlouhý 1—2 st. široký, rozdělený na mnohé dřípy mečovitě. Roste v moři severním a požívá se z mládí jako zelenina nebo salát.

Černucha (*Nigella*) roste divoce tu a tam, nebo se pěstuje v zahradách. Jsou dva druhy; jeden má semeno černé a druhý žluté. Užívá se ho jako kmínu nebo kardamomu k mírnění dráždění a proti nadýmání, ku hnání na moč, proti šlemu v střevech, proti červům, žloutenici a při nepravidelné čmýře.

Česnek (*Allium sativum*). Lodyha 2—3 st. vysoká, nese na vrcholku okolík, jenž obsahuje malé cibulky. Užívá se v kuchyni, vyniká zvláštním zápachem, jenž

pochází od zvláštního oleje. Národové někteří, na př. Židé a Egypťané požívali mnoho česneku, což příčinou zápachu, jimž se vyznačují.

V malé dávce podporuje zažívání; ve větší způsobuje obtíže; zvláště osobám krevnatým a souchotivým škodí. Dříve užíval se mnoho v lékařství proti vodnatelnosti a škrkavkám, které nehubí, nýbrž jen dráždí, a proto při užívání jeho potřebí opatrnosti. Štáva co náplast užívána působí prudce a proto také potřebí v tom ohledu opatrnosti; štáva ta se dává také do pomád.

Česnekovník (Cedrela) jest rostlina cizokrajná. Roste jako strom v Asii, Americe a Australii. Jeden druh roste v západní Indii, má červené, vonné dříví. Pryskyřice tekoucí z kory potřebuje se za lék. Z listů, majících chuť hořkou a z mladého dříví připravuje se výtažek proti zimnici a též proti křečím.

V Indii východní roste podobný strom, s hladkou korou, s bílým vonným květem. Kůra a semeno potřebují se jako china.

Jsou ještě jiné druhy, podobné těmto a užitek tentýž poskytující.

Česujatka (Chloranthus), rozeznává se několik druhů; kořen druhu jednoho má vůni ostrou, kafrovitou, chuť aromatickou, hořkou a moc dráždivou, pročež užívá se ho s prospěchem v nemocích čívních, při tyfusu (horečce), a též při zimnici.

Roste v cizích zemích. Druh, jenž roste na Javě, má kořen, jenž vykazuje vlastnosti podobné a z té příčiny se ho užívá též způsobem tím, jako předešlého.

Čilimník obecný (*Cytisus laburnum*, koží jetel) jest keř nebo stromek s trojenými listy, dlouze řapíkatými a eliptičními. Hrozny květů světožlutých visí v úžlabí listů; lusky dlouhé jsou smačknuté, hedbávně pýřité, obsahující 4—8 kulovitých semen.

Keř ten slouží za ozdobu sadů a zahrad, v horských lesích na nižších Alpách jest samorostlý.

Listí, též semeno užívá se za obkladek a působí na vředy a podobné choroby, jež rozhání a odstraňuje.

Jiný druh, rostoucí v jižní Evropě a v Orientu, květe v dubnu a květnu.

Větve, listí a lusky mají moc stahující a potřebují se při krvotoku.

Čimišník (*Carragana*) jest keř, má květy velké, jednotlivé neb v okolicích. V Sibiři roste druh, jenž podobá se stromu. Kořen a kůra jeho se tam potřebují za lék proti katarrhům. U nás roste v lesích, u řek, květe v červenci, dříví žluté, tvrdé hodí se na práce soustružnické; kořen sladký užívá se místo sladkého dřeva; z lýka se dělá lep; listí dává barvu modrou; dobytek je také žere; semeno, hrachu podobné, se jí a též olej se z něho lisuje.

Čípek (*Streptopus*) roste na horách lesnatých v Evropě. Nať má moc chladící a svraskující. Kořen jí se z jara jako salát. Dříve potřeboval se ku kloktání podebraného čípku.

Čistec prostý (*Stachys recta*) roste v jižní Evropě; nať má zápach odporný a chuť trpkou. Listy potřebují se proti mrtvici; tropí se jimi pověra. Bahní (*St. palustris*) roste u vod; kořen se požívá.

Nať smrdutá a hořká slouživala za lék proti neduhům v životě. Lesní roste v lesích, potřeboval se jindy proti voleti, k čištění krve a puzení na moč; také na čmýru prý účinkuje. Jsou ještě jiné druhy, z nichž ten či onen co lék upotřeben býval.

Čišník (*Paliurus*) jest keř na 4—5 st. vysoký, rostoucí v jižní Evropě. Semeno olejnaté potřebuje se proti neduhům prsním; též proti chorobám ústrojů močových; kořen a listy proti průjemu.

Člunatka uzlatá (*Cymbidium nodosum*). Bylina příživná, nalezá se na stromech v Indii západní.

Květy její v noci vydávají vůni líbeznou. Jiný druh, vejčitá, roste v Indii východní, počišťuje mírně a potřebuje se proti hryzení — jiný druh tamže rostoucí, dává se proti závratí a ochrnutí, též při obtížném močení a krvotoku. Nade všecky vyniká čl. obrovská, rostoucí na předhoří Dobré naděje, neobyčejnou výškou stvolu, jenž nese hrozny velikých květů krásně pomerančových.

Čočka (šocovice, *Ervum lens*) jest jednoletá, pýřitá bylina s přímou asi stopu vysokou lodyhou. Listy jsou podlouhlé a palisty kopinaté. Malé, bílé, lilákové květy stojí po 2—3 na dlouhých úžlabních stopkách. Plod jest krátký lusk, v němž obsažena dvě okrouhlá ploská semena.

Seje se na polích, květe v červnu a červenci.

Ovoce slouží za pokrm i lék. Z piva a mouky čočkové vařená kaše prospívá proti raku a vředům v kostích; odvar tlučené čočky počišťuje, ale slupky způsobují zácpu. Vařená čočka, rozmačkaná a na rány přiložená zastavuje krvácení. Otekliny v očích také zahání odvar čočkový, jimžto se oči vymývají.

Čtveran nejlíbeznější (*Persea gratissima*) roste v Americe, květe v dubnu. Ovoce stromu toho jest lahodné, ořechům lískovým aneb artyčokům podobné. Cizinci nechutná z prvku, pokud mu nezvykne.

Ovoce to obsahuje mnoho oleje, něco laurinu a cukru.

Poupat užívá se s prospěchem proti příjici; též k rozmnožení čmýry. Semeno, obsahující látky hořké užívá se též jako lék.

Čuřidlo (*Thapsia*) roste v jižní Evropě a severní Africe; kořen uvnitř působí velmi prudce, pročež dává se jen zevně. Rozeznává se několik druhů. Štáva kořene jednoho druhu užívá se tak, jako čertovo lejno; ve Španělsku roste druh, jehož kořen potřebuje se za lék proti lišejům; jiný opět proti hostci. V jižní Francii roste druh, jehož kořen přikládá se na otoky, by je rozehnal.

Ch

Chabara širolistá (*Alchornea latifolia*). Strom 20 stop vysoký; větve rovnovážné; listy vejčité, zoubkované, 2—3" dlouhé; má květy samíc i samičí; roste na Jamaice. Kůra její, alkornok zvaná, jest hořká a trpká; užívá se proti souchotinám. Též v jiných plicních neduzích používá se s prospěchem léku tohoto. V novější době spojuje se odvar kůry této s chininem, čímž stává se tento příhodnější k užívání.

Chaluha (*Fucus*). Známo několik druhů. Uzlatá nalezá se v moři severním; bublinatá v moři atlantském, severním, baltickém aj. Popel z téže

potřeboval se jindy proti krticím. Chová v sobě mnoho jodinu, který hlavně z této rostliny se připravuje. Bezpuchýrná, podobá se předešlé; nachází se v moři severním na břehu Ameriky neb Evropy. Pilatá, v moři severním i středozezemním. Všecky tyto druhy chovají v sobě zvláštní prvek chaluzik (jod) a z té příčiny podnes užívá se jich proti voleti, napuclým žlázám a krticím.

Chebule (Colomba) má kořen větevnatý, štávnatý, těžký, 3—4 ctm. tlustý, žlutý, jenž má chuť hořkou a s prospěchem používá se proti průjemům a též úplavici, jakož i se chválí účinek jeho proti slabosti ústrojí zažívacího.

China jmenuje se obyčejně kůra stromu nebo keře, jenž roste v cizích krajinách, nejvíce v Americe. Rozeznává se veliké množství druhů, z nichž ten který objevuje se co statný a veliký strom. Nejen kůra, nýbrž i listy a květy toho či onoho druhu vyznačují se hořkou chutí.

Všecky druhy kůry stromů a keřů, jichž pro množství uváděti nelze, obsahují tak zvaný chinin. Ovšem obsah, co se týká jakosti a množství, není u všech stejný. Lučebním zkoumáním objeví se ve všech druzích mimo obyčejných látek barvivo, oleje, gumi, škrob, kyselina a rozličné alkaloidy.

Z kůry té, do Evropy přivežené, vyrábí se větším dílem chinin, cinchonina a j. Kůra dává se jako prášek nebo odvar.

Co prášek málo, poněvadž nesnadno se ztráví; obyčejná dávka 10 gr., při zimnici 30—60 gr.

Vařením dobývá se výtažek (extrakt), účinný

lihovitý výtažek; pak jednoduchá i slizovitá (lihovitá) tinktura a víno vůbec oblíbené.

Nejdůležitější pro lékaře jest chinin, jenž tvoří malé hlatičky, jehličky; k rozpuštění svému potřebuje 740 částí vody; má-li se dělati míšenina nějaká (mixtura), přidá se několik kapek kyseliny sírkové.

Chinin co lék dává se ve větších částkách proti zimnici vůbec; též proti čívním neduhům; proti tlučení srdce; občasné dýchavičnosti.

Chinin podává se též při hostci v kloubech a údech, co posilující prostředek v rozličných nemocích; při slabosti, hubenosti, při dráždivosti čiv, proti přílišnému pocení; proti slabému žaludku, když po jídle pocíjeme obtíže, slabost, ospalost, nebo když v životě bolení se objevuje, což také po pití se stává.

Také nadýmání, průjemy, povstale z ochablosti a slabosti střev, léčí se chininem; též výtoky semene (poluce); rovněž užívá se proti neduhům sleziny, zvláště proti píchání na straně, proti slabosti, krvotoku a j.

Nápoj upraví se takto: 2—3 lt. tlučené kůry dá se do ltr. vína, což se otrásá často, pak se toho denně užívá několikrát malá lžička.

Prášku chinového 1 lt. svaří se s odvarem anýzu a užívá se po lžici; též se při zánětu dává zevně co obkladek.

Proti zimnici užívá se prášek a sice každou hodinu na špičku nože.

Jestliže ho žaludek nesnese, užívá se tinktury, která jest sice slabá na zimnici, a proto jest lépe vzítí výtažek, jejž obdržíme, když prášek vaříme a pak ne-

cháme odpařiti až to náležitě zhustne. 1 unce prášku vaří se deset minut v půl mázu vody, a procedí se; denně se toho užije 1—2 unce.

Též nalíti lze 1 litr vody na 1 unci prášku, což nechá se 24 hodin státi; pak se toho požívá denně 3 až 4 unce.

Víno chinové, pro starce, upraví se takto: piliny železné, nerezovaté a kůra chinová, jemně utlučená, každého 1 unce, polije se francouzským bílým vínem, nechá se to 24 hodin v mírném teple; víno pak se slije a smíchá s pomerančovým syrobem.

Esence k posilnění upraví se takto:

Vezmi 4 unce na prach utlučené kůry chinové, půl unce kořene hořce a půl kůry pomerančové, krájené, nech to v teple 6 dní (v písku), proced a vytlač. Ráno a večer užije se 1 lžice té esence v trošku vody.

Rosol posilující shotovuje se také z chiný; též léky proti žaludkovým křečím.

Největší služby koná chinin při horečce. Ovšem aby se někdo pouštěl sám do léčení nemoci tak těžké, nelze raditi nikomu; povolati dlužno lékaře.

Co raditi však možno každému takovému nemocnému, jest přísná dieta, to jest střídmost a pořádek v jídle a pití.

Ve zvěroléčitelství užívá se chiný uvnitř i zevně, jakožto léku posilujícího, ale že jest to lék příliš drahý, obmezeno jest upotřebení jeho pouze na jednotlivé případy, kde hospodář nelituje vydání.

Užívá se chiný při špatném zažívání, průjemu, chudokrevnosti, vodnatosti a j., zvláště zakládá-li se neduh na slabosti čiv.

Výborně prospívá při zimnici a horečce; také jakožto kazijed se radí.

Dává se odvar, 30 gr. kůry a 350 gr. vody svaří se na 250 gr. Výtažek (extrakt) užívá se místo kůry v dávkách 0,01—1,0 gr. denně, 3—4 pro menší zvířata; buď jako pilule, nebo lektvař. China prospívá často i v případě takovém, kde by se hodil lék jiný, zvláště proti vodnatým otokům na spodní části hrudi a břicha nebo na končetinách se hodí výborně; také proti chronickému katarrhu střev u mladých zvířat, spojen-li s ochablostí. Dává se také tinktura, upravená se slabým líhem.

Chleboň (*Artocarpus*) jest štíhlý strom, rostoucí na ostrovech tichého moře. Má plod as jako pomeranč velký nebo hlava lidská, jenž váží 3—4 libry, obsahuje dřev moučnatou, jež pečením stane se chlebu podobna. Strom má ovoce po 8—9 měsíců, 3 stromy vystačí na vyživení jednoho člověka v tom čase. Rozeznává se několik druhů, jež rostou vesměs v teplých krajinách.

Kořen užívá se proti úplavici, odvar pilin z dříví jeho čistí krev; popel s olejem smíšený dává masť na lišeje. — Také proti průjemu a jiným nemocím se užívá.

V *Brasilii* rostoucí druh má listí, jehož užívá se proti ztrnutí údů a bolestem v nich; též proti otoklinám a zhmožděninám.

Chmel (*Humulus*) jest ovijavá, mnoholetá rostlina s lodyhami 20—40 stop vysokými; listy jsou pilovité, nahoře, jakož i lodyha drsné. Květy prášnikové jeví se v úžlabních a konečných latách, pestíkové ve vejčitých jehnědách, z nichž povstane šišťice, obsahu-

jící malé nažky a silně páchnoucí, kořenou kořkou chuti vynikající zrnečka (mouku chmelovou).

Roste v písčítých krajinách v místech před větrem chráněných. Rozmnožuje se odnožemi.

Hlavní užitek jeho jest ten, že se vaří z něho pivo. V lékařství potřebuje se proti vodnatelnosti, špatnému zažívání; vařen ve vině proti žloutence.

Mladé letorosty chmelové požívají se z jara co salát (zelenina).

Chmerek (*Scleranthus*) roste na teplých písčítých, vápenitých místech v Evropě, květe od máje do září; lodyha jest 3—4' dlouhá — listy zeleně modravé; nať rozmačkaná potřebuje se na vředy rakovité; na kořenu nalezájí se všice, jež potřebují se k barvení.

Choroš (*Polyporus*), houba hříbovitá, má rouško s kloboukem stejnorodé a srostlé, děrami zvrtné, přehrádkami rozdělené. Rozeznává se množstvím druhů. Šupinatý (*P. squamosus*), díry oššírné, 4—6hrané, pláštěv přestírající; ojedinelý, obyčejně trsnatý; roste na pařezích stromů, jest velmi červotočivý, k jídlu se méně hodí. Ovčí (kozák, *P. ovinus*), díry drobné, třen jednoduchý, klobouk asi 3" široký, hladký, dužnatý, křehký, bělavý, někdy hlízovitý. — Roste v borech horních a jest jedlý.

Slepák (*P. tuberaster*) roste na vrších v Itálii, stebélka mnoholetá, houbovitá; slepuje ztuha kamínky a vše, co se v zemi nalezá, čímž povstanou tak zvané kameny houbové, jež ve sklepě uložené a zachované ve vlhku dávají po celý rok houby; jest to houba velmi dobrá. Oříš (*P. umbellatus*), díry drobné, trsy 4—8 lib. těžké, jakoby z jedné houby složené; třen

dole 2—4" tlustý. Roste u nás v jeseni na trouchně-jících kmenech listnatých. Sbírá se pilně a přináší na trh, poněvadž jest dobrý a chutný; suší se také na zimu. Dřevomorný; díry tupé, celé neb roztrhané; klobouk sedavý poboční; roste v lesích na kmenech borových v Evropě, voní silně. Dřinový, na kmenech modřinových; zapáchá moukou; má chuť ošklivou, Uvnitř požitý žene násilně na stolicí. Ještě mnoho jiných odrůd se rozeznává. Některé za léky proti vodnatelnosti a úbytim se potřebují; jiné k uhájení krvotoku čili krvácení ran atd.

Chrastěl (Hura), strom 60—80 st. vysoký, roste v Americe (v záp. Indii), květe v červnu a srpnu. Celý strom jest plný mléka prudkého, jež způsobí slepotu, přijde-li do oka. Jádru jest lahodné a může se jisti; kel však počišťuje násilně horem i dolem.

Zpařenina z listů potřebuje se k mazání při bolestech dnou způsobených. Listi také za obkladek proti hostečným bolestim slouží.

Nezralé ovoce potřebuje se za posypadlo.

Semeno nezralé má moc počišťující.

Chrastice (*Phalaris canariensis*) kanárové semínko, kořen vyháší několik stébel 2—3' vysokých. Jest to tráva velmi krásná; seje se také v jižní Evropě — jinak co domácí rostlina roste na ostrovech kanárských. Semeno téže jest oblíbený pokrm kanárů; lisuje se z něho olej, který má léčivou moc. Semeno to působí zdárně proti bolení v měchýři, kamenu, bolení v ledvinách; utluče se a smíchá s moukou, z které se upeče chléb, ježž pak nemocný požívá.

Chrastoun ostrolistý (*Cerbera Ahovai*), strom zvící hrušky, s korou šedou; listy vejčité, ostré, 3", květy asi 1½" dlouhé, po 6—7, na stopce 3—4" dlouhé, konečné, koruna světle žlutá, slabě zapáchající; peckovice zvící kaštanu, bílá pecka trojhranná, lesklá, hladká. Roste v *Brasilii*. Všecky částice jsou naplněny mlékem bílým. Strom poražený smrdí, uvržen do vody omamuje ryby, že rukama lze je chytati. Jádra obsahují prudký jed. Ořechy tvrdé *Indiané* potřebují za klapáčky neb rolničky.

Indický (*Manghas*) roste v *Indii* východní podél břehů řek a močálů. Semeno má chuť velmi hořkou a působí prý jako semeno *durmanu*. Kůra i květy mají též chuť hořkou; na *Javě* jich užívají místo *sennesu* k počišťování; ovoce pak dávají za obkladky při kožních neduzích.

Molucký (*C. lactaria*) roste na břehu mořském a podél řek na *Molukách*. Všecky části obsahují mléko, které jest mírnější než hořejší, avšak žene prudce na stolicí; kůra jest obyčejný lék počišťující; listy mladé požívají se časem jako zelenina, avšak také počišťují.

Jiný druh, *theretia* zvaný, má rovněž mléko jedovaté, jež potřebuje se co lék proti hadímu uštknutí.

Jiný druh má kořen velmi hořký, jenž proti žaludečním chorobám, proti kolice a j. se užívá; též semena velká jako *vlašský ořech* potřebují se za lék.

Sladkomleký, strom tlustý, dříví má měkké, plné mléka; zvařenina z něho slouží za prostředek počišťující; *ostrolistý* roste v *Brasilii*; všecky části oplývají mlékem; strom poražený smrdí, tak že není k ničemu; do vody uvržen omamuje ryby. Jádra ob-

sahuji prudký jed; skořápky roztlučené přikládají na rány, poněvadž prý léčí hadí uštknutí.

Chrupa (modráček, *Centaurea cyanus*), roční bylina s lodyhou přímou, 1—2 st. vysokou. Roste na rolích v osení letním, květe od června do srpna. Rozeznává se několik druhů, jež rostou na lukách, stráních nebo se pěstují v zahradách.

Květy a kořeny užívají se proti zimnici.

Chruticha (*Chondria*) roste v moři zhusta; jest to řasa, z které jako z ostatních se může salajka dobývati.

Chřest (špargl, *Asparagus officinalis*) má tlustý oddenek, vyhání lodyhy přímé, 2—3 st. vysoké, větvnaté. Roste na paloucích, ve vinicích planý; pěstuje se však zhusta, poněvadž považují se hlavičky jeho za lahůdku.

Požívání chřestu má za následek hojnější odměšování moči; přílišné pak i krvácení. Účinek ten přičítá se látce zvláštní, která ve vodě se nerozpustí, nýbrž pouze v líhu.

Chřest jest pokrm chutný, živný a ztráví se snadno, pročež hodí se i nemocným a těm, kdož mají slabý žaludek.

Chudobka (sedmikrása, *Bellis perennis*) jest malá bylina, obecná na trávníku, rozšířená po celé zemi; květe skoro po celý rok.

Přičítal se jí účinek léčivý, ačkoli se to neosvědčilo.

Jmenovitě užívá se proti kašli, chrkání krve, úbytím, souchotím; 4 loty nati a květu, 1 lot kořene čekanky skrájí se, polije 2 lit. syrovátky večer, nechá

stát přes noc, ovaří ráno, scedí a pije ráno a večer po delší čas.

Nebo vlije se na nat i květy horká voda a nechá se to přes noc státi, vytlačí se a vaří s cukrem na syrup. Denně dává se toho 1—2 lžičky. Suší se také a pak vaří co thé. Tinktura upravuje se ze šťávy rostliny té, k níž přidá se stejná část líhu.

Chvojka viz: Jalorec.

Chvojník (Ephedra), a sice dvojklasy (E. distachia) keř 2—4 st. vysoký; má ovoce kulaté, zvící hráchu; roste na místech výslunných, skalnatých. Květe v dubnu až do června. Květoucí keř užívá se; též ovoce v nemocech žlučnic.

Jednoklasý (Monostachia) roste v Uhrách a Sibiři; ovoce zasládlé má příjemnou chuť. Vaří se proti kašli; celá rostlina pak užívá se pro pocení a proti bolení v kloubech, proti katarrhům, proti krvo- a slizotokům.

Chyboroh (Jonidium), rozeznává se několik druhů, a sice obecný, roste na písčitých místech v Brasilii; má květy bílé nebo modré; kořen 6 ctm. dlouhý, asi jako brk tlustý. Kořen tento má ostrou nepříjemnou vůni a potřebuje se jako ipekakuanha za dávidlo. Jiné druhy, jako plstnatý, jehož listy a lodyhy jsou chlupaté, nebo kopřivovitý, jenž má listy jako kopřiva, mají podobné kořeny, jichž se právě tímže způsobem užívá, jak shora uvedeuo.

D

Ďáblík bahní (*Calla palustris*) roste v bahnech a na mokřích lukách v Evropě; květe v červnu a srpnu.

Kořen dostává v pozdější době chuť palčivou; potřebuje se proti uštknutí hadímu a ku pocení.

Zprorážený (*C. pertusa*). Lodyha asi na palec tlustá pne se jako břečtan po stromech, zachycujíc se kořínky červíkovitými; listy střídavé, pěkně zelené jakoby zprorážené.

Roste v jižní Americe. Lodyha podobá se hadí kůži, a proto myslí rodáci, že chrání proti hadům jedovatým. Listy potřebují se proti vodnatelnosti.

Darmola (*Bumelia*), rostlina cizí, rostoucí v Americe. Rozeznává se několik druhů. Černá, jest strom, má kmen rovný, přímý, kůru hnědou, ovoce jest černé, malou jahodu tvořící. Nachází se v lesích na Jemaice.

Kůra, jež má chuť ostrou, hořkou a stahující, potřebuje se proti zimnici. Kustovnicova (*B. lycisides*), keř 8—12 st. zvýší, trnatý, převětevnatý; kůra šedohnědá; listy kopinaté; květ zelenavě žlutý, bělavý. Roste v severní Americe. Ovoce, jahody to černé, přisládlé a trpké, působí prý zdárně proti průjemu.

Jiný druh v západní Indii rostoucí, tvoří strom s bílou kůrou, která má moc stahující, a proto se potřebuje za lék proti zimnici.

Datlovník (*Phōnix*) jest 30—40 st. vysoký, 1—2 st. tlustý kmen, jenž má na vrcholi hustý koš

sáhodlouhých, zpeřených listů. Mezi listím vyrůstá květ, z něhož vyvinují se dužnaté bobule (datle) barvy bleďožluté neb červené, jichž bývá asi 200 v jednom květenství.

Podlouhlé, tvrdé semeno má na jedné straně podélnou rýhu.

Roste v severní Africe a jihozápadní Asii; sází se též v Itálii a Dalmatsku, kde však ovoce nezraje.

Z čerstvých datlí upravují Turci nápoj, který prospívá velice při křečích v žaludku. Datle čerstvé vůbec jsou prostředek, jenž utišuje dráždivost a prospívá zvláště v nemocích prsních. Nezralé plody potřebují se proti průjemům a slizotoku. Viz dále: Palma datlová.

Davivec černý (*Jatropha curcas*). Keř 6 až 12' vysoký naplněný mlékem ostrým, svraskavým, mámivě zapáchajícím; kmen rozděluje se na dlouhé větve; listy roztroušené, srdčité, laločné; květy drobné, žluté, pak červené. Roste v Americe u vod; květe skoro pořád.

Semena zasládlá počišťují horem i dolem a musí opatrně býti užívána, poněvadž mají velkou sílu a snadno i smrt způsobí; olej z toho semene vytažený má tentýž účinek.

Síla ta záleží ve klí, které vyndá-li se, pak semeno lze jísti, anot má chuť ořechově podobnou. Listi užívá se na obkladky; olej užívá se zdárně proti vodnatelnosti, kolice, červům, zácpě, při ochrnutí a ohlučnutí.

Proti nadýmání působí výborně 3 dgr. ořechu toho s 8 gr. mléčného cukru, na jemný prášek utřeno,

požije-li se toho, co se vejde na špičku nože. Bolení přestane v tu chvíli. Rovněž takový účinek má smíšenina 2—6 degr. utřeného semene s 8 degr. bílého cukru. — Prášek tento chován býti musí na místě suchém.

Jsou ještě jiné druhy; semena d. mnohosečného požívali Španělové pro počištění, ale nechali toho, poněvadž jest to lék velmi prudký. Jediné semeno prý k tomu postačuje. Užívalo se v másle neb polévce, neb tlučené, s mandlemi a smíchané s vodou; 10 až 12 listů požitých v salátu počišťuje bez hryzení a ošklivosti.

Dětelník (*Psoralea*) roste v jižní Evropě; květe v květnu až do října. Rostlina celá páchne silně, pryskyřnatě, má přímou 2—5 st. vysokou lodyhu, květ modravý. Listí užívá se proti nadýmání, zimnici, padoucnici, proti uštknutí hadímu; zevně co obkladky.

Jeden druh roste v Chili; páchne silně, ale ne příjemně. Kořen užívá se za dávidlo.

Listy považují se za lék silicí; též na rány a proti červům se dávají. V Arabii roste druh, jenž má chuť hořkou; potřebuje se co lék k posílnění žaludku a proti zácpě; též proti kožním neduhům.

Devětsil (*Petasites officinalis*) roste v celé Evropě podle potoků, na vlhkých lukách, květe v březnu a dubnu. Kořen má silný; listy 1—2 st. široké, ledvinkovité; dutá lodyha jest červená; květ také.

Považován dříve za účinný lék proti moru. Kořen má zápach silný a protivný, a potřebuje se proti dýchavičnosti a padoucnici.

Divizna velkokvětá (*Verbascum phlomoides*) má lodyhu 2—5 st. vysokou, jednoduchou nebo nahore větvitou, kteráž jest jako celá bylina plstnatá. V prvním roce objeví se pouze listí přízemní, teprv v druhém roce vynikne lodyha. Květy veliké stojí v dlouhém hroznu.

Roste na suchých a písčitých místech, květe od června do září.

Listí potřebuje se co lék na otekliny, by změkly; též proti průjemu a úplavici; slouží k tomu účelu odvar s vodou. Květy také užívají se v lékařství, a sice ženou mírně na pot a podobají se takto lípovým květům.

Na thé berou se dvě drachmy květu.

Divenice (*Lagenaria*) roste v Indii východní a pěstuje se u nás pro ozdobu. Květe v červnu až do září. Lodyha páchne mošusem; listy jsou srdčité, kulaté; ovoce různě velké.

Símě obsahuje olej, potřebuje se co píce pro prasata.

Dlouhatec (*Dolichos*) roste v cizích, teplých krajinách a čítá několik odrůd.

Na Antillách rostoucí má lodyhu vysokou; semeno černé, květy modravé.

V Číně rostoucí druh požívá se co pokrm.

Zelený způsobuje dávení a bolesti v životě; kořen dává se dětem pro počistění.

Dmultoret obecná (*Calceolaria pinnata*) roste v Peruvii. Užívá se od Indiánů za lék; k vypuzení moči a k počistění; kořen prý působí dávení. **Chocho-ličnatá** (*C. corymbosa*) roste v Chili na místech stinných. Užitečná v lékařství k puzení na moč.

Dmuteň (Contarea); jsou to stromy, jsoucí v Americe domovem. Jeden druh roste v Gyaně a západní Indii. Kůry užívá se co léku proti zimnici. Také způsobuje dávení a průjem, pročež užívá se též proti špatnému zažívání.

Dnesplod (Semecarpus), strom vysoký s šedou drsnou korou; květe zeleně od května do srpna. Ovoce obsahuje látku ostrou, jež vytáhne puchýře. Užívá se proti kožním a břišním nemocím, též proti příjici; ze slupek dělá se masť, jež vytahuje puchýře.

Dobrámysl (voněkras, Briganum) má kořen plazivý, lodyhu 1—2 dem. dlouhou, kulatou, nahoře větevnatou, tupé neb zašpičatělé listy, květ růžový, někdy bílý. Roste v hájích na výsluní v Evropě, v střední Asii a severní Americe. Bylina tato se potřebuje za lék, má silnou vůni, hořkou chuť, obsahuje olej etherický, který má moc léčivou. V Řecku roste druh, jenž má ostřejší vůni a chuť; opět jiný druh jest kretenská dobrámysl, která má touže vlastnost. Bylina ta potřebuje se za lék v mnohých nemocích. Tak přestane hučení v uších, spalujeme-li bylinu tuto a vedeme kouř do ucha. Proti souchotinám, kašli, škrkavkám vaří se bylina ta s fiky, routou, medem a vínem i pije se večer a ráno. Při bolení hlavy dá se květ i listí do pytlíčku, zahřeje se to ve víně a přiloží nemocnému tak, aby se potil, načež se mu ulehčí.

Timže způsobem dávají se obkladky na břich, by odcházela moč a zvláště spojeno-li močení s bolestmi. Odvar byliny té s fiky užívá se za kloktadlo proti bolení v krku.

Prášek nasypán na řiť při zácpě způsobí stolici měkkou.

Močení obtížné zmírní se tímto prostředkem. Aby děloha změkla a se vyčistila, vaří se bylina ve víně, přidá se olej dřevěný a položí se to na pošvu. Neslyší-li někdo a pustí si do ucha dým z dobré myslí, pelyňku, hřebíčku a poleje, zacpe pak ucho bavlnkou, jižto omočil v oleji z routy a hořkých mandlí, pocítí ulehčení a neduh jeho zmizí.

Dobronika růžová (*Melitis melissophyllum*). Lodyha přímá, 1½ st. vysoká; listy řapikaté, pilované, někdy dole srdčité, prostřední vejčité; květy ozdobné, nachové, neb i bílé strakaté. Roste v doubravinách i bukovinách Evropy jižní a prostřední. Květe v květnu až do srpna. Nač čerstvá má zápach nepříjemný; sušená pak voní libezně; chuť má přihořklou. Štáva podporuje chrkání.

Dodonka (*Dodonaea*) a sice obyčejná, jest keř nebo stromek 2 – 3 m. vysoký, s kůrou hnědou, drsnou. Roste na místech písčitých blíže moře v Americe. Květe od máje do října.

Rozeznává se několik druhů; listy hořejší užívají se proti hostci co koupel, též k nahřívání proti zá-
nětům v krku a j.

Jiný druh rostoucí na předhoří Dobré Naděje užívá se za lék počišťující, jakož i proti zimnici.

Domyra (*Myrica*), cizokrajná rostlina, jež roste na ostrovech amerických jako keř. Má listy vonné, které se zároveň s květy potřebují za lék proti prů-
jemu.

Dopěrák hořký (*Potalia amara*), keř přímý, kmenů jednoduchých se stálým květem. Plod kulovitý,

dužnatý, zvící višně. Roste v pralesích guianských. Květe v květnu a zraje v říjnu. Všecky části jeho jsou velmi hořké. Mladé větve i listy potřebují se proti příjici; větší dávky způsobují dávení. Z větvi jeho prýští se pryskyřice žlutá, jež v ohni vydává příjemnou vůni.

Dosna (Canna) má kořen hlízovitý, lodyhu 4—5' vysokou, přímou, jednoduchou, listy na 1 st. dlouhé; roste v Indii, kvete v červnu až do září. Rozeznává se několik druhů; kořene užívá se k puzení na moč a též proti kožním nemocím.

U nás chová se v zahradách.

Jeden druh — úzkolistá (*C. angustifolia*), roste v Brasilii a jest velmi nízký.

Kořene i listí užívá se co léku, jenž vyhání pot, rozčiluje a dráždí mírně, a proto upravují se lázně z toho při hostci a ochromení; listí přikládá se na rány; kořen užívá se proti vředům.

Douška materí (*Thymus*) má vůni příjemnou, chuť hořkou; obsahuje etherický olej, pryskyřici a hořké látky. Odvar užívají ženské mající nesnáze s čmýrou; nať co obkladek tiší bolesti, nebo se co koupel dává při ochrnutí a oteklínách. Lih douškový užívá se též k tomu účelu. Listí sbírá se v čas květu; upravuje se z něho voda.

V zahradách roste jiný druh, jenž podobá se předešlému, ale nejvíce v kuchyni se užívá za koření, jež podporuje zažívání a zahřívá žaludek.

Drač — viz dřšťal.

Dračinec (*Dracaena*), rostlina palmovitá, má kmen jednoduchý, jenž nahoře vyhání květ. Roste v Indii východní a na ostrovech kanárských a květe

v červnu a srpnu. Z jara nařezává se kůra, načež vytéká pryskyřice, zvaná dračí krev, jež usušena dává výborné kadidlo.

Proti přílišnému pocení užívá se dračí krev ve způsobě pilulek.

Při chrlení krve a úplavici působí dobře a též zevně přikládá se na rány a vředy.

Mladé letorosty a květy potřebují se při nepravidelnostech čmýry.

Na Javě potřebují kořen za lék při průjemu a úplavici.

Drchlička (drchnička polní, *Anagallis arvensis*) roste v Evropě, kvete od května do září na polích a v zahradách. Má chuť slizovitou, hořkou. Větší dávkou byliny té lze otrávit psa, ba i koně. Štáva z rostliny té působí dobře proti vzteklině; také vystouplé střevo se vrátí, vloží-li se naň drchlička. Jeden druh (*A. alternifolia*) potřebuje se proti slizotoku, — odvar z listů totiž. Jiný druh slove drchlička modrá (*A. caerulea*) vyznačujíc se květy modrými — někdy též bílými.

Drmek (*Vitex*) roste v místech vlhkých jižní Evropy. Keř celý voní silně aromaticky a potřebuje se k rozhánění.

Drmek sochatý (*V. trifolia*) keř 3střevičný, roste v Indii východní, květe pořád.

Celý keř voní; ovoce jest palčivé, ostré, potřebuje se pouze vně co masť a náplast; kořen vyhání hlísty; olej z něho potřebuje se proti podagram.

Drmek obecný (*Vitex agnus castus*). Keř značně vysoký, listy dlouhořapičné, lístky nejcelejší, na líci tmavě zelené, na rubu plstnaté; koruny fialové

načervené, vně bělavě plstnaté, peckovice červeně šedá, menší zrna pepřového.

Roste u potoků, na vlhkých místech, jakož i po skalách, písčinách, na pomorí v jižní Evropě. Květe v červnu až do září. Peckovice kořenné potřebují se co koření; druhdy co léky, též listy užívají se za lék proti průjem, pro pocení, proti uštknutí hadím a zvláště ku krocení vlnosti.

Dřín (*Cornus mas*) je keř neb stromek; má žluté malé květy, jež objevují se dříve než listy; mají čtyry plátky, čtyry tyčinky; ovoce zasládle kyselé slove dřínkami a může se jísti. Roste u nás na pokraji lesů a v houštinách světlejších.

Dřínky žerou též ptáci, drozdi a jini. Jindy se užívaly za lék proti výtokům různým. Červená šťáva z nich potřebuje se k barvení vína; z pecek lisuje se olej, který se hodí k svícení (pálení).

Dřínky naložené dávají se za lék chladicí při horečce a průjem.

Dřípucha (*Buena*) roste v jižní Americe; v Brasilii rostoucí druh jest pěkný, vysoký strom, má tenkou, hnědou kůru, listy na líci holé, lesklé, tmavozelené, vespod žluté. Kůry té užívá se jako chin, ačkoli prý neobsahuje chinin; chuť má však velmi hořkou.

Dříšťal obecný (*Berberis vulgaris*) jest keř 4 až 10 st. vysoký, s prutovitými, trnitými větvemi; má květy žluté; plody červené bobule, kyselé, jedlé. Roste v houštinách a plotech, květe v máji a červnu. Kořen obsahuje barvivo.

Ovoce kyselé obsahuje mnoho kyseliny jablečné, pročež upravuje se z něho chladicí nápoj, který velmi

prospěšně účinkuje v zimnici. Kořen potřebuje se co náhražka za revěň. Také proti žloutence se dává; podporuje močení; odvar pak kořene působí na stolici.

Dub (*Quercus*), známý strom vůbec. Rozeznává se několik druhů. Strom dosáhne výšky 100 – 200 stop a vysokého stáří. Dříví z něho potřebuje se rozličným způsobem. Kůra má moc stahující; listí dubové vložené na zánět vytáhne horkost. Odvar z dříví jest dobrý proti chrkání krve, krvotoku a bolení hlavy.

Káva ze žaludů hodí se dobře při silné čmýře; žaludy na prášek utlučené působí na moč a kámen, též při průjemu.

Tlučené listí na rány vložené stahuje tyto. Proti kolice pije se odvar listí dubového v pivě; proti průjemu, úplavici a jiným tokům užívá se škrábaný žalud s vejcem.

Zvláštní druh dubu, jenž roste v krajinách teplejších jako keř nebo malý strom, poskytuje známé kalesky, kuličky, jež vzniknou následkem bodnutí jistého hmyzu do mladých větví a jež potřebují se k barvení neb děláni inkoustu. Černé kalesky, zvláště aleppské, jsou nejlepší. Nemají vůně, ale chuť velmi trpkou, svraskavou. Ve zvěroléčitelství užívá se tannin, prášek z kalesek upravený, proti úplavici a průjemu, proti otrávení. Dává se koním a skotu 2—4, ovcím, kozám, prasatům 0,6—2 gr. ve vodě neb jiné tekutině, aneb jako lektvař aneb pilule. Také zevně se prášek ten nasypává, nebo rozpuštěn v tekutině nějaké.

Také dubové kůry užívá se při léčení zvířat v případech, kde potřebí léků svraskovacích; koním a skotu dává se 15—45, ovcím, kozám a prasatům

4—12 gr. jakožto odvar s nějakým jiným lékem (opium, kyselina, terpentýn, kafr a j.). Žaludy hodí se také za lék v rozličných nemocích, jako: špatné zažívání, průjem, vodnatost; pro prasata neb ovce utlukou se žaludy buď surové nebo sušené a dá se 1—2 hrsti s troškem soli (jako přídavek do žrádla).

Dubanka (*Svertia*), kořen krátký, lodyha přímá, 5—12" vysoká; listy tupé, lysé, lesklé; květy bledomodré. Roste v rašelinách po celé Evropě. Kořen i nať, majíce hořkou chuť, potřebují se v lékařství jako hořec nebo místo něho.

Duběňky (*Callae*) vzniknou píchnutím jistého druhu vos do listů nebo plodu dubového. Jsou to bobule kulaté, asi jako liskový neb vlaský ořech velké. Nejlépe jest sbírat je zelené, poněvadž v tu dobu obsahují nejvíce třísloviny. Z Arabie a malé Asie pocházejí nejlepší duběňky.

Užívá se jich při otrávení; zevně pak se přikládají co obkladek při zlomeninách, vředech, zhmožděninách a j. Odvarem lze umývat tyto neduhy. Dávají se také co prášek 10—20 gr. Z duběnek připravuje se inkoust.

Důma (*Hypchoena*) jest palma; kmen na 50 st. vysoký a více; má šrámy po opadálých listech, roste v hoření Egyptu. Ovoce má sladké, chutné. Strom ten dává pryskyřici, jež má ostrou, hořkou chuť; vůni pak jako myrha.

Ovoce přiváží se zhusta na trh do Kahýry a jest oblíbeno co lék i pokrm. Jádro také se může požívat, ač se potřebuje více za lék.

Durman obecný (panenská okurka, *Datura stramonium*) má lodyhu přímou, na 2 st. vysokou, květy

nálevkovité, bílé; plod jest ostenatá, mnohosemenná tobolka zvící jablka. Bylina tato odporně páchnoucí a omamující pochází z Indie východní, avšak nyní jest u nás obecná, roste na rumišťích, u cest; květe v červenci a srpnu.

Ku potřebě lékařské sbírá se listí v červnu a červenci; užívá se proti vzteklině, ochrnutí, křečím, proti šílení opilců a j.

Dutohlavka (*Cladonia*) jest mech, rostoucí v leších a na horách. Jeden rod vyznačuje se červenými plody. Potřeboval se jindy proti záškrtu.

Sobí d. roste na holé zemi a mezi mechem, na severu jest nejobyčejnější rostlina. Proměňuje se velice. Na severu jest potravou sobů, kteří ji vyhrabují pod sněhem. V mírnějších krajinách některých také se potřebuje co píce; u nás bývá znamením špatné, vymorěné půdy.

Dutoušek strunovitý (*Scytosiphon filum*), stelka oblá, nitovitá, 2—10střeвиčná, ztlouští brka kachního; roste v moři severním, atlantském a baltském. V Indii potřebují ho místo motouzů. Z popele se připravuje jodin.

Feniklový (*S. foeniculaceum*), stelka střevičná a vyšší, nitovitá, trubkovitá, oblá, roztroušeně větevnatá; lípne na papír. Roste na skalách a v moři, jako druh předešlý.

Dužnověnec (*Sarcostemma*) a sice bezlistý (*S. viminale*) roste na pomůři Afriky a v hájích Indie východní. Mléko z rozeh jest mírné, nakyslé, potřebuje se k uhašení žizně.

Jsou ještě jiné druhy; jako moučnatý, rostoucí

v Jemenu, obsahuje mnoho mléka; rozhy lidé jedí; troudivý v Arabii, dřev potřebují místo troudu.

Dvojačka (Ruelia), a sice bulvatá (R. tuberosa). Kořen skládá se z bulv, vypouští lodyhy 4hranné, 8—10" vysoké, bělavé, listy vejčité, přilysé, 1½" široké; květy bledě modré. Roste na Jamajce. Užívá se co ipekakuanha proti úplavici; též na rány a vředy. Jiný druh, rostoucí na Javě potřebuje se též v lékařství.

Dvoják (Brya), strom 10—15 mt. vysoký, s četnými a dlouhými kořeny; kmen obyčejně křivý má hnědou rozpukanou kůru; roste na Antillech v místech suchých. Květů a ovoce užívá se jako senesu, k počišťování; též proti záduše, a listů proti vředům.

Dvojilak (Diphaca), jest strom prostředně velký; má kůru hnědou a šťavnatou.

Štáva z listů nebo odvar jich užívá se proti vyraženinám, kůra pak proti ochrnutí a ochromení, jež v horských krajích snadno nastane v následku nastydnutí.

Dvouzubka (Bidens) roste v Evropě vůbec na vlhkých místech; nat se potřebovala dříve v lékařství. Třená zapáchá nepříjemně, dává se zevně na rány, jež léčí a rozhání.

Dyňucha (Melocactus) jest doma v Americe jižní a západní Indii, kde se potřebuje jako lék obměkčující a proti kožním zánětům. Ovoce sladké může se jísti, a také sirup z něho dělati.

F

Fazol (*Phaseolus vulgaris*) jest jednoletá rostlina s přímou ovijavou lodyhou; listky jsou vejčité, palisty malinké. Květy sestavené v hroznech mají bílou, modravou neb červenou korunu. Podlouhlý lusk jest na přič přehrádkovaný a vícesemenný; semena jsou vejčité ledvinkovitá (fazole, bílé, žluté, černé, šedé, pestré, strakaté).

Roste vlastně v Orientu, ač se u nás pěstuje v mnohých odrůdách; květe v červenci a srpnu. Semena obsahují mnoho škroboviny (mouky), pak gumové látky dusičnaté, soli a kyselin.

Užívá se jich za obkladky k rozhánění a obměkčení.

Fenykl (*Foeniculum*) podobá se kopru; má dvouletý kořen, lodyhy vyšší a silnější nežli kopr, na 5—6 st. vysoké, vůni příjemnější.

Kořen vařený přikládá se na oteklá a zapálená prsa; v octě vařený fenikl přikládá se na rány, jež léčí.

Štáva z fenyklu a med do uši napuštěný ničí uchavce (škvary). Osoby horkokrevné pijou vodu feniklovou — to jest odvar nati a semena.

Žvýkání feniklu z jara sílí zrak.

Olej feniklový vyhání větry; olej ten (6 kapek) s 2 lt. sádla vepřového smíšen v pomádu zahání vši (s hlavy).

Při léčení zvířat užívá se feniklu jako anýzu — viz tam.

Fík (smokvoň, *Ficus*) jest keř nebo malý stromek s větvemi, z mládí huňatými; listy jsou srdčité, troj- až pětilaločné, různotvarné. Květy drobné. Roste v Levantě a v jižní Evropě, kdež po celý rok skoro květe; u nás pěstuje se v zahradách.

Mnohé druhy, jež rostou v Indii, v Africe a Americe, obsahují hojnost šťávy mléčné, z které se dělá kaučuk, neboli kůže elasticke. Fíky ode dávných časů jsou známy co lék obměkčující; ovoce to však musí býti řádně sušeno, barvu musí míti jasnou a býti měkké.

V mléce neb ve vodě močené fíky mírní bolesti zubní.

Odvar octový z fíků užívá se proti kašli; osutiny u dítek zaženou se, uvaří-li se fíky a pije-li se jicha teplá. Nejlépe působí tento nápoj: fíky, datle, lekořice, ječmen, vaří se a nechají vychladnouti, načež se to pije.

Proti kašli a nemocím plicním radí se požívání fíků.

Na listí fíkovém objevují se všice, jež vytekající šťávou se obalí a pak co lak do obchodu pod jménem šelaku se dostanou.

G

Galanga (*Kaempferia*) cizokrajná rostlina. Rozesnává se několik druhů: Veliká (*K. galanga*), kořen mnoholetý, složený z hlíz dužnatých, bělavých zázvorem zapáchajících, příjemně, kořeně, hořce chutnajíících. Z kořene vyniká několik květů červených. Roste v Indii východní, květe v květnu a červnu.

Užívá se v lékařství. Kulatá (*K. rotunda*). Kořen záleží z hlíz vejcovitých, hladkých, popelavých, uvnitř bílých; koruna modrá, růžově nebo nachově a běle, libezně zapáchající.

Roste v Indii východní; květe v dubnu a květnu. Mladé hlízy zadělávají do cukru; dospělé potřebují co zázvor. S vodou překapávané dají hustou silici, jež ztuhne v kafr, který prý jest výborný proti uštknutí hadů.

Kořen i nať ženou na moč, posilují žaludek a způsobují rychlejší obíhání krve. Prášek užívají proti hlistám a kurdějům.

Velkolistá (*K. longa*), kořen složený z 5—6 hlíz; květy voní libezně; jsou bílé, na konci načervenalé. Potřebuje se jako předešlý druh. Vejcovitá (*K. ovata*, *pandurata*); hlízy podobné zázvoru; páchnou a chutnají silně; květ bílý; stvol 1 st. vysoký. Roste v Indii východní, zvláště na Sumatře.

Hlízy potřebují se co koření — též v lékárnách.

Gdoulovník (*Cydonia*) ovoce slove jablka kdoulová, jež surová nelze jísti. K tomu účelu musí zvláště býti upravena. Mají vůni příjemnou, obsahující látky rozličné. S cukrem se vaří na kaši neb syrup; jádra potřebují se v lékárnách.

Zavařené gdoule jindy se užívaly při zkaženém žaludku.

Z jader upravuje se lektvař s vodou růžovou, jenž se užívá po lžíci jako syrup proti kašli, prsním obtížím; též zevně na spáleniny, bolavé rty, bradavky prsní a j.

Gomut cukrodárný (*Arenga sacharifera*). Roste v lesích indických a afrických co strom na 50—60 st. vysoký a tlustý tak časem, že dva mužové nejsou s to jej obemknouti; listy 15—20 st. dlouhé, plod jest peckovice, jejíž dužnina šťavnatá jest velmi ostrá. Z lat palmy této dobývá se nápoj vínu podobný. Laty nařežou se a zavěsí pod ně pytlíky, do kterých šťáva se nachytá.

Víno to omamuje.

Ve vrcholku kmenovém nalezá se dřev papírovitý, tak zvaný mozek, který se také jí. Dříví má strom tento velmi tvrdé a v něm dřev, z něhož dobývati se může mouka nebo sago.

Šťáva nechá se také zhustnouti v syrup, jenž pak se odpaří a poskytuje cukr.

Guajak (*Guajakum*) jest strom vždy zelený, rostoucí v západní Indii; podobá se našemu dubu. Pryskyřice z něho potřebuje se v lékařství. Připravuje se z ní letkvař a sice: 1 unce téže a $1\frac{1}{2}$ unce cinobru se surmou, 2 unce růžové vody a zázvor. Guajak dává se proti zastaralým chorobám sliznic, katarhům, hostcům a dně, proti kožním nemocím, kamenu a vodnatelnosti.

Guara (*Guarea*) jest strom asi 25 st. vysoký, s korunou hustou; listy má velmi veliké; roste v Guinei a na ostrovech karaibských; květe v prosinci a lednu, i rozšiřuje vůni jako mošus.

II

Hadinec (*Echium*), a sice obecný (*E. vulgare*). Kořen ozimý, dlouhý vřetenovitý, vypouští lodyhu 2 st. vysokou, vztýčenou; listy na rubu plstnatopýřité, na způsob růže rozložené; na nejhořejším dílu lodyhy jsou hrozny střídavé, květy bílé, modré, červené. Roste po celé Evropě.

Kořen sliznatý a nať i semeno potřebuje se co lék; dobytek nežere nať. Semeno má podobu hlavy hadí. Kořen, nať a semeno chladí a obměkčují.

Hadí jazyk (*Ophio glossum*), a sice obecný (*O. vulgatum*). Lodyha přímá až 1 st. vysoká, nesoucí uprostřed list; klas konečný, čárkovitý, 1—1½" dlouhý, semena prachovitá, bělavá. — Roste na lukách a pastvinách vlhkých obyčejně ojedinelý, v Evropě až do Švédska. Zraje v červenci a srpnu. Zápachu nemá, chuti jest slizkozaslzlé. Potřeboval se v lékařství vnitř i vně.

Užívá se při ranách, oteklínách a vředech.

Hadímord (*Scorzonera*) roste v lesích na vlhkých místech v jižní Evropě. Kořen poskytuje dobrý lék v nemocích horkých a zimnicích.

Jeden druh, nízký, roste po celé Evropě na paloucích a pasekách lesních a horských. Kořen jeví vlastnosti mírnější nežli prvéjší.

Halucha (*Oenanthe*) patří mezi okoličnaté, roste blíže vod, má lodyhu větevnatou; květy bílé, plody vejčité, jež obsahují etherický olej. V jižní Evropě roste jeden druh, který jest jedovatý. Jiný druh jest rovněž jedovatý, zvláště kořen, avšak potřebuje se v

lékárnách. Štáva z kořene způsobuje křeče, mdlobu a třeba smrt. Co kazijed hodí se teplá voda a olej.

Havez (*Cacalia*) roste v Asii a v Americe, a sice v několika odrůdách; obecný má keřovitou, větevnatou lodyhu, bílé květy; listy třené zapáchají jako bohlav a potřebují se proti malomocenství. — Jiný druh potřebuje se co kazijed proti rostlinám a jedům pryšcovitým.

Hávnatka (*Peltigera*), a sice: psí (*P. canina*), roste v Evropě v lesích mezi mechem a vřesem. Má zápach nepříjemný, plesnivinou, chuť hořkou; potřebovala se jindy co lék proti uštknutí vzteklého psa.

Bradavičnatá (*P. aphthosa*) roste na lukách horních, vlhkých, v borech pod mechem. Žene na stolici a dávala se co lék proti houbám v ústech.

Heřmánek (*Chamomilla*) má silnou vůni, trpkou chuť; užívá se co lék. Působí rozmanitě, dle toho, jak se užívá, totiž co thé neb odvar, při čemž vykouří se tékavý olej. Způsob tento jest nejobyčejnější. Zvláště onen olej má moc křeče tišiti, nadýmání mírniti a pot vyhnati.

K tomu účelu chová se olej ten v lékárnách a užívá se při bolení v životě (střevech), kolice, křečích žaludkových, průjemů; též při rozličných případech ženského pohlaví (čmýře, křečích v matce a j.). Také křeče jiné, na př. v lýtku, léčí olej ten. Thé pije se proti katarhům a hostci. Na několik šálků thé toho bere se 7—15 gramů květu heřmánkového.

Zevně dává se co obkladek při otoku hostečném; co thé do klystýru; co kloktadlo, co lázeň.

Olej upravuje se z 1 lib. květů asi 75—85 dgr. S citronovým olejem slouží k mazání při křečích.

Thé hodí se zvláště pro slabé osoby a sice při chorobách, které vzaly počátek z nastuzení. Dává se obyčejně na thé to 1—3 drachmy květů.

Tinktura k dostání v lékárně; užívá se jí 20 až 30 kapek.

Heřmánek (květ) užívá se ve zvěroléčitelství zhusta, zvláště když se mají podporovati výpary kůže, odstraniti křeče a působiti na soustavu čivní. Užívá se heřmánku proti křečím, kolice, průjemu (spojenému s křečí) proti hostci, psince; avšak lék ten působí jen tehdaž, jestliže nemoci tyto nedospěly značné výše. Velkým zvířatům dává se 30—60, ovcím a prasatům 7—22, psům 2—12 gr. najednou a dle toho, jak jest neduh prudký, ve lhůtách $\frac{1}{2}$ —1 hodiny, při čemž odvar se osvědčil nejučinnějším. Proti neduhům mírnějším užívá se heřmánek samotný, proti prudkým ve spojení s kozlíkem, puškvorcem, opiem, kafrem, lihem, terpentýnem. Zevně dává se heřmánek jako prášek, jenž sype se na nečisté vředy, nebo jako suché obkladky, nebo jako odvar k umývání, koupelím a zahřívání.

Homeopati dávají heřmánek proti nadmutí, kolice koní, průjemu, žloutence skotu neb ovcí, jež vznikla z nastuzení, proti ztvrdlému vemenu, proti vředům a jiným.

Hladýš (*Laserpitium*) roste v střední Evropě na kopcích. Dlouhý kořen jeho bývá přes 2 palce tlustý a má kořenou, ostrou chuť. Vařen poskytuje tonický, silný lék. Ovoce má též příjemnou, kořenou chuť.

Jiný druh, rostoucí též v Evropě, květe v červenci a srpnu. Kořen položen na dásně zahání bolest v zubech; plody potřebují se jako kmín a fenykl.

Hlavěnka (Cephaelis), polokeř, má kmen 2—3 st. vysoký, zelnatý a listy dole chlupaté; květy bílé. Ovoce jest jako hrách veliké, z počátku červené, potom fialově černé. Od této rostliny pochází pravá ipekakuanha. Květe v listopadu až do března v stinných pralesích amerických.

Ipekakuanha dává se jako prášek dítkám pro dávení: s opiem smíchaná činí známé doverské prášky, jež ženou silně na pot.

Hlavuška (Prunella), a sice obecná (P. vulgaris), kořen mnoholetý, silně mrcasatý, vypouští několik lodyh 1 st. vysokých; listy zubaté, tupé, srstnaté; květ fialový; roste na lukách a pastvinách po celé Evropě. Květe v červenci a srpnu. Chuť má na hořklou; potřebuje se proti úplavici a krvotoku.

Květy a listy působí chladivě; šťáva co kloktadlo prospívá proti záškrtu.

Hlazenec (Cuphea), jest to bylina nebo keř, domácí v horké Americe. Rostlina celá potřebuje se proti příjici, jakož vůbec proti nakažlivým nemocím.

Druh brasílský jest zelnatý, lepkavý, má vejčité, drsné protilisty, květy červené. Potřebuje se jako předešlý.

Mexický druh podobá se předešlému; nať jeho užívá se za lék na rány.

Hledík větší (Antirrhinum majus), má lodyhu přímou, 1—2 st. vysokou, dole lysou, s listy celokrajnými, lysými. Veliké květy stojí v konečném hroznu; barva koruny je růžově nachová nebo bílá; na dně kalicha jest kulatý, svrchní semenník, z něhož vyvíjí se tobolka semenná.

Obyčejná to zahradní bylina; roste také divoce tu a tam na zdích; květe od června do srpna.

Nať působí mírnivě, rozhání, léčí a žene na moč.

Podobná květina, květůl obecný (*A. lynaria*), roste u nás zhusta na místech šterkovatých; květe celé leto; lodyha dosáhne výše 1 st., nahoře tvoří žluté kvítky, pěkný klas, jež navštěvují zvláště včely. Rostlina ta má odporný zápach; působí pak na bolesti, jež mírní a zahání.

Hlivenec (*Cynomorium*) roste v Africe severní a na Sicilii. Má chuť svraskující a zahořklou; šťávu dává jako krev červenou. Sušená zčervená docela. Potřebuje se proti krvotokům, úplavici a vředům. Také proti neduhům ústním, proti průjemům se užívá.

Hloh (*Crataegus oxyacanta*), trnitý keř nebo strom, mající malé květy a malé červené plody (hlohyně). Roste v houštích a na pokraji lesů; květe v máji a v červnu. Dříví potřebuje se různě. V zahradách pěstují se rozmanité odrůdy.

Ptáci někteří zobají rádi ovoce hlohu.

Ze sušených listů a květů lze vařit thé.

Hlošina obecná (*Eloagnus angustifolia*), také česká nebo planá oliva, nazývá se strom nebo keř 15 až 20 st. vysoký, jenž roste v jižní Evropě a sází se i v střední; květe v květnu a červnu. Sází se u nás pro svůj květ, jenž vydává příjemnou vůni. V jižních krajinách požívají plody tohoto stromu; z květů vyli-sovaná šťáva potřebuje se proti zimnici. Bělavé, měkké dříví jeho potřebují truhláři a soustružníci.

Hluchavka (*Lamium*) má přímé, 1—2 st. vysoké čtyřhranné lodyhy, roste v lesích, plotech, hou-

štinách; rozeznává se několik druhů, z nichž hlavnější jsou: bílá (L. album) a plamatá (skvrnatá, L. maculatum); prvnější má květy bílé, druhá pak červené. Rostliny té užívá se jako léku proti katarhu, a bere se zvláště květ k této potřebě; nať potřebuje se za lék proti bělotoku.

Odvar nati také proti záškrtu a voleti se užívá.

Hnidák (Conyza), má lodyhu zelnatou, kvítky žluté. Roste na kopcích a suchých pastvinách. Nať vonná, hořce chutnající, potřebuje se proti svrabu.

Hnízdovka (Neottia), a sice evropská (N. nidus avis). Kořen z bambolů větevnatých, zmatených, jako by hnízdo ptačí představujících; lodyha nejjednodušší vztýčená, asi 1 st. vysoká; okvěti nahnědlé. Roste v stinných lesích v Evropě; květe v květnu a červnu.

Užívá se proti hlistám.

Horočraň (Tristemma) roste v krajinách teplejších; lodyha jest 2—3 st. dlouhá; ovoce (jahoda) jest vejčité — jedlé, chutná výborně a potřebuje se za lék proti příjici.

Hořčice rolní (Sinapis arvensis) roste v polích co plevel, květe po celé leto. Hořčice černá pěstuje se na polích i v zahradách. Símě její obsahuje zvláštní olej, jenž na kůži položen, vytáhne puchýřky. Uvnitř prospívá zažívání, dráždí čivy, odvádí šlemy a vzbujuje chuť k jídlu. V přílišném množství však škodí a může způsobiti zánět střev i močových ústrojů.

Hořčice užívá se jako lék nejvíce zevně. Dělá se z ní totiž jakési těsto, které se dává za obkladek

při mnohých neduzích, jež spojeny jsou s bolestmi, jako katarhy, záněty, bolení hlavy a závrat.

Hořčice semele se a vždy k potřebě upraví se těsto čerstvé; dříve se to dělo s octem, nyní s vodou; těsto pak natře se na plátno tlustě asi na prst.

Aby nebyl účinek jeho prudký, přidá se dle potřeby žitné mouky; obyčejně nechá se těsto ležeti $\frac{1}{4}$ až $\frac{1}{2}$ hod., přes hodinu však nemá se nikdy nechat ležet na místě bolném, které po odstranění těsta se omyje a plátnem přikryje. Také se těsto neklade přímo na kůži, nýbrž obalí se v řídkou tkaninu.

Má-li účinek býti zvýšen, přidá se lih, pepř, sůl, cibule a j. Místo těsta bere se též líh hořčičný, to jest olej hořčičný, rozředěn líhem (12 kap. v 15 gr.). Tekutina tato působí na kůži tak, že zčervená, když se jí potírá; také se jí napustí plátno, jež přiloží se.

Mouka hořčičná užívá se též na koupele; dá se pytlík s 120—240 gr. mouky do vařící vody, a to pak oboje se přidá do koupele.

Hořčice bílá působí mírněji, a sice hlavně na ústrojí zažívací. Lžička semínek denně postačí časem záhy k odstranění žaludečních nesnází. Dryáčnictví zmocnilo se často léku toho, vyhlašujíc jej za lék zázračný proti všelikým chorobám.

Hořec jarní (*Gentiana verna*) má vřetenovitý kořen, jenž vyhání tenké a nízké kmenky; květ má modrý. Roste na vlhkých lukách hornatých krajín. Rostlina ta má síly léčivé, a proto potřebuje se v lékařství; dávka malá podporuje zažívání. Potřebuje se obyčejně co thé; též s líhem a vínem vařen působí proti obtížím v žaludku, průjemů a blednici.

Kořen a kůra pomerančová močí se ve víně a pak se užívá.

Tinktura žaludková upravuje se takto:

Kořen rozkrájí se, přidá se krájená kůra pomerančová, puškvorec, reveň (každého $\frac{1}{2}$ unce), anýz a semeno koriandrové, každého 3 drachmy, a nechá se na teplém místě státi s bílým vínem 24 hodin, procedí se pak a užívá ráno 3—4 lžice. — Teprv asi za hodinu po tom smí se snídati.

Pro zvířata jest hořec jedním z nejlepších léků, zvláště proti špatnému zažívání a křečím, proti žloutence, zimnici, červům a j. Dává se koním a skotu 15—30, ovčím, kozám a prasatům 4—12 gr. v prášku nebo pilulích neb odvaru. Přidá se dle potřeby soli. Prášek hořcový dává se zevně na rány a vředy, zvláště jestli hmyz v nich se zahnízil. Přidá se trochu prášku z kůry dubové, kamence, kafru neb rtuti (preparatu), ačkoli lze použiti také odvaru, 1 část kořene na 8—10 částí vody.

Hořkodřev (Xylopia), rozeznává se několik druhů, jež rostou v cizích dílech světa. Podle řeky Orinoko roste jeden druh co strom na 30 metrů vysoký. Ovoce jeho užívá se proti zimnici.

Hořkoň (Quassia) roste co strom nebo keř v Surinamu, v Brasilii, v západní Indii; dříví má chuť silnou, hořkou, u nás se ovar z něho potřebuje k hubení much.

Hořkucha (Picramnia) jest stromek s kmenem přímým, slabým a hladkým, jenž vyhání prutovité listi; ovoce jest červené, později černé. Stromek ten

roste v západní Indii. Celá rostlina má chuť hořkou a potřebuje se proti příjici; odvar proti kolice.

Hrách (*Pisum sativum*), roční bylina, ovijává s lodyhou několik stop dlouhou. Listy speřené vybíhají ve vidličnaté úponky a zubaté palisty. Květy bílé vynikají po jednom na stopce z úžlabí listového. Lusk je podlouhle válcovitý; obsahuje několik kulovitých semen.

Jest doma původně v teplých východních zemích, ale nyní seje se u nás na polích a zahradách, květe od máje do července.

Již Římané (*Plinius*) znali hrách, jenž pro množství bílkoviny, již obsahuje, jest živnější než obilí. Mouka hrachová užívá se proti růži, vyraženinám a j., nasype-li se na místo bolné, nebo přiloží v pytlíčku.

Odrůda jedna slove hrášek cukrový, jehož semena nezralá jedí se rozličně upravená.

Hroznovec obecný (*Coccoloba unifera*). Strom pěkný, větevnatý; kůra popelavá tenká, hladká, květy drobné, bělavé, jako květ třešňový vonící. Roste v západní Indii a v Americe; květe v lednu a únoru. Dříví červené potřebuje se k pálení a barvení. Ovoce jeho se požívá. Olej z jader má moc počišťovací; také proti krvotoku se užívá. Taktéž kůra i hořký kořen. Jsou ještě jiné druhy, jako pýřitý, strom 60—80 st. vysoký, jehož dříví se hodí výborně na kůly, neboť sta let zůstává neporušené a část ta v zemi jako by zkameněla. Dále různolistý a bělostný, jež také rostou v západní Indii, na ostrovech, a jichž ovoce se požívá.

Hruška (*Pyrus*) jest ovoce stromu, jenž také slove hruška neb hrušeň. Má vejčité, jemně pilkovité, lysé listy na dlouhých řapíkách; květy bílé v přímých vrcholíkách. Planá hruška roste v lesích; pěstuje se však v zahradách, a jest asi 1500 druhů, jež povstaly pěstováním.

Planá hruška má trnaté kmeny a malé natrpklé ovoce, které má vlastnosti stahující a proto užívá se proti průjemu.

Z hrušek připravuje se syrop, víno a ocet.

Hruštička (*Pyrola*), jest malá bylina, rostoucí v lesích; má bílé květy, hroznovité. Listí má chuť hořkou a rozmačkané přikládá se na rány; také co dávidlo se potřebuje.

Rozeznává se kolik druhů. Ve Švédsku a Norsku roste jeden druh, jenž co lék potřebuje se proti očním neduhům.

Hřebíček (*Caryophyllus*), a sice pravý (*C. aromaticus*), jest strom 25—30 st. vysoký. Roste v jižní Americe a západní Indii; květe v září. Rostlina pokryta pupínky, jež vydávají kořennou vůni. Květ sebraný dříve, než úplně se vyvinul, má vůni příjemnou a chuť kořennou, ostrou; přiváží se k nám a potřebuje co koření.

Také olej se dobývá z rostliny té. Mimo to obsahuje pryskyřici, gumu a tříslovinu.

Proti ochrnutí jazyka potřebuje se koření toto a žvýká se.

Hřib (*Boletus edulis*) má silně vypouklý, dužnatý hnědý klobouk a krátký, tlustý třeň. Uvnitř je hřib bílý. Roste v letě a na podzim po dešti v lesích a jest oblíben pro svou příjemnou chuť.

Maso jeho nemění barvu; má vůni příjemnou a požívá se syrové, nebo sušené. Nejvíce potřebuje se za přísadu neboli koření do jídel. Ten neb onen druh hřibů uznává se za škodlivý, avšak lze houbu takovou snadno poznati dle toho, že její maso na vzduchu zmodrá neb sezelená, kdežto bílé maso hříbu pravého nemění svoji barvu, rozlomí-li se houba.

Nejhustěji nalezá se v doubravách.

Huzanka jamaická (*Helosis jamaicensis*) roste na Jamaice v lesích na vrchách. Má oddenek tlustý, korkovitý, šupinatý. Bylina celá se potřebuje proti krvotoku, vředům a úplavici. Jiný druh huzanky, jež podobá se této, roste v Guyaně a Kayeně i slove guyanská.

Hyacint zahradní (*Hyacinthus orientalis*), má kulatou, uvnitř hnědočernou cibuli, která vyhání 5 až 8 čárkovitých, šťávnatých listů, mezi nimi stvol s hroznem 6 až 15 květů na konci; ty jsou nálevkovité, modré, růžové, karmínové, bílé nebo bleďožluté a voní líbezně. Pochází z Orientu; jest oblíbená jarní rostlina, jež květe již v lednu a únoru.

Hysop lékařský (*Hysopus officinalis*), roste na skalách a pahrbcích výslunných v Evropě jižní. Květe v červenci a srpnu. Květoucí vršky mají zvláštní zápach pronikavý, kořený, chuť zahořklou; kořen potřebuje se v lékařství, obsahuje etherický olej a látku tríselnou; moc má oživující a svraskující.

I

Ibišek (aibiš, proskurník lékařský, *Althea officinalis*), má tlustý, válcovitý oddenek a 3—4 st. vysoké lodyhy; velké bílé, neb bleďočervené květy podobají se slézovým. Roste v křoví, na mokřích lukách; u nás zřídka, ale pěstuje se z husta; květe v červenci až do září. Kořen užívá se proti kašli, průjemu, kolice při obtížném močení; též vstřikuje se časem. Zevně co kloktadlo — proti tripru pije se thé; též užívá se syrup aibišový; olej mandlový, gumi s vodou třešňovou, čehož několikrát za den užije se jedna lžíce.

Rozeznává se ještě několik druhů, jež rostou v cizích krajinách a potřebují se větším dílem též jak shora udáno.

Rostlina miluje dobrou půdu, hlinitou a písčitou a vlhko. Za 2—3 roky jest kořen k potřebě, dobývá se na podzim a suší pak.

Imelí bílé (*Viscum album*), jest vždy zelený cizopasný keříček, jenž zapouští kořeny v dřevo rozličných stromů. Podobá se žlutozeleným chumáčům na těchto stromech. Plod, bobule kulatá, bílá, je plná lepkavé šťávy.

Roste na topolech, vrbách, javorech, ovocných stromech i na jehličnatých, v mnohých krajinách velmi hojně. Z bobulí dobývá se lep na ptáky.

Kůra potřebuje se co lék, jímž kůže nabude červené barvy. Z listí připravoval se jindy také výtažek. Též bobulí užívá se v lékárnách.

Ipekakuanha, kořen totiž (*Radix Ipecacuanhae*), přicházející z *Brasílie*. Rozeznává se několik druhů kořene toho. Pravý kořen jest šedý; má chuť hořkou, nepříjemnou. Dávka 1—4 gr. způsobí někdy ošklivost a dávení; větší dávka 20—40 gr. způsobí dávení a k tomu účelu se často užívá. Menší dávky užívají se proti zimnici, úplavici, průjemům, kolice; též proti katarhům a zánětům plicním, krvotokům, záškrtu a proti vyraženinám.

Islandský mech (*Cetraria islandica*), lišejník, jenž roste také u nás, ač zřídka. Užívá se v lékařství; má moc živící a posilující, a hodí se zvláště pro slabé nemocné. Užívá se ho po průjemě a úplavici, krvotoku, i kurdějích; zvláště v nemocích plicních; proti chronickým katarhům a souchotím. V poslední nemoci hodí se jen tehdy, není-li zánětu.

Neléčí arci souchotě, ale způsobí ulehčení. Poněvadž má hořkou chuť, zahání se tato močením nebo spařením dříve než se dá užít. Pak se svaří ve vodě, v mléce, přidá se víno, cukr a j. Část mechu toho vařená v 23 částech vody, ztuhnouc poskytne rosol, jenž míchá se také s kandisem.

J

Jablečník (*Marrubium*) roste na suchoparech u cest, zdí, plotů, v rumu; rostlina má silnou vůni, chuť ostrou, hořkou; obsahuje etherický olej a již za dávných časů užívalo se jí co léku proti souchotinám. Také působí dobře při nepravidelné čmýře, při zácpě, žloutence a při jaterních neduzích.

Štáva její smíchá se k tomu účelu s medem; s růžovým olejem smíchaná účinkuje dobře proti ušním bolestem. Odvar, thé upravuje se z rostliny sušené; syrup připraví se z 1 lb. cukru a sice na 2 žejdlíky. Užívá se s prospěchem proti kašli.

Jabloň (*Pyrus malus*), vůbec známý strom. Ovoce jeho sluje jablko. Jablek počítáme veliké množství druhů. Pečená jablka radí se proti zácpě; chrapí-li děti, dají se jim s cukrem pečená jablka k jídlu. Shnilé jablko prý zahání bradavice. Nejvíce pak působí jablečník, víno z jablek připravené. Přiřítá se mu však, že způsobuje kámen. Štáva míšenských jablek slouží proti chrapotu a kašli.

Kaše z jablek (škrábaných) chladí a léčí záněty a otekliny.

Jablečník považuje se za lék, musí však býti dobrý, nejméně 2 roky starý. Užívá se ráno, v poledne a večer 2—3 lžice, do čehož přimíchá se 4—6 lžic vody; později se užívá více, až na $\frac{1}{8}$ mázu.

Jablečník (víno) užívati se může proti všem nemocím, proti zkaženému žaludku a churavosti. Při křečích prsních, žaludkových nebo břišních dávají se večer obkladky, omočené v horkém jablečníku.

Při zácpě užívá se ho ke klystýrům, a kdyby nepůsobily, přidá se trochu octa z jablek.

Požívání jablek, spojeno s pitím vody, také se osvědčilo co výhodné, zvláště děje-li se ráno a večer. Kdyby tím povstal průjem, nemá býti zastaven, poněvadž jest prospěšný a přestane sám od sebe.

Při haemorrhoidech docílí se ulehčení, a jsou-li

spojeny s tím obtíže na prsou neb těžký dech, dávají se též obkladky.

Proti dně a hostci účinkuje jablečnik, užívá-li se 14 dní až 3 neděle, načež natírají se bolné údy několikrát denně horkým vínem.

Kdo pocituje bolest rheumatickou v krku, polož tam obklady omočené v smíšenině vína s octem z jablek.

Přílišné pocení léčí se jablečnikem. Neduhy spojené s dýchavičností (úzkoprsností) léčí se obkladky z flanelu, jež omočí se v horkém víně; což platí vůbec při neduzích plicních. Obkladky z krup mohou se s nimi střídati. Totéž činiti lze při chorobě jater a sleziny. Bolení v krku, chrapot, léčí se obkladky ze studeného vína, často střídanými, a konečně lze přikládati je horké.

Záněty vnitřní i zevnější léčí se jablečnikem; bolení hlavy, závrať, rýma léčí se užíváním a mimo to šňupáním vína; také obkladky teplé z octa jablečného lze přikládati.

Zimnice, horečka, žloutenka léčí se též jablečnikem; rovněž bolesti ušní; nepravidelnost čmýry a bělotok. Proti krticím užívá se vína toho s nejlepším prospěchem; také obkladky se dávají, což i při vředech se děje. Rány, boule, zhmožděniný léčí se užíváním i též pomocí obkladů. Příjici, nemohoucnost a slabost pohlavní rovněž lze jim vyléčiti. Též proti choleře účinkuje prospěšně; hned po vypuknutí nemoci ať pije se vždy za půl neb čtvrt hodiny sklenice vína; dostaví-li se průjem, dávají se obkladky a natírá se celé tělo vínem.

Při léčení pomocí vína toho musí nemocný držeti

přísnou dietu a vystříhati se líhových nápojů a těžce záživných pokrmů.

Též kouření tabáku radno zanechatí. Naproti tomu lze požívatí pokrmů masité (libové maso — ne tučné), drůbež, ryby, polévku, zeleniny, luštěniny, zemčata, ovoce, zvláště jablka, višně, hrozny, sýr čistý — ale ne mnoho — zvláště mléko a polévku z chleba nebo krupek.

Ostatně, jak bylo již podotknuto, má-li víno to účinkovati, musí býti čisté, dobré a připravené z dobrých a zralých jablek způsobem náležitým.

Jahodník (*Fragaria*) obecný, v křovích a mýtinách, na kraji lesů, známý chutným a vonným ovocem. Květe v dubnu až do června. Listí sušené užívá se proti průjemům, úplavici, krvotoku; lístky čerstvé poskytují výborné thé. Rozmačkané jahody, namaže-li se jimi skvrna, zahání ji. Také červy (škrkavky) vyženou jahody z těla; proti zápachu v ústech užívá se jich též; odvar jahod slouží za kloktadlo.

Jalapa, kořen jednoho druhu povijnice (*Ipomaea jalapa*), jež roste v Mexiku, obzvláště okolo Jalapy, odkud pochází též jméno to. Kořen ten hlízovitý, dužnatý, bílý, mléčnatý, 12—50 lb. těžký, přichází k nám celý, nařezaný; zapachá protivně, má chuť ostrou, žene silně na stolicí.

Dobývá se z něho pryskyřice též tak zvaná.

Jalapa účinkuje prudčeji nežli sennes; náleží uprostřed mezi reveň a aloe; ale účinkuje prudčeji na ústrojí. Hodí se nejspíše pro dítky a staré osoby, při krticích, anglické nemoci, vodnatelnosti a červech.

Dětem dává se 2—5 gr., dospělým 6—10 gr. s mandlemi, s cukrem, neb v prášku či pilulkách.

Jalovec (*Juniperus*), známý keř rostoucí u nás všude v lesích. Plody malé zrají teprv v druhém roce, mají chuť hořkou a vůni příjemnou, zvláště na uhlí rozpáleny. Obsahují zvláštní olej a působí mírně na ústrojí zažívací. Připravuje se z nich břečka, odvar, lih a olej užívá se co lék. Při dně a hostci užívá se jahod co kadidla. Rostlučeny dávají se co obkladek proti bolení hlavy; žvýkají se také, by ústrojí zažívací povzbudily k větší činnosti.

Zvláštní druh jalovce, chvojka, (*Junip. sabina*), rostoucí v jižní Evropě, náleží mezi nejprudčí, nejnebezpečnější jedy.

Roste vůbec v jižní Evropě jakožto keř, nebo nízký strom, jenž pro okrasu se pěstuje; má tupé listy, rýhované, žlázořité. Keř ten zelená se po celý čas; vrcholky větví, zvláště čerstvé, kdežto vydávají vůni ostrou, kořenatou, pryskyřnatou a odpornou, užívají se k účelům lékařským. Rozmačkány a položeny na kůži, dráždí a působují červené skvrny. Užije-li se šťávy té jako léku, má týž účinek a větší dávka způsobí zánět střev. Osvědčuje zvláštní působivost na ústrojí močové a plodidla ženská; odstraňují vady, jež objevují se následkem ochablosti nebo nečinnosti ústrojí při čmýře a spojen-li tento zjev s přílišnou podrážděností, pomine tato. Všeobecně jest známo, že užití chvojky u těhotných ženštín způsobuje potracení (*abortus*). Při bělotoku, vředech rakovitých v děloze, neplodnosti osvědčuje se méně chvojka.

Naproti tomu působí dobře při vodnatelnosti a zastavení čmýry nebo při špatném odměšování moče.

Dává se také na vředy a vyraženiny hnisající, na fiky (sifilis), na rány způsobené přilepem zpryšťovacím (vesicatorem). K účelu tomu hodí se nejlépe odvar 1—3 drachem na 3 unce denně; olej překapovaný $\frac{1}{2}$ —1 kapka na cukr.

Z 2 částí sádla a 1 části chvojky dělá se masť, k níž přidá se $\frac{1}{2}$ částky vosku a pak se masti té užije jako shora uvedeného odvaru.

Zvěrolékař užívá chvojky způsobem rozličným. Ona působí prudce a ruší pletivo, s kterým přijde do styku, zvláště jest-li ono chorým; u skotu, ovcí a jmenovitě u psů způsobí větší dávka špatné zažívání, zánět střev, ba i smrt; koně pak snesou větší částku, ba i $\frac{1}{2}$ klg. beze škody na zdraví. Mírná dávka léku toho uvnitř působí na ústrojí životní, zlepšuje zažívání a podporuje vyměšování moče.

U zvířat březích způsobiti může pometání. Hodí se za lék proti neduhům zastaralým, proti vodnatosti, slizotoku, proti škrkavkám, též proti neduhům dělohy. Dává se uvnitř koním a skotu po 15—45 gr., ovcím a prasatům po 1—3 gr., psům 0,1—0,2 gr. častěji se solí neb moukou neb jinou látkou, jako pilule neb lektvař.

Také odvar se užívá; zevně pak léčí se chvojkou vředy a různé kožní neduhy; dává se buď prášek nebo šťáva z listí, samy neb smíšený s jinými věcmi, a slouží obyčejně k omývání.

Jambosa (Jambosa) patří mezi myrtovité rostliny; jest to strom asi jako jabloň, má šedou kůru; květy zelenavé, ovoce pak žluté. Vlastí jeho jest Indie vých., ač se pěstuje vůbec mezi obratníky.

Květe v únoru až do června. Ovoce se požívá.

Kůra potřebuje se proti průjemu. Listí a kůra užívá se co lék svraskující.

Jám obecný (*Dioscorea alata*) roste v Indii východní a též v Africe; sází se na mnoze, a sice tam, kde se nedaří rýže. Rozeznává se několik druhů.

Poskytuje potravu zvláště pro chudší lid, působí však zácpu. Práškem z kořena zasypávají vředy a štávu z listí potřebují proti uštknutí šтира.

Kořen bývá až 3 st. dlouhý a 30 lib. těžký; lodyha popínavá; květy malé, žluté, stojí v klasech.

Jamovec širolistý, (*Phillyrea latifolia*), keř, jenž vždy jest zelený, nebo strom až na 30 st. vysoký, květy má drobné bílé. Roste na kopcích Evropy a Afriky blíže středního moře. Květe v březnu a dubnu. Ovoce užívá se k vypuzení moči a také bolesti prý zvyšuje; listí hořké a natrpklé potřebuje se proti vyraženinám a vředům ústním.

Jaruma (*Cecropia*) roste v Indii záp. Mízu potřebují proti běhavkám, ranám a vředům; dělají z ní též kaučuk. Ovoce jedí.

Míza tato mléčná zčerná na vzduchu a poskytuje chladicí a svírací lék proti průjemu, slizo- a krvotoku. V kmenu a větvích obsaženo množství soli, která se potřebuje na Jamaice v cukrovarech.

Jasan (*Fraxinus excelsior*), strom značné výšky se šedohnědou, hladkou, v stáří roztrhanou kůrou, s tlustými větvemi a velkými, černými pupeny.

Neúhledné květy, jimž schází kalich a koruna, vyvinují se v malých latách postranních pupenů mladších větvíček; jsou dílem obojaké, dílem neúplné; plod 1—1½ pl. dlouhý jest jednosemenný.

Jasan roste v lesích listnatých, nejvíce porůznu; častěji však se sází.

Květe v dubnu a květnu. Dosáhne výšky až 150 st. a stárí 160 roků.

Hadi vyhybají se jasanu. Dříví jest pevné; kůra obsahuje tříslovinu.

Jasmín (šesník, *Jasminum*), a sice obecný (*J. officinale*). Keř tento pochází z východní Indie; zdomácněl u nás nyní a dosáhne výše 8—10 stop. Listy nejmladší jsou chlupaté.

Z květů upravuje se olej jasmínový. Lepší toho jest olej z indického (jenž slove sambak). Voda upravená z listů tohoto potřebuje se jako u nás voda žová. Jiný druh indický slouží za lék proti uštknutí hadimu a neduhům očním.

Jatrovka homolátá (*Fegatella officinalis*) roste v místech vlhkých a stinných dle potoků, na zdích a skalách, navlažených vodou stýkající, dělá velké drny; nalezá se v Evropě i Americe severní.

Má vůni příjemnou; chuť ostrou; kořen užívá se proti neduhům jaterním.

Javor mléčnatý (mleč, *Acer platanoides*), strom vysoký, listy má pětilaločné, světle zelené; květy stojí v příčných vrcholcích. Roste v horských lesích, květe v dubnu a květnu. Rozeznává se několik druhů, z nichž uvádíme zvláště klen (*Acer pseudo-platanus*). Listy klenů vařené ve víně hodí se za lék na bolavé oči (zánět), zelené, tlučené léčí otok a zánět.

Ovoce ruského javoru užívá se proti zimnici, kořen tlučený proti bolestím jaterním a píchání v straně.

Ječmen (*Hordeum*). Rozeznává se několik druhů. Z ječmene dobývá se mouka, dělá se pivo, ocet, kroupy, a krmí se jím dobytek. Vařený ječmen užívá se za lék, a sice odvar z něho proti zimnici a prsním neduhům. Hrst ječmene vaří se v ltr. vody, pak se tato sleje a odvar ten se pije po šálku.

Průjem zastaví se moukou ječnou; sladový odvar užívá se proti dně, krticím, kamenu, proti chorobám jater a sleziny i zatvrzení střev. 1 $\frac{1}{2}$ ltr. vařící vody vlije se na 4 lžíce mouky sladové, nechá se státi a a pak se scedí. Odvar musí býti každý den čerstvý. Lázeň ze sladu radí se při slabosti, ochrnutí, úbyti a při kožních nemocích.

Ve zvěroléčitelství používá se ječmene na parní lázně při katarhu neb zánětech. Svaří se ve vodě, až zrna rozpraskají, pak se to nechá trochu schladnouti a dá se zvířeti vdychati pára, při čemž se mu hlava a krk přikryjou. Slad dává se slabým koním jakožto píce v dávkách po $\frac{1}{2}$ klg. denně 3—4krát.

Pro 50 ovcí svaří se $\frac{1}{4}$ ct. sladu v 80 ltr. vody až změkne, pak se přidá 1 klg. jalovce (prášku) a 7 $\frac{1}{2}$ gr. skalice a dá se to k pití po vychladnutí. Slabým zvířatům, zvláště v čas porodu dáti se může pivo vařené s chlebem a přidá se třeba trochu kořalky nebo vína.

Jedle (*Abies*), známý lesní strom, jenž dosáhne 40 mtr. výšky a roste v hornatých krajinách. Jeden druh poskytuje terpentýn a sice když se dole odstraní kůra (pruh, 1,8—2,4 m. dlouhý). Štáva stromu vytéká zvolna, uschne a tvoří pryskyřici, z které upraví se potom terpentýn; vaří se totiž s vodou, nebo bez ní. Terpentýn má účinek na vředy, podporuje hnisání a

proto se užívá často zevně jako náplast nebo masť; také uvnitř užívá se, poněvadž posiluje čivy a cesty krevní, jakož i na moč působí. Proto se ho užívá v mnohých nemocích, jež týčou se sliznic, močových a pohlavních ústrojů; zevně pak se přikládá na otoky, oznoženiny, stvrdlé žlázy, vředy, na spáleniny, jako masť nebo náplast; též se přidává do mnohých léků jiných.

Jelenice (lošák jelení, *Hydnum umbricatum*) má klobouk masitý, skoro plochý, 4—12 ctm. široký, jasně hnědý, šupinatý; šupiny ty podobají se zobáku jestřába, kraj v stáří bývá prohluben nálevkovitě a trhá se; ostny, jež nalezají se na spodu klobouku, dají se snadno odstraniti, aniž by se zlámaly. Hloubek bývá dole bambulovitý, někdy súžený, barvy bělošedé; maso houby té jest bílé, u klobouku trochu šedé.

Houba ta má chuť dosti příjemnou a slouží vůbec za pokrm; roste v celé Evropě, v lesích jehličnatých neb smíšených, hromadně, v širokých kruzích a sice od srpna do listopadu nejvíce.

Jelenice bílá (lošák bílý, *Hydnum repandum*) mívá klobouk masitý, podoby nepravidelné, hrbolatý, žlutavý neb červenavý s bílými skvrnami; hloubek bývá na 5 cm. vysoký, okrouhlý, křivý, uvnitř plný, barvy bělavé. Časem sroste několik hub těch dohromady. Maso houby té jest bělavé, někdy načervenalé, má chuť a vůni příjemnou.

Jest to houba obyčejná, rostoucí od srpna až do zimy téměř, v lesích listových a jehličích a poskytuje zdravou, živnou potravu.

Jelenice ježatá (lošák ježatý, *Hydn. erinaceum*), má dužnatý hlizovitý klobouk, jenž bez třeně vyráží

z kůry stromů nebo dutých kmenů; hloubek vyvinutý mívá málo kdy; klobouk pokryt bodlinami; maso měkké, tuhé, barva houby jest z mládí bílá, v stáří žlutá. Roste v lesích dubových a bukových, obyčejně v trhlinách starých stromů. Houba tato může se požívat i a pozná se snadno dle dlouhých bodlin. Podobná jest nejspíše kyjance koralovité, která také roste časem na stromech a může se rovněž požívat.

Jelenka (*Phallus impudicus*) zve se také hadovka. Jest to houba malá, jež má okrovku vejcovitou, zvicí slepičího vejce, která jest z počátku zavřena, později pukne a houba podobá se pak smrži.

Roste v lesích stinných, zvláště v letě po bouřkách. Z mládí nevoni, později, když vytéká z ní slizovitá hmota, zapáchá silně. Bývala považována za lék proti dně a mysli se též, že u zvířat způsobuje pometání.

Řadí se vůbec mezi houby jedovaté, škodlivé, ačkoli se dokázalo, že ani člověku, ani zvířatům neškodí.

Sliz, kterým potažen klobouk a který příčinou jest odporného zápachu, mizí rychle; splákne jej dešť nebo slunce vysuší; nejčastěji vsají jej mouchy, které zápach houby té láká z daleka; nebo vezme za své zvláštním rozkladem lučebním.

Za dávných časů a posud tato houba jest předmětem rozličných pověr.

Jeřáb (*Sorbus aucuparia*), strom vysoký; květy malé, bílé, stojí ve vrcholcích; plody kulaté jsou červené, asi jako hrách velké (jeřabiny). Obsahují kyselinu, ženou na moč, vzbuzují ošklivost a dávení. Sušené potřebují se proti průjemům. Přípravuje se z nich

také ocet a kořalka. Ptáci někteří rádi je žerou; též kozy, srny a jeleni.

Velmi podobná jeřábu jest oskeruše (*Sorbus domestica*), jež má plody jedlé, kterých užívá se též jako léku a sice proti běhavce. K účelu tomu požívají se buď čerstvé nebo sušené.

Jeřábek (*Pelargonium*) chová se jakožto ozdobná květina. Dobývá se z ní jakýsi druh oleje voňavého (růžového) a též vody takové.

Jestrábník (*Hieracium*) roste v Evropě na místech písčitých, kamenitých, na cestách v lesích. Kořen dával se dříve proti zimnici; nyní potřebuje se co lék dobytčí. Rozeznává se několik druhů. Jeden, rostoucí v Americe, užívá se proti uštknutí hadím; jiný, též tam rostoucí proti bradavicím — listí jeho totiž je zahání; kořen zvykaný slouží za lék proti bolení zubů.

Jetel luční (*Trifolium pratense*) má přímé větvnaté lodyhy zvýši 1 st., trojené listy; někdy bývají i čtyry a pět; jsou vejčité, často uprostřed bělavou skvrnou opatřené; květy nachové; lusk malý. Roste na lukách a pastvinách; květe od května do září.

Užívá se proti kašli a sice květy zelené neb sušené ve vodě vařené, což pije se teplé jako thé; květ teplý dává se za obkladek na rány, vředy, též na oční neduhy; semeno i nať slouží za barvivo. Rozeznává se několik druhů, jež vesměs tentýž účinek jeví. —

Jílek má mi v ý (*Lolium temulentum*) jest jednoletý a má složitý klas; pluchy často dlouhou osinou opatřeny podobají se malým zrnkám obilným. Jílek

tento nalezá se zhusta v osení, zvláště mezi ovsem a ječmenem; má omámivé účinky.

Jilm (*Ulmus*), strom, jehož lýči slouží za lék; odvar dává se proti průjemům, dně, zimnici, vodnatelnosti, vyraženinám, lišejnům, kurdějím a krticím. Staří lékaři hojně potřebovali léku toho, a nelze upřít, že kůra jilmová má moc stahující, tak že hodí se za obkladky na vředy. Odvar se potřebuje k témuž účelu; také proti spáleninám se užívá.

Jirnice obecná (*Polemonicum caeruleum*). Kořen mnoholetý, vypouští trs z lodyh přímých 2 až 2½ st. vysokých; květy modré. Roste na lukách, květe v květnu až do července. Jest to rostlina ozdobná; v Rusku natí obkládají vředy příjičné, aby změkly.

Jirovec (kaštan koňský, *Aesculus hippocastanum*) jest strom 60—80 st. vysoký; květy pěkně stojí ve velikých latách. Plod jest ostenatá tobolka, zavírající v sobě několik (1—4) leskle hnědých semen (kaštanů).

Kůra hodí se za tříslo. Největší užitek poskytují plody (kaštany), jež místo chmele dávají se do piva. Spálené dávají pěknou barvu; kvašením nabude se z nich kořalka; sušené potřebují se co náhražka kávy. Kůra kaštanová potřebuje se jako vrbová. Dobytek, prasata, ovce žerou rádi kaštany.

Jitrocel větší (*Plantago major*), dále prostřední (*P. media*) a kopinatý (*P. lanceolata*), rostou na lukách a u cest. Čerstvých listů lid užívá na chladivé obkladky na rány. Listy mají chuť trpkou, svěrací, hodí se k vydělávání kůží.

Též působí na sliznice prsní, žaludkové a střevní,

a hodí se za lék proti starému katarhu, zašlemování žaludku, průjemů a j.

Štávy z nati dá se 2—3 lžíce do mléka nebo polévky hovězí a dá se to pít.

V cizích krajích rostou jiné druhy; tak v Africe, ve Francii, jež také více méně co léky se potřebují, a sice nať nebo semeno.

Jod či jodin (řasík, chaluzík), látka suchá, křehká, krystalisovaná, jež dobývá se z mořských řas a chaluh; užívá se mnohostranně v lékařství, proti oteklinám žláz, zvláště při krticovitých vyraženinách prospívá. Při tuberkulose však není radno užiti jodu. Nejlépe hodí se proti voleti, avšak ne v tom případě, kdy ženy dostaly vole následkem těžkých porodů.

S prospěchem však užívá se v případech, když zvětšují se ústroje vnitřní, jako materník, vaječníky, varlata a t. d., též při tučnění.

V případech příjičných neosvědčil se jod; v případech sekunderních prospěje, když předcházelo chybné léčení rtuť.

Při chronických, hostečných zánětech a jiných kožních neduzích prospívá též. Působí silně proti hnilobě. Uvnitř užívá se zřídka, nejvíce zevně, ve způsobě tinktury proti fikům (nádorům) a jiným vyrůstkům, i při zhmožděninách. Působí též prospěšně proti neštovicím — než vypuknou. Nejvíce užívá se tak zvané jodkali, jež rozpouští se ve vodě 1—5 gr. a pak se užívá 10—30 gr. za den.

Zevně dává se co masť, $\frac{1}{2}$ —1 dr. na 1 unci sádla.

Kaciba (*Zygophyllum* jest bylina a keř, jenž jest doma v Asii a Africe. Květe v červnu až do srpna. Rozkvete-li, zapáchá nepříjemně, chutná hořce a ostře, potřebuje se v tamějších krajích proti škrkavkám a příjici.

Kadidlovka (*Cachrys*); rozeznává se několik druhů; sibiřská jest doma v severní Asii; kořen téže, mrkvi podobný, chutná aromaticky a potřebuje se proti bolení zubů. — Na Kretě roste druh, jenž potřebuje se k sílení čiv.

Ještě jiné druhy jsou známy, jež vynikají vesměs touže vlastností.

Kadidlovník (*Bosuetia*) rozeznává se několik druhů, a sice pilovitý, jenž roste v Persii. Staří Egyptané užívali pryskyřice, jež ze stromu toho prýští, k balsamování mrtvol. Řekové používali téže co léku proti rozličným nemocím, jako katarhům, slizo- a krvotokům, rozličným vyraženinám; zvláště pak za kadidlo se užívalo pryskyřice té v chrámech a vůbec; též k upravování mastí.

Mimo druh tento rostou jiné v Indii a v severní Africe, jež vesměs dávají pryskyřici, jižto se užívá za kadidlo. Máť ono vůni balsamovitou, pryskyřnatou, jež sesílí se, když kadidlo se zahřeje a dosáhne nejvyššího stupně, když se zapálí. Chuť jeho jest hořká, ostrá, aromatická.

Kafrovník (*Cinnamomum camphora*) roste divoce v Číně a Japanu. Kafr jest silný lék, působící mocně

na čivy, proti zimnici, neštovicím, spále, dně, hostci užívány. Unitř dává se po 1—5 gr. Lih kafrový připravuje se z 2 lt. kafru a 1 lit. lihu, v němž kafr se rozpustí. Kafrové mýdlo upraví se takto: Naškrábe se 1 lib. bílého, pěkného mýdla, dá se do nádoby s půl litr. vody a postaví na kamna i míchá se, až se rozpustí, načež přidá se čtvrt libry oleje a vaří se to půl hod. Zatím utluče se kafr (2 loty s několika kapkami lihu), přimíchá se k mýdlu a míchá se to. Mýdlo ono účinkuje výborně proti ochrnutí, chrapotu, křečím a zhmožděninám.

Kafr jest lék pronikavý, těkavý, povzbuzující a rozčilující, zvláště na mozek a míchu účinkující i na kůži, pot vyhánějící, avšak dle okolností utišuje také, mírní pot v ledvinách i mléko v prsou a dráždivost v údech pohlavních.

Dle toho poznati lze, kdy jeho užití bude záhodno, v případech totiž, kdy má býti zvýšena činnost soustavy cévní a čivní, jakož i kdy zmírněna býti má dráždivost v ústrojí močovém a v pohlavních údech; zevně pak se ho užívá, má-li zabrániti se hnilobě při vymknutí, hostci, růži a spojeném s ní otoku, vředech, zánětech — konečně slouží za kazijed pro jiné jedy rostlinné. Dává se ve způsobě prášku neb mixtury a jinak.

Ve zvěroléčitelství užívá se ho též jako prostředku rozčilujícího při ochablosti, zvláště čivní soustavy, jež buď je samostatná aneb vznikla z nemocí předcházejících; jako po horečce, zánětu plic, neštovicích a pod. Užíval se, či zneužíval často proti všelikým nemocím čivním vůbec. Při otrávení látkami narkotickými osvědčil se velice. Poněvadž účinkuje na

kůži, dává se proti horku a katarhu, průjem, úplavici, křečím, proti močení krve, zadržení moči, zánětu ledvin, proti příliš podrážděnému pudu pohlavnímu. Dává se průměrně koním 1,83—7 $\frac{1}{2}$ gr., skotu až 15 gr., ovcím a prasatům $\frac{1}{2}$ —1,83 gr. psům 0,1—1 gr. Má-li se působiti na kůži, nebo při čivních prudkých nemocích, dá se větší, jindy menší dávka a sice ve způsobě tresti, kdežto se smíchá se slizem, žloutkem nebo škrobem a přidá do tekutiny, nebo se dá do odvaru utlučen na prášek a smíchán s klím arabským. Když minul účinek jeho, opětuje se dávka, a kdyby bylo zapotřebí užívání delšího, zvyšují se dávky.

Kahuch (*Siphonia*) roste v Americe co strom 50 až 60 st. vysoký a 2 st. tlustý. Ovoce kulaté, hnědé, jest velké jako holubí vejce. Celý strom obsahuje ostrou šťávu mléčnou; ztverdne-li tato, poskytuje látku k hotovení kaučuku.

Pryskyřice tato nerozpouští se ani líhem ani vodou. Jádro lahodné se může jísti, když kel se vyloupne; ten žene násilně na stolicí.

Kajapud (*Melaleuca*) jest strom prostřední velikosti, s kmenem silným, často křivým, jenž vypadá jako by spálen byl. Roste na ostrovech indských, zvláště na Molukách, kde téměř neustále květe. Veškeré části stromu toho, zvláště pak listí a ovoce mají vůni a chuť aromatickou a potřebují se co lék uvnitř, zevně pak co kadidlo. Také se z nich vyrábí olej kajaputový, jenž má barvu bledě zelenavou neb žlutavou i jest průhledný, vůně kafrovité neb terpentýnovité. Olej ten potřebuje se proti křečím žaludkovým, proti kolice, padoucnici, ochromení jednotlivých částí, proti dně, při nepravidelnosti čmýry, a proti bolení hlavy. Dává se

ho 2—8 kapek na cukr nebo do vína, do líhu, co tinktura do pilulek; také proti padoucnici užívá se ho, a sice co smíšeniny s pálenkou, jižto požíje nemocný, cítí-li, že naň přichází nemoc, načež ulehne, by se potil; po 12 hodinách se osuší a může se obléknouti. Nastane-li průjem nebo dávení, jest to dobré znamení. Prostředek ten nesmí se užívati, leč třikráte — částka podaná řídí se dle tělesné povahy osoby; slabé osoby, ženy, dítky dostanou méně, v poměru k osobám silným.

Kakao jest ovoce tak zvaného kakaovníku; podobá se okurkám; v dužnatém mase nalezá se asi 40 pecek či jader, které se vyberou po uzrání a suší; nebo se nechají kysati v zemi. Kakao přichází k nám v družích četných, rozmanitých. Jádru obsahuje olej, 50 až 60% a látku kávě podobnou. Kakao radí se co nápoj pro trpící chorobou žaludeční a co posilující lék v nemocích, jež mívají za následek vysílení, nebo úbyti. Hlavnější druhy zboží toho jsou: Z Caracasu pocházející, jež chválí co nejlepší; kayenské, antilské, jež jsou méně dobré a jimž rovná se granadské, bourbonské jest menší; brasílské pak jest nejšpatnější a v obchodě méně oblíbené.

Kakost (čapí nosek luční, *Geranium pratense*) má lodyhy 1—2 st. vysoké. Listy okrouhlé, pýřaté, květy veliké, krásně modré. Roste na lukách, květe od máje do srpna.

Druhy některé pěstují se v zahradách. Užívá se proti zimnici, zánětu prsou, žloutence, růži, krvo- a slizotoku, na rány a vředy — také se potřebuje druh jeden (červený) v jirchářství.

Kalanka (*Spiegelia*) hlístová, roste v cizích teplých krajích. Kořen a nať smrdí a chutnají za-

hořkle; vyháni škrkavky a omamují. Též proti bolestím ušním, hluchotě občasné, proti očním a prsním neduhům se užívá. Červcová, roste také jako předešlá v cizích krajinách; má podobné vlastnosti a účinky s ní, a tímž způsobem se používá.

Kalina (*Viburnum opulus*), keř s vejčitými, hrubě zubatými listy. Květy stojí v okolíkované latě; vejčité bobule jsou pěkně červené. Roste na pokraji lesů, v houští, květe v máji a červnu.

Dříve potřebovaly se v lékařství listy i bobule proti zánětu v krku a průjemu. Kůra jest ostrá a způsobí na kůži puchýře; z kořene se upravuje lep na ptáky.

Ovoce jiného druhu má moc počišťující a též proti vodnatelnosti se potřebuje.

Druh obecný zvaný má jahody červené; dříve potřebovaly se kůra, květy a ovoce v lékařství.

Kamelie (*Camelia*), známá rostlina, milá pro svůj krásný květ. Rozeznává se několik druhů. Z ovoce toho kterého druhu lisuje se olej, kterého se užívá v lékařství.

Rostlina ta původně jest, doma v Číně a Japanu; u nás pak chová se ve skleníku.

Kamýka (*Lithospermum*) lékařská (*L. officinale*), roste v Evropě; semena potřebovala se v lékařství proti kamenu močnickému. Žene prý též na moč.

Jádro jest olejnaté; skořápka obsahuje mnoho kyseliny. Barvířská roste ve Francii, Uhrách a Levantu; kořen obsahuje barvu co krev červenou; potřebuje se v barvířství.

Kaňanec (*Cassythia*) roste v lesích jižní Asie, má slabý plazivý oddenek, bílé květy v brozdech a

kulaté ovoce. Jest to bylina popinavá, jež točí se kolem stromů a keřů, které téměř úplně pokryje. Bylina tato chová v sobě hojnost látky slizovité a potřebuje se za lék proti neduhům očním, při čemž míchá se s mlékem, jež se při tom sráží; také se dává v zimnici, by mírnila horkost.

Kanárník (Canarium), a sice obecný, jest strom vysoký s bílou korou; květ voní příjemně; ovoce (oříšky) obsahují símě červené. Strom ten jest doma na Molukách, kde se olej ze semene vytlačený potřebuje co lék; jiný druh roste v Indii a Číně, a potřebuje se též tak.

Kandík evropský (*Erythronium deus canis*), má kořen cibulovitý, lodyhu tenkou asi 1" vysokou, listy kopinaté, květy bílé nebo nachové. Roste na poloucích v Evropě jižní.

Cibule potřebovala se jindy co lék; jest slizovitá, živná, a dá se upravit jako salep.

Kanela (Canella), strom vysoký, domácí na Antillách; ovoce jeho jest kulatá jahoda. Kůra potřebuje se co lék, jenž odporuje hnilobě. Působí též na ústrojí zažívací.

V západní Indii roste jeden druh, jehož kůra dává lék, který s vodou smíšen a požit podporuje čmýru a zahřívá žaludek. V prášek utlučená a s medem smíšená zahání skvrny s kůže; k tomu účelu natírá se touto smíšeninou večer a ráno obličej a jiné části těla.

Kaperka, koření z keře kaprového, jenž roste na březích moře středozevního. Poupata sbírají se (kaprle), nakládají do soli a octa, načež při těch kterých pokrmech se přidávají. V některých městech

provazuje se silný obchod s tímto zbožím, na př. v Toulonu, v Marseilu, v Terstu, v Janově a j.

Proti chorobám sleziny prospívá prý požívání kaprlí; listy a kůra prý ženou na moč.

Kapradí samec (*Aspidium filix mas*), má dlouhý oddenek, z něhož vynikají listy na 1—2 st. dlouhé, řapíkaté, dvakrát peřenodílné. Mívá plody od června do srpna.

Prášek z kořene způsobí dávení a průjem; vyhání též hlisty.

Jiný druh roste v Indii; působí také na střeva, a sice počistuje a rozpouští.

Kapusta zelná (*Brassica oleracea*), má kořen vřetenovitý a přímou 2—3 st. vysokou lodyhu. Listy jsou lysé, květy bledě citronové barvy, dělají hrozen prodloužený. Pěstováním vzniklo množství odrůd této rostliny, z nichž mnohé jsou užitečny co vařivo, jako kadeřávek, zeli, brukev a j.

Rostlina ta obsahuje mnoho dusíku, má 30—35 proc. klišce, a proto dělá množství krve. Avšak jestliže není rostlina ta, když za pokrm se požívá, řádně maštěná, způsobí snadno zácpu, a z té příčiny dává se k ní obyčejně vepřové nebo skopové maso.

Karafiát (*Dianthus caryophyllus*), má větevnatý kořen, několik přímých, 1—2 stopy vysokých lodyh. Listy čárkovité jsou vstříčné, žlabovité. Vonné květy zaujímají vrch lodyhy a větví. Mají válcovitý, pěti-zubý kalich; plod jest tobolka otvírající se čtyřmi zuby. Oblíbená rostlina zahradní; roste planě na skalách a zdích jižní Evropy. Květe od července až do srpna.

Karagén nazývá se odrůda řasy, jež vyskytuje

se v moři severním; obsahuje jed, a proto se užívá co lék, a sice proti kašli a průjemu.

Vaří se ve vodě neb v mléce; dříve však se močí kolik hodin.

Má-li z toho býti rosolovitá hmota (kaše), svaří se 1—2 lit. v 1 lib. vody na polovici, což v studenu se srazí na rosol; při vaření přidati lze čokoládu, pomerančovou kůru, načež užití se může proti průjemu a k posílnění žaludku; proti kašli přidá se cukr nebo syrop do toho.

Karapa (Carapa), a sice gujanská, nalezá se v Guyaně a v Brasílii; jest to strom, jenž za ovoce má šešulku, v nížto se nalezá semeno, z něhož lisuje se olej. Tuzemci ho užívají k mazání těla, by se chránili proti hmyzu; uvnitř užívá se ho proti červům. Kůra podobá se chině, má barvu hnědou, chuť trpkou; potřebuje se za lék pro žaludek; odvar proti vyraženinám.

Také užívá se kůry jednoho druhu jako chiny, a koná prý dobré služby proti zimnici. Kořen s korou užívají se proti průjemu a úplavici; hříbké semeno užívá se proti rozličným neduhům.

Karatas obecný (*Bromelia Caratas*). Bylina bezpučná, ozdobná, listy kořenové, šídlovité, květy sedavé, malvice vejcovité; pod slupkou mají dužninu šťavnatou, kyselou a sladkou. Přílišné požití ovoce toho působí bolení jazyka. Roste v západní Indii a v Americe jižní na chlumech, obyčejně pod nějakým stromem.

Plotní (*C. Pinguin*) roste v Indii západní, květo v březnu a dubnu. Kvetoucí rostlina tato poskytuje krásný pohled.

Ostrá šťáva ovoce slouží za lék, jimžto vypuzují se škrkavky a čistí ústa.

Kardamom obecný (*Eletaria cardamomum*). Kořen vypouští 8—30 lodyh přímých, 6—12 stop vysokých, květ bílý čárkovaný. Roste na Malabaru a v celé Indii.

Plod jeho, kardamom malý, jest oblíben; má vůni pronikavou a chuť ostrou, kořenné podobnou.

Jiný druh jest prostřední (*Eletaria media*), roste na vrších Indie východní. Květe v červenci a zraje v září. Od tohoto druhu pochází kardamom prostřední (*Cardamomum medium*), který se nyní velmi málo již v lékárnách potřebuje.

Kardamom obsahuje hojně zvláštního oleje aetherického a náleží proto mezi léky silně dráždicí, rozčilující, jež sílí žaludek a způsobují pot.

Při závratí svaří se símě utlučené a tím i žaludek sílí se. Upravuje se též vodička z kardamomu, k němuž se přidá skořice, zázvor, květ, hřebíček, což se močí v bílém neb červeném víně. Vodička ta čistí žaludek i prsa; hodí se též za oční vodičku proti ne-
duhům, jež nejsou zastaralé.

Též proti očím plačtivým se užívá, proti bolení zubů, dně a nemocím, jež vznikly z nastuzení.

Z 30 gramů kardamomu, 15 gr. hrozeinek a 8 gr. hřebíčku se upraví se syrobem hřebíčkovým lék, jehož před jídlem se užije 1 lžička, načež vypije se sklenka bílého vína. Proti říhání pije se prášek kardamomu s vínem; také účinkují kardamomy dobře u ženských, jež nastydly.

Karynta (*Psychotria*), jest keř neb zelina, rostoucí nejvíce v krajinách horkých. Rozeznává se ně-

kolik druhů. Jeden druh, jenž roste v západo-indických lesích na starých stromech, má květy bílé, malé; jahodu červenou. Kořene jeho užívá se jako ipekakuanhy — totéž platí o jiném druhu, který roste v Brasilii a má listy podobné bezu.

Kašťa (*Sassafras*), strom 25—40 stop vysoký; kmen 1—2 stopy tlustý; roste v Americe severní; květe z jara. Kořen, dříví i kůra zapáchají silně feniklem, i chuť mají kořennou, ostrou, obsahující silici, která to způsobuje.

Potřebuje se v nemocích ledvinných a kožních. U nás potřebuje se nejvíce dříví, ačkoli kůra jest účinnivější. Z květů dělají zpařeninu, která silí žaludek, žene na pot a tiší křeče; listy sliznaté slouží za lék pro souchotináře. Dříví užívá se proti kožním neduhům, krticím, vodnatelnosti a slizotoku.

K čištění krve upravuje se z něho a jiných ještě léků zvláštní tinktura.

Kaštan jedlý (*Castanea vesca*), vysoký strom s velikými, kožovitými listy. Květy rozvíjejí se teprv po úplném vyvinutí listů. Plod, tobolka bodlatelná obsahuje 2—3 velké polokulaté kaštany. Strom ten roste v celých lesích v jižní Evropě a květe v červnu.

Ovoce musí teprv býti praženo či sušeno nežli se může jísti. Také káva a čokoláda upravuje se z ovoce toho, které slouží chudíně za hlavní pokrm v krajinách tamějších.

Kaštan divoký, obyčejný, roste u nás vůbec a je to známý strom. Kůra jeho má chuť hořkou a moc svraskovací a brávala se jindy jako náhražka chinu.

Ve zvěroléčitelství potřebuje se kaštan (kůra, listy i ovoce). Ovoce (kaštany) žere dobytek (skot), ovce a zvláště prasata. Kaštany jsou masité, moučnaté, chutnají z počátku sladce, pak nahořkle a trpce, chovají v sobě mnoho škroboviny a třísloviny. Užívaly se sušeny a vařeny proti zimnici, krvotoku, zlaté žíle, průjemu a nadýmání. Prášek z nesusšených kaštanů hodí se ku prani; z kaštanů vyrábí se také dobrý škrob a může se z nich táhnouti dobrá kořalka.

Dříví ze stromu toho potřebovati se může na práce truhlářské.

Katechu (hlinka žapanská, *Terra japonica*), jest ovoce z areky obecné neb jiných kapinic. Vyvaří se totiž ve vodě a zahustí; katechu jest hnědé, hlinovité, obsahuje tříslovinu, a proto se dává proti krvotokům, úplavici, kurdějím a pod. Dává se vně i vnitř a sice jako prášek, pilulky nebo mixtura, — též tinktura, jež slouží za kloktadlo, bere se jí $\frac{1}{2}$ —1 unce na 6 uncí vody.

Kaviáš (*Succisa pratensis*), roste na lukách a v lesích, květe v červenci a srpnu. Kořen hnědý, zdá se ukousnut, lodyha dole zahnutá jest dále přímá, i do sáhne výšky až 1 metr. Listy jsou holé nebo jemnými chloupky opatřené, celokrajné nebo pilovité. Květ jasně modrý, bělavý neb červený. Kořen jest krátký, chmířím opatřený a bez vůně, ale chuť má hořkou, stahující. Odvar kořene toho sloužíval za lék proti vředům, moru i příjici, vůbec proti nákaze, červům a vodnatelnosti, k vstřikování při bílém toku, ku kloktání při bolestech v krku. Zvěrolékaři posud užívají ho, a dříve užíváno celé rostliny.

Kávovník (*Coffea arabica*) jest malý, vždy zelený strom neb keř; listy na lici tmavozelené, na rubu bledé; květy v úžlabí listů a z nich povstává bobule tmavočervená, kulatá, 2pouzdrá, obsahující semeno (kávová zrnka).

Původně roste v Arabii, odkud přesazen do obou Indií.

Svařenina pražených zrněk požívá se jako nápoj, kterému se přičítá moc rozčilující (nervy) a podporující zažívání.

Kerblík (*Anthriscus*) známá rostliža, kořenná, roste v každé půdě. Kdo chce míti stále čerstvé listy, sej na rozličných záhonech vždy za 14 dní znovu. Obyčejně užívá se rostlina ta pro kuchyni.

Vytlačená šťáva nati potřebuje se v lékařství, a sice proti souchotím, úbytím a nemocím kožním.

Jsou rozličné druhy, z nichž jeden tak zvaný vonný vyniká zvláště líbeznou a příjemnou vůní.

Kladivník (*Cestrum*), cizokrajná rostlina. Listy třené vydávají zápach šeredný a mánivý; keř proto slove vepřová pečenka — vůně jeho prý se této podobá. — Krávy požravše tuto rostlinu, hynou. Listi dává se za obkladek. Rozeznává se několik druhů, na př. noční (*C. nocturnum*) má bobule jedovaté, roste na Jamaice a v Chili.

Jedovatý (*C. venenatum*), na předhoří Dobré naděje; Hottentoti z kůry vyvařují syrop, jímžto šípy otravují. V Peruvii rostoucí druh k. ušatý jest lék; a sice listí vařené jest lék protizimničný. Zvařenina i zpařenina listů užívá se proti rozdílným neduhům.

Klejicha (*Asclepias*). Rozeznává se několik druhů. Hedvábná (*A. syriaca*). Kořen vypouští pazourky vyrostající v lodyhu přímou, 4—7 st., listy velké, květy hnědočervené. Roste v Americe, ač také tu a tam v Evropě. Celá jest nabubřena mlékem bílým, kaučuk obsahujícím. Vlna míchá se s bavlnou; z lodyh připravuje se předito. Listy dávají se za obkladky na vyraženiny; kůru dávají proti dušnosti, pazourky jedí místo špaglu. Kurasavská; kořen dává se místo ipekakuanhy.

Ještě jiné druhy jsou známy. Včely rády navštěvují květy rostliny té. Druhy všechny potřebují se téměř stejným způsobem.

Klivka (mahynka, *Oxycoccus*) jest keř půl st. vysoký, s listy vždy zelenými, lesklými, vezpod bílými a červenými ratolestmi. Jahody červené jsou kyselý a teprv namrzlé dají se požívat. Roste v močalovitých krajinách po celé Evropě. Ve Švédsku se z klivky upravuje sirup, v Rusku punš; — též zastupuje citronovou šťávu. Z listů vaří se čaj chutný a jahůdky poskytují lék chladicí, jenž zahání kurděje a záněty.

Klížel (*Penaea*), a sice obecný (*P. sarcocolla*), roste v jižní Africe, z rostliny té vytéká pryskyřice *sarcocolla* zvaná, jež má ostrou, hořkou chuť; rozpálená hoří, potřebovala se k počišťování, též proti ranám a vředům. Rostliny té rozeznává se více druhů, jež podobají se hořejší.

Klouzek (*Suillus*) houba, jež náleží mezi hříby — viz tam. Rozeznáváme zvláště následující druhy: Obecný (*S. annulatus*, *Boletus lutens annulatus*).

Klobouk potažen rosolovitou látkou barvy kaštanové, jižto dešť často splákne, načež klobouk mívá barvu žlutohnědou. Hloubek na 10 cm. vysoký, jakoby prstem obsazen, nahoře žlutý, dole bělavý neb červenavý. Maso bílé, nažloutlé. Roste v písčité neb hlinité půdě v lesích borových, též mezi buky a břizami. Požívá se zhusta.

O v č í (bol. *granulatus*), též kravský hřib nazván, má klobouk vypouklý, barvy rezavé, rosolem potažený a ten-li setřen, zbude barva žlutavá. Kůžička klobouku tenká snadno setře se. Třeň jest žlutavý, posázen zrnečky hnědými, jež později zčernají. Maso žlutavé nemění v lomu barvy, vůně příjemná, ovoci podobná, chuť příjemná. Roste v letě a na podzim v lesích a čerstvý má útlé šťávnaté maso. Jídá se vůbec.

Křemenáč (*B. aurantiacus*). Roste v lesích a na vlhkých vřesovištích, požívá se také, ač nemá té chuti jako předešli.

Kmín luční (*Carum carvi*), má vřetenovitý, dvouletý kořen a lodyhy přímé, 1—2 st. vysoké, větvité, lysé. Listy podlouhlé, dvakrát zpeřené; kvítky drobné stojí v okolicích bez obalů. Podlouhlé dvojnažky jsou lysé a kořenné. Roste na lukách, květe v květnu a v červnu.

Dává se co koření do sýra, chleba, zeli, polévky, kořalky; olej semene toho podporuje zažívání a zapuzuje větry. Staří Římané již znali tuto vlastnost a dávali ho vedle soli na stůl. Olej kmínový utiňuje bolesti, rozhání a přidává se po 2—4 kapkách do thé heřmánkového nebo melisového, jde-li o to, by nadýmání bylo zapuzeno. Zevně dává se co bal-

sám, náplast, zvláště na žaludek při obtížích žaludkových.

Černý kmin pochází z Orientu a dlužno dáti pozor, by símě jeho nebylo zaměněno se semenem durmanu.

Kohátka jednoduchá (*Anthericum liliago*), roste na pahrbcích výslunných v Evropě. Pěkná rostlina, jež někdy jako lék se potřebovala proti uštknutí štíra, jedovatých pavouků a vůbec co kazijed. Větevnatá, jako předešlá a sice listy, květy a semeno sloužily za léky.

Kokosovník (*Cocos nucifera*), má kmen 60 až 80 st. vysoký, jenž nahoře nese korunu listů 12—16 st. dlouhých. Mezi listy vynikají květní palice; plody, ořechy, zvící lidské hlavy, jsou vejčité, zašpičatělé, obsahují tekutinu, jež promění se v pevné jádro. Z toho vyrábí se kokosový olej; ze šťávy kmene dělá se palmové víno, arak, palmový cukr atd. Mléko kokosové upravuje se tím, že jádra mandlová rozetrou se ve vodnaté tekutině nezralých plodů.

Kmenů stromu toho užívá se k stavení a na nářadí, vláken listů na rozmanitá tkaniva, skořápky, peckovice za nádoby k pití neb na soustružnické práce.

Kokoška (pastuší tobolka, *Capsella, bursa pastoris*). Přímá, větevnatá, 1 st. vysoká lodyha, nese porůzné, kopinaté listy. Kvítky drobné, bílé; plod šušlinka.

Roste na vzdělávané i pusté půdě, často co plevel obtížný. Nať má ostrou chuť a používá se proti krvotoku a úplavici.

Jindy se potřebovala jako prostředek chladící a stahující, zvláště při krvotoku; ale neosvědčila se. Čerstvá nat nastele-li se v ložnici, neb nacpe se do postele, zabání štěnice a na sýpce pilousy.

Kokotice (*Cuscuta*), a) hubilen, roste na lnu, jež hubí, otáčejíc se okolo lodyh, jež uškrcuje, tak že vadnou. b) Obecná roste na chmelu, žahavce, konopí a j.; květe v červenci až do září. Nat, mající ostrou chuť, potřebovala se jindy v lékařství.

Jiný druh, menší k., jest menší a drobnější předešlé; lodyha jako vlas tenká; roste na vřesu, doušce, pryžci a j. Má touže vlastnost jako předešlá.

Kokrhel (*Rhinanthus*), a sice větší (*Rh. major*), roste v Evropě co plevel na lukách a polích. Jindy se potřeboval v lékařství. Chlupatý (*Rh. hirsutus*) neliší se valně od předešlého. Semeno jeho vyskytuje se časem mezi žitem v množství velkém, a následkem toho pak má chléb z takového žita chuť bořkou.

Poněvadž odvar semene kokrhelového slouží k usmrcování hmyzu, lze posouditi z toho, že znečistěná jím mouka i chléb nejsou lidem příliš zdravé.

Kolník planý (*Valerianella olitoria*), jest užitečná rostlina na polích, v zahradách, téměř po celé Evropě rostoucí. Mladý poskytuje výborný salát a pěstuje se také proto. Též za lék chladící, občerstvující, zvláště proti kurdějím se dává.

Kolokvinty nazývají se sušené plody jistého druhu okurek, jež rostou v malé Asii, Arabii, v Egyptě a též ve Španělsku. Ovoce to jest kulaté, velké asi jako jablko; usušené jest bílé neb žlutavé, lehké.

Obsahuje zvláštní látku, jež má chuť silně hořkou a zove se Colocynthin. Působí silně na stolicí, dráždí čivy břišní a střeva, zrychluje pohyb jejich a způsobí ve větší dávce průjem i koliku a dávení, závrat i zánět střev. Proto dlužno je užíti opatrně. Užívá se jich při zastaralých neduzích, žloutence, zimnici, vodnatelnosti, ochrnutí a jiných. Užívá se jako prášek po 1 gr. neb odvar; nejlepší jest tinktura, jižto bere se 5—20 kapek několikrát za den.

Komonice lékařská (*Melilotus officinalis*), patří mezi motýlokvěté, má kořen vřetenovitý, lodyhy 2—3 stopy vysoké; květy malé, medonosné, barvy citrónové; roste na lukách, u cest, na mezích; květe od června do září. Nať vložená do šatstva zahání moly; na prášek utlučená míchá se do sýra; vařená v mléce prospívá proti úplavici.

Komonka koruna (*Fritilaria imperialis*). Cibule tlustá, žlutavě bílá, lodyha 2—3 st. vysoká, na palec tlustá. Roste v Levantu, květe v dubnu.

Všecky díly, zvláště cibule obsahují prudký jed. Štáva způsobuje dávení. Cibule jindy užívaly se v lékařství. Jiný druh (řebčík) roste v Evropě jižní a střední — květe v květnu.

Komule (Budleja), rozeznává se několik druhů, vejčítá (*B. americana*), keř zvýší 9—10 st. s větvemi plstnatými; listy vejčité, na konci ostré, na rubu běloplstnaté; květy drobné, žluté. Roste na ostrovech karibských, kvete v červnu až do září.

Z listů rostliny té připravují se lázně obměkčující a obkladky.

Jiný druh jest kulatá (*B. globosa*), roste v Chili.

Prášek z listí užívá se proti vředům; listí také slouží za obkladky.

Jiný druh roste v Brazílii, jenž také co lék se upotřebí.

Koniklec luční (*Pulsatilla pratensis*) má oddenek válcovitý, kolmý, listy jednoduché; květ podobá se zvonku a má barvu fialovou. Koniklec roste na výslunných pahorkách, zvláště na půdě vápenné; květe v březnu až do května. Rostlina tato chová v sobě prudký jed, a jmenovitě v ohledu tom vyniká koniklec obecný, který však v Čechách neroste.

Konitrud lékařský (*Gratiola officinalis*) roste na vlhkých lukách a květe v červnu. Kořen a nat mají chuť hořkou, počišťují zvláště za čerstva horem i dolem, v menší dávce rozpouštějí a rozhánějí.

Patří k mocným a prudkým lékům, a třeba s opatrností užití ho. Nejlepší jest odvar nati a listí 1 kv. na 1½ lit. vody; odvaru toho užívá se vždy za 3—4 hod 1 lžíce.

Konopě (*Cannabis*), rostlina jednoletá, s lodyhou přímou, 2—8 st. vysokou, zelené květy sestaveny v konečné laty; plody jsou malé nažky.

Pochází z orientu a pěstuje se nyní také u nás na polích. Z vláken lodyh dělá se hrubé plátno, provazy a podobné.

Semeno olejnaté jest oblíbeným zobem ptačím, z něho dobývá se olej k svícení a maštění; také v lékařství se ho užívá. Dává se jako lék utišující, mírnící při zánětech ústrojí močového, při průjemu, kašli, chrapotu, buď jako odvar neb zpařenina. Tinktura dává se 1—2 kapky; ta pak se upraví z květu a čerstvých mladých listů.

Ve zvěroléčitelství používá se konopného semene utřeného s vodou 1 část na 10—12 částí. Působí na ústrojí močové a pohlavní jsou-li zaníceny nebo zachváceny bolestně. Zevně se jako lněné semeno přikládá při zánětech kravám po otelení, koním proti šankru, tripru psů, při bělmu po předchozím zánětu očním.

Konopice (*Galeopsis*); rozeznává se hlavně: různá (*G. Ladanum*) roste na rolích, zvláště suchoparných, květe v červenci a srpnu; má chuť zahořklou, trpkou. Hlinožlutá (*G. ochroleuca*) jejíž nat známa jest pode jmenem thé liberského, jež užívalo se proti souchotinám. Zapáchá kořením, chutná zahořkle a slané. Polní (*G. Tetrahit*) roste na rolích, podle cest, na rumišťích, květe v červenci a srpnu; potřebovala se jako předešlá. Semeno chová v sobě mnoho oleje, zelenavě žlutého, pryskyřici hořkou a tříslovinu. Bylina tato jest známa dávno jakožto lék domácí, jehož odvar se užívá proti neduhům sliznic plicních a střevních; účinek její chválí se od mnohých lékařů.

Kouvalinka vonná (*Convallaria majalis*), má přímý 4—6 palců vysoký stvol, na jehož konci nalezájí se v jednostranném hroznu malé, zvonkovité, bílé, libovonné květy. Roste v stinných lesích, ač nekvěte všude. Květy čerstvé suší se, tlukou na prach a potřebují jako šňupavý tabák. Jahody a kořen mají chuť odpornou, hořkou a ostrou.

Užívají se proti padoucnici. K užívání hodí se nejlépe tinktura; 4 díly květu a 12 dílů líhu močí se 14 dní a scedí.

Ocet upraví se, když na květy se nalije dobrý ocet vinný, což několik neděl se nechá státi na teplém

místě, načež se uloží. Ocet ten potřebuje se k natírání, když bolí hlava, při slabosti a chorobě čiv.

Kopíčko (*Asphodelus*). a) **Kopíčko žluté**, má lodyhu 2—3 st. vysokou, hustě listnatou, listy šídlovité, žlábkované, hladké, 1 st. dlouhé; květy tvoří hrozen hustý, konečný. Roste na pahrbcích výslunných jižní Evropy a severní Afriky.

b) **Kopíčko větevnaté** (*A. ramosus*), má květ bílý, hvězdě podobný, listí mečovité.

c) **Kopíčko bílé** (*A. albus*), má kořen bambolatý, listy ploché, pěkně zelené, stvol přímý 2—3 st. vysoký, na konci nesoucí hrozen mnohokvětý; toťolka vejcovitá.

Roste na kopcích výslunných jižní Evropy; květe v červnu.

Bamboly chovají ostrou šťavu; v lékařství se užívalo jich proti uštknutí hadimu, vyraženinám a vředům.

V čas nouze dělá se z nich mouka, z které se peče chléb.

Kořen s vínem působí prý na čmýru a moč, mírní křeče, kašel a píchání.

Odvar kořene léčí otekliny varlat, ve víně naložený léčí uštknutí hadí; prášek z něho s kamencem a medem smíšený léčí vyraženiny.

Štáva léčí i oční neduhy, též hluchotu (totiž nahluchlost), čistí rány od hnisu, léčí žloutenku.

Kopr (*Anethum graveolens*) má letní, tence vřetenovitý kořen a přímé, 2—3 st. vysoké, lysé lodyhy. Listy jsou třikrát zpeřené; kvítky malé, žluté. Celá bylina má kořenou příjemnou vůni a potřebuje se pro kuchyni i v lékařství.

Ze semene upravuje se thé; olej se užívá denně 4—6krát po 2—4 kapkách při špatném zažívání, nadýmání, při kolice, škytavce, dávení, průjemů.

Odvar z toho semene utišuje hryzení a vůbec bolení v životě a žene na moč. S cukrem svařen, s olejem a vínem smíšen působí na čmýru a usnadňuje porod. Semeno koprové a kopřivové s medem léčí fíky (bradavice, nádory u řiti); na oči zapálené přikládá se tlučený kořen. Kdo nemá spaní, pij květ koprový a ralistky i símě vařené ve víně.

Kopretina bílá (*Chrysanthemum leucanthemum*), podobná heřmánku, ale mnohem větší, má lodyhy 1 až 2 st. vysoké; květe od června do srpna i roste vůbec na lukách. Jindy potřebovala se v lékařství; nyní však se to děje jen v malé míře.

Kopřiva větší (*Urtica dioica*) má několik stop vysokou lodyhu; listy i lodyha jsou posázeny žahavými chlupy, které snadno se ulomí a palčivou šťávu do rány vylijí a tím bolest působí.

Plody jsou malé, černé nažky. Roste u cest, plotů, na pustých místech, a někdy dosáhne velikosti podivuhodné.

Užití lze ji rozličným způsobem; dobytek ji žere, odvarem barví se vejce, šťáva z ní léčí krvavé močení; nať užívá se co krev čistící prostředek; odvar či thé z kopřivy každého dne užívané léčí vodnatelnost.

Šlehání kopřivami prospěje při ochrnutí. Rozeznává se několik druhů.

Kopytník (*Asarum europaeum*). Z oddenku pnou se krátké větve mající po dvou okrouhle ledvinkovitých, žilnatých listech. Mezi listy vyniká zvonkovitý

květ. Plod jest mnohopouzdrá tobolka. Roste v lesích; ukryt jest v zemi; květe v dubnu.

Oddenek i květ vyznačuje se silným kafrovitým zápachem.

Kořen dává se za dávivo, ale potřebí veliké opatrnosti, poněvadž jest prudký a nebezpečný. Působí na sliznice nosové silně a vzbuzuje kýchání.

Dává se též při nepravidelnosti čmýry, zimnici a dně, a sice co prášek po 5—20 gr.; též odvar se upravuje.

Korajník (Copaifera), rostlina cizokrajná, čítající několik odrůd, a sice brasilský k., jest velký strom, s krásnou korunou, s červeným, tvrdým dřevem, má listy vejčité, ovoce podobné ořechu, z kterého se lisuje olej terpentýnový, jenž zove se balsám kopaiový a jest dvoji: a) brasilský, řídký, čistý, bledožlutý, jenž voní aromaticky, ale má chuť ostrou a hořkou; b) západoindický, hustý, zlatožlutý, průhledný, méně vonný a méně účinný.

Balsám tento působí na sliznice a močové ústrojí; užívá se zvláště proti tripru. — Omočená v něm cupanina, přiložená na ránu, zastavuje krvácení; 3—4 kapky ráno s měkkým vejcem léčí úplavici.

Západoindický strom dává také balsam; užívá se ho jako brasilského, jen že působí méně. Indický druh má tvrdé, černé a vonné dřevo. Z kůry teče pryskyřice, jež potřebuje se jako kadidlo.

Kořenovník (Rhizophora), roste podél břehů řek v Americe. Květe téměř neustále. Jest to strom na 40—50 st. vysoký, jenž má bílé dřevo a kůru tlustou, žlutohnědou. Ovoce dužnaté jest dlouhé 6 až

10 palců. Dříví hodí se za palivo; kůra k vydělávání kůží a též za lék, a sice proti zimnici.

Kosatec (*Iris*), a sice německý má oddenek tlustý, mečovité sivé listy, na konci lodyhy as 2 st. vysoké nalezá se květ. Roste planě v jižnější a střední Evropě a pěstuje se zhusta v zahradách. Kořen má silný zápach omamující, způsobuje dávení a průjem.

V Čechách roste kosatec český s krátkým stvolem, jenž žene z dolejška květné stopky vedle listů. Kosatec vodní, také puškvorcem (nepravým) zvaný, roste v bahnitých místech. Kořen má chuť ostrou, stahující a způsobuje dávení a průjem. Semeno se potřebuje co náhražka kávy a silí žaludek. Z květů lze vytáhnouti barvu. Jiný druh, rostoucí v Italii, má bílé, vonné květy; ostatně podobá se předešlým. Kořen jeho v lékárnách za fialkový kořen se chová.

Kost sličný (*Costus speciosus*); lodyha přímá, 4—6" vysoká, listy dlouhé, sedavé; květy veliké, bílé. Roste v Indii východní, květe v srpnu a září. Kořen potřebuje se za lék na pot ženoucí. Jiný druh jest arabský (*C. arabicus*); má několik lodyh 3—4 st. vysokých, listy podlouhlé, zakončité, květy zvonkovité, bílé, vonné a silně vodnaté.

Rostlina tato poskytuje pravý kořen kostový, jenž má vůni jako zázvor a s tímto zároveň proti hryzení se potřebuje.

V jižní Americe rostoucí druh potřebuje se též co lék proti slizotoku.

Kostival lékařský (*Symphytum off.*), jest rostlina vytrvalá; roste u příkopů, na březích, na lukách, má tlustý dužnatý kořen, který nemá vůně, ale za to chuť ostrou, moc stahující, pročež užívá se ho proti

průjemu, při chrkání krve, úplavici, proti vředům. Zevně se dává co obkladek na zlomeniny. Sliz z kořene toho účinkuje dobře při ranách, vředech, jež hnisají: odvar, pije-li se, léčí souchotě a vůbec neduhy plicní, šťáva kořene pitá s vínem léčí chrkání krve. Prášek užívá se proti krvácení z nosu; obkladky dávají se na vředy, otoky, žlázy ztvrdlé a pod.

Pro zvířata hodí se tento lék vůbec tam, kde potřebí prostředků slizovitých, avšak nehodí se při zánětech; za to prospívá velice při prudkých průjemech.

Dává se koním 30—60, ovcím, kozám, prasatům, 15—30, kočkám a psům 2—4 gr. vždy za 1—3 hod. buď jako odvar, 1 část kořene a 10—15 částí vody, což svaří se na polovici a přidá se dle okolností i jiný lék, na př. opium, heřmánek a pod. Zevně užívá se prášku z kořene při krvácení neb pohmožděninách.

Kozi brada (*Andropogon*) cizí rostlina; má odrůdy různé a sice: indická (*A. Nardus*), jež roste v Indii východní a jest vysoká jako rákos; má vonný kořen, jenž užívá se za lék silící žaludek a zahánějící zimnici.

Bengalská (*A. muricatus*) roste také v Indii východní — podobá se zcela předešlé. Vonná (*A. Schönanthus*) užívá se za lék proti křečím a k posilnění žaludku, působí též na moč a pot.

Citronová (*A. citratus*), roste také v Indii východní, dává olej aetherický, jenž podobá se různému, — který se tímto míchá a falšuje.

Kozi brada luční (*Tragopogon pratensis*) má vřetenovitý dvouletý kořen a přímou lodyhu, jež rozděluje se nahoře v několik větví. Listy jsou čárkovité,

podlouhé celokrajné, úzce zakončené. Roste na lukách, chová v sobě bílé mléko; kvete od května do července. Kořen má chuť trpkou a užívá se za počišťující lék. Druh jiný, kozi brada větší, má větší sílu léčivou v kořenu, jehož užívá se při prsní chorobě, kašli, dýchavičnosti, píchání a souchotích.

Kozí list (jasmin, *Lonicera caprifolium*), keř s dlouhými větvemi; listy jsou vejčité, tupé, celokrajné; květy vynikají na konci větvíček, jsou 1½" dlouhé, bílé s červenavým dolejškem, později žlutavé libovonné; bobule vejčité jsou jako šarlat červené. Roste v zahradách, v plotech, zvláště besídky se jím pokrývají, květy v máji a červnu.

Rozeznává se několik druhů, květy užívají se proti chorobám očí, krku a katarhům; bobule ženou na moč; lodyhy čistí krev; listy užívá se na rány, vředy, za kloktadlo a j.

Kozinec (*Astragalus*), keř 2—3 st. vysoký, rostoucí v Malé Asii; z kůry prýští se pryskyřice, zvaná tragantová; léčivou moc má asi tutéž jako klí arabské.

Kozí pysk (*Aethusa cynopium*) roste v zahradách i na polích, kvete v červenci a srpnu. Má lodyhu přímou 1—3 st. vysokou, kvítky bílé, ovoce kulovité. Podobá se tvarem svým petruželi; rozezná se zvláště zápachem odporným. Kozí pysk chová v sobě jed prudký, jenž v lékařství slouží za prostředek proti úplavici, padoucnici, choleře, tyfusu a jiným nemocím.

Opatrnosti největší potřebí, aby se tato bylina nezaměnila za petružel, kterýžto omyl pro jich po-

dobnost jesti snadný; hlavní známka koziho pysku v tom ohledu jest zápach česnekovitý.

Kozlík (Valeriana) má lodyhy přímé, 2—4 stopy vysoké, květy malé, bílé neb načervenalé, stojící v latách. Roste podle vod, na vlhkých lukách, na pokraji lesů, kvete od června až do srpna, vyznačuje se ne-libým zápachem a kořennou chutí.

Kozlík jest oblíbená rostlina kočkám. Kořen uti-šuje bolesti křečovité a proto se užívá zvláště proti křečím v žaludku, v měchýři, v materníku a j. Rovněž užívá se v čívních nemocích, při hypochondrii, bolení hlavy, padoucnici; též při zimnici a ochrnutí. Za kly-stýr užívá se při prudkém průjemu, úplavici a pod.

Jako prášek dává se po 10—20 gr., co odvar po 2—4 dr.

Olejem kozlíkovým se natírá.

Voda z něho obdrží se vařením 4 dílů kořene s 12 dily vody; tinktura ze šťávy s líhem smíšené. Esence připraví se z 2 liber krájeného kořene, jenž polije se $1\frac{1}{4}$ mázu líhu; nechá se to 8 dní státi, pak se slije, přidá se znovu $\frac{3}{4}$ mázu líhu, a nechá opět státi 8 dní, načež se vylisuje a smíchá.

Při léčení zvířat užívá se též léku toho s prospěchem při zimnicích, padoucnici, závratí, křečích, ochrnutí, průjemu, kolice, špatném zažívání a proti hlístám. Jestliže nemoc dosáhla stupně vyššího, nepo-stačuje samotný kozlík. Větším zvířatům dává se 30—90, ovcím 8—15, psům 1—8 gr. vždy po 2—4 hod. buď ve způsobě pilulí, neb lektvaře a přidá se kafr neb máta, sílice nebo kyselina některá. Zevně se po-třebuje k omývání nebo nahřívání při zhmožděninách, vředech a zánětech (očí).

Rozeznává se několik druhů rostliny této — jichž upotřebení děje se rovněž jak svrchu udáno. V alpách roste zvláštní druh, který má větší sílu a účinek, pročež velice vážen jest u horského obyvatelstva.

Kozlovoň celolistá (*Premna integrifolia*). Strůmek podobný asi našemu černému bezu, jenž roste v Indii kolem vesnic a kvete skoro pořád. Květ má vůni podobnou asi šalvějové. Kořen jest hořký, voní příjemně a potřebuje se k vypuzení hlíst, k posílení žaludku a proti zimnici, olej z něho proti podagrám. Z kory upravuje se etherický olej. Ovoce chuti ostré, palčivé, upotřebí se jako náplast, obkladky nebo v koupeli. Před domem, v němž někdo nemocen, zapalují keř tento, by kouřem jeho zahnali zlé duchy.

Kožokvět lojonosný (*Stillingia sebifera*). Strom mírný, jenž roste v Číně a též v Americe, kam byl přenesen. Květy v srpnu a září. Číňané roztloukají semeno, vaří a mastnotu sedlou seberou i dělají z ní svíce. Také z jader vytlačují olej, který se potřebuje k pálení i jinak v hospodářství i lékařství. V Americe používá se stromu toho za lék proti příjici.

Kožourek (*Melanthesa*) roste jako krásný a veliký strom v Indii východní, má kořen hnědočervený, nepříjemně páchnoucí, který rovněž jako květy a listy potřebuje se co lék proti kašli a souchotím.

Zvařenina z listů upevňuje zuby; z kůry kořene a pepře vaří se lék pro žaludek.

Na Malabaru rostoucí druh má kořen trpký, smradlavý, jenž s listy a plody vaří se, a pije při kašli a

dušnosti; kůra i listi přikládají se na otoky; též dělá se z nich masť proti zapálení plic.

Krabilice (*Chaerophyllum*) roste v plotech a křovích Evropy jižní a severní, zvláště na místech vlhkých. Květe v červnu a červenci. Kořen bobulovitý vyhání lodyhy zvýší muže. Bobule ty se jedí; lodyha skvrnatá zaměňuje se často bohlavem.

Kořen dával se proti přijíci ač s nevelkým úspěchem; druh ten aniž jiný, není jedovatý.

Krajovitec (*Lomaria*), oddenek $2\frac{1}{2}'$ dlouhý, proměňující se na šlahouny 4—5 sáhů dlouhé se stromů visící; listy jalové vyštěbené. Roste na Malabaru, Ceylonu, po stromech. Listy čerstvé jedí se jako zelenina; šlahouny slouží k vázání.

Kořen rostliny té potřebuje se za lék vzbuzující ošklivost; ovoce pak způsobuje dávení.

Krápěl (*Bridelia*) roste v Indii; rozeznává se několik druhů, z nichž trnitý k. tvoří stromy s kůrou drsnou. Větve pak jsou trny poseté, listy ve dvou řadách; v stáří pak jsou větve holé.

Listí ničí prý červy a škrkavky, pročež se jich také užívá v tomže způsobu.

Jiný druh, podobný předešlému, má lodyhu plazivou; listí zahání bolesti v zubech, jestliže vpustí se pára z vařících listů těch do úst.

Krasoplodka o b e c n á (*Callicarpa americana*), má květ zvonkovitý, listy vejčité, pilované, keř pěkný, skoro z výši muže. Roste v Americe (Virginii), květe v červnu a červenci. Listy (zpařeninu neb odvar z nich nejspíše) užívají s prospěchem proti vodnatosti.

Krasostrom (Baringtonia), jest pěkný strom s kmenem tlustým, obyčejně křivým; roste na břehu a na ostrovech moře tichého a indského. Štáva užívá se proti vyraženinám; semeno na prášek utlučené slouží proti kolice a průjemu, a v sloučenině i proti jiným nemocím. Druh jeden, rostoucí na Malabaru co velmi veliký strom, má listy vůně nakyslé jako víno, chuti ostré, hořké, jež užívají se proti svrabu, semeno proti kolice, průjemu, též proti jaterním neduhům.

Jiný druh, rostoucí na Molukách, má kůru léčivou, jižto se užívá proti svrabu; na prach utlučené jádro s cukrem a mlékem užívá se proti průjemu, se zázvorem a citronovou šťávou proti zácpě; s vínem upravená proti bryzení.

Kreveň (Haematoxylon), strom vysoký 7—17 metrů s kmenem obyčejně křivým; větví má hojnost na všechny strany, ale křivých také.

Roste zvláště v Mexiku. Kůra i lýčí užívá se k hnání na pot; ovoce užívá se na obkladky proti hostci, odvar dřeně slouží proti průjemu, úplavici, slizo- a krvotoku.

Krevnice (Sanguinaria) roste v Americe; kořen hořký potřebuje se za lék, žene na pot, dávky větší počišťují a způsobují dávení a omamují.

Krevníček (Androsemum) roste u potoků, na vlhkých a stinných místech; má lodyhu na 1 metr vysokou. Ovoce obsahuje šťávu červenou, pryskyřnatou; rozetře-li se část některá, voní aromaticky a má chuť nahořklou. Listí a květy užívají se na rány a proti červům.

Krouteňka (Spiranthes) patří mezi vstávačovitě rostliny. Jesenní (Sp. autumnalis) roste na pastvi-

nách vyšších a vlhkých v střední Evropě, kvete od srpna až do října. Kořen užívá se k posílnění. Letní (Sp. aestivalis), lodyha asi půl stopy vysoká, roste na pastvinách jako předešlá.

Jiný druh roste v Chili, a tuzemci potřebují odvar rostliny té pro močení; také prý účinkuje při nadýmání.

Krtičník (Scrophularia) a sice vodní (S. aquatica). Lodyha 3—4' vysoká, listy vejčité, lata konečná, dlouhá, ze samých vrcholů složená; roste podle potoků, rybníků, ba i ve vodě; květe v červnu až do srpna. Potřebuje se v lékařství, a sice proti krticím a voleti; odvar chválí se proti záškrtu, semeno proti škrkavkám; též proti oteklínám, zatvrdlým zvláště, a rozličným nárostkům a nádorům. — Semeno smíchané s pepřem, myrhou a vínem, vypito, zahání bolesti kyčelní.

Štáva z kořene a vnati zahání svrab i jiné vyraženiny; také se upravuje z toho masť s voskem a dřevěným olejem, kterou se vyraženiny natírají, načež zmizí.

V Americe v Marylandu roste jeden druh této rostliny, kteréhož se tam rovněž užívá co léku, a to téměř jako zmíněných druhů u nás.

Kručinka barvířská (Genista tinctoria), roste v lesích na suchoparech, na ladech a stráních; květe v červnu až do srpna. Ovoce zraje v říjnu. Lodyha jest dole dřevnatá. Nať, mladé letorosty mají chuť kořkou a působí mocně na stolic. Nať i semeno potřebují se proti zácpě.

Také proti vzteklíně užívá se tato rostlina; semeno s vodou medovou žene na pot.

Kruštík širolistý (*Epipactis latifolia*), kořen hli-zovitý, lodyha 1 $\frac{1}{2}$ st. vysoká, nahoře pyřitá, listy vej-čité, květy zelenavé; květe v červenci a srpnu. Kořene užívá se proti podagrům; též proti dně dává se co obkladek.

Krvavec (*Poterium*) roste v střední a jižní Evropě na kopcích a na výslunných místech; květe v červnu, a sice má květ červený a silně vonící.

Celá bylina rozšiřuje příjemnou vůni a má chuť svraskující, ostrou; potřebuje se proti krvotoku, prů-jemu, úplavici; na rány a vředy; též kámen v mě-chýři a v ledvině ničí a žene na pot a na moč.

Sůl z něho vyráběná posiluje žaludek a chrání před mrtvicí; léčí souchotě a vodnatelnost. Pálenka z rostliny té čistí krev a léčí prsní neduhy.

Zevně zahání skvrny a dělá čistou kůži. Oleje z něho 2—3 kapky ve víně účinkují výborně při ne-mocích; močí-li se nať ve víně, má ono pak sílu po-čišťující.

Krvokvět (*Haemanthus*) má kořen cibulovitý; lodyha stlačená, má dva listy kořenní; rozeznává se několik druhů; červcový (*H. coccineus*), má květy krvavé; stonek 3 dcm. vysoký, tečkami bílými a čer-venými posázený.

Cibule užívá se k puzení na moč; z čerstvé při-pravují se vytažek a elixir (medu podobný), též ocet, jež zevně co klystýry nebo ku kloktání se užívají.

Krytojadeř (*Cryptocaria*), patří mezi vavřino-vité; roste v Brasilii. Lesklá (*C. nitida*), strom vždy zelený, 100 st. vysoký; listy podlouhlokopinaté, 7" dlouhé, zubaté, květy zapáchající jako rozmarina, bílé

úžlabíčkové; peckovité jako hrušky, žluté, chutné; pecka tvrdá; jádro jako žalud. Roste v lesích chylských. Dříví pěkné potřebuje se k stavení. Zvláště pak vážená jest kůra.

Křen (*Armoracia rusticana*), má tlustý válcovitý, hluboko do země vnikající kořen; listy na stopu dlouhé, lodyhy 2—3 st. vysoké; květy bílé v hroznech.

Roste původně podle břehů mořských, ale přestuje se zhusta; zvláště v Čechách, kde proslul jakožto nejlepší křen malinský; květe od máje do července.

Sušením nebo vařením pozbude ostrosti, která zakládá se na těkavém oleji. Křen dráždí žaludek a střeva, pročež podporuje zažívání. Potřebí však požívatí ho střídmě, jinak může způsobiti močení krve. Kdo má slabý žaludek, tomu způsobí nadýmání. Také za lék potřebuje se.

Kořen strouhaný účinkuje rychleji, nežli těsto hořčičné, a přikládá se při hostečných bolestech — v zubech a jinde, proti křečím žaludkovým.

Také se nakládá kořen křenu do kořalky, a tou se pak natírají místa bolestná. Mnozí polívají 60 až 120 gr. křenu 2—4 lt. piva neb vína a pijou toho najednou 60 gr., což prospívá zvláště proti vodnatelnosti.

Strouhaný křen užívá se též s cukrem, a sice denně několikrát, 1—2 lžičky. Na tlapadla nohou přikládá se při zastaveném potu; také pihy zahánějí se šťávou křenu s octem smíšenou.

Mimo to rozličným způsobem užívá se křenu proti kurdějím, dně, slizotoku, močovým chorobám a j.

Křín skloněný (*Crinum asiaticum*). Roste v Indii, na Molukách, květe v červenci a srpnu. Všecky díly, zvláště kořen, působí dávení, a proto se užívá proti jedu, kterým šipy indiánské napouštěny bývají. Vojáci nosí při sobě cibuli tu, a byvše raněni, kousek položí na ránu a kousek rozžvýkají a polknou, načež dáví.

Také proti uštknutí a rozličnému otrávení se potřebuje. Stvol na prach roztlučený roztrušují, by housenky a jiný hmyz zahnali, — cibule a listí přikládá se co lék mírnící a rozhánivý na otekliny.

Křivojník (*Colletia*), polokeř rostoucí v Americe. Jest několik druhů. Obecný, roste v Brasilii; odvar dřeva užívá se co lék počišťující. V Chili rostoucí druh slouží za lék na rány — odvar kůry dává se uvnitř.

Křížatka (*Commelyna*), rostlina cizokrajná, jež má několik odrůd; a sice: blankytná (*C. coelestis*) 1—1½ st. vysoká lodyha; listy podlouhlé, zakončité, na rubu hladké a lysé; květy na hroznech krátkých, okolkovitých. Jest to rostlina zdobná, která také za lék se potřebuje; indská (*C. rumphii*), lodyha plazivá, rozestřená; listy vejčité; květy modré; roste na Molukách.

Nať se požívá jako zelenina; také působí chladivě, a proto potřebuje se za lék. Též k počišťení a puzení čmýry se užívá, ba prý i plod vyhnati může.

Žapanská (*C. polycama*) roste v Indii a Japonsku, a potřebuje se co lék chladící a počišťující.

Jsou ještě jiné druhy více méně známé, jichž užívá se tímže způsobem.

Kujeta (Crescentia), rostlina cizokrajná, mající odrůdy a sice: hruboplodá (C. cujete), strom jako jabloň, 20—30 st. zvýší; kmen dosti tlustý, křivý; dříví bílé houževnaté; květy bílé, ojedinelé, podél větší, rozestavené, smradlavé, zeleně, často červeně a žlutě peřesté; stopy tlusté; plod veliký, tykvi podobný, oděný korou tvrdou, v níž dužnina bílá se nalezá. Roste v Mexiku. Indiáni shotovují si z kůry rozličné nádoby — ba vaří v nich také. Dužnina jest lékem proti průjemu, vodnatelnosti, bolení hlavy; syrop prospívá proti neduhům plicním.

Kuklík (Geum), má lodyhu 3—6 decm. vysokou, roste v plotech, hájích a lesích. Kvete od června do srpna. Kořen má chuť hořkou a potřebuje se v lékárně, zvláště proti vadám v zažívání, krticím, dně; proti zimnici, též při nepravidelné čmýře. Užívá se ve způsobě prášku po $\frac{1}{2}$ —1 dr. dva- až čtyřikrát denně. Odvar upraví se z 1 unce kořene na 8 uncí vody. Potom se k té směsině přidá lih (2 díly), a nechá se to 8 dní státi. Také víno lze vzít k tomu a sice na 60 gr. kořene $\frac{1}{2}$ lit. vína.

Sušená rostlina (kořen) užívá se proti těžkomyslnosti a sice močí se ve víně, které se pije pak dle libosti; sílí žaludek i srdce, občerstvuje smysly.

Kukuřice (Zea mais) má stéblo 3—8 st. vysoké listy 2—3 palce široké, chlupaté. Pochází z jižní Ameriky, nyní se pěstuje všude v teplejších krajinách. Nezralé palice mohou se jísti za čerstva, nebo upražené; zralá zrna dávají jemnou mouku a jsou vý-

borným krmivem prasatům, krůtám a pod. Vlákna potřebují se na rozmanitá tkaniva. Chléb ze samé mouky kukuřicové jest nezáživný, proto míchá se do ní mouka pšeničná neb žitná, také brambory se přidávají. V Paříži vyrábí se mouka a chléb z kukuřice velmi obстоjný. Škrobovina z kukuřice hodí se na jemné pečivo.

Mouka z kukuřice užívá se na obkladky, květ potřebuje se proti neduhům močovým.

Kulčiba (*Strychnas*), rostlina cizokrajná, jež má několik odrůd, a sice: obecná (*Nux vomica*) roste na Koromandelu, Kočínčině, květe v letě. Kořen považuje se za lék proti hadímu jedu a zimnicím vně a vnitř, listy proti dně. Semeno (vrání oka) obsahují krutý jed, který jest zároveň prospěšným lékem v mnohých nemocích. Hlavní příčinou účinku toho jest tak zvaný strychnin; hadí (*S. colubrina*), roste v Indii východní a na Molukách, květe v dubnu a květnu, dříví její jest lékem proti uštknutí brýlovce.

Čistivá (*S. potatorum*) roste v Indii východní; dužninu ovocní jedí tamější obyvatelé; trnatá (*S. spinosa*) roste na Madagaskaru; ovoce má chuť lahodnou, občerstvuje též, ale v hrdle zanechává drsnost. Pachyna, jejíž kůra potřebuje se místo chinu, a četík, jenž dává jed ku kalení šípů. K tomu konci vaří se kůra kořenová v hrnci až zhustne na syrup.

Strychninu užívá se při ochrnutí, proti úplavici, červům, záduše, zimnici, dýchavičnosti a j.

Zvěrolékař dává semeno (vrání oka) při ochrnutí, zvláště má-li příčinu svou v čivním neduhu, proti

křečím, při padoucnici a kolice, již křeče provázejí. Malé dávky upotřebiti lze i tam, kde hořké léky se radi, jako při slabém zažívání, průjem, úplavici. Dává se koním, 1,826—7,5 gr. skotu 1,5, ovcím a prasatům 1,25—1,826 gr. vždy za několik hodin a musí se počítati malými dávkami. Dává se buď odvar nebo pilule, nebo lektvař ve smíšenině s jinými hořkými léky.

Kulenka (*Globularia*) rozeznává se několik druhů. V Asii a v Egyptě roste druh, jenž má silnou vůni, a potřebuje se proti kolice a křečím žaludkovým. Obecná (*G. vulgaris*); má kořen dřevnatý, jenž vypouští několik lodyh až 1 st. vysokých; květy světlomodré. Roste na suchých lukách, pahrbcích výslunných, zvláště na půdě vápenné v jižní a střední Evropě; květe v květnu a červnu.

Listí rozmačkané přikládá se na rány a vředy; také způsobuje dávení a slouží za náhradu sennesu. Také k počišťování užívá se listí toho. Křovitá (*G. alypum*) roste v jižní Evropě; jindy sloužila za lék a sice počišťující. Má sice tuto moc, ale v míře menší nežli sennes, místo něhož se v jižní Evropě užívá. Též proti vodnatelnosti a zimnici se dává.

Kupizna (*Cupia*), keř s dlouhým listem bílým a vonným květem; obecná k. jest keř bez trní; za ovoce má jahody jako hrách velké, černé, jež chutnají sladce a jsou jedlé. Nalezá se v Indii leckde na písčitém břehu. Listí a ovoce užívá se proti vyraženinám.

Kurkuma dlouhá (*Curcuma longa*) roste v Indii a Číně; hlízy její, majíce zápach a chuť zázvoru, slovou v obchodu kurkuma dlouhá nebo zázvor žlutý;

potřebuje se co koření a lék; hlavně k barvení. Citvar (C. zedoaria) roste v Indii vých. a v Číně; kořen slove citvarový kulatý a potřeboval se jindy v lékařství. Slouží zvláště proti neduhům v ledvinách a měchýři, vyháněje moč. Vonná (C. aromatica) roste v Indii vých., má krásný, vonný květ; kořen potřebuje se jako citvarový. — Kořen jiného druhu potřebuje se proti bolesti a otoku v kloubech; úzkolistá (C. angustifolia) poskytuje mouku, jež slove tikor či tikur a jest asi totožna s onou, jež pod jmenem arrovroť u nás se objevuje.

Kustovnice (Lycium), jest keř s bělavými, trnitými větvemi; květy má světle fialové; sází se zhusta v polích; květe v červenci a září.

Z listí a větví připravuje se výtažek (Lycium), jenž slouží za lék; rozeznává se několik druhů: africká, evropská, čínská a t. d.

Listy a větve všech druhů slouží za léky.

V Kolumbii roste také jeden druh tohoto keře, jehož listí upotřebují tamější domorodci proti růži.

Kyčelník (Dentaria) roste u nás vřbec, má bělavý kořen a lodyhu přímou, holou, 1—2 st. vysokou. Květy jsou červené aneb bílé. Odvar kořene hodí se proti kolice a úplavici.

Kyjanka (kuřátka, Clavaria) nazývají se zvláštní houby, ježto rostou u nás a liší se tím od ostatních, že nemají klobouku, jenž představuje kyj aneb různě rozvětven jest.

Kyjanka jarmuzová (Clavaria Botrytis) nazývá se také kozí brada, kuřátka bílá; má tlustý nestejný třen s větvemi až na 15 cm., který má bílé maso a zevně bývá červenavý, rozvětvený. Větve jsou

nestejně dlouhé, svraskalé, dole bílé, na konci žluté, později nahnědlé. Podobá se karfiolu (jarmuzu), a dle toho též pojmenována. Má chuť příjemnou, vůni slabou. Roste v lesích, zvláště bukových, v půdě písčité, v letě a na podzim. Skot i brav ji rád požívá.

Kyjanka ozdobná (*Cl. formosa*) má třen tlustší a větve delší nežli předešlá; roste v letě a na podzim v lesích.

Kyjanka žlutá (*Cl. flava*) má trsy husté, tlusté a vysoké, třen bílý, lysý, větve hladké, oblé, dole jednoduché, nahoře větevnaté. Roste v lesích, sbírá se a jídá.

Kyjanka bílá (*Cl. coralloides*) jest bílá, dutá; třen jest nepravidelně rozvětven; větve nestejně dlouhé. Roste zvláště v letě po hojném dešti.

Kyjanka zlatožlutá (*Cl. aurea*), má barvu žlutou, maso útlé, chutné.

Kyjanka dlanitá (*Cl. palmata*), trsnatá, třen krátký, větve široké, smačknuté šedohnědé, na konci dlanité. Roste v lesích v půdě hlinité.

Kyjanka prstnatá (*Cl. Kunzei*), bílá, trsovitá, větve dole srostlé, na konci sochaté, ztenčené, ostré, mezi nimi kouty ostré. Roste v lesích listnatých, má chuť nepříjemnou.

Svraskalá (*C. rugosa*), dříve jednoduchá, pak větevnatá, obyčejně hřebenovitá, na konci stříhaná nebo nepravidelně rozdělená; třen hranatý, nahý. Roste v lesích hojně, v jeseni; jest vodnatá, málo výdatná. Chlupatá (*C. grossa*), třen chlupatý, bílý, větve tlusté; rozhy bílé, pak nažloutlé, čárkované, tupouké, roste na zemi vlhké pod stromy listnatými. Ještě jsou jiné druhy, jež neuvedeme tuto.

Maso některých jest chutné, nejlepší jsou žlutavé a červenavé; houževnaté a tvrdé jsou špatné.

Kýchavice (*Varatrum*) má lodyhu 1—4' vysokou, listy eleptičné, květy žlutavě bílé; roste na pastvinách horních v Evropě. Květe v červenci a srpnu. Kořen bílý, nevonný a palčivý, potřebuje se za lék. Dělá se z něho také tabák. Dále tinktura proti průjemu a úplavicím.

Ta se shotovuje následujícím způsobem: 20 gr. čerstvého skrájeného kořene, smíchá se s 3 lit. lihu a za 5—6 dní se to slije.

Potřebuje se vně na rozjídavé vředy. Dává se také do prášku kýchacího a všivé masti.

Všivec k., rostoucí v Mexiku; semena jeho ženou na stolicí, a potřebují se proti tasemnici; obyčejně pak se dávají do všivé masti.

Jiný druh roste v Americe, kde z listí dobývají vlákna, jichž jako len aneb konopí užívají. Kořen dává se proti hryzení a hlistám.

Kyprej obecný (*Lythrum salicaria*) má lodyhy přímé, 1—2 st. vysoké; květy nachové dělají klas koňeňý.

Roste u potoků, v křovi, přikopech a pod. Květe od července do podzimku.

Kořen i nať mají chuť sliznatou a dávají se proti úplavici, krvotoku a průjemu.

Kysala (*Begonia*), rostlina domácí v krajinách horkých. Rozeznává se několik druhů. Leskutá (*B. nitida*). Keř zvýši muže, větevnatý, přímý; roste na Jamaice. Celá rostlina má chuť nakyslou, nepříjemnou; užívá se proti kurdějím a šlemům zevně přikládá se

listí na rány a vředy. Kuklatá (*B. cucullata*); roste v Brasilii, obsahuje mnoho kyseliny.

Užívá se proti zánětům, zvláště proti katarhu měchýře; bulvatá (*B. tuberosa*), má oddenek plazivý, roste na Molukách, nat se jí, kořen ne. Z listí dělá se masť na rány.

V Mexiku roste druh rostliny té, jehož kořenu užívá se proti příjici, též při nedostatečné čmýře a proti zácpě a jejím následkům.

Kyvor (*Ceterach*) roste v Evropě jižní, zvláště u moře středozevního na skalách a stromech; nemá zápachu; chuť má slizkou, zatrpkalou, a přičítána mu moc přestupující; dáván proti zacpání sleziny a vodnatelnosti, poněvadž žene na moč.

Ve zvěroléčitelství užívá se byliny té jakožto léku proti špatnému zažívání, proti katarhům žaludku, buď v prášku nebo s mlékem. Při špatném zažívání dává se koním a sice 3.75—15 gr. tlučeného kořene. Také se dává odvar (lektvař) i ve spojení s jinými prostředky zvláště hořkými. Zevně se potřebuje kořen — odvar z něho k umoření vši. K účelu tomu utře se kořen také se sádlem nebo mýdlem.

I

Ladel úzkolistý (*Croton Cascarilla*), keř zvýši 4—6 st., roste ve Floridě a na ostrovech bahamských. Celá rostlina voní silně a příjemně; odvar pije se jako thé, také lázně z ní se upravují. Od této rostliny nepochází kůra kaskarilová.

Počistovací (*C. Figlium*), jest strůmek 15—20

st. vysoký, roste v Indii východní a pěstuje se k účelům lékařským. Celá rostlina jest prudší pepře. Semeno téže a zvláště olej z něho potřebuje se k počistování, též proti vodnatelnosti a pro pocení. Kořen jest méně prudký.

Jiný druh Kaskarila (*C. Eluteria*), roste v Indii západní a dává známou kůru kaskarilovou, jež má vůni a chuť kořennou a potřebuje se u nás jako lék. Jiný opět druh:

Pavana (*C. Pavana*) roste v Indii východní. Semena jeho a též olej z nich slouží za léky, kořen *panava* nebo *pavana* zvaný působí mírněji.

Lagetta plátenková (*Lagetta lintearia*) strom, jenž roste v Indii západní a dosáhne výše 15—20 st. Květe v prosinci a lednu. Náleží do druhu lýkoveců (v. tam) a má veškeré vlastnosti jich. Znamenité jest lýko jeho, které skládá se asi z 12 vrstev blan, jež snadno se dají roztahnouti a konají službu jako mušlin nebo gáz.

Lanýž černý (*Tuber cibarium*), podobá se kulaté hlíze zvící vlaského ořechu. Má tvrdou černavou kůru, uvnitř je dužnatý, žlutavě bílý, mramorovaný.

Roste pod zemí, obyčejně po 3—7 pohromadě. Na podzim se vyhledávají pomocí psů, zvláště k tomu vycvičených. Houba ta jest známa již ode dávna, staří Římané již považovali ji za lahůdku.

Do obchodu dostane se sušený a na lístky nakrájený. Dobrý lanýž nesmí býti hořký, ani červivý. Houba ta se míchá často s jinými, a proto potřebí při upotřebení jejím největší opatrnosti.

Roste nejvíce na jihu, ač se také nalézá v Če-

chách, zvláště v letě, když je vlhko a teplo. Nejchutnější rostou v Itálii a Francii.

Aby se déle udržela houba ta, nakládá se s olejem a kořením, a v nádobách dobře uzavřených se chová.

Ve Francii se pěstuje uměle, což zasluhuje následování, poněvadž jest předmětem čilého obchodu.

Lanýž bílý (*Rhizopogon albus*), zove se též hliza; jest bambulovitý, dole trochu smačknutý, drsnatý, posázen vlákny, mívá brázdy a někdy sroste jich několik v jednu. Maso z mládi jest bílé, později zhnědne; houba praskne, maso pak se rozpustí a rozplyne.

Někdy jest houba ta veliká jako pěst, podobá se bramboru, má chuť příjemnou, ale ne tak kořennou jako lanýž černý a proto není též tak vážen. Peče se jako kaštan, nebo se dává do omáček a masitých jídel. V Čechách nalezá se pojedine, neb v celých ložích; v krajinách jižnějších roste hojněji.

Laskavec (*Amaranthus*). Jsou rozličné druhy. a) ocasatý (*A. caudatus*), lodyha přímá, 2—4 stopy vysoká, roste v Asii, květe v červnu a srpnu. U nás chová se v zahradách. b) trojbarevný (*A. tricolor*). Lodyha 1—2 st. vysoká; listy na hořejší polovici zelené, na dolejší červené a žluté, někdy celý list červený nebo žlutý; květy obojaké. Roste v Indii; listím vyniká krásným ale květem ne. c) polní (*A. campestris*), lodyha přímá, větevnatá; roste v Indii. V teplejších krajinách roste ještě několik podobných druhů. d) rozložený (blít bílý, *A. blitum*). Lodyha rozložená, větevnatá, větve oblé, jako listy lisé; roste

na rolích a zelních. Nať jeho tu a onde požívá chudina.

V Americe užívá se odvar z něho za chladicí a počišťující prostředek.

Laštovičník (*Chelidonium majus*), má silný kořen, jenž jako celá vnať oplývá tmavožlutým mlékem. Lodyha přímá, huňatě chlupatá; listy na líci smutně zelené, vezpod nasivělé: květy žluté.

Roste na místech stinných, v plotech a houštích.

Kořen sbírá se v dubnu, nať v květnu. Oboje má nepříjemnou vůni a ostrou, hořkou chuť. Patří mezi ostré léky. Šťávou z něho zahánějí se bradavice a kuří oka. Proti zimnici a oteklým nohám dává se denně čerstvé listy do punčoch. Při bolení v břiše vloží se sušená nať i s kořenem na pupek; vředy mažou se šťávou z kořene. Šťáva v teplém pivě pitá prospívá proti moru.

Též proti neduhům jater, sleziny, proti vodnatelnosti, žloutence, proti starým vyraženinám a zimnici prospívá lék tento. Šťáva ona také jest dobrou a trvalou barvou žlutou. Rostlina celá obsahuje soli, gumi, pryskyřice a j.

Při léčení zvířat užívá se čerstvá nať a dává se ji po půl kilg. rostlinožravým, prasatům po $\frac{1}{4}$ klgr. proti vodnatelnosti, katarhu střevnímu a pod.

Šťáva vylisovaná dává se denně asi po 30 gr. o sobě, nebo smíšená s jinými látkami v pilulích nebo jako lektvař.

Zevně dává se jako odvar neb kašové obkladky proti zatvrdlým žlázám, vyraženinám, vředům a kožním neduhům.

Levandule pravá (*Lavandula vera*), polokeř

větevnatý, zvýší 1—2 st., čárkovité neb kopinaté listy jsou vstříčné. Květy a sice kalich má barvu ametystu, korunu fialově modrou.

Roste v jižní Evropě divoce, u nás pěstuje se v zahradách pro svou aromatickou vůni; květe v červenci a srpnu.

Levandule potřebuje se za lék jen na obkladky aromatické a koná v tom ohledu služby dobré při otěklínách, jež povstanou hostcem nebo dnou. Květy s melisou (meduňkou) a rozmarinou účinkují a rozháňejí silně.

Z druhu jednoho připravuje se (ve Francii) olej lavandulový.

Lebeda (*Atriplex*) a sice zahradní (*A. hortensis*) roste vůbec v zahradách, listí užívalo se více než nyní jako špinat. Semeno způsobuje dávení a stolici; jindy se považovalo za lék proti žloutence. Nať potřebuje se za obkladek chladicí a obměkčující. Dále jsou ještě četnější druhy tyto: Pomořská, křovitá, které rostou v cizích krajích, onano na březích moře baltického a severního, tato ve Francii, vůbec na jihu; v Americe, Africe a na Novém Hollandu. Z těch se připravuje salajka — z popele spáleného listí.

Listy lebedy křovité nakládají se do octa a jedí k masu místo okurek.

Lebuše jedlá (*Craniolaria annua*). Roste v Americe jižní, květe v květnu až do srpna. Kořen mrkvovitý, dužnatý, oloupaný, ji se cukrem zavařený.

Má chuť nasládlou a jest masitý, šťavnatý. Suší se také a pak se z něho připravuje přihořklý chladicí nápoj.

Lejnice (*Sterculia*), jest vysoký strom s pěknou

korunou; semeno pečené chutná jako kaštan. Z kmene dobývá se klí arabské. Listy potřebují se vně i zevně proti zánětům.

Leknín (*Nymphaea*), a sice bílý; má tlustý kořen, jenž obsahuje mouku škrobovou. Květy vonné jsou bílé. Odvar z celé rostliny má moc chladící. Květ mírní dráždivost vůbec.

Lekořice (*Glycyrrhiza*), má kořen plazivý, lodyhu 3—5 st. vysokou. Roste v jižní Evropě. Kořen rostliny té znám jest v obchodě co sladké dřevo.

Není lékem zvláštním, ale přispívá k umírnění chorob některých a proto potřebuje se proti katarhům a jiným neduhům sliznic.

Zvláště syrup, výtažek z dřeva sladkého potřebuje se hojně.

Lije se v černé, dlouhé, kulaté kusy a prodává pod jménem liznice (lekořice).

Zvířatům dává se lekořice zřídka, leč při neduzích ústrojů dýchacích a to nejvíce smíšené s jiným lékem, jakožto pilule nebo lektvař po 15—30 gram. větším, menším pak 3,75 gr.

Len (*Linum*), má větvenovitý kořen, lodyhu přímou, 1—2 st. vysokou, nahoře větevnatou; listy kopinaté a lysé, květy stojí v latě; plod jest tobolka s plochými, hnědými semeny.

Pochází z Orientu; seje se nyní vůbec u nás, ač ne všude — jen tu a tam. Vlákna rostliny té předou se na nitě a k tkaní plátna. Ze semene lisuje se olej, který potřebuje se v lékařství, malířství a řemeslech.

Semeno tlučené hodí se na obkladky; proti kolice vaří se tlučené semeno lněné s bílým chlebem;

proti spáleninám hodí se tato náplast: 4 díly lněného oleje, 3 díly mandlového mléka, což smíchá se a přiloží na ránu.

Zvířata, jež mají cizopasníky, mažou se lněným olejem. — Lněné semeno na prášek utlučené s medem užívá se proti úbytím a prsním neduhům.

Zvěrolékaři potřebují lněné semeno k mírnění bolesti, k utišení podrážděných ústrojů zaživacích a dýchacích, při otrávení, průjemů, při zánětech zevních. Užívá se odvar 15—30 semínek v 1 litru vody půl hodiny vařených, jenž se nalije zvířeti, vstříká neb jako klystýr užívá. Moučka, též olej z toho semene potřebují se při zaníceném otoku. Pokrutiny lněné, dávají-li se často žráti dobytku, působí škodlivě. Užívá se jich lépe za obkladky, nebo vyvařeniny z nich k umývání při zevních neduzích. Olej dává se uvnitř i zevně, ale v tomto případě vyžaduje pozorné čištění, poněvadž ztverdne a pak nesnadno pouští.

Vlákno potřebuje se v průmyslu, přede se a tká v plátno; jest základem výroby plátna, krajek a pod. Z oleje dělá se fermež, která se potřebuje k vyrábění tiskařské černě, barev olejových a laků. Semeno ruské považuje se za nejlepší.

Letkolusk (*Piscidia*), roste na ostrovech západoindských; květe v březnu a dubnu. Bývá to strom 20 až 30 stop vysoký. Listy má chlupaté, kožnaté. Kůra jeho bere se k chytání ryb, jež velice omamuje.

Libeček (*Levisticum*), patří do rodu rostlin okoličnatých. Obecný libeček (*L. officinale*), roste v Itálii na horách, u nás také v stavu divokém, nebo se pěstuje. Kořen tlustý, dužnatý jest půl stopy dlouhý, lodyha 8—10 stop vysoká. Květ a símě jsou žluté.

Celá rostlina má zápach odporný a chuť kořennou. Jest to lék dráždivý; šestinedělkám se dává kořen i símě do jídel a nápojů. Výpary z nati vařené prospívají při kamenu v měchýři a působí na čmýru.

Ličidlo obecné (*Phytolacca decandra*), lodyha přímá, 6—12 st. vysoká; listy ostré nebo tupé, brozny mnohokvěté. Roste v Americe. Květe v červenci a srpnu. Obsahuje ostrou šťavu, kořen počišťuje silně; jahody užívají se k barvení vína, cukroví, vlny, hedbáví a též do ličidla se dávají.

Nyní pěstuje se také v jižní Evropě; v Itálii šťava bobulí slouží k barvení vína. Kořen, listy a nezralé bobule potřebují se v lékařství. Mladé letorosty jedí se jako zelenina; popel z rostliny té obsahuje mnoho drasla.

Kořen přikládá se též zevně jako u nás hořčičné těsto.

Ligrus (vičenec, *Onobrychis sativa*) má lodyhy 2—3 stopy vysoké, větevnaté; listy zpeřené a květní hrozny na velmi dlouhých stopkách. Květy červené, plod je okrouhlý, smačknutý, trochu trnitý lusk. Jest to pícní rostlina, která se daří zvláště ve vápeněhlinité půdě — roste také planě u nás; květe od máje do července a jest mnoholetá.

Lilek sladkého (*Solanum dulcamara*), má kmeny šlahounovité, oblé, po zdích nebo keřích se pnoucí, nebo na zem se kladoucí, zelenavě nahnědle bílé, 2—6' dlouhé, které nesou 10—20 květů ve vrcholík rozestavených; kalich zvonkovitý; bobule zvící hrachu, červené, visuté. Roste v plotech, křovištích podle potoků a řek; květe v květnu až do srpna.

Rostlina užívá se v lékařství; sbírá se k tomu cili před květem.

Užívá se při chronických neduzích kožních, proti krticím a následkům příjice, proti katarhům, lišejům a vyraženinám, které hnisají.

Rovněž užívá se proti otokům, průjemu; též k zahánění a odstranění bradavic.

Účinek podržuje rostlina tato jen půl roku.

Odvar kořene upraví se z 30—40 gr., jež svaří se ve vodě na 1½ litru; lepší pak jest tinktura, jež působivost podrží po leta.

Užívá se jí denně 1—2krátě po 10—15 kapkách ve vodě a sice při nastuzení, ochromení, katarhu, hostci, krticích, otoku žláz, zimnici, kašli, žloutence, vodnatelnosti. Proti žloutence svaří se kořen v ¾ ltr. vína až na třetinu a pak se ráno pije sklenka nápoje toho teplého.

Lilie bílá (*Lilium candidum*), má vejčitou cibuli; lodyha májíc 2—4 st. výšky, nese kopinaté listy; květy na vrcholku lodyhy stojí velké, libovonné, zvonkovité v hroznu.

Pochází z Orientu; květe v červnu a červenci, vůně květů jest příjemná avšak omamující. Rozeznává se několik druhů.

Cibule žene na moč; také radí se proti zimnici; čerstvé listy přikládají se na kosti bolavé; jiný druh, lilie zlatohlavá, má lodyhu na 2 stopy vysokou, na vrchu téže stojí krásné převislé květy; krásná rostlina ta roste v řídkých lesích a květe v červnu a červenci.

Lípa malolistá (*Tilia parvifolia*), jest známý krásný a velký strom s hustou, listnatou korunou;

listy má na dlouhém řapíku, šikmo srdčité, zašpičaté a pilovité, vespod sivé. Libovonné květy stojí po 5—7 ve vrcholíčku. Roste v lesích a jinde; dosahuje velikého stáří a roste rychle. Dříví její bílé jest vzácné na práce řezbářské.

Jiný druh jest lípa velkolistá (*T. grandifolia*), má větší listy a plody. Květy její potřebují se na thé, které žene na moč; obsahují etherický olej, zvláště pak cukr a gumi; šťáva z kůry lisovaná léčí záněty a spáleniny. Šťáva z kmene, z jara, jako u břízy vytažená, čistí krev.

Z uhlí lípového upravuje se prášek zubný a sice utlukou se 2 díly uhlí a 1 díl šalvěže na prášek co možná nejjemnější.

Líska obecná (*Coryllus avellana*), bývá namnoze křovitá, ženouc mnohé prutovité větve s hladkou šedou korou; listy řapíkaté jsou srdčité, na rubu drsně chlupaté.

Květy rozvinují se dříve než listí a sice prašné v jehnědách visících, pestíkové v pupenci, z kterého nachové blizny vynikají. Z pestíků vynikají známé oříšky, sedící v zvonkovitém obalu, ojedinelé, neb 2—4 pohromadě. Roste v lesích; květe již často v únoru.

Třístky z dříví keře toho potřebují se k čistění kalného piva a vína. Olej lisovaný z jader potřebuje se v malířství.

Listnatec (*Ruscus*), má tu zvláštní známku, že listy jako u chřestu jsou zakrnlé v šupiny drobné, mázdrovité; rozhy pak jsou rozšířeny v čepele zelené.

Rozeznává se několik druhů; kostřbatý (*R.*

acubatus), roste v řídkých lesích Evropy jižní; květe v březnu a dubnu; kořen slizký, zahořklý, užívá se proti vodnatelnosti; semena co náhražka kávy; podkvětní (*R. hypoplytum*), v Itálii květe v květnu; užívá se proti obtížím ústrojů močových; čípkový (*R. hypoglossum*), roste v Evropě na místech stinných, květe v dubnu.

Listy trpké potřebují se proti oteklinám čípku. Kořen předešlého užívá se při těžkém porodu, zastavené čmýře a močových obtížích.

Locika lesní (*Lactuca scariola*), má lodyhu 2—4 st. vysokou, větevnatou, kořen větvenovitý. Listy nasivělé jsou na kýlu ostenaté, odstávají od lodyhy, jsouce postaveny kolmo. Květ jest bleďožlutý. Roste v půdě kamenité, na kopcích, a má nepříjemnou vůni.

Ze šťávy této rostliny připravuje se výtažek, jehož užívá se proti žloutenici, vodnatelnosti, zimnici a kolice.

Také prý pocení a močení způsobuje a má účinek dobrý při prsních bolestech, poněvadž usnadňuje chrkání a ulehčuje prsoum.

Locika zahradní (*Lactuca sativa*), má lodyhu přímou, 1—2 st. vysokou. Samorostlá se nikde nenachází a povstala nepochybně pěstováním z lociky lesní.

Mladé listy jsou schouleny do hlávky a dávají náš salát. Jest to bylina dvouletá a květe v červenci a srpnu. Lesní locika, jakož i jiné druhy obsahují bílé mléko, které má účinky opojné. Z rostliny té (lociky jedovaté) připravuje se výtažek, jenž se užívá proti vodnatelnosti a zácpě.

Lomikámen (*Saxifraga*), má krátké kmenky; bílé květy stojí v hroznovitém vrcholiku a mají 5 bílých plátků. Roste na vápenných skalách; vylučuje vápno v bílých luptech na pokraji listů; květe od května do července, a jest vytrvalý.

V lékařství se již nyní málo potřebuje.

Lončatník (*Couroupita*), strom rostoucí v Americe, na 20 m. vysoký. Kůra tlustá jest drsná; brozny květné jsou na 1 mt. dlouhé, skládající se z 50–100 květů velkých a vonných, jež podobají se pivoňkám. Ráno se otevrou a večer opadají. Dřeň ovoce má chuť jako víno, pročež upravuje se z něho nápoj, jenž užívá se za chladicí nápoj pro nemocné.

Odvar z dřene potřebuje se za lék proti průjemmu a zánětu střev.

Lopucha (*Lappa bardana*), má dvouletý válcovitý kořen a přímou větevnatou 1–6 st. vysokou lodyhu. Listy vejčité neb okrouhlé, dole srdčité, jsou značně velké. Úbory kulaté mají lístky hákovitě ohnutým hrotem se končící, a tím se stává, že snadno na šaty se zavěšují.

Roste u cest vůbec, na pustých i vzdělaných místech. Květe v červenci a srpnu.

Kořen jest dvouletý, kratší nebo delší. Dobytek se ho netkne. On žene na moč a pot, a radí se proti dně a kamenu. Ovoce počišťuje. Kořen ve vodě vařený mírní bolesti, v cukru obalen prospívá proti kamenu; se solí utlučen proti vzteklině. V louhu močiti se může a tím pak hlava se myje, což podporuje vzrůst vlasů.

Při dýchavičnosti pije se thé z kořene toho; proti zimnici uváže se listi na nohy.

Pomáda na vlasy upraví se z kořene vařeného v půl lt. vody dešťové až na polovic, pak se přidá čtvrt libry čistého sádla vepřového a nechá se to přes noc přikryto státi.

Lošák (Hydnum), houba, jež čítá několik odrůd. Nazývá se též jelenice, viz čl. ten.

Lošák bílý, též jelenice bílá, (Hydnum repandum), mívá klobouk masitý, nepravidelný, vykrajovaný, hrbolatý, hladký neb plstnatý, žlutavý s bílými skvrnami, dole ostny hojně posázený, jež jsou nestejně dlouhé, křehké a barvy bledší než klobouk. Maso má bělavé, na kloboučku časem načervenalé, jež má chuť a vůni slabou, příjemnou. Roste v letě v lesích listových a jehličích, často pohromadě u velikém množství; vydrží až do mrazů. Požívá se.

Lošák ježatý (jelenice ježatá, Hydnum erinaeceum) mívá hloubek zřídka vyvinutý, jenž přechází v klobouk chobotnatý, srdcovitý a jest pokryt bodlinami. Z mládi jest bílý, v stáří sežloutne. Maso má měkké, křehké.

Roste v lesích dubových i bukových a nalezá se obyčejně v trhlinách a děrách starých stromů.

Podobá se houbě, která náleží mezi kyjanky (koralovitá).

Lošák troudový roste okolo Koimbry; potřebuje se k barvení a děláni troudu.

Ještě jiné druhy jsou — jichž uváděti není ani potřebi.

Luštěnice (Cleome), rostlina, jež větším dílem se nalezá v cizích dílech světa. Rozeznává se několik druhů. Na Antillech roste jeden druh, jehož nať přikládá se na rány; uvnitř užívá se proti špatnému za-

živání a nadýmání. Jiný druh, jenž vyznačuje se rozměry obrovskými, potřebuje se co obkladek jako hořčice.

Lýkovec obecný (vlčí pepř, *Daphne mezereum*), jest malý, 2—3 st. vysoký keř; květy vyvinují se před listím; mají nálevkovitě růžovité okvěti, rostou po 2 až 4 pospolu a mají vůni omamující. Květe již v březnu a dubnu; roste v lesích. Všecky díly, zvláště kůra a plody obsahují prudký jed. Kůra užívá se při ochrnutí jazyka, kdežto se dává nemocnému ku živýkání; také způsobuje puchýřky na kůži.

Kdo by spolkl jen několik peckovic, pocítí žízeň velkou, načež následuje dávení a křeče. Uvnitř dává se proti kašli a hnilobě kostí. Rozeznává se několik druhů.

Lžičník (*Cochlearia*), roste zhusta podle břehů mořských v severní Evropě, také v bahně v jiných krajinách a pěstuje se také v zahradách; květe v květnu až do srpna. Plod zraje v červenci a srpnu. Kořen jest malý, lodyha přímá, větevnatá $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ st. vysoká; listy jsou hladce zelené, lesklé; květy bílé nalezají se na konci lodyhy a větví v hroznech. Listí požívá se jako salát; též proti kurdějím se užívá; proti vodnatelnosti a hostci. Ze semene lisuje se pěkný a dobrý olej.

M

Mahagon (*Swietenia*), strom 80—100' vysoký, rostoucí v Americe. Vzácné jest dříví jeho. Kůra jest hladká, šedá; má chuť hořkou, moc stahující a radí se proti zimnici, průjemů a slizotoku. Dobývá se ze stromu toho klí navrtáním. Ze semena připravuje se olej karapatový.

Majeranka viz: Marjanka.

Mák vlčí (*Papaver rhoeas*), pěkná, ale na polích nemilá bylina. Celá rostlina má vůni nepříjemnou; šťávou z ní barví se lněné a vlněné látky červeně. Mák zahradní neb opojný (*P. somniferum*), pochází z východních zemí a seje se zhusta na polích a v zahradách. V Orientu nařezávají nezralé tobolky, z nichž prýští šťáva mléčná, která uschnuvši tvoří opium. Rozeznává se rozmanité opium. Toto v mírné dávce má na člověka účinek uspávající a vzbuzující pocit rozkoše a líbezné sny. Potom následuje ochabnutí. Požíváním opia může si člověk uškoditi, ba se otrávití, pročež bez lékařské rady nemá to činiti.

Z máku připravuje se olej velmi dobrý. Mák potřebuje se k rozličným pokrmům. Makovice vařené ve vodě neb mléce dávají se dětem, by spaly, což mívá zlé následky.

Syrup z nich upravuje se takto: 2 unce makovic, 1 unce sladkého dřeva, $1\frac{1}{2}$ lt. vody, vaří se s cukrem (16 uncí), až je to husté jako sirup. Ten se pak užívá, buď co lék, nebo se míchá s jinými léky.

Zvěrolékař užívá opium proti čivním neduhům, proti křečím, padoucnicí, závratí, prudkému kašli, průjemu a úplavici, zvláště u hříbat, telat a jehňat. Zevně se ho užívá na klystýry při křečích, průjemu a úplavici zároveň s nějakým lékem slizovitým při křečích, průjemu, vředech, hnisání zánětech očí, bēlmu. Uvnitř dává se koním 1,25–5,6 gr., ovčím $1\frac{1}{4}$ – $2\frac{1}{2}$, gr. prasatům $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{2}$ gr., skotu $1\frac{1}{4}$ –5 gr. nebo prosté tinktury 3–4krát tolik. Na klystýr pro koně bere se $\frac{3}{4}$ –1 gr. opia, na masť oční 1,875 gr. na 30 gr. masti.

Malinník (*Rubus idaeus*). Z oddenku vyrůstají dvouleté větve. V prvním roce nesou pouze listy; v druhém teprv vynikají z nich květy. Plod, malina, jest červený, někdy žlutavě bílý. Roste v lesích, avšak pěstuje se také v zahradách. Z jahod upravuje se syrup a ocet. Tento upraví se, když 1 lib. malin močí se ve 2 lib. octa, až tekutina zčervená, načež se to slije.

Výtažek malinový upraví se, když se rozmačkají (lisují) maliny a nechá se to v teple státi, až šťáva se oddělí, pak se to protlačí, nechá státi, a přidá lih.

Voda malinová upraví se ze zbytků malin při vyrábění octa, když se smíchají s vodou a nechají stát; pak se procedí.

Šťáva malinová se upraví z rozmačkaných malin; na 3 lib. těch vezme se 1 lib. cukru, což vaří se až to zhustne jako syrup, načež se to naplní do láhvic.

Maliny jedí se syrové, s cukrem, medem; potřebují se k pečivu.

Vino smíchané s malinovou šťávou prospívá starším osobám; proti zimnici, úbytím odporoučí se požívání malin. Listi malinové a ostružinové vařeno v louhu, barví vlas na černo.

Mamej (*Mammea*), strom na 50 st. vysoký, roste na horách amerických. Ovoce má velké jako melouny, jež má pěkné, žluté a chutné maso. Květ močí se v lihu; šťáva kůry užívá se proti blechám.

Mandloň obecná (mandlovník, *Amygdalus communis*), jest strom prostřední velikosti, jenž květe

dříve než má listy. Květy bílé, vně růžovité, sedí vedle sebe po dvou na větvi; listy jsou kopinaté, řapíkaté. Ovoce jest pecka se semenem (jádreem). Mandloň pochází z Asie a daří se jen v teplých krajinách; květe často již v únoru nebo březnu. Mandle jsou dílem hořké, dílem sladké; prvnější obsahují jed. Mandle sladké a z nich lisovaný olej potřebují se v případech, kdežto vůbec užívá se tučného oleje, k čemuž hodí se zvláště pro svou dobrou chuť.

Za pokrm se jich neužívá, pouze co chladicího prostředku, a sice oloupají se a připraví z nich mandlové mléko. To požívá se buď samo jako lék neb míchá se s léky jinými. Také mandlový sirup bere se k tomu a zvláště k lizání. Upravuje se, když dvě unce loupaných sladkých mandlí, půl unce loupaných hořkých mandlí s 3 uncemi cukru stluče se na kaši, ku které zvolna přidává se vody, což pak se protlačí, načež se k tomu přidá cukru, až se to promění v sirup. Olej užívá se zevně; na koupele potřebují se otruby z mandlí; mandle hořké potřebují se co přísada, též proti zimnici; přidává se též výtažek zeměžluče; 1—2 hořké mandle požitě než zimnice se dostaví, mají též dobrý účinek. Křečovitě obtíže u dětí odstraní se pomocí hořkých mandlí, jichž dítka několik snědí ráno a večer.

Voda z hořkých mandlí jest také lékem, zvláště pro dítka; dává se též s odvarem heřmánkovým. Olej z hořkých mandlí potřebuje se k mazání.

Při léčení dobytka dávají se hořké mandle proti kašli, křečím, kolice, úplavici a j. a sice koním a

skotu 30—60 gr., ovčím 2—4 gr., psům 1—2 $\frac{1}{2}$ gr. a to nejlépe, když se utrou s 12 částí vody.

Etherický olej z hořkých mandlí neužívá se za lék pro dobytek. Olej z mandlí sladkých pak jest pro velká zvířata, jež by ho mnoho potřebovala, příliš drahý.

Mandragora (mužiček, Aropa Mandragora) má podlouhlé listi vejčité, květ běločervenavý; ovoce jest jahoda žlutavá. Roste na březích moře středního v lesích nebo při úpatí hor. Kůra té rostliny v podobě kaše příkládá se na otekliny zanícené nebo krticovité, jež rozhání. Listi užívá se tu a tam k témuž účelu, poněvadž prý podobně účinkuje.

Mangiva (Mangifera), jest strom až na 50 st. vysoký, v Indii vých. rostoucí, jehož kmen bývá 4—6 st. tlustý. Ovoce způsobuje průjem, nadýmání; semeno vyhání červy. Ze šťávy ovoce zralého dobývá se dobré víno. Dříví potřebuje se na nejjemnější práce truhlářské. Mladé listi dává lék proti kašli; starší užívá se k čištění zubů.

Manihot obecný (Janipha Manihot, assava), keř 6—8 st. vysoký, mající silný, dlouhý, žluto-bělmový kořen.

Ovoce jest podlouhlé, zakulatělé. Vařením dohude se z kořene šťáva, z které se upravuje chleb indický. Nechá-li se kysati, vznikne nápoj silný, omamující. Mouka z kořene zove se Maniok a chleb z ní upečený kasaua. Kořen čerstvý potřebuje se také proti vředům. Semeno způsobuje dávení a má moc počišťovací.

Rostlina ta má pro krajiny, v kterých se pěstuje, asi tentýž význam, jako u nás zemáky. Jest potravou

důležitou celým třídám lidu, ba celým národům. Kořen se rozmele pomocí stroje zvláštního a strouhanina takto nabytá dá se do pytlů a lisuje. Co zbude, slove kasáva, jež usušena a podrobena bývá dvoji práci.

Vyrábí se z ní totiž mouka a k tomu účelu dá se kasáva na měděnou pánev a suší se na prudkém ohni. Potom se rozhrne, by vystydla, načež se nacpe do beček.

Obyčejně se z ní dělá chléb, jenž také slove kasáva. K tomu cíli peče se vrstva kasávy na plechu a tak vznikne placka, jež slouží za chleb. Čím drobnější kasáva, tím lahodnější. Také se z ní dělá kaše, langon, když se močí v studené vodě a pak hodí do vřelé a rozmíchá. Ze šťávy bulev manihotových sráží se mouka, již potřebují ku škrobení plátna. Také pudr z ní dělají.

Nápoje z kasávy upravují se různé, kyselé, příjemný, jenž slove viku, paja podobá se vínu; jiný kachivi podoben jest hruštáku, jenž opijí požit-li hojně; buapaja podobá se jablečníku, jest opijivý, zbuzuje ošklivost.

Štáva manihotová jest prudký jed, ale vařená přidává se do jídel. Listy manihotové jedí se jako špenát.

Manihot čítá veliké množství druhů, ježto vesměs rostou v Americe — skoro všechny co do svých vlastností podobají se více méně předešlému.

Langor s cukrem dává se nemocným negrům; semena všech druhů téměř mají silnou moc počíšťovací.

Manna jest ztuhlá šťáva stromu zimnář (Fra-

xinus ornus) zvaného. Jest to lék mírně počišťující; dává se dětem a slabým osobám vařená; kojencům co syrup — t. j. manna ve vodě rozpuštěná, do které se přidá cukr. — Keř mannový (*Alhagi maurorum*), roste v Egyptě, v Syrii, Persii, Arabii a v noci vypocuje šťávu sladkou, jež se sráží v zrnka. Květy a listy jeho mají moc počišťující.

Marhaník (*Granatum*), roste v jižních krajinách Evropy divoce na polích a zdích; květe v červenci a srpnu; ovoce uzrává na podzim. Má kmen 15—18 stop vysoký; ovoce kulaté, červené.

Kůra užívá se ode dávna za lék proti červům. Ovoce má moc stahující a slabý žaludek ho nesnese.

Kůra vaří se půl hodiny, smíchá s likérem salmiakovým, přidá se citronové kyseliny a nechá se to stát, načež se to slije a používá co lék proti tasemnici.

Marjanka (voněkras *Origanum Majorana*), má lodyhu 1—2 dcm. vysokou, čtyrhennou, listy 8—12 ctm. široké, květ bílý neb červený.

Roste na výsluní, na kopcích, v hájích a houštinách v Evropě; nať má silnou, příjemnou vůni a chuť přihořklou, pročež potřebuje se v lékařství. Také v kuchyni potřebuje se.

Nať rostliny té potřebuje se jako lék v mnohých nemocích; hučení v uších přestane, pustí-li se pára z natě do ucha. Proti souchotím, kašli, červům vaří se nať s fiky, medem a vínem, a pije se ráno a večer. Proti bolení hlavy přikládají se ohřáté pytlíčky marjankou naplněné. Tímže způsobem na život se přikládá a mírní bolesti; odvar též co kloktadlo slouží; rovněž na stolicí a na moč žene. Dává se též do piva, aby

nekysalo. — Včelám poskytují kvítky výbornou pastvu.

Marulka (*Calamintha*), má kořen letní, lodyhu větevnatou, roste v polích, květe v červnu až do srpna. Rozeznává se několik druhů. Užívá se za lék v rozličných nemocích.

Druh jeden, který roste na zdích a skalách v jižní Evropě, má vůni silnější než ostatní a chuť ohnivou, kořenennou.

V Anglii a Francii také za lék se užívá jeden druh.

Marulka rostoucí v jižní Evropě podél potoků slouží za lék v mnohých nemocích. Náplast z rostliny té na pupek vložený způsobí zdržení moče; smíšenina šťávy s octem zastaví krvácení z nosu. Obkladek omočený v této smíšenině mírní bolesti v hlavě a záněty kdekoli. Rozmačkaná rostlina, se solí smíšená, účinkuje na rány a zvláště při kousnutí vzteklého psa.

Mařina barvířská (*Rubia tinctorum*) má oddenek plazivý, tlustý jako husí brk. Lodyhy 2—3 st. vysoké jsou čtyřhranné. Žluté kvítky jsou sestaveny v latnatých vrcholíkách; plod jest bobule jako hrách veliká.

Rostlina tato pěstuje se pro červené barvivo, jež obsahuje v oddenku. Květe od června do srpna.

Užívá-li se po delší čas, zbarví moč, pot, mléko i kosti na červenou. Vlastnost tuto mají též jiné rostliny.

V Indii východní rostoucí druh má tytéž vlastnosti; zapáchá silně, chutná hořce a potřebuje se proti blednici.

Mařinka vonná (*Asperula odorata*), známá rostlina, oblíbená pro svou příjemnou vůni, když květe. Obsahuje etherický olej a hořkou látku; nať rozmačkaná, přiložená na boule, nádory a vředy podporuje hnisání; na čelo uvázaná utiňuje bolení hlavy. Májový nápoj, připravený z květů rostliny té, čistí krev.

Jiný druh potřeboval se jindy proti nemocím v hrdle a zvláště proti záškrtu.

Máta (*Mentha*), rozeznává se několik druhů, máta kadeřavá v zahradách, má chuť a vůni příjemnou; potřebuje se v lékařství; máta peprná pěstuje se v zahradách; čerstvá má chuť kořenou, též vůni silnou.

Užívá se za lék proti žaludkovým neduhům, nadýmání, průjem; zevně přikládá se sušená neb čerstvá. Odvar potřebuje se též proti bolení, které předchází čmýru.

Voda z máty upraví se, když 1 libra nati a 12 liber vody svaří se na 4 lib.

Olej mátový potřebuje se k mazání při křečích a ochrnutích.

Tinktura připraví se z 3 kventlíků oleje máty kadeřavé, půl kventlíku oleje máty peprné, jež rozpustí se v $1\frac{1}{2}$ mázu líhu 90% a procedí; syrup mátový upraví se z nati, jež ve vodě se vaří a přidá cukr.

Také výtažky a pilulky (kuličky) připravují se z máty neb jejího oleje.

Máta vodní (*Mentha aquatica*) má vejčité chlupaté listy, posázené žlázami olejitymi: květ fialově červený. Listi sbírané známo v lékárnách pode jménem

folia menthae crispae. Odvar listů těch s bílým vínem zahání červy (škrkavky), působí na moč a větry.

Listí rozmačkané zahání bolení v hlavě; hojí také bodnutí včel neb vos. Utřené listí, přindáme-li k nosu, čistí a silí mozek; působí dobře také při mdlobách. Přidá-li se k němu heřmánek, rozseká a svaří ve víně (půl litru s vodou smíšeného) v pytlíčku a lisuje-li se to pak, poslouží to za obklad pro rodičky (šestinedělky), zahánějíc bolesti, které časem následují porod.

Máva (Bassia). Strom vysoký, tlustý, roste v Indii východní; květe v květnu a červnu. Květy a bobule se jedí, květy pečené, bobule syrové; nezralé se solí a kořením se strojí. Z ovoce dobývá se olej, který v domácnosti se upotřebí.

Listí a šťáva z ovoce léčí hostce a vyraženiny.

Druh jeden, máva máslová (B. butyracea), bývá až 50 stop vysoký strom a 2' tlustý. Ze semene tlačí se tuk máslovitý, jenž k jídlu i svícení se hodí, jakož i k natírání při bolestech hostečných.

Mečík (Gladiolus), a sice obecný (G. communis). Stvol přímý, 1—2 stopy vysoký, listy mečovité; květů 5—8 na klasu řídkém, konečném. Roste na lukách vůbec u nás: květe v máji a červnu.

Střechovitý roste také v těchže místech; bahní rovněž podoben oběma. Chovají se pro ozdobnost v zahradách.

Bamboly však potřebují se v lékařství; dříve sloužila rostlina k rozličným čarám a pověrám.

Mečovka americká (Hybis americana) roste v místech bahnitých na ostrově Kajeně. Jest to bylina

s květem modrým. Štáva její potřebuje se za lék proti vyraženinám.

Indská (*H. indica*) roste v Indii východní a vy-
chvaluje se tam pro svůj účinek proti vyraženinám.
Jiný druh: **Obecná**, podobá se této, ale roste v Bra-
silii, kde jest také vážena pro svůj léčivý účinek při
vyraženinách.

Meduňka (*Melissa*), a sice **lékařská** (*M. offi-
cinalis*). Kořen mnoholetý, lodyha přímá 1—2 st. vy-
soká, 4hranná, větevnatá, košatá, listy řapíkaté, vejčité,
kvítky modré, žlutavé, bílé neb růžově naběhlé. Roste
v Evropě jižní a též střední; květe v červenci až do
září. Má vůni příjemnou, citrovou; pěstuje se v zahra-
dách. Obsahuje mnoho oleje; ode dávna se potřebo-
vala za lék, zvláště proti neduhům sleziny a mater-
níku; rozčiluje krev, dráždí čivy a zvyšuje činnost
kožní. Odporučuje se proti závratí, melancholii, tlučení
srdce, křečím a nepořádku v čmýře. Obyčejně užívá
se jako odvar nebo thé — asi 8—16 gr. nati na ně-
kolik šálků.

V lékárnách prodává se zvláštní voda melisová,
jež o sobě nebo s jinými léky se užívá proti křečím,
nadýmání a j.

Aqua melissae composita, karmelitské kapky,
užívají se po 4—8—11 gr. při neduzích žaludku, čiv
kolice, dávení a j.

Lih melisový užívá se uvnitř i zevně k natírání
(mazání). Nať potřebuje se na obkladky — přidati lze
heřmánek, puškvorec a j., za prostředek při zánětech;
rozhání jemně. Nať druhu jednoho chová se v lékárn-
ách; též kanárská melisa má silnou vůni, ač se ne-
potřebuje za lék — aspoň jen zřídka.

Mělky (trusky senné) zovou se zbytky, odpadky sena, jež zbudou na senníku, v nichž nalezají se útlé listky, květy a semena rozličných bylin. Svaří-li se jich koš a z vody slité upraví se lázeň pro osobu dospělou tím, že se to scedí a teplé hodně použije, má to nejen účinek dobrý, posilující na údy umdlené, nýbrž působí též prospěšně při ochrnutí různém, píchání v kloubech, a též proti oznobeninám na nohou.

Meloun (*Cucumis melo*), podoben okurce, jest celý měkkými chlupy poset, má kulatý plod, jehož žlutavé, jedlé maso vyznačuje se vůní a chutí. Pěstuje se v krajinách jižních. Působí na stolicí a požíváním melounů povstane snadno kolika. Při některých chorobách radí se požívání melounu toho s cukrem a vínem. Melouník, strom, 20 stop vysoký, v Indii, má ovoce melounu podobné, jedlé. U nás chová se ve sklenicích.

Merlik bílý (*Chenopodium album*), má vřetenovitý kořen a přímou lodyhu; malé zelené květy jsou v klubkách a složitých klasech sestaveny.

Roste na pustých místech u cest, květe v červenci až do října. Rozeznává se mimo tento ještě několik jiných druhů. V Americe jižní a v Mexiku se požívá co pokrm.

Jeden druh považován dříve za jedovatý; jiný druh pěstuje se v zahradách, má chuť a vůni příjemnou a používá se za thé proti prsním nemocím.

Obecný, roste v západní Indii a přichází též do Evropy. Zapáchá silně, zvláště, také chuť má zvláštní, podobnou kafru; obsahuje mnoho etherického oleje, pryskyřice, gumi a j., jest dobrým lékem proti čívním neduhům.

Jiný druh roste u nás jako obecný merlík. Jindy potřebovaly se kořen a nať za lék, jenž čistil krev a léčil rány, užíval se proti vyraženinám; též za obkladky na bolavé vředy, uvnitř pak proti zánětům a souchotím se dával. Mladé výběžky jedí se tu a tam jako špargl, a mladé listy jako špenát.

Měrnice (*Ballota*) a sice pospolitá (*B. nigra*), roste podle cest, potoků, na polích písčitých, květe v červnu až do srpna. Smrdí a chutná nahověkle; užívá se proti hypochondrii; ve Švédsku jest lékem pro dobytek. Vlnatá (*B. lanata*), roste v Sibiři na suchoparech, potřebuje se proti vodnatelnosti, poněvadž žene na moč; též proti dně a hostci se užívá.

Mestelice (*Cajanus*), roste v horkých krajinách a sice v rozličných odrůdách. Jeden druh: pestrá m. (*C. bicolor*), jest keř neb stromek 1—1½ metru vysoký s kmenem tlustým. Roste vůbec v zemích mezi obratníky a květe téměř neustále. Kůry jeho užívá se proti blednici, bolení zubů a hadímu uštknutí; listí slouží v Indii vých. za lék proti silné zlaté žíle.

Žlutá m. (*C. flavus*), má žlutý květ — pěstuje se v jižní Americe a západní Indii. Mladé letorosty užívají se proti očním a prsním neduhům, květy proti katarhům, listy proti zlaté žíle, vředům, ranám a vyraženinám; semeno pak na obkladky obměkčující.

Měsíček (*Calendula officinalis*), roste vůbec u nás v divokém stavu a pěstuje se také v zahradách. Květe po celé leto. Má velký, žlutý květ. Listy a květy mají silnou vůni, chuť ostrou a slanou, obsahující rozličné látky.

Vařená rostlina tato ve víně, pije-li se ono teplé, pomáhá od močení krve. Nať působí mírně, rozlučuje.

žene na pot, zvláště při žloutence a j. Květ užívá se proti různým nemocím i proti moru. Květ a listy utlučeny a se solí přiloženy zabánějí bradavice. Z rostliny té a jiných upravuje se balsám nebo masť výtečná na rány.

Měsíčenka (*Lunaria*), roste vůbec v Evropě divoce nebo se pěstuje v zahradách, poněvadž květy její příjemně voní. Kořen jest dřevnatý, vyhání trs lodyh 2—3 st. vysokých. Símě užívalo se před časem ku hnání na moč.

Milava (*Alamagrostis*). Kořen mnoholetý, plazivý, stébła 2—6 st. vysoká, jednoduchá. Roste na kopcích suchých po Evropě. Celá rostlina potřebuje se v mnohých nemocích za lék na moč ženoucí, zvláště hrozí-li vodnatelnost, jakož i při začátku nemoci plicních.

Mispule (*Mespilus germanica*), jest keř nebo malý stromek s trnovitými větvemi. Plod hnědý, kulatý, obsahuje uvnitř několik pecek. Sází se a zdivoči také. Plody stanou se jedlými teprv po vyležení, kdežto změknu a lahodné kyselosti nabudou. Ovoce to hodí se pouze pro ty, kdož mají výborný žaludek. Potřebovalo se také dříve proti průjemu a úplavici. Listí se užívá za kloktadlo. — Rozeznává se mnoho druhů mispuli.

Mlékoseda (*Plumbago*), má lodyhu přímou, 1—4 st. vysokou; listy střídavé, lysé nebo pýřité; květy nachově hnědé neb fialově červené (koruna). Keř tento roste v jižní Evropě. Kořen i také rostlina celá potřebují se časem jako lék proti kožním nemocím, lišejům a vředům vůbec. Kořen na kůži vložený způsobuje puchýře.

Rostlina obsahuje ostrou šťávu a barvivo, šedě

barvici. Na Ceyloně roste jeden druh, který tam květe téměř celý rok, potřebuje se též jako lék; zevně i uvnitř, nejvíce proti uštknutí a proti vyraženinám. V Americe také roste jeden druh, jenž tímže způsobem se užívá.

Mochna (*Potentilla*), a sice jarní (*P. verna*), má krátké, položené neb vystoupavé lodyhy; květy čistě žluté; roste na kopcích výslunných.

Rozeznává se mnoho druhů: husí (*P. anserina*), stříbrná (*P. argentea*), bílá (*P. alba*) a j.

Nať užívá se proti průjemu, zimnici a úplavici. Z rostliny té smíšené s jinými připravuje se tinktura, která se užívá ráno na lačný žaludek.

Mochyně (*Plysalis*), židovské višně, liščí jablko. Kořen mnoholetý, lodyha letní, přímá, jednoduchá, roste na pahrbcích výslunných, pod křovím, podle cest; květe v červnu a listopadu. Bobule mají chuť zasládlou a jedí se surové a zadělané.

V Indii, též v Americe roste druh, pýřitá m., jejíž ovoce působí závrať; jest tudíž podezřelé.

Jiný druh, snodárná, roste v jižní Evropě a Mexiku; listy snědené způsobují omámení; ovoce prý žene na moč. Také hořký kořen potřebuje se za lék, který má podobný účinek.

Modřil (*Indigo*), roste ve východní Indii. Poskytuje krásnou, modrou, vůbec známou barvu. Ta pochází z nati, jež poreže se před květením. Kořen potřebuje se proti kamenu a příjici. Listí má chuť hořkou a potřebuje se proti zimnici.

Momordika (*Momordica*), čítá mnohé odrůdy a sice obecná, má žlutý květ, ovoce červené, citronům podobné; olej z něho užívá se na spáleniny a též na

oznobeniny, na bolavé bradavky prsní; odvar z listí pije se při těchto vadách. Jiný druh, podobný okurce, má husté chlupy. Odvar listí užívá se proti kolice, kašli, při nepravidelné čmýře; zevně přikládá se listí na vyraženiny.

Jiný podobný druh má ovoce zelené, rovněž chlupaté. Semeno žene na moč a též počišťuje; byvši usušeno a tlučeno prospívá proti vodnatelnosti. Kořen potřebuje se za obkladek na vředy a bolesti. V Indii a Brasilii roste druh jeden, jehož ovoce podobno okurkám, dává ostrou, hořkou šťávu, jež používá se proti vodnatelnosti a zánětu očnímu.

Viz čl. listí okurek.

Moukeš trojlaločný (*Aleurites triloba*), strom mírně vysoký, rostoucí na Molukách a sousedních ostrovech; květe v září a říjnu. Má květ malý, bílý, ovoce kulaté, hnědé, zelenavé a svraštělé.

Jádra upražená chutnají dobře, avšak těžce se stravují. Olej z nich slouží k mastění jídel a svícení; také se ho užívá proti hostci.

Jiný druh: **Lakonosný** (*A. laccifera*), roste v těchže krajích, jako strůmek 8—12 st. vysoký, má květy bílé, ovoce zvící pepře černého, zakulatělé, srstnaté. Všecky části jsou kořenné; ovoce užívá se za lék proti úplavici, kůra proti bělotoku a kapačce, též proti oteklým mandlím a vředům na krku.

Následkem bodnutí hmyzu jistého vytéká z rostliny té pryskyřice, lak, jenž poskytuje tak zvaný šelak, který se potřebuje k vyrábění pečetního vosku; také jím obyvatelé potírají střenky a jiné nářadí.

Moruše (*Morus*), a sice bílá, jest malý strom neb keř; ovoce jeho jsou moruše bělavé neb červe-

navé barvy. Strom ten potřebný pro odchování bourců hedvábných, pochází z Asie a sází se v mnohých krajinách mírné Evropy. Květe v květnu; ovoce jest jedlé, dřevo tvrdé. Moruše černá má listy větší, drsnaté, ovoce pak černé, nakyslé. Ovoce (moruše) užívá se k upravení chladících nápojů — též k barvení vína. Syrup z něho upravený slouží za kloktadlo, zvláště proti houbě a kurdějím. — Upraví se, když čerstvé moruše se utlukou, vylisují a šťáva svaří se s cukrem, na $1\frac{1}{4}$ lib. šťávy dá se 3 lib. cukru; pak se to procedí.

Mrkev (*Daucus carota*), má kořen větvenovitý, tuhý, lodyhy přímé, větevnaté, 1—2 st. vysoké. Kvítky bílé stojí v okolicích.

Pěstuje se pro jedlý kořen na polích a zeleništích. Květe od června do srpna a jest dvouletá.

Přidává se do cichorie, co náhražky kávy. Připravuje se z ní syrup, jenž užívá se proti kašli a jiným neduhům prsním. Požívati mrkev radí se ženám těhotným; účinkuje prý na pud pohlavní. Dítky, které mají škrkavky, ať na lačný žaludek jedí mrkev. Vředy rozežirající léčí se náplastí, jež záleží z tlučené nati mrkvové a medu.

Mučenka (*Passiflora*); rozeznává se kolik odrůd, jež rostou buď v zahradách neb v sklenicích; květe v červenci až do srpna. Dřeň má chuť medovitou a ne příjemnou příliš; většina odrůd roste v cizích zemích (teplých).

Muchomůrka červená (*Agaricus muscarius*), záleží z hořejší části, kloboukem nazvané a z dolejší, klobouk nesoucí, totiž z třeně neboli hloubku. Klobouk šarlatové barvy je pokryt bílými bradavkami a má na

spodní straně množství lupínků; hloubek dole hliznatý má bílý kroužek, obojek, jenž později zmizí. Jest to houba jedovatá a roste nejvíce v lesích jehličnatých. Vaří se v mléce pro mouchy. Obyvatelé severovýchodní Asie upravují si z ní opojný nápoj.

Vůni má odpornou, chuť velmi ostrou, příjemně nasládlou.

Za 1—2 hodiny po užití téže vznikne žízeň, křeč v čípku, dávení, svíjení, blouznění a za 12—48 hodin následuje smrt.

Z počátku vyhlíží muchomůrka jako dvě hlízy; hořejší jest menší.

To jest klobouk, jenž pomalu vyrůstá nabýváje podoby zvonovité; plachetka potom se roztrhne a zbytky její objeví se na klobouku ve způsobě bílých skvrn.

Klobouk se pak rozšiřuje, zpleskáti nebo nabude podoby trychtýře.

Omylným požitím houby té otrávilí se již mnozí lidé; myslí se, že bílé bradavice na klobouku mají nejprudší účinek.

Po požití houby té dostávají se záhy známky otrávení a jeví se nemoc tím prudší, čím více houby té někdo požil.

Rychlé pomoci lékařské v případě takovém nutně potřeblí, jinak zemře otrávený; záleží nejvíce na tom, odstraniti jed z těla, což docílí se dávením.

Jiný druh jest muchomůrka hliznatá (také katmanka hlizn., zemanka jedovatá, čertoplach zvaná, *Agaricus*, *Amanita phalloides*), která podobá se žampionu, jen že jest vyšší a štíhlejší; klobouk má zvonkovitě rozevřený; časem mívá šupiny. Za vlhkého počasí jest klobouk lepkavý.

Třeň má dole hlízu větší neb menší, jež trčí v zemi, což není u žampionu; třeň také záhy jest dutým a dá se ohnouti, aniž by se zlomil; místo příjemné chuti a vůně žampionu má chuť odpornou, zápach zvláštní, podobný opiu.

Houba ta roste na podzim v lesích světlých, jest jedovatá a má týž účinek jako předešlá, jen že se účinek dostaví teprv po 9—12 hodinách. Otrávený pocituje ošklivost, mdlobu, pak následuje dávení, průjem a smrt.

Někdy mívá také barvu žlutou, jako citron, a pak snadno se zamění s jinou jedlou houbou, pročež opatrností třeba při houbách vůbec.

Muškatový strom (*Myristica moschata*), roste na Molukách. Ovoce, ořech muškátový potřebuje se za koření. Užívá se zvláště při slabosti střev, když průjem často se dostavuje. Přípravuje se také tinktura muškátová, a sice 30 gram. květu močí se v 240 gram. lihu; kapek těch dává se při průjemu 20 a více.

Koření toto hodí se zvláště při slabosti žaludku, nadýmání, dávení, průjemu; avšak nesmí se nestřídmě požívat, poněvadž účinkuje na mozek a způsobuje závrať, blouznění, vůbec má narkotickou moc.

Olej muškátový hodí se k mazání života při kolice a dávení, průjemu ze slabosti, nastuzení. Pochází-li z ciziny, bývá olej ten falšován.

Muškát užívá se v způsobě prášků (5—10 gr.) neb co odvar.

Esence muškátová upraví se rozpuštěním 30 gr. oleje v 1 lib. lihu 90%.

Výtažek (extrakt) upraví se z 12 lotů tlučených

ořechů, jež močí se v 2 mázech lihu, což se potom procedí.

Mýdelník (*Sapindus*) jest odrůda kaštanu divokého (maďalu). Plod na prach utlučený dává se proti krvotoku, blednici, zimnici; kůra potřebuje se proti nemocím ledvin. Ze semena dělají se knoflíky; ovoce potřebuje se jako mýdlo.

Mydlice (*Saponaria*), roste vůbec u nás divoce a též v zahradách jako ozdobná květina. Kořen a listy mají chuť sladkou; radí se za lék mírnící, počíšťující; kořen však má větší sílu než listy.

Myrha jest ztuhlá šťáva stromu balsamového. Dochází k nám z východní Indie. Obsah její jest pryskyřice a etherický olej. Uvnitř účinkuje na zažívací ústrojí, avšak způsobuje také zácpu; dávky větší mohou způsobiti krvotok.

Myrha obsažena v množství pilulek; v práškách, tinkturách, mastích, náplastech. Staří národové za její pomoci víno svoje upravovali, by mělo větší chuť; nyní se užívá proti prsním obtížím, katarhům, blednici, kurdějům; zevně proti vředům, též jako klotadlo; rovněž k vyplakování úst, jestliže dásně krvácejí.

Za starých časů užívalo se jí co masti, oleje, zvláště k napouštění mrtvol (balsamování). Nyní se potřebuje také za kadidlo.

Již v bibli děje se o ní zmínka. Pochází ze zvláštního druhu stromů balsamových (*Balsamodendron myrha*).

Myroda (*Ptychotis*), roste na ostrově Kretě a v Egyptě; květe v červenci a srpnu. Lodyha jest 2 stopy vysoká, květy bílé. Semeno dříve užívalo se ve

způsobě prášků k povzbuzení zaživacího ústrojí, k množení mléka u žen. — Ovoce druhu v Indii východní rostoucího užívá se jako ovoce i koření.

Myrta obecná (*Myrtus communis*), roste okolo středoziemního moře. Má chuť a vůni kořennou. Rozeznává se několik druhů. Jahůdky ve vině močené silí žaludek. Listí a ovoce dávají se proti průjemu a vodnatelnosti. Z oleje myrtového připravují se voňavky.

Rostlina ta čerstvá potřebuje se též při svatbách; věnce neb korunky pro nevěsty pletou se z větví jejích.

N

Nadák (Guettarda), patří mezi brotcovité nebo mořenovitě; jest to strom, jenž roste na ostrovech indických a v jižní Asii. Květe stále; ovoce peckovité jest kulaté, má řídké maso; listi vaří se; odvar pak dává se rodičkám k zrychlení porodu.

Nadseda (*Tribulus*), roste v jižní Evropě, v Orientu a v severní Africe; lodyha větevnatá jest kulatá; květy žluté jsou 5 mm. široké. Rostliny té užívá se jako léku očního; též proti průjemu, krvotoku a neduhům ústrojí močového. Jiný druh, v Indii východní rostoucí, potřebuje se za lék ženoucí na moč.

Na Antillách roste druh, jehož listí se potřebuje na obkladky a masti proti vyraženinám.

Nahoška (*Echites*), cizokrajná rostlina, má odrůdy různé a sice: Nejkrasší (*E. suberecta*), roste v západní Indii; jest plná mléka bílého, jedovatého;

2 drachmy šťávy té usmrtí silného psa v 3 minutách. Protičernová (E. syphilitica), roste v Surinamu, kde se užívá proti příjici.

Jiné ještě druhy potřebují se proti bolestím křečovitým, proti dně; proti průjemům a úplavici; též za léky zvířecí užívá se ten či onen druh; zvláště rostoucí v Brasílii.

Námel jest malá houba, jež vyskytuje se zvláště v letech mokrých v klasech trav rozličných, jmenovitě žita. Námel má chuť ošklivou a jest prudký jed, jenž potřebuje se také v lékařství; působí zvláště na materník, jež stahuje. Proto požívají ho ženštiny těhotné, by potratily, avšak dávka větší jest velmi nebezpečná, neboť může způsobiti smrtící krvotok. Námel obsahuje látku zvláštní, ergotin zvanou.

Část 18—22 ctgr. námele způsobí nechut k jídlu, bolení hlavy, zimnici, dávení; zácpa a chuť ošklivá v ústech potrvají vždy delší čas.

Větší část asi 3—4 gr. způsobí zánět žaludku, bolení hlavy, závrať, křeče a dávení.

Námel dostane se snadno do obilí, do žita a rozemele se na mouku, a tak přijde do chleba.

Má pak za následek nemoc zvláštní, jež se nazývá námelka.

Známky téže jsou svrbení, závrať, okamžitá slepota, škrceuí, křeče, pocit zimy v zádech a v břiše; dávení — tlak v jámce srdeční; studenost po celém těle, močení sporé, žilobití slabé, nepokoj, pot.

Z té příčiny potřebí zvláště v letech mokrých opatrnosti, zároveň pak sluší veřejné dohlídce (policii), by si věci té povšimla a potřebná i vhodná opatření učinila. Jest rovněž povinností rolníků, obchodníků, mly-

nářů, pekařů atd. pečovati o to, by námel byl ze žita odstraněn.

Náprstník červený (*Digitalis purpurea*), má lodyhu přímou, 2—3 st. vysokou, jednoduchou; veliké květy dělají hrozen. Mívají barvu nachovou, uvnitř bíle kropenatou, někdy bílou. Krásná bylina tato náleží k nejmocnějším omámivě prudkým jedovatým rostlinám.

Způsobuje průjem, dávení, závrať, mdlobu, mrtvici. Listi přikládá se při bolení v obličejí, na otoky a výrostky. Tinktura upravuje se takto:

Když rostlina rozkvétá, vytlačí se šťáva z ní a smíchá se s líhem, v stejných dílech. Za 2—3 dny slije se tekutina a schová. Při užívání tinktury vystřihej se octa.

Prospívá proti silnému kašli. Radno užívati vůbec rostliny této pouze dle nařízení lékařova. Také ve zvěrolékařství potřebuje se rostlina tato.

Při léčení zvířat užívá se náprstník proti prudkým zánětům plic a srdce, avšak potřebí opatrnosti při tom. Dává se koním a skotu 0,5—2,5 gr., ovčím, prasatům 0,10—0,50 gr. v delších lhůtách, a kdyby objevily se známky povážlivé, musí se učiniti přestávka. Dává se jako odvar nebo pilule smíchán s jinými léky, jako sanýtr, soli, čpavek, vinní kámen, též aloe. Také přidává se k němu lékořice nebo kořen hořce. Extrakt hodi se pro užívání a sice 0,4—0,5 koním, jimž dává se proti dýchavičnosti, zánětu mozku, proti souchotím (když vznikají) a j.

Narcisek bílý (*Narciscus poeticus*). Stvol asi stopu dlouhý, nese na konci nakloněný vonný květ. Plod jest podlouhlá tobolka. Ozdoba to zahrad v ně-

kterých krajinách. Rozeznává se několik druhů. Jeden druh, obecný zvaný, roste v jižní Evropě, jehož cibule se dává pro dávení. Květů užívá se proti kašli prudkému a padoucnici.

Opět jiný druh má velké, pěkně žluté kvítky, jež mají velmi příjemnou vůni.

Nátržník (*Tormentilla*), roste vůbec u nás na suchých lukách a v lesích, květe po celé leto; má lodyhu 1—2 st. vysokou, chlupy porostlou. Kořen užívá se k posílnění dásní.

Nazadák (*Myrobalanus*). Strom 20—30 st. vysoký, roste v Indii. Z ovoce nezralého dělají inkoust; zralé jedí; sušené dováží se do Evropy. Zavařenina slouží k upevnění dásní, též proti úplavici.

Netík (*Adiantum*), a sice vlas ženský (*A. capillus Veneris*), roste na skalách a zděch vlhkých v jižní Evropě; zraje v červnu až do září. Listy potřebují se v lékařství; tu a tam dělají z rostliny té, syrup, jež užívají proti neduhům plicním, zvláště proti kašli. **Znožený** (*A. pedatum*), roste v Americe a potřebuje se také v lékařství.

Syrup z rostliny té upraví se takto: 1½ unce rozkrájené nati polije se vařící vodou (asi 1½ lib.), pak se přidá cukr 2 lib.) a svaří se to na syrup.

Z nati vaří se thé proti souchotím; odvarem se myje hlava, což prý podporuje vzrůst vlasů a zahání lupy.

Netřesk obecný (*Sempervivum tectorum*), má vytrvalý kořen, krátké, četné kmenky; květy růžové na konci lodyhy, časem 1—2 stopy vysoké. Roste na starých zděch a střechách; květe v červenci a srpnu.

Listi šťavnaté má chuť nakyslou, trpkou, užívá se za chladicí lék v zimnici a krvotoku; odvar proti úpalnici a přílišné čmýře. Kořen má chuť ostrou a hořkou.

Štáva z listí zahání kuří oka; zvláště dobře přiložiti na oko list rozmačkaný; rovněž tak užívá se jich při bolavých prsech; na vole klade se náplast z netřesku, soli a oleje, vše dohromady stlučeno.

Netýkavka žlutá (*Impatiens noli tangere*), bylina útlá, lysá, s lodyhou přímou, 1—2 st. vysokou. Roste na vlhkých, stinných místech; květe v červenci a srpnu.

Odvar rostliny té žene na moč; zevně tlučená přikládá se na rány a vředy.

Nevadlec (*Celosia*), rostlina cizokrajná; u nás oblíbená v zahradách; má květy bledě červené, nachové. Rozeznává se množstvím odrůd. Listí užívá se jako prostředek při zánětech, oteklínách a vředech; semeno proti očním neduhům. Listy a květy jsou obecným a známým lékem proti tasemnici.

Nevadlec hřebenatý (*Celosia cristata*). Lodyha přímá, 1—2 st. vysoká; květy bledě červené, na kylech nachové, řidčeji bledě žluté nebo skoro bílé. Roste v Číně, a nyní se rozšířil po západní a vých. Indii. U nás chová se v zahradách. Květy natrpkalé, potřebují se proti průjemu a chrkání krve. Také proti silné čmýře potřebuje se rostlina ta. Jiný druh pak, a sice listí, užívá se proti zánětům, vředům a vyraženinám.

Nevěčec (*Gymnema*), cizokrajná bylina; má rozličné odrůdy; n. mléčný, má přímé, jednoduché lodyhy; roste na Ceylonu, obsahuje mnoho mléka,

jež se může požívati, též nať vaří se s pokrmý. Barvící; listí jeho obsahuje barvivo modré. Tuhý; roste v Indii východní; z lodyh dělají provazy. Kořeny toho či onoho druhu užívají se za lék proti uštknutí hadímu.

Něžen (*Bolax*); jeden druh roste v Peruansku; dává pryskyřici, jež užívá se proti bolení hlavy, též proti zatvrdlým žlázám.

V Patagonii roste jiný druh, jenž dává gumi, jež potřebuje se zevně i vnitř.

Nočnice (*Nyctanthos*) roste v Indii jako keř, jenž květe stále. Vodička tažená z rostliny té potřebuje se za oční vodičku. Květy rozvíjejí se v noci a zavírají se při východě slunce. Stopky sušené zapáchají šafránem. Obyvatelé jimi natírají tělo své a barví květem jídlo na žluto. Květy i semena užívají se k posílnění čiv.

Nočnice obecná (*N. arbor tristis*), strůmek pěkný, zvýší 24—30 st., pořád květoucí; kmen ztlouští střevice; listy stříčné, sedavé, vejčité, tlusté, na lici lesklé, na rubu bělavě plstnaté; květy dlouhé.

Roste na Malabaru. Květy se rozvíjejí v noci, a jakmile první paprsek sluneční se ukáže, zavírají se.

Květy medem zapáchající a nahořklé; semena užívají se k posílnění nervů a voda z nich na bolavé oči.

Nopal (*Cactus*), rostlina cizí; rozeznává se mnoho druhů, z nichž některý dosáhne značné velikosti, tak že i stromu se podobá.

Ovoce, jež tvoří jahodu, užívá se za lék v rozličných nemocech k ochlazení; šťáva rostliny té dává

se proti zácpě, vodnatelnosti, proti červům; zevně za obkladky tažné, při zánětech, též jako klystýr.

Všecky druhy, které tuto nelze uváděti, obsahují šťávu mléčnou, přisládlou nebo přikyslou, některé ostrou, jež užívá se proti vředům a vyraženinám, a jak vůbec shora udáno.

Nopál obecný (*Opuntia vulgaris*), roste ve východní Indii; květe od června od srpna. Lodyha plazivá dosáhne délky 8 st.; má květy slabě žluté.

Nostok (*Nostoc*), a sice **obecný** (*N. commune*), jest lišejník huspeninatý, hnědozelený, černavý; objevuje se po silném dešti a vysychá rychle slunečním teplem.

Lidé myslívali, že padá s mračen, až se objevilo, že to lišejník. Potřeboval se jindy v lékařství a přičítána mu neobyčejná moc. Příkladá se na vředy dnou povstale.

Obaleň (*Ocotea*), strom, jenž roste na kanárských ostrovech a dosáhne výšky 25—35 st., má kůru, jež páchne jako skořice a listy, které mají chuť podobnou listům bobkovým. Kůra prý sílí žaludek.

Jeden druh, **pichurym** zvaný, roste v *Brasilii*; od něho pocházejí **boby pechurym**, **pekuris** nazvané, jež mají zápach zvláštní, chuť hořkou, kořenou a pomáhají proti běhavce a úplavici.

Snad také kůra **pichurymová** pochází z tohoto stromu.

Jiný druh, rostoucí též v *Brasilii*, jest **o. hřebí-**

čková, jejíž kůra přiváží se k nám v tenkých, svínutých a hnědých kusech, zapáchá silně hřebíčkem a chutná velmi kořením.

Obaloš (Inga) dosáhne výše 15—20', má kůru hladkou, šedou; roste v Americe. Dřeň ovoce lze jísti; v části větší požito působí co mana. Rostlina ta květe v dubnu a květnu. Kůra a listy jsou lék svraskující. Též proti průjemům, úplavici, zimnici a vředům se užívá. Z obaloše, jenž květe stále a má dříví červené, potřebuje se kůra s listy proti malomocenství a padání vlasů.

Obduž (Cordia), rostlina cizokrajná, jež čítá několik odrůd. Černá (C. mixa), jest strom silný; má zakulacené listy, poněkud chlupaté dole. Plod podobá se žaludu; pecka má jádro bělavé, sladkohořké. Roste v místech močalovitých v Egyptě, Arabii a východ. Indii, zelená se vždy a květe v červenci a srpnu. Ovoce užívá se proti kašli, bolení v krku a zánětům. Kořen žene na stolicí; listy uvnitř působí nápodobně, zevně pak proti očním neduhům se užívají. Kůra jiného druhu užívá se na odvar, jenž slouží za kloktadlo. V Peruansku roste také druh, podobný předešlým, jehož listy proti žloutence a zimničným nemocím se potřebují. V Guyaně rostoucí druh dává lék proti otokům a oteklinám i bolestím v údech; ovoce čínské odrůdy slouží za lék proti neduhům ledvin a močových ústrojů.

Obhrčovec (Byrsonima), jest strom nebo keř; ovoce jest peckovice. Roste v teplých krajinách; čítá mnohé odrůdy. Kůra jednoho druhu potřebuje se proti uštknutí chřestýše a proti souchotinám; keř toho jména rostoucí v Cayennu má kořen a peň, jehož

odvar užívá se proti ranám a zvláště k čistění vředů. V Mexiku roste druh, jehož kůra za lék stahující se užívá; též v Indii východní roste podobný druh. Jiný druh, hnědý obhrčovec, jest strom 12 mtr. vysoký, má listy 5—12 ctm. dlouhé, květ vonný, žlutý, v hroznech, ovoce žluté, kulaté. Vařené ovoce dává kloktadlo; vařená z něho břecha prospívá proti úplavici.

Obmaska (*Basella*). Rozeznává se několik druhů; bílá (*B. alba*), má lodyhu až na 1 mtr. dlouhou, točivou; květy drobné, bílé; roste v Indii východní, květe v červenci až do prosince.

Listí potřebuje se k počišťování: zevně k léčení vředů; červená (*B. rubra*), má červenou lodyhu a červené květy — užívá se jako předešlá; srdcolistá (*B. cordifolia*), vyznačuje se listy tvaru srdcovitého. Mimo to jsou ještě jiné druhy, jichž účinek a užívání jest jako u prvního druhu.

V Kolumbii roste druh, jehož kořen prý má moc zúrodňující.

Obojan (*Codiaeum*), a sice peřestý (*C. chrysosticon*), keř 1—1½ mt. vysoký, jenž v stáří podobá se stromu (oleandru) a má kůru žlutavě hnědou. Listy má skvrnaté, starší zelené, mladé ryzé, tak že vypadá jako by poset byl zlatým kvitím; květy má drobné, bělavé; roste na Molukách, v Indii a Japonsku.

Jsou odrůdy s listím černým a červeným, peřestým. Kořen i kůra mají ostrou šťavu a potřebují se k napravení nepravidelného zažívání, proti kolikám, k puzení potu z těla; zevně na lázně se užívají. Listí má chladicí moc.

Obpupoš (*Mucuna*), roste v Americe, má lodyhu keřovitou, květ bělavý neb žlutavý s červeným okrajem, slupky chlupaté, jež s medem neb jinou hustou šťávou smíchány, jsou dobrým prostředkem proti červům.

Obšarka (*Rottlera*), strom štíhlý, vysoký 20 až 30'; květy drobné, zelenavé, roste v Indii vých. Tobolky jsou moukou červenou poprášeny, kterou se barví na šarlatovo, jakož i kořenem, který se též přikládá na rány a zhmožděnin; listy smrduté a ovoce potřebují se též za lék proti hadímu uštknutí.

Ocún (*Colchicum autumnale*), květe na podzim, lodyha s listy a plody vynikají teprv příštím jarem. Květy růžové jsou značně veliké.

Roste na lukách, jest však jedovatý, pročež dobytek se ho nedotkne.

Kořen jest cibule, jež obsahuje hořkou látku; cibule a semeno v dávce větší usmrcují; v menší pak sílí kůži a střeva, žene na moč; užívá se též proti tasemnici, příjici. Nejvíce se užívá tinktura. Semeno se utluče a moči v teple v lihu; po několika dnech se to slije. Dává se k zmírnění prudkých bolestí, při prudké dně, vodnatelnosti, při chorobě ledvin. Kořen lisuje se také a šťáva smíchá se s lihem, což užívá se po 10--20 kapkách večer a ráno. Proti vodnatelnosti jest dobrý med ocúnový; proti dně víno ocúnové, upravené z kořene krájeného, jenž se nechá 7 dní ve víně (malaga) močiti.

Ve zvěroléčitelství hodí se ocún proti vodnatosti, hostci, zánětům prudkým a zvláště očním. Kořene aneb semene dává se koním a skotu 4—8 gr., ovčím a prasatům 0,06—1,25, psům v lektvaři neb odvaru,

tento se 60—100 částěmi vody, samotný nebo ve smíšenině sanytru, vinného kamene, bezu, lékořice a j. Také tinktura se užívá.

Odkalič (*Ignatia*), a sice hořký (*I. amara*), strom rostoucí na ostrovech Filipinských a v Indii východní; semena, boby sv. *Ignacia*, jsou hořké a potřebují se jako vrání oka zvláště proti padoucnici.

V homoeopathii vážena jest tinktura, jež potřebuje se proti různým neduhům, křečím, zimnicím, hysterii, hostci, rýmě, při nepravidelné čmýře a opruzelosti dítek.

Okecek (*Bocconia*), keř v Americe rostoucí, jehož nať chová v sobě žlutou šťávu; potřebuje se proti vodnatelnosti, blednici, červům a j. Šťáva užívá se proti starým vředům, otokům; kořen za obkladek na rány, když se tvoří tak zvané vojanské maso.

Okurka (*Cucumis sativa*), známá vůbec rostlina. Salát okurkový nesnadno se zažívá; způsobuje kyseliny a nadýmání. Menší okurky upravují se rozličným způsobem; nakládají se v octě neb se solí. Solené okurky ztrávi se snáze, ale neradno jich mnoho požívat. Po jich požití objevuje se často průjem. Vůbec požívání jich radno pouze lidem, kteří mají dobrý žaludek. Odvarem semene se čistí kůže (umývá).

Olejnice (*Elaeis*), a sice obecná (*E. guineensis*). Kmen 30 st. vysoký, 1 st. tlustý, kostrbatý, listky mečovité, ostré, řapíky tuhé, podlistky na 4' nahé; květy zvláště za času večerního rozšiřují zápach příjemný; ovoce větší vejce holubiho, červeně peřesté, na olej hojné. Roste v Guinei; z dužniny ovoce toho dobývá se olej či máslo galamské, které se potřebuje na jídla i k pálení a mazání těla.

Z jádra upravují masť proti hostci.

Oliva evropská (*Olea europaea*), jest nízký strom; malé bělavé květy vynikají v latách; plod jest vejčitá peckovice, zvlí slívy. Roste původně v Palestině; sází se však v zemích okolo středozevního moře i v teplejší Americe.

Z plodů dobývá se olej k maštění (provancový) neb k svítění. Čistý olej ten jest zřídka k dostání; bývá smíchán s olejem ořechovým nebo makovým. Užívá se v lékařství zhusta a sice vně i uvnitř, ve všech případech, kde oleje jsou užitečné. Uvnitř radí se proti zánětům střev, dně a otrávení. Mazání olejem tím radí se při úbytích, krticích, vodnatelnosti, souchotích, při zánětech kožních, bodnutí od včel neb uštknutí hadím, při spáleninách a zvláště proti nákaze moru. Uvnitř dává se po 1—2 uncích.

Ve zvěroléčitelství užívá se oleje olivového velmi zhusta, zvláště proti zánětu střev u koní zároveň s tekutinami slizovitými proti kolice přeživavců, křečovitému kašli psů (půl neb lžíci).

Jestliže telata neb jehňata mají houby v ústech, dává se s užtkem dvakrát denně malá lžička oleje dřevěného; při zánětu ušním, je-li spojen s bolestí, způsobí několik kapek dřevěného oleje ulehčení, třeba ne skutečné vyléčení.

Také mírní bolest při ranách, uštknutí hadím nebo od hmyzu; v mnohých krajinách potřebuje se k maštění pokrmů.

Olše (*Alnus*), a sice lepkavá (*A. glutinosa*), známý keř či strom s hnědou, v stáří černou kůrou, má tvrdé dříví. Jehnědy květní rozvíjejí se dříve nežli

listy; prášnikové jsou několik palců dlouhé; jehnědy pestikové jsou jen málo čárek dlouhé; z nich vyvinují se šišky. Roste nejvíce v místech vlhkých. Kůra obsahuje barvivo, a proto se také potřebuje k barvení.

Rovněž má moc léčivou, a v zimnici koná služby podobné jako china.

Oman (Junta), roste všude, vyjma příliš tučnou půdu. Kořen dobývá se v březnu nebo říjnu; obsahuje inulin, podobný škrobu. Kořen ten patří mezi léky; užívá se ho v nemocích prsních, při katarhu střev, vodnatelnosti, žloutence a blednici; též proti dně a vyraženinám.

V případě tomto natrou se vředy večer mastí z kořene omanového, a ráno se pije odvar kořene toho. Užívá se ho též co prášku.

Připravuje se také odvar z kořene toho s vínem, lekořicí a citronovou kůrou, pod jménem vína omanového. To se dá na podzim do sudů, v nichž jsou na dně hrozny vinní a nechá ve sklepě. V únoru se stočí a pije se co lék silící žaludek, podporující čmýru a vyměšování hlenu.

Domácí prostředek z kořene toho upraví se takto: Rozkrájený kořen vaří se asi 5—10 mt. ve vodě, pak se vyndá, dá do cukru a svaří hustě, načež přidá se trochu růžové vody.

Masť alantová shotoví se takto: Svaří se 6 unci kořene v 12 uncích vody, procedí se to a přidá se 4 unce sádla nebo másla.

Tinktura upraví se takto: asi 2 unce kořene močí se v lib. líhu, lze přidati i jiné věci, jako lekořici, anýz, koriandr, brozinky atd.

Oman užívá se při léčení zvířat proti špatnému zažívání, zimnici, katarhu a záškrtu, avšak zánět má býti chronickým. Totéž má platnost o zánětu očním a o tak zvaném čírovém zánětu prsním. Rovněž užívá se kořenu proti chronickému kašli, dýchavičnosti, vzniklé z ochablosti ústrojí dýchacího, — též proti vodnatosti, otokům, jež vznikly ze slabosti a špatného krmení, proti červu a zastaralým vyraženinám. Dává se koním 15—45 gr., skotu 30—90 gr., ovcím a prasatům 4—12 gr., psům 0,5—4 gr. najednou nebo ve lhůtách 4—5 hodin. Může se dáti odvar neb jakýkoli jiný lék z byliny té upravený. Někdy postačí oman samotný, časem, má-li se mírniti jeho účinek dráždivý neb výměty rozřediti, přidá se vinní kámen, pro dávení, čpavek, sůl, síra a j. V nemocích chronických, jest-li zažívání porušeno, sloučí se s látkami hořkými, jako jsou: síra, jalovec, terpentým a jiné podobné léky.

Oměj pravý (šalamúnek, *Aconitum*), má jedno-
duchou, 1—3 st. vysokou lodyhu, lesklé, tmavozelené,
rozstříhané listy, na konci hrozen tmavořalových květů.
Patří mezi jedové rostliny; roste na Alpách, Krko-
noších a vůbec na vyšších horách.

Listí potřebuje se proti dně a ochrnutí; kořen, ač
má větší moc, užívá se méně. Oměj prospívá při zá-
nětech, a sice tinktura shotovená takto: Nať lisuje se
v čase, kdy rostlina květe; šťáva pak smíchá se s vi-
nem a nechá 12 dní na teplém místě, pak se slije.
Užívá se jí proti dně, závratí, bolení hlavy, chrlení
krve, kašli, záškrtu, zánětu očí, měchýře.

Oměj jest prudkým jedem pro psy, lišky, kočky,
vlky a jiná zvířata. Ve zvěroléčitelství užívá se ho s
prospěchem proti hostci, zánětům (zvláště očí), uvnitř

i zevně. Koním a skotu dává se kořene 3,2—0,4 gr. Tinktura po 20 kapkách dává se uvnitř proti zimnici a zánětům, proti psince (u psů), kolice (po 10 kapk.). Také proti závratí, krvácení, při zánětu plic, střev, ledvin, očí, proti hostci, kolice a j.

Připomenouti dlužno, že listy pravého oměje mají nejlepší účinek.

Z různých druhů oměje upravuje se lučební zásada (basis, sadna, C 30 H 47 NO 71), která jest prášek bez barvy a vůně, chuti silné, hořké, a rozpouští se špatně ve vodě studené, snáze v horké a nejlépe v trestí. Jest to prudký jed, užívá se proti hostci v kloubech a bolestem čívním. Zásada tato slove akonitin.

Opihled (*Mimusops*), strom to vysoký a tlustý. Kůra obsahuje mnoho mléka. Roste v Indii východní. Květe celý rok. Květy rozvíjejí se pouze večer a ráno spadávají. Z květů táhnou vodu voňavou; kořen a kůra poskytují kloktadlo.

Z květů upravují růžovou vodu, listi léčí bolesti hlavy.

Ještě jiné druhy rostou v oněch krajinách, jichž ovoce se požívá — dříví pak se potřebuje rozličně.

Orelánik (*Bixa*), roste jako strom v Americe u vod; dosáhne výše 20—30 st. Kmen má kůru hnědou; větve mladé červeně tečkované; květy bleďočervené a velké jako planá růže. Semeno má chuť kořenou, hořkou a radí se za prostředek, jenž podporuje zažívání; také se dává často za koření do jídel.

Orlíček (*Aquilegia vulg.*). Známa rostlina, jež patří mezi pryskyřníkovité a dosáhne výšky $\frac{1}{2}$ —1 mt. Nalezá se v lesích a jest rostlina vytrvalá.

Odvar semene užívá se při žloutence, zácpě u dítek; čistí žaludek, hojí vředy a vyraženiny; totéž o celé rostlině platí. Tlučené símě mírní prý bolesti porodní; též dítkám, jež mají neštovice, dává se s prospěchem.

Orobinec (Typha). Rozeznávají se dva druhy: Širolistý a úzkolistý.

Oba rostou ve vodách stojatých a řekách Evropy a Ameriky. Kořen jest bohatý na škrob a má moc čistící krev a vyhánějící moč z těla.

Také proti úplavici neb vředům ústním se potřebuje.

Mladistvé kořeny a pazourky s octem a solí jedí jako salát. Pel potřebuje se v lékárnách místo prášku plavuňového. Chlupy květové potřebují se k vycpávání polštářů, do peřin a k ovazování oznobenin.

Orsej (Ficaria), roste v Evropě na lukách, v zahradách, v lesích, v místech vlhkých a stinných. Kořen záleží z několika bobulí nestejných. Má chuť ostrou, zvláště v čas květu. Z jara dává se listí do polévky.

Ořešák (vlašský ořech, Juglans), silný strom, pocházející z Persie; ovoce má příjemnou chuť a s chlebem i solí požívané jest záživné a zdravé. Mnoho ořechů požívati není radno; staré ořechy zažijou se nesnadno. Z ořechů těch lze upravití mléko, které jest lepší mandlového. Listy ořechové, mající zápach silný, radí se proti krticím, a sice buď odvar listů, nebo výtažek. Zevně dává se odvar za obkladek, koupel, neb se potřebuje k umývání.

Zvěrolékař užívá listí a slupek vůbec tam, kde vhodny jsou léky hořké, zvláště proti škrkavkám.

Dává se koním a skotu 60—120, ovčím 15—30, psům 1—4 gr. denně 2—3krát, nejlépe jako odvar. Zevně se tentýž potřebuje proti chronickým neduhům kožním, zhmožděninám a vředům.

Odvar ze slupek se užívá k omývání, by se zahnyaly vši a blechy a zvířata se chránila před hmyzem.

Osladič obecný (*Polipodium vulgare*), má plazivý oddenek, z něhož vyrůstá několik až na 1 st. dlouhých listů, nesoucích nepřikryté kupky či plodní hromádky. Nalezá se v lesnatých horských krajinách na půdě mechem porostlé. Kořen užívá se za lék a sice proti kašli, při souchotinách počínajících, kdežto se dává užívatí odvar.

Oslep (*Excoecaria*) a sice obecná, jest strom nepatrný, má listy hruškovým podobné. Roste v Indii na Ceylonu, květe v září až do únoru. Obsahuje ostrou šťávu mléčnatou, jedovatou. Když náhodou kapka toho mléka přijde do očí, způsobí zánět, ba i slepotu.

Ve dřevě obsažen druh pryskyřice, černé, olejnaté; hoří a voní benzoem; potřebuje se za kadidlo. Mléko užívá se za lék počišťující; olej dává se zevně na rány a vyraženiny. Z větví a kořenů dělají se párátká, kterými se dráždí dásně a tak zahání rheumatické bolení zubů.

V krajině malabarské roste zvláštní druh této rostliny, jehož mléka se užívá proti vodnatelnosti, z listů upravuje se koupel proti dně; také se vodou z něho umývají vředy, zvláště zastaralé.

Osli okurek (*Momordia*), roste v zemích teplých a rozeznává se několik druhů.

Obečný (*M. balsamina*) má ovoce červené, citronu podobné, jež puká na stranách. Olej olivový nalitý na toto ovoce užívá se proti spáleninám a ozno-
beninám, též za lék na bolavé bradavky prsní, na
bakule při zlaté žile. Listí má chuť hořkou a dává
thé, jež užívá se při neduzích zmíněných.

Jiný druh podobá se okurce a předešlému velice
až na to, že má husté chlupy. Listí, jež má silnou
vůni a hořkou chuť, slouží uvnitř proti kolice, škr-
kavkám, starému kašli, k povzbuzení čmýry, — zevně
pak proti různým vyraženinám, též k čištění krve u
šestinedělek; odvar listí, 8 gr. na $\frac{1}{2}$ ltr. vody, za-
hání prý škrkavky. Jiný druh má ovoce zelenavé,
eliptické, jehož semeno užívá se za lék, by moč se
vypudila z těla. Semeno sušené rozetřené zove se
elaterium, a bylo známo již starým.

Jest to výborný počišťující lék, jenž účinkuje
výborně při vodnatelnosti. Kořen dává se na otoky a
vyraženiny.

Jiný druh dává listí na thé proti kolice a škr-
kavkám a starému kašli.

Ovoce dává lék počišťující, což platí zvláště o
druhu, jenž nalezá se v Indii východní.

Ostropestr (*Silybum*), roste na suchoparech a
vůbec pustých místech v jižní Evropě, ač se pěstuje
v zahradách také. Má lodyhu 5—6 st. vysokou; semeno
olejnaté užívá se za lék proti neduhům prsním. Mladé
listy se požívají.

Ostrožka (stračka polní, *Delphinium consolida*),
roste na polích jako plevel. Včely navštěvují květy
její. Listy a květy užívají se ku hnání moči a vypu-
zení červů. Z květů upravuje se vodička na oči. Ro-

zeznává se několik druhů. Jeden druh (*Staphisagria*) má semeno ostré a nepříjemně páchnoucí, z něhož se upravuje masť, kterou se zahání neřest. Také má moc počišťující a vyhání červy.

Ostružiny rostou na keři, jenž slove ostružinník (*Rubus fruticosus*) a má krátký, tlustý oddenek, z něhož přímé, oblé, dvouleté větve vyhánějí. V prvním roce nesou tyto lodyhy pouze listy; až druhým rokem vynikají z nich vrcholiky bílých květů. Plod, malina černá, jest z počátku červená, později pak zčerná. Roste v lesích, mýtinách, často hojně pospolu; pěstuje se také v zahradách. Jako maliny, tak i ostružiny mají vlastnosti léků a za ně se také užívají. Nezralé a sušené potřebují se proti průjemům, nať a listí se vaří a odvar potřebuje se za kloktadlo nebo proti průjemům a krvotoku. Kořen slouží za počišťující a na moč ženoucí prostředek. ✓

Podobný jest ježinník (*R. caesius*), jehož plody nezralé a sušené slouží proti průjemům; kořen prý působí zvláště zdárně při průjemě. Listí, květ, ovoce užití lze uvnitř i zevně jako odvar i obkladek, jenž mírní horkost. Proti vyraženinám a lišejům radí se pít thé z listí a mladé nati rostliny této, jež byla dříve k tomu cíli sušena. Každý večer se uvaří hrst toho v $\frac{1}{2}$ litru vody, nechá se státi přes noc a vypije ráno. Štáva ostružin, natíráme-li ji kůži, zahání vyraženiny a podobné ostrosti krve. ✓

Ostřice obecná (ostrá, *Carex acuta*), dělá volné trsy; stébla přímá 1—3 st. vysoká, tupě trojhranná, lysá. Na vrcholku stébla stojí několik klasů; plody jsou malé čočkovité nažky.

Roste v bahnech a na mokřích lukách v mnohých

odrůdách. Květe v dubnu a květnu. Dělá s jinými druhy tak zvané kyselé louky, jejichž seno jest pro dobytek špatnou pící.

V lékařství užívá se kořene pod jmenem sasaparily (nepravé). Jeden druh užívá se zhusta v lékařství, a sice kořen pode jmenem rad. caricis arenariae.

Osucha (Herreria), roste v lesích v Chilli; květe v únoru a březnu. Obyvatelstvo tamější potřebuje kořen jako sasaparilu proti zastaralé přijici.

Otela (Damasonium), a sice srdcolistá (D. indicum). Kořen bambolovitý vypouští nahoru svazek listů srdčitých; mezi nimi vyniká stvol 2' vysoký, přímý, jednoduchý; roste ve vodách Indie vých. a v Egyptu.

Z natě a z bobulí kořene připravuje se chladící masť, které se s prospěchem užívá při neduzích očních.

Otočník vaniliový (*Heliotropium peruvianum*) roste v Peruvii; pro vůni oblíben chová se u nás v zahradách a za okny. Evropský (*H. europaeum*) roste v jižní Evropě, květe v červenci a srpnu. Nať zahořklá potřebuje se proti raku a uštknutí štíra, (škorpiona), též proti zlým vředům, na vypálení bradavic a vypuzení polypa nosního.

Oves (*Avena*), známý druh obilí. Zrni potřebuje se nejen za pící pro koně, nýbrž i v lékařství. Také lidé ho požívají — totiž mouku z něho — jakož i pivo se z něho vaří tu a tam. Mouka ovesná klade se za náplast na vředy, jež léčí a rozhání, pročež hodí se velmi dobře proti fistulím (střilím).

Vařený hodně dlouho oves jako lázeň na nohy prospívá proti kašli a nastuzení. Oves se soli v pytlíčku

zahřátý a na tělo položený zahání koliku, bolení v ledví a j. Odvar octa s ovsem teplý, vezme-li se do úst, zahání bolení zubů.

Ovlačeň (Bronenea), jest stromek, jenž květe červeně a jest domovem v Kolumbii. Jeden druh, červený, nalezá se ve Venezuele, bývá strom až na 5 mtr. vysoký, s korou šedivou. Květy stromu toho počítají se mezi léky obměkčující a počišťující; dávají se na antilských ostrovech šestinedělkám; také se připravuje z nich kloktadlo. Odvar listí stromu toho používá se při haemorrhoidech zevně i uvnitř.

Ovoce všeho druhu obsahuje rozličné kyseliny, slizy a pod. látky, jež mají účinek chladící neb jinak na ústrojí tělesné působí, a proto v lékařství ovoce jest důležitým činitelem.

Surové ovoce snese jen žaludek silný a zdravý, když spojeno zároveň pohybování. V žaludku slabém způsobí ovoce snadno kyseliny, nadýmání a mnohé látky nezázivné, jež ten či onen druh ovoce chová v sobě, způsobují v těle obtíže.

Lidé, kteří neodchýlili se, co se týká potravy, od přírody, a nejsou zvyklí na rozličné umělé a dráždicí pokrmy, snesou arci ovoce bez velkých obtíží.

Vařené nebo pečené ovoce nadýmá méně a vůbec nečiní obtíže takové jako surové.

Tak zvané kompoty, vařené to ovoce a připravené s cukrem neb jinak, jsou velmi zdravé a hodí se i pro slabší žaludek a nezpůsobují nadýmání.

Kompoty z ovoce zralého, z jablek, z hrušek (ne však z nezralého angreštu), hodí se za občerstvení nemocným, a potřebí-li při tom ještě zvláštního dráždidla, lze je z části nebo zcela vařit ve víně.

Ožanka (*Teucrium*), a sice česneková (*T. scordium*); celá rostlina zapáchá silně česnekem; chuť má hořkou; potřebuje se k vyhánění potu a hlist; zevně k čištění vředů; může se jí též barvit na zeleno; krávy, které se jí nažraly, dávají prý mléko chuti česnekové.

Kočičí (*T. marum*). Květe v červenci a srpnu. Má silný, kořený zápach, jež kočky velice milují, pročež koušou ji a válejí se po ní. Dříve potřebovala se zhusta v lékařství; obsahuje mnoho silice a dráždí; dává se do dryáku.

Kalamandra (*T. chamaedrys*), roste na místech výslunných, květe v červenci až do září. Má chuť kořenou, hořkou, obsahující etherický olej a tříslovinu. Užívá se proti dně, zimnici a zašlemování.

Jsou ještě jiné druhy, které se potřebují tímže způsobem.

P

Palečkovec (*Cynodon*), roste na polích písčitých, podle cest, na kopcích výslunných, v Evropě i v jiných světa dílech; má odenek mnoholetý, plazivý, stébla 1—1½ stopy vysoká; listy krátké, zakončité, ploché; klasy po 3—7 na konci stébla prstovitě rozestavené 1—1½ stopy dlouhé. Odenek potřebuje se v lékařství, zvláště přikládá se na rány, jež stahuje.

Palma datlová (prsták, *Phoenix*). Palmy jsou zvláštní druh stromů, jež přináležejí vesměs horkému pásmu. Některé tvoří lesy, jiné rostou o samotě. Ovoce mnohé z nich nesou veliké množství a tím poskytují náramného prospěchu obyvatelstvu krajin oněch. Palma

datlová (prsták obecný) dospívá výše na 60 stop i více. Na konci kmene visí na způsob oblouků obšírný koš z listů velmi dlouhých; každý list zdělí 10—12 st. peřený a složený z listků střídavých. Ovoce palmy té, datle, má chuť a vůni výbornou; nejlepší ovoce má dužninu tuhou a žlutavou.

Datle poskytují obyvatelům krajin horkých dobrý a zdravý pokrm. Arabové z nich připravují sirup, jež nazývají medem datlovým.

Suché datle potřebují se v lékařství. Nezralé ovoce užívá se proti průjemu, slizotoku a nepravidelné čmýře.

Druh palmy té, jež roste v Americe (ve Virginii) má kůru, z které vytéká pryskyřice (gumi), jež potřebuje se proti úplavici, krvotoku a zimnici. Z jiných druhů upotřebí se šťáva z ovoce k účelům léčebným — tak na př. jako masť nebo náplast na rány.

Palnice (*Acalypha*), má bělavý kořen, lodyhu na 1 m. vysokou, větevnatou, krátkými chloupky posetou; roste ve východní Indii, kde se celá rostlina potřebuje za lék počišťující a červy vyhánějící. Také při kožních nemocích zevně se užívá. Jiný druh, březovitá palice má listy březovým podobné. Listí keře toho užívá se proti chorobě žaludku i proti choleře.

Jiný druh má listy bukovým podobné; nať má chuť odpornou, přihořklou a potřebuje se na obkladky, k mytí a klystýrům, proti vyraženinám, uvnitř proti vodnatelnosti, blednici a j.

Pampeliška — v. Smetanka.

Padan (*Pandanus*), a sice rozeznáváme několik

druhů: nejvonnější (*P. odoratissimus*), kmen vztyčený, 10—18' vysoký; roste v Asii a Australii. Z kmene prýští šťáva, již užívají proti neduhům jaterním a ledvinným; květ voní příjemně; peckovice mají kořennou, ošklivou chuť; nezralé potřebují se v lékařství.

Užitečný (*P. utilis*), roste na Madagaskaru, užitek poskytuje jako ostatní druhy; jádra jeho se též jedí.

Jiný druh roste v Indii východní, kde z listů dělají rohože.

Mimo to jsou ještě jiné druhy, rostoucí vesměs v jižní Asii.

Papradka hrálovitá (*Aspidium lonchitis*), oddenek 1 st. dlouhý, 2 p. tlustý; listy vyštěrbené; roste na Alpách.

Potřebovala se proti chorobám slezinovým.

Trnatá, na chlumech v Evropě neb Americe; oddenek bere se často v lékařství místo kapradu samce, ačkoli jest slabší. Chová v sobě mnoho třisloviny, pročež hodí se k vydělávání koží. Popel rostliny celé obsahuje mnoho drasla.

Kožovitá; roste na Jamaice a jiných ostrovech; dává kořen kalagnala nazvaný, jindy pro pocení užíváný. Cibulatá, roste v Kanadě. Cibulky nálistní upadnuvše ženou v kořen a nať.

Paprika (pepř červený), a sice obyčejný či španělský, patří mezi prudce dráždivé léky a prospívá při zimnici, ochrnutí a pod. Užívá se co tinktura.

Kdyby povstaly obtíže užíváním tinktury, vezme se několik kapek líhu, v němž kafr rozpuštěn. Pepř a sůl smíšené s octem a líhem dají výborný lék proti

hostci. Údy, kde bolest cítíme, natřeme touto smíščinou; bolest přestane a otok zmizí.

Pasvice (*Lycopersicum*), a sice obecná (*L. esculentum*, rajská jablka), roste v Americe, ač také v Evropě se pěstuje.

V Indii východní jedí rajská jablka, ve Vlaších přidávají k nim olej; u nás dělají se z nich omáčky.

V Peruvii roste druh, třešňová p. zvaný (*L. Cerassiforma*), má bobule přihuňaté, které se také používají.

Pašáchol (*Mauritia*), kmen vztýčený, 100 st. vysoký, tak že koš jeho nade všemi stromy čumí; tlustý jest pouze 1—2 st. Koš sestává z 20—30 listů na 15 st. dlouhých, palice čili latá 8 st. dlouhá, odvislá, často mnoho let na kmenu zůstávající. Roste v Americe; z dužniny ovocné upravují nápoj lahodný. Po nemírném pití téže sežloutne člověk po těle, jako by měl žloutenku.

Jiný druh roste blíže Orinoka. Dřeň stromu toho poskytuje lidem mouku, podobnou sagu; z mízy robí víno sladké, opíjející. Ovoce jí se a jest sladké, dužnaté.

Pašijovka (*Passiflora*), chová se v několika odrůdách — nejvíce pěstuje se modrá. Květe v červenci až do října. Dřeň má chuť medovou, nepříjemnou.

Paštinak (*Pastinaca*), nyní více v kuchyni nežli v lékárně potřebovaný. Kořen s mlékem vařený jest užitečným pokrmem pro souchotináře. Kořen nesmí se nechat přes zimu v zemi, jinak nabude vlastností škodlivých.

Páterkovec (*Cystoseira*). Rozeznává se několik druhů, a sice jsou hlavnější: banovitý (*c. ericoides*).

Vyhliží jak vřes (bano); má listy trnovité, husté, nalezá se v moři středozeimním a atlantském. Potřebuje se v lékárnách; jiný druh jest luskatý (c. siliquosa); má lodyhu 1—4střevičnou, smačknutou, zprohybanou; nalezá se v moři severním, atlantském a středozeimním. Potřebuje se také v lékárnách.

Jsou ještě jiné druhy, které vesměs v moři se nacházejí a rovněž v lékárnách se používají.

K potřebě zimní zakopává se ve sklepě do písku.

Patna (*Rafflesia*). Zelina příživná. Poupě zelné hlávce podobné dělá skoro celou rostlinu. Roste na Žavě a jiný druh na Sumatře. Japonci váží sobě velmi této byliny, jižto používají s muškátem neb jiným kořením smíšené, proti slabosti nebo po těžkém porodu.

Celá rostlina vydává nemilý zápach zdechlinou, čímž vábí roje much, jež na květ snášejí svoje vajíčka.

Prvek svraskující, obsažený ve všech dílech rostliny té, potřebuje se jako lék svraskavý; zvláště dává se šestinedělkám.

Paznehtník (*Acanthus*). Kořen mnoholetý, lodyha přímá, 1—2 st. vysoká, jednoduchá, bezlistá; květy na klasu konečném, koruna bílá, nažloutlá, na hrdle huňatá. — Roste na pažitech, pod křovím. Rostlina ta má šťávu sliznatou, zvláště pak kořen má chuť a vůni příjemnou. Kořene užívá se co prostředku dráždivého při zácpě a špatném zažívání; při čivních neduzích a zvláště při padoucnici. Listí užívá se méně; semeno slouží za lék proti křečím.

Pelyněk (*Artemisia*), rostlina vůbec známá. Rozeznává se několik druhů; obyčejný má tlustý

kořen, roste v plotech, na rumu; lodyha jest přímá 1—2 m. vysoká. Listí vezpod jest bělavé, chlupaté, květ jest malý, žlutý.

Kořen užívá se proti padoucnici; též čmýru podporuje prý; horský či alpský, nalezá se v Alpách, užívá se proti rozličným neduhům, proti průjemu, kurdějím, dávení, vodnatelnosti, kolice a j.; pobřežní či pomorský roste na břehu mořském a má silnou vůni.

Pelyněk všech druhů vůbec užívá se proti padoucnici, zvláště u dětí a dívek dospívajících; též u žen, kdy přestává čmýra; proti šlemu v katarhu, též v žaludku, trpí-li zažívání. Dává se ve způsobě prášku 2krát denně.

V jiných nemocích dává se tinktura; šťáva z kořene smíchá se s líhem a užívá se denně 5—10 kapek.

Odvar s vínem a pivem podporuje porod, čmýru pak zvláště; výpary pelyňku vyhánějí mrtvý plod.

Údy slabé sílí, natíráme-li je pelyňkem, heřmánkem a šalvějí ve víně vařenými. Dětem, jimž rostou zuby, dává se thé — odvar pelyňku. Obkladky, lázně pelyňkové účinkují dobře při dně a hostci.

Ve zvěroléčitelství užívá se pelyňku proti neduhům ústrojů zaživacích a zaslubuje přednost, zvláště týče-li se zvířete slabšího. Užití se ho může vůbec, kde se hodí jakýkoli lék hořký. Dává se jako prášek neb odvar.

Prášek hodí se pro ovce, jimž přimíchá se do tluči nebo otrub se solí a jalovcem nebo s jinými prostředky vonnými, na př. s puškvorcem. Kdyby to ovce nežraly, dá se jim ve způsobě odvaru. Také proti

zánětům se potřebuje, za obkladek, třeba čerstvý, nebo odvar z něho k omývání.

Pěněnka (Cardamine), roste v stinných a vlhkých místech, zvláště u studánek a potoků. Má chuť jako řericha a potřebuje se též tak. Rozeznává se několik druhů — sobě co do vlastností a působení podobných.

Pěnišník (růže alpská, Rhododendron), jest malý, větvnatý keř; kožovité listy jsou vroubkované, po kraji brvité; karminové květy stojí na konci větví v okolíkách. Rozeznává se několik druhů; nejhlavnější jsou: žlutý, velký, srstnatý a rezavý.

Domovem jsou nejvíce v Alpách, v Pyrenejích, v Karpatech a v Sibiři. Užívá se částí jeho co léku, a sice odvar listů proti kamenu, též vyraženinám, pak proti hostci a dně.

Pepř černý (Piper nigrum), roste v Indii vých. a na ostrovech indických jako u nás chmel. Sbírá-li se ovoce po uzrání, kde již pozbylo valně své ostrosti a pak se močí v mořské vodě, dostane barvu bledší a pak se nazývá bílý pepř. Větším dílem upravuje se v Anglii z černého pepře bílý tím, že se vaří a suší.

Aby pak dostal barvu přirozenou, bělí se pomocí výparů chlorových, sírových neb kamencem a vitriolem; mletý či tlučený; falšuje se pak mimo to rozličným způsobem. Čím je pepř černější, lehčí a čím snáze dá se rozmačkat v prstech, tím horší jest.

Pepř obsahuje látku pryskyřnatou, piperin a mimo to olej; působí silně na zažívání, pročež také se dává co lék při neduzích střevních. Není-li zánětu a má žaludek pouze povzbuzen býti k činnosti větší, hodí se k tomu účelu pepř velmi dobře.

Dává se za koření na zeleniny, saláty, má-li se

rozčilení vyvarovati, poslouží lépe bílý pepř. Celá zrna účinkují slaběji na žaludek, jenž je neztráví a celé vyžene. Za lék potřebuje se často proti zimnici, a sice 5—15 zrn několikrát denně se ho užije.

Olej z pepře lze vytáhnout; kdo nemá k tomu stroje, nalij na tlčený pepř olej olivový a nech to uzavřeno státi několik neděl. Potom sleje se na nový pepř, a tak se pokračuje, až olej má dosti síly.

Při léčení zvířat užívá se pepř proti zastaralým neduhům ústrojů zaživacích, proti nadýmání a k povzbuzení pohlavního pudu u krav a klisen. Zevně se přikládá na staré vředy a k rozehnání otoků a proti ochrnutí. Koním a skotu dává se 3,75—15 gr., ovcím 1,875—375 gr. lektvaře nebo pilulí, obyčejně s nějakým hořkým lékem. Avšak musí býti utlučen, jinak by nebyl ztráven. Zevně se dává jako masť a sice 1 část pepře a 8—12 částí sádla. Též tinktura dává se větším zvířatům 15—60 gr., ovcím 3,75—15 gr., jižto použití lze také zevně. Způsobem tímžé upotřebí se bílý a španělský pepř.

Pepř kubeba (*Piper Cubeba*), keř rostoucí divoce v Indii východní, jehož ovoce, ostré, kořenné, hnědé slove kubeba a potřebuje se jakožto lék proti slizotokům a neduhům žaludkovým. Žene také na moč a potřebuje se proti kamenu; proti padoucnici, vaří se s rozmarinou ve vině a tento odvar se pije. Též proti tripru a příjichnému bělotoku se požívá prášek z tohoto pepře po 1—1½ dr. 2—3krát denně; v homoeopathii se považuje tinktura za dobrý lék proti tripru. Chuť a vůni má podobnou jako peř obyčejný.

Pepřika (*Capsicum*) a sice obecná (*C. annum*), roste téměř všude, pěstuje se ve všech dílech světa,

ač původně jest doma v jižní Americe. U nás květe v červnu až do září. Rostlina celá, zvláště pak bobule mají chuť ostrou, palčivou. Působí dráždivě a dává se ve způsobě tinktury, která se upraví, když semeno se utluče a na 20 gr. prášku toho se dá 200 kapek líhu, což se nechá 8 dní státi za častého míchání, načež tekutina se slije. Té se dá 3—6 kapek do vody denně 1—3krát proti špatnému zažívání zvláště a proti zimnici. Také bolení zubu se zahání, když omočí se kousek bavlnky v tinktuře té a vstrčí do zubu. Také pilule dělají se z pepřiky a sice 0,05—0,3 gr. s arabským klím. Také se přidává do hořčičného těsta — hlavně pak se potřebuje v domácnosti jako koření (v Uhrách zvláště paprika). Dlouhá (*C. longum*) roste v Indii západní a v jižní Americe; květe od července do září. Jahůdky těže a semena byliny té, jež podobá se do účinků svých předešlé, užívají se také tímže způsobem.

Perluha obecná (*Hoya carnosa*), roste v jižní Asii a na Novém Hollandu. Je to keř s kmenem položeným, třeba 10—20 st. dlouhým; květy na okolících velikých, koruna leskle bílá, jako perly; z medníku květového neustále kapá med. Kořen žlutavý, uvnitř bílý, ostrý, hořký. Části mladé potřebují se za lék zevnější proti uštknutí brýlovce.

Petržel (*Petroselinum sativum*), má dvouletý, vřetenovitý kořen, více přímých, 2—4 st. vysokých lodyh. Pěstuje se v zelništích; kořen vyznačuje se zvláštním zápachem. Kořen, listí i semeno potřebují se co pokrm i co lék; rostlina celá žene na moč, což způsobuje zvláštní olej v rostlině té obsažený. Voda petruželová užívá se proti vodnatelnosti, listí rozmačkané dává se co obkladek na otekliny.

Podobné rostliny jsou také kozí pysk, jenž způsobuje dávení, též smrt. — Bolehlav, jenž jest celý jedovatý. Tento rozmačkán zapáchá odporně, jako španělské mušky neb kočičí moč.

Semeno petruželové potřebuje se ve zvěroléčitelství jakožto lék proti katarhu a hostci, starým vředům, otokům, vodnatosti a zánětu plic. Koním dává se 15—45, ovčím a prasatům 3—12, psům 0,6—4 gr., a vždy za 2—3 hod. Týče-li se zastavení moči, přidá se heřmánek, blin a jiné látky slizovité. Také se míchá s jalovcem a terpentýnem. Símě petruželové jest zhoubným jedem pro vši a proto lze ho použití u dobytka ku zničení této neřesti. K účelu tomu se ho užívá v masti, jež se vyrobí z 30 gr. prášku semena toho a 60 gr. másla nebo sádla.

Kořen a nať petružele čerstvé mají podobné vlastnosti, jako símě ač slabši. Užívá se jich ku hnani moči, proti žloutence a vodnatosti a sice buď na drobně nakrájené nebo jako odvar. Nať dává se uvnitř za lék zřídka, zevně dává se tlučená na rány, svařena s pivem na kaši potřebuje se jakožto obkladek na zatvrdliny.

Pilát (*Anchua*), a) lékařský (volový jazyk, *A. officinalis*). Kořen větvenovitý, hnědý, na prst tlustý, 1 neb několik lodyh vypouštějící, které jsou přímé, oblé, 1—2 st. vysoké; listy má kopinaté, ostré; květy nachové neb modré. Roste v Evropě na pustých a písčitých místech. Květy, kořen a listy nemají vůně, mají chuť mdlou a používají se za lék, jenž obměkčuje, chladí, otvírá tělo a podporuje chrkání. b) Barvířský (*A. tinctoria*). Kořen vypouští několik lodyh, 3—6" dlouhých; roste v jižních krajích na Peloponesu, Kretě, Cypru, květe v červnu a červenci.

Kořen (kůra jeho) barví na červeno, pročež upotřebí se ho k barvení mastí, olejů a léků líhových; též užívá se proti vyraženinám.

Mast na rty červená barví se tímto kořenem a shotovuje se z 1 lib. čerstvého másla, 2 uncí hrozinek, jež utrou se s vodou na kaši a svaří, pak procedí, načež přidá se půl unce kořene toho s 4 unc. vosku, což se rozpustí na mírném ohni. Mast ta léčí rozpukané a bolavé rty.

Odvar kořene toho slouží proti průjemům, vyraženinám; vezme se 15 gramů na čtvrt ltr. vody.

Kůra ta obsahuje barvu červenou, jež rozpouští se v líhu nebo trestí.

V barvířství se potřebuje k barvení bavlny — ale barva ta, ač krásná, není vytrvalá.

Piskavice (*Trigonella*), jest jednoroční bylina rostoucí v jižní Evropě. Má lodyhu na 1 metr vysokou, přímou. Semeno zapáchá nepříjemně, má chuť hořkou, obsahuje sliz a etherický olej; potřebuje se ode dávna za prostředek obměkčující. Vařená nat dává se za obkladek utišující bolesti. Prášek ze semene sype se na hlavu k zahnání vši.

Pistacie (*Pistacia vera*) jest značný strom; ovoce, pistáčky, jako vlaské oříšky má jádra, jež jako mandle požívá se surové; též olej se z něho lisuje a pak se potřebuje k rozličnému pečivu. Jiný druh pistacie dává nejjemnější terpentýn; jiný zase mnoho oleje, který se nezkazí ani po delším čase, a potřebuje se k děláni rozličných mastí.

Jeden druh, *lentyssek*, roste podle středozevního moře a dává tak zvaný mastix, jenž potřebuje se na

zubný prášek, na tinktury, za kadidlo; také se přidává do fermeže a kytů.

Pivoňka (*Paeonia officinalis*), má lodyhu přímou, 1—2 stopy vysokou, tlustou a lysou. Veliký květ stojí samotný na svršku lodyhy. Roste v horních lesích jižní Evropy. Chová se v zahradách; květe v máji až do července. Za lék potřebuje se kořen, semeno a listy. Kořen jest vytrvalý, zevně červený, uvnitř bílý. Sušen obsahuje škrobovinu, cukrnaté a hořké látky. Ve víně vařen prospívá proti dně, křečím a kamenu; semeno čerstvé způsobuje dávení. Listy přiložené na omrzliny působí prospěšně.

Pižmovka (*Adoxa*), jest malá bylina, rostoucí v hájích a lesích, u plotů; kořen užívá se za lék na rány.

Plamatka (*Spilanthus*), roste v Indii vých., květe po celý rok. Nemá vůně. Lodyha bývá 2—3 st. vysoká. V Indii se domnívají, že dítky žvýkající tuto rostlinu nabudou hbitý jazyk.

Plamének bílý (*Clematis vitalba*), keř dosti vysoký, až 40 st., květy bílé; plody jsou nažky. Roste v plotech a houštích, květe v červenci a srpnu. Jest to prudce jedovatá rostlina. Štáva z ní vyhání puchýře; nať potřebuje se proti dně, kožním nemocím a vředům.

Plaso (*Butea*), strom prostřední velikosti, jehož semeno, podobné bobům, užívá se za lék proti červům. Jiný druh jest keř s krásným květem, jehož semeno poskytuje také výborný prostředek proti červům.

Platán (vodoklen východní, *Platanus orientalis*), statný strom s šedou kůrou a s velikými laločnatými, dlouze řapíkatými listy. Květe v dubnu a máji; roste v teplejší a střední Evropě; u nás v zahradách ještě

častěji sází se platan západní. Dříve v lékařství užívala se kůra stromu toho; též listy a květy, ale výsledky nebyly patrný.

Plavuň (*Lycopodium*), má lodyhu plazivou, dlouhou, z které vystupují na stopkách přímých 2—3" dlouhých válcovité klasy, v nichž výtrusy prášku žlutému podobné se nacházejí. Výtrus ten nemá vůně ani chuti, snadno se zapaluje a s vodou nelze jej smíchati.

Bere se často k děláni ohňostrojů; co léků se ho užívá k zasypávání zpružených míst u dětí, k zaobalování pilulek, by se nelepily. V Rusku a v Uhrách užívají ho proti psí vzteklosti.

Před časy potřebovala se rostlina ta k rozličným čarům; proto výtrusy také práškem čarodějnickým nazývány.

Odvar s vínem prý rozhání kameny v měchýři a v ledvinách. Kořen druhu jednoho, jenž roste v Indii, užívá se proti dávení, vodnatelnosti a při nepravidelné čmýře. Rozeznává se několik druhů plavuní, z nichž uvedeme ještě vranec (*L. selago*), jenž roste v lesích evropských a též amerických.

Svařenina rostliny této žene horem i dolem, moří hlísty a vši.

Plechokvět (*Lisianthus*), rozeznává se několik druhů, na př. vyvýšený, hrubokvětý, křídlatý a j. Roste v Indii západní a v Americe na místech vlhkých. Užívá se listi i kořenů jako léku, a sice proti žaludkovým obtížím, špatnému zažívání, zimnici, a podobným neduhům.

Druh, rostoucí v Surinamu slove želvicovitý

(*L. chelonoides*). Nat jest velmi hořká; žene prý na stolici; dříve potřebovala se vůbec v lékárnách.

Plechoplod (*Calotropis*); rozeznává se několik druhů: podvinutý (*C. gigantea*), roste v jižní Asii a západní Indii. Kořen potřebuje se proti hadímu uštknutí, též proti vyraženinám, chorobám čivním a proti červům.

Otevřený (*C. procera*), roste v Persii, má ostrou mléčnou šťávu, vůni jako opium a slouží k počišťování a zevně za masť na vyraženiny. Listy přikládají se na otok a proti dně.

Plicník lékařský (*Pulmonaria officinalis*), má lodyhy přímé $1\frac{1}{2}$ —1' vysoké, srstnaté. Listy měkké, běloskvraté; květy růžové, později fialově modré v hroznovitých vrcholících. Roste v lesích, u potůčků, patří mezi nejranější květiny, květe v březnu a dubnu.

Z popele rostliny té dobývá se ostrý louh; listy a kořen užívají se proti chrapotu, zánětům v krku, na prsou; též proti chrkání krve.

Rostliny té užívá se též k barvení na modro látek vlněných.

Ploník pospolitý (*Polytrichum commune*), má přímou, až 1 st. dlouhou lodyhu; patří k největším mechům domácím; roste ve vlhkých lesích. Účinek má svírací, žene na moč.

Pnulka drobnolistá (*Lygodium microphyllum*). Řapík na sáh dlouhý; roste v jižní Asii a v Australii. Dlanitá (*L. circinatum*), roste na Amboině, Žavě. Pazoušky malé jedi pečené. Listky potřebují se v lékařství (v tamnější krajině).

Poblaňák (*Plumeria*), a sice červený; strom zvýší 14—15 st., roste v Indii západní, v Mexiku; na půdě vlhké; květy má velké, pěkné; všechny části roní mléko leptavé, kterým se bradavice vypalují; též je potřebují k počišťování, ve vodnatelnosti, vyraženinách, nakažení; z květů dělají syrub proti chorobám hrudním. Bílý, podobný předešlému, plný mléka bílého; květy bílé, žlutavé, vonné; vůně ta způsobuje bolení hlavy; na Karibských léčí nakažlivé choroby, když zvařeninu z kořene čerstvého piji.

Podběl (*Tussilago farfara*) má lodyhy 3—6 pal. vysoké; listy na rubu plstnaté, na lici lysé; vyvinují se po odkvětení. Malé nažky jsou věnčeny jednoduchými chlupy (chmýřím).

Roste na vlhkých místech, zvláště v hlinité půdě; květe v březnu a dubnu. Listí sbírá se v květnu a červnu, a jest dobrým lékem proti neduhům plicním, katarhům a pod.

K účelu tomu vymačká se šťáva z listí a užije se jí půl unce bez mléka.

Listí potřebuje se někde též za tabák ke kouření.

Podbílík odvislý (*Lathraea Squamaria*). Lodyhy trsem pohromadě stojící, zvýší až jedné stopy, šupinaté; květy naběhlé narůžovělé. Roste v lesích listnatých, stinných, vlhkých, příživná na kořání stromů, jako buků, habrů a j., květe v březnu a dubnu. Spodní část byliny té má vůni fialové podobnou, chuť hořkou a potřebuje se při kolice a padoucnicí; pastýřové kořen dávají proti hryzení dobytka.

Podlěska (Prvosenska, *Primula*). Rozeznává se několik druhů, a) obecná (*Pr. officinalis*); kořen mnoholetý, jakoby ukousnutý; stvol vysoký, přímý — 1'

zvýší. Roste na lukách, v hájích a lesích, b) vyvýšená (*P. elatior*), podobná předešlé, liší se větším květem. —

Oba druhy potřebují se za léky; květy užívá lid za thé. Ve Švédsku robí z ní lid s medem a s cukrem a vodou nápoj příjemný. Druhý rod pěstuje se v zahradách i nabývá větších květů červených, žlutých, strakatých. c) ouško (*P. auricula*), roste na Alpách, též v rovinách prostřední Evropy, květe v dubnu — až do července.

Aurikule jest známá i oblíbená květina, jižto pěstuje se mnoho druhů, které se rozeznávají barvou květů; též co léku se jí užívá proti kašli a souchotinám. V prsních neduzích vůbec používá se rostliny té; obyvatelé horských krajín jí užívají též proti kašli a závratí — také prý sílí hlavu.

Podražec (*Aristolochia*), rozeznáváme několik druhů; obecný; má zvláštní zápach balsamický, roste v plotech, v zahradách a houštích i ve vinohradech, zvláště v jižní Evropě. Užívá se ho v mnohých nemocích jako léku, zvláště při všeobecné slabosti, při vředech a uštknutí hadím.

Druhy ostatní nalezájí téhož upotřebení.

V Americe — v Mexiku, roste jeden druh, jenž proti hadům poskytuje výborný lék, a sice šťávou kořene svého. Lze jím nejen hady omámiti, ale také zabítí.

Kořen má silu vzdorující hnilobě, pročež hodí se výborně za lék v jistých zimnicích. Užívá se nejlépe jako odvar.

Podvojka (*Diplazium*), a sice jeden druh ro-

stoucí ve východní Indii (malabarský), užívá se za lék proti zimnici a prsním neduhům a pro počistění.

Podzimmnice (*Arachis*), roste v tropické Americe a pěstuje se také v jižní Evropě. Kořen jest vláknatý, vyhání lodyhu větevnatou na 4 st. vysokou. Má květy žluté; semeno chutná sladce, obsahujíc mnoho oleje, který se rovná olivovému.

Semeno požívá se syrové nebo upravené, nebo se dělá z něho čokoláda.

Pohanka (*Fagopyrum*), jest jednoletá bylina s přímou, 1 st. vysokou, krvavou lodyhou; malé, bílé, načervenalé květy stojí ve vrcholíkách; plody jsou malé, trojhranné. Roste na polích, kde seje se, a květe v červenci a srpnu, kdežto ji včely rády navštěvují.

Z mouky pohankové upravují se obkladky, které mají účinek obměkčující a rozhánějící.

Pokřin obecný (*Mandragora officinalis*). Kořen podobný červené řípě, dužnatý, jenž dosáhne prý až 50 roků, 3—4 st. dlouhý; listy mnohé trs činící, kopinaté; bobule hladká, zvící oskeruše. Roste podle řek, v Španělsku, Itálii, na Kretě, v Řecku, v Sibiři. Květe v únoru.

Kořen i nať mají silný zápach, nelibý; chuť ostrou, hořkou; jsou jedovaté; užívá se jich v podobě prášku proti padoucnici.

Rozvětvený kořen podobá se tělu lidskému, pročež dryačníci mámili lid, že roste z popravených a musí na popravišti pracně se dobývati; kdo pak prý ho nosí u sebe, že jest bezpečěn před čáry a poraněním a může se udělati neviditelným. Dělalí také uměle takové mužíky z jiných kořenů a draze je prodávali.

Polej (*Pulegium*) náleží k rodu mát, má květ červenomodrý a květe od června do srpna; peň jest téměř kulatý, plazivý. Nať jest ostrá i způsobí vřed na kůži; vůni má silnou, kořennou. Vlastnosti této byliny jsou ostatně tytéž jako jiných mát. Popel z listů dává se do zubných prášků, silí dásně. Hrst poleje a šalvěje s trochem sasaparily a 2 sušenými fiky vypere se, rozřeže a vaří v 1½ ltr. vody. Toho se pije šálek na lačný žaludek pro čištění krve — tak to aspoň činí v Holandsku.

Polous (*Casearia*). Jsou to keře a stromy, jež čítají množství odrůd a rostou v cizích dílech světa, v Asii, Africe, Americe a Australii. Listy stromů těchto některých potřebují se na koupele; dřev žene na pot a působí na střeva, jež otvírá; užívá se vůbec k počišťování.

Druh rostoucí v Brasilii co strom, mající dlouhé, špičaté listy a bělavé i červené květy, má kůru obsahující látky ostré, která za tou příčinou potřebuje se proti zastaralým vředům.

Pomeraně (*Oranžovník*, *Citrus aurantium*), roste tam kde citronník; květe po celý rok a vydává plody; větší strom vydá ročně 20.000 plodů. Dle chuti šťávy rozeznávají se trpké, sladké, sladkonakyslé čili čínské pomeranče. Jako šťáva, tak i silice ze slupek potřebují se rozličným způsobem. Nejhlavnější látkou, která za lék slouží, jest olej etherický a pak látka hořká, jež obě, jedna více, druhá méně účinkují na soustavu čivní.

Etherický olej ten lze zřídka dostati čistý, obyčejně bývá michán, falšován s jiným. V lékárnách chová se voda a sirup připravené z pomerančů.

V nezralých plodech vyvinuta zvláště a hojně obsažena jest hořká látka, hesperidin zvaná.

Také tinktura se chová v lékárnách, a všechny tyto věci užívají se za léky žaludeční a zažívání podporující, zvláště kde není v žaludku obtíží.

Vařením připraví se výtažek, jenž potřebuje se k děláni likéru pomerančového.

Slupky nezralých plodů obsahují hojně oleje; zralé slupky hodí se nejlépe za lék; z nich dělá se prášek, obsahující olej i hořkou látku, a dává se sám neb ve smíšenině; z 15 gr. slupek a 180 gr. vody upraví se lektvař nebo tinktura, již dává se 15—20 kapek; listy obsahují také látky tyto, a proto dávají se jako prášek, nebo se z nich připravuje thé.

Třením cukru o pomeranč nabude se zvláštní lék, jenž dává se po 1—2 dr.

Štáva pomerančová užívá se též proti kurdějím, a sice 4 unce šťavy, 2 lb. dobrého červeného vína a 4 unce cukru, což se vypije za 24 hodin.

Pona (*Calophyllum*), strom vysoký, květy má bílé, ovoce jest peckovice. Z kůry navrtané vytéká žlutá balsamovitá tekutina, jež na vzduchu ztvrdne, símě také poskytuje hojnost šťavy, jež způsobuje davení a průjem. Kůra potřebuje se k hnání na moč. Odvar téže a listi užívá se proti očním neduhům. Olej ze semen hodí se k svícení a pálení.

V západní Indii rostoucí druh dává šťavu páchnoucí po citronu, jež potřebuje se jako balsam peruánský neb kopaivský.

Popenec (*Glechoma hederaceum*). Nať má příjemnou vůni a chuť; jest účinným lékem při neduzích sliznicovitých. Thé svařené z hrsti sušené nati s vodou

na 5—6 šálků působí prospěšně na choré prsní ústroje. Lázně připravují se proti kamenu a podagrům.

Tinktura upraví se takto: z rostliny květoucí vy-lisuje se šťáva, smíchá s líhem a slije po 14 dnech. Prospívá při kašli, souchotích, krticích a kameně v ledvinách.

Porepa (*Clusia*), strom rostoucí v Americe. Obsahuje lepkavou, balsamickou šťavu, jež vytékajíc jest zelená, na vzduchu pak sčerná a podobá se gumě; jiný druh roste na Jamaice. Šťáva z něho vytékající potřebuje se na rány a proti některým nemocím.

Porost nejširší (*Ulva latissima*), náleží do třídy řas; roste ve všech mořích. Jindy rostlina ta potřebovala se v lékařství, nyní se požívá. Locikový podobá se listu locikovému, nalezá se v mořích evropských a požívá se zvláště v Anglii. Jiný druh jest dřipatý, jenž nalezá se v moři atlantském; dále kadeřavý, roste na místech stinných, vlhkých, na střechách doškových, na způsob velikých čalounů. Kyškový, roste v moři i v sladké vodě; podobá se niti, později jest to trouba jednoduchá 1 st. dlouhá, 1 palec tlustá, jež obsahuje někdy bubliny větrné.

Porostnice (*Marchantia*), a sice mnohotvarná (*M. polymorpha*), roste na místech vlhkých a stinných, po zemi, skalách a zdích, též v bahnech i pod vodou, v potocích po celém světě severním a mírném a snad i po jižní polokouli. Nese u nás ovoce od lipna do zimy. Má zápach zvláštní, slabě balsamový, chuť svraskavou a potřebuje se v lékařství proti neduhům žaludkovým a břišním.

Portulák (*Portulaca*); rozeznává se několik druhů; obecný nebo-li zahradní, jenž roste v jižní Evropě, má chuť slanou a potřebuje se proti zánětům a kurdějím. Jiný druh roste v Americe, kde se ho užívá při slabosti žaludeční, při nepravidelné čmýře a ku vypuzení moči.

Posed (*Bryonia*), roste v Evropě vůbec, květe v červnu a červenci, plody zrajou v září. Kořen jest vytrvalý, řepovitý, velký, zevně žlutavý, vně bílý a dužnatý. Lodyha slabá, popínavá, větevnatá 6—8 stop vysoká.

Ovoce či plody jsou černé, kulaté. Kořen se potřeboval jindy jako lék proti vodnatelnosti, zácpám, dně, padoucnici a chorobám břišním.

Postopčák (*Comptonia*), a sice kyvorolistý (*C. asplenifolia*), jest keř větevnatý, 2—3 st. vysoký, s korou hnědou. Roste na stinných vrších v severní Americe, květe v březnu až do května. Obsahuje kyselinu benzoovou.

Zpařenina z listů svraskuje a užívá se proti běhavce.

Pota pnulá (*Pothos scandens*), bylina plazivá, popínavá, jež ovinuje svoje větve kolem stromů; roste v Indii východní. List trpký a hořký užívá se proti škrkavkám a v horečce. Jiný druh — smradlavá (*P. foetida*), roste v severní Americe podle potoků stinných z Kanady do Virginie. Kořen ostrý (*radix draconii*) potřebuje se v lékařství proti kašli křečovému.

Jiná, tlustožilá, též cizí to rostlina, má za ovoce bobule červenavé jako meruzalka.

Potměchuť (Lilek sladkohořký, *Solanum dulcamara*), roste v křoví, na pobřeží, květe od června

do srpna. Jest to rostlina jedovatá; kdo by pojedl bobuli, červených jako šarlat, jež má za ovoce, neušel by dávení prudkému.

Podobná rostlina jest lilek černý (*Solanum nigrum*), roste na rumišti a vůbec. Jest to jednoletá bylina s malými bílými květy a černými bobulemi, které dozrávají v srpnu a září.

Kořen jest jednoroční. Užívalo se ho dříve zevně k utišení bolesti. Jest to prudký jed a potřebí při jeho užívání největší opatrnosti.

Sem patří také země čili brambor (*Solanum tuberosum*), rostlina vůbec známá a velmi důležitá.

Rozeznává se nyní veliké množství zemáků dle tvaru, velikosti, barvy a dobroty. Zemáky přivezeny v době novější teprv z Ameriky i jsou nyní téměř každodenní stravou lidu chudšího. Dostaly se do Evropy v druhé polovici 16. století — neví se určitě kdy, kým a kam. Zdá se, že nejdříve dostaly se do Italie a že nebyl to F. Drake, slavný plavec, který je první přivezl do Anglie.

Uplynul dlouhý čas, než tato užitečná rostlina došla uznání a rozšíření, jemuž se nyní těší, neboť lidské pokolení za našich časů bez ní obstáti by nemohlo.

Potočník (Rozrazil potoční, veronica Benabunga), roste u pramenů, potoků, příkopů vodních, rybníků, květe od června do srpna. Lodyha jest plazivá, listy vejčité, zoubkované, květy bledě modré: má chuť slabě slanou a hořkou. Sbírá se z jara než květe; lisuje se z něho šťáva, jež užívá se pro čištění krve. K tomu účelu přidá se ještě jiných bylin, řeřichy, smetanky a j. Šťáva té rostliny dráždí, rozpouští a

proto se užívá při zastaralých neduzích života a střev, proti hypochondrii, žloutence a vodnatelnosti, vůbec proti zkaženým štávám, jako na př. při kurdějích.

Poučkovec (*Banksia*), keř na 6 stop vysoký; květ jest klas $1\frac{1}{2}'$ dlouhý, ze 6—12 set květů složený. Roste na Novém Hollandu.

Rozeznává se několik druhů; kořen dává se pro dávení místo ipekakuanhy; z květů sbírají zemkové květ, ježž požívají.

Povijnice jedlá (*Ipomoea Batatas*), roste v teplých krajinách Ameriky; má bambule, jež potřebují se jako u nás zeměky; mouka z nich bere se na chléb a k pálení silného nápoje. U nás chová se rostlina tato pouze v sklennicích. Jistý druh zove se jalapa (*I. Jalapa*), roste v Mexiku, zvláště okolo Jalapy, odkud též jméno rostliny té pochází.

Kořen téže znám jest pod jménem jalapový; přichází k nám celý, nařezaný, by snadněji vyschnul, nebo na kotouče rozkrájený, má chuť ostrou, ošklivou, zápach protivný; žene silně na stolicí.

Povizelka (*Cissampelos*), roste v střední Americe, květe v červenci a srpnu. Kořen silný, oddenek keřovitý, květy hroznovité, jahody velké, červené. Kořen vařený dává se proti vodnatelnosti, kamenu v ledvinách a vůbec při obtížích močových.

Prha (*arnika*, *Arnica montana*), roste na ladech v krajinách hornatých, na lukách; má tlustý kořen vytrvalý, lodyhu $1\frac{1}{2}$ st. vysokou, na konci téže pěkný, velký žlutý květ. Bylina má v sobě pryskyřice a oleje chutnající hořce; působí zvláště na ústrojí zaživací. Na kůži způsobí květy čerstvé svrbení a pálení. Kořen má podobný účinek. Užívá se zvláště v horké nemoci

a v zimnici; též proti vodnatelnosti a plicním chorobám; jindy též se jí užívalo proti úplavici, křečím, krvotokům, hostei a j.

Hodí se výborně proti ochrnutí, zhmožděnině a mrtvici.

Zevně dává se květ svařený neb listi k zahřívání při ochrnutí neb otřesení; také tinktura se v takovém případě potřebuje.

Prha zrychluje vssání krve, a proto se upotřebí vůbec proti krvácení. Užívá se jako prášek 5—20 gr. s medem neb syrupem; odvar $\frac{1}{2}$ —2 dek. na 6 uncí; tinktura, z $1\frac{1}{2}$ unce květu prhového v 1 lib. líhu — což 3 dny se močí, a pak se užívá po 10—12 kapk. Také extrakty (výtažky) se potřebují, a sice dva, z květů a kořenu; též olej se časem potřebuje.

Tinktura upraví se vymačkáním šťávy z čerstvých rostlin a přimícháním líhu, což se nechá 10 dní státi.

Tinktura tato měla by v každé domácnosti býti, poněvadž při poranění, jež nekrvácí a bývá nejvíce nebezpečné, koná výborné služby okamžité.

Při léčení zvířat dochází také hojného upotřebení květ i kořen této byliny, zvláště v neduzích, jež vznikly následkem zevnějších silných nárazů, pádů, ran, bodů a jinak.

Velmi dobře účinkují květ a kořen při poranění hlavy ranami nebo pádem; při zánětech očních, při podvrtnutí a následujícím na ně ochrnutí, při otlačení, odření a pod., vůbec při ranách; také proti zastaralému hostei, proti kolice u koní a proti zánětu mozku u hříbat osvědčil se prospěšným tento lék.

Prhloun pětilaloký (*Cnidoscolus quinque-lobus*), jest keř na 1— $1\frac{1}{2}$ metru vysoký, má kořen

dužný 1—2 cm. silný, kmen dřevnatý, listy srdčité, květy bílé v nepravých hroznech. Květe téměř stále, roste v jižní Americe a na Antilách.

Šimě, jakož olej z něho lisovaný, též mléčnatá šťáva kmenu a větví potřebují se jako lék počišťující v krajinách, kde roste.

Větve působí na kůži jako nejprudčí žahavka, pročež v lékařství slouží místo zpryskadla; každé dotknutí způsobuje puchýře.

Prodara (Aralia), severoamerická; čítá několik druhů. Jeden podobá se stromu; kořen a listy účinkují mírnivě na křeče, rozhánějí otoky a vředy. Jiný druh podobá se zelenině a roste v Kanadě až do Virginie.

Kořen užívá se na rány a vředy; též proti prsním neduhům; ovoce jedlé pak požívá se proti kašli.

Jiný druh, též v severní Americe rostoucí, má kratičkou lodyhu, jež dělí se nahoře v 3—4 větve; na každé se nalezá květ. Ovoce jest malá jahoda (jako borůvka).

V Americe užívá se kořen tohoto druhu v lékařství; žene na pot. Odvar 1 lt. kořene v $1\frac{1}{2}$ lt. vody užívá se při vyraženinách, vodnatelnosti, prsních nemocích a ne bez prospěchu. Též jako sasaparily se jich užívá a též pod tím jmenem. — Jiný druh má kořen ostrý, kořenný, jenž tímže způsobem se používá v lékařství.

Proso (Pannum), pěstuje se co hospodářská rostlina pro semeno, z něhož dělají se jáhly. Ty jsou potravou; z prosa upravuje se nápoj, který mírní bolesti, živí, a prospívá zvláště při neduzích prsních.

Protistojka (Morcea), roste v jižní Evropě a

severní Africe; hlízy jedí se ve Španělsku surové; potřebují se též k rozhánění a rozpouštění.

Provazovka (*Usnea*), rozeznává se několik druhů, roste na stromech lesních po celé Evropě. Jest to lišejník, jenž obsahuje barvu žlutou a také za lék se upotřebuje. Užívá se hlavně proti krvotoku, bolení v žaludku a též na bolavé nohy se přikládá.

Průtrzník (*Herniaria*), má dlouhé, žlutavé lodyhy, malé, žlutozelené kvítky; roste v půdách písčitých po celé Evropě; jest to rostlina slaná; žene na moč a potřebuje se proti vodnatelnosti, proti neduhům měchýře a ledvin; zvláště při průtrži se užívalo rostliny té, která prý ostatně koná také dobré služby při souchotinách (totiž odvar nati).

Pryskyřník (*Ranunculus*), a sice prudký (*R. acris*). Květ zlatožlutý, lesklý; roste na lukách. Pryskyřník ten má jedovaté vlastnosti.

Pryskyřníků rozeznává se mnoho druhů; všechny více méně jedovaté.

Tak pryskyřník lítý (*R. soeleratus*), jenž roste na lukách a pastvinách, jest předešlého ještě horší. Jiný druh: Orsej (*R. ficaria*), má úhledné květy bělavé a hyne záhy po odkvětení. Mezi pryskyřníky náleží také sasanka, která opět má různé druhy; blatouch a j.

Pryšec chvojka (*Euphorbia syparissias*), bývá zvýší stopy; z odenku vyrůstá více přímých lodyh. Celá bylina oplývá bílým prudkým mlékem a roste vůbec na suchých trávnících a květe od dubna do července. Rozeznává se několik druhů pryšce. Některý druh potřebuje se za lék k počišťování.

V teplých krajích rostou druhy, z nichž kanarský poskytuje pryskyřici, z které se dělá náplast. Mlékem tím otravují černochové šípy svoje. Při užití náplasti té neškodí opatrnost.

Přeslička rolní (*Equisetum arvense*), má článkovaný oddenek, jenž vniká hluboko do země a vyhání z jara dvoje lodyhy; nejprve jednoduché hladké; potom zelené, podél rýhované, jež nesou tenké, čtyřhranné větve.

Jest to plevel, který nelze tak snadno vyhubiti.

Nať suchá potřebuje se k cidění nádobí cinového. Jindy se nať potřebovala za lék mírně svraskující. Rozeznává se několik druhů, jež mají vesměs podobné vlastnosti.

Přesličník (*Casuarina*), rostlina cizí, čítá několik druhů: tichomořský (*C. equisetifolia*), strom vysoký a silný, že mohou sotva dva mužové jej obejmouti.

Kůra stromu toho na prášek utlučená potřebuje se proti průjemu. Indský (*C. muricata*), strom podobný jedli naší, trochu nižší a prohybaný; roste v Indii východní a na Molukách, kde tvoří veliké lesy. Kůry jeho užívá se proti čívním chorobám vůbec, odvar větviček dává se proti kolice a hryzení.

Přestup (*Smilax*), a sice *sasaparila*. Kořen pod tímto jménem v lékárnách prodáváný potřebuje se za kořen rostliny této, ač se to nedá tvrdit určitě. Potřebuje se hlavně proti příjici. Také se užívá proti hostci, dně, kriticím vyraženinám, vředům. Užívá se prášek i odvar.

Rozeznává se několik druhů rostliny této; a sice:

Bodlavý, roste zvláště podle moře jižní Evropy; listy příkládají se na vředy; řecký, roste v Řecku; kořen potřebuje se místo sasaparily. Ceylonský, roste na Ceylonu; pazoušky jeho mladé jedí jako zeleninu. Obyčejný, roste v Kolumbii; považuje se za pravou sasaparilu. Pachyna, roste v Americe. Kořen dováží se k nám a dává tinkturu, jež žene na pot, moč a čistí krev.

Prímoteň (Cupania), jest strom prostředně velký s hladkou šedou korou. Roste v Indii západní. Listy a ovoce má sílu stahující; chválí se zvláště za lék proti neduhům měchýře.

Jiný druh jest strom 20 m. vysoký, rostoucí v Guyaně, jehož ovoce s cukrem a skořicí se užívá proti průjemu; též vařené nebo pečené dává se za obkladek; voda z květů potřebuje se za ličidlo.

Psotnina (Acydum hydrocyanicum) nalezá se hotová v případě a dobývá se z jader (semene) aneb listů z rostlin některých, jako z mandli hořkých, broskví, švestek, meruněk, třešní a j.

Psotnina pozná se snadno po zvláštní vůni po hořkých mandlích; při vdychání pozoruje se hnedle omámení, pitomost a škrábání v hrtanu. Jest to nejprudší známý jed.

Menší dávky utišují čivy; také se užívá, psotniny v nemocích, při nichž jeví se silné odměšování a náchylnost k zánětům, i nelze užiti jiných léků narkotických; jako jsou křeče, bolení prudké, záněty, kašel prudký (s krvácením spojený), bolesti v obličeji, čmýra spojená s bolením.

Též k omývání (v koupeli) se užívá proti žlázám břišním, prsním, tuberkulím, raku v děloze. Dává se

z prvku $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ kapky vždy za 3—4 hodiny a pokračuje se až k 2—3 kapkám.

Pšenice (*Triticum vulgare*), známý vůbec druh obilí a sice nejlepší, jenž poskytuje mouku nejjemnější. Stéblo dosáhne výšky 4—5 st., klas bývá dlouhý 3—5". Anglické pivo „ale“, též jiná piva vaří se z pšenice.

Pšenice pěstují se nyní druhy velmi rozmanité, jež tuto uváděti netřeba.

Pšeničko rozkladité (*Milium efusum*), má odenek plazivý, listy kopinaté, ostré, květ nachový; roste v hájích a lesích; květe v květnu a červnu.

Zapáchá silně a proto se dává do šatů, by zahladlo moly. Zrno jest moučnaté; nať dává dobrou píci; stéblo se potřebuje jako sláma, i k pletení různých věcí.

Ptačinec (*Stelaria*), roste vůbec u nás na půdě vzdělané i pusté; též v lesích. Nať potřebuje se proti souchoťm, chrkání krve, vyraženinám a zánětům očním.

Ptačí zob (*Ligustrum vulgare*), jest větevnatý keř s listy vstříčnými, trochu kožovitými. Bílé, silně vonné květy stojí v hustých latách; koruna bývá nálevkovitá; plod jest bobule černá, jako hrách veliká. Roste v křovištích, na pokraji lesů, květe v červnu a červenci. Dřevo má bílé, jemné a tvrdé, jež potřebuje se na jemné práce tokařské. Jahody se solí Glauberovou a s líhem salmiakovým dají barvu červenou, s močí nachovou, s kyselinami černou, se sodou hnědou, s vitriolem a kamencem modrou. — Užívá se jich za kloktadlo při kurdějích, vředech v ústech;

k tomu účelu svaří se čtvrt litru jahod v 1 litru vody.

Puchratka (*Sphaerococcus*), řasa, jež roste v stře-
dozemním moři. Potřebuje se k dobývání salajky, též
za lék a sice jako islandský mech. Sluje též karaghen
v obchodě. Vodou vřelou se rozpouští. V moři indském
roste jiný druh, — jenž suší se a rozváží v celé ji-
hovýchodní Asii, a dává se do polévek, omáček a j.
Na ostrovech kanarských roste také jeden druh; z toho
dělají vlašťovky svoje hnízdo, jež lidé jedí.

Zapáchá nepříjemně, přes to jedí lidé látku tu
a rozváží se proto silně. Okolo Korsiky roste také
druh, jenž užívá se k vyhnání škrkavek a červů;
též proti zatvrdlým žlázám se dává a sice vnitř denně
2—3krát 15—30 gr. jako prášek s cukrem, neb jako
letkvař s medem neb thé, a sice denně ze 4 lt. vaří
se a užije několik šálků. Odvar slouží též na kly-
stýry; mimo to dobývá se z rostliny této jed.

Pupalka (*Oenothera*), roste původně v Americe,
pěstuje se nyní v Evropě v zahradách. Má pěkné žluté
květy, tvořící klas a rozšiřující příjemnou vůni. Květ
otevře se večer, na noc, ráno se zavře při slunečním
světle a zvadne. Kořen požívá se za salát, nebo s po-
lévkou masitou za příkrm.

Pupava veliká (*Carlina acaulis*), roste v Evropě
střední a květe v červenci až do září. Símě dozrává
na podzim. Kořen obsahuje olej, jenž voní příjemně,
má chuť ostrou, kořennou. Užívá se proti katarhům,
šlemům a sice jako thé. Také pro dobytek se potře-
buje. Kořen v octě vařený čistí kůži a zahání bolení
zubů; léčí též rány a vředy.

Jiné druhy potřebují se též za léky, jeden druh vydává pryskyřici jakousi, která se potřebuje proti tasemnici; také lep se upravuje z ní; kořen a okvětí se také jedí a proto se rostlina ta pěstuje.

Pupkovec (*Omphalea*), a sice šplhavý (*O. diandra*), roste v Indii západní. Semeno chutná jako mandle, požívá se; listí se potřebuje proti starým vředům.

Z větví raněných teče šťáva hojná, čistá, bezchutná. Odvarem listí čistí se rány. Jiný druh jest p. ořechový (*O. triandra*), jenž jest strom 30—40 st. vysoký. Kmen rovný má objem 4—5 st., květy jsou zelené; ovoce velké jako ořechy. Roste v Indii záp. Semeno chová v sobě hojnost oleje, který se potřebuje jako mandlový. Jádra mají chuť jako ořechy, ba jsou lahodnější a proto jsou vůbec oblíbená. Šťáva z větví na vzduchu zčerná a slouží pak k znamenání prádla.

Pustoryl (*Philadelphus*), a sice obecný, (*Ph. coronarius*), též jasmín zahradní, jest keř 6—8 st. vysoký, mající květy silně vonící. Roste v jižní a střední Evropě. Listy jedí se v Italii jako salát. Kořen má moc posilující — sílí čivy; dělá se z něho olej, kterým se míchá — falšuje olej jasmínový.

Puškvorec (šišvorec, *Typha latifolia*), má od-
denek pod zemí rozlezlý, článkovitý; listy 5—7 st. vysoké, $\frac{1}{2}$ palce široké; na konci stvolu jest palice. Roste na pobřežích řek a rybníků.

Kořen vonný potřebuje se v lékařství. Užívá se ho proti dně, zimnici, úbytím; také cukrem se obaluje.

Odvar kořene žene na moč, léčí křeče, obtíže

žaludkové; zevně léčí vředy, též bolavé dásně. Tinktura z něho dělá se: Dva loty oleje z kořene toho rozpustí se v 2 ltr. líhu, a dává se toho 10—40 kapek. Prášek také se upravuje z kořene toho, jenž smíchá se s jinými kořennými, vonnými a hořkými věcmi.

Při léčení zvířat potřebuje se kořen při neduzích ústrojů zažívacích, při nadýmání, kolice, průjemů, hostci a zánětu plic, křečích, a dává se koním a skotu 15—45, ovčím a prasatům 8—15, psům 1—4 gr. a sice vždy za 3—4 hod. Dávati se může ve všech způsobech a přidávati lze jiných léků dle okolností. Zevně upotřebí se při křečích a ochrnutí, při zánětech hostečných, při ranách, vředech a pod.

Pýchavka obecná (*Lycoperdon bovista*), vyhlíží jako sploštělá koule a často jest velká jako lidská hlava. Z mláďi naplněna jest dužnatou hmotou, která později sežloutne, v kaši a pak v jemný prášek se promění. Prášek ten obsahuje množství výtrusů, které se rozptýlí, když obálka pukne.

Roste na pastvinách a travnatých kopcích; z mláďi se může jísti; později hodí se prášek k zastavení krve tekoucí z ran.

S prospěchem užití se může při obtížích s močením spojených, jako jsou časté nucení na moč, píchání v trubici močové, nebo zánětu téže. Rovněž dobře působí při bělotoku, jest-li ostrý tak, že sousední části poškozují a rozežírají. Také s prospěchem se užívá při obtížném dýchání, jeví-li se píchání na prsou nebo tlčení srdce při tom. K účelu tomu smíchá se 4 dg. prášku toho s 4 gramy bílého cukru a to

vše se rozdělí na 6 stejných dílů, jež požijou se přes den a tak se pokračuje až do ulehčení.

Pýr (pýřavka, *Agropyrum repens*). Plevel rostoucí na polích, má dlouhý kořen, jež koně rádi žerou, a který hodí se za lék proti zácpě, zašlemování a neduhům žláz.

Kořen ten obsahuje cukr a sliz, a to jest příčinou, že pýr stal se lékem obecným; také žene na moč, a vůbec proti vodnatelnosti se užívá. Vyberou se kořeny bílé, z nichž lisuje se šťáva, nebo se upraví extrakt.

Také se pije odvar a sice proti zimnici. Kořen má chuť nasládlou, vůně pak nemá žádné.

Hodí se výborně k léčení zánětů prsních i v ústrojí močovém, a též proti zimnici. Odvar upraví se z 1—2 uncí na 1 lib. vody; také odpařením nabude se extrakt, jehož požije se denně 1—4 dr.

R

Radyk (*Chondrilla*), roste v Evropě na rumišťích, zděch a pustinách; obsahuje hořké mléko, jež ztverdne jako gumi.

Kořen potřebuje se proti průjemu a uštknutí hadímu.

Rakytník ouzkolistý (*Hippophaë rhamnoides*). Keř 4—5' zvýší, kmen tlustý jako ruka; listy tupé, na lici zelené, na rubu luptaté; ovoce jako hrách veliké, měkké, šťavnaté. Roste na půdě písčité od pomorí baltického až na středozeří; též v Asii.

Ovoce tu a tam jedí; listy a květy vaří k léčení hostce, dny a kožních neduhů.

Ratanhia (Krameria), peruanská, roste co keř v Peruansku. Kořen potřebuje se v lékárnách pod jménem *ratanhia*, a dává se jako lék proti krvotokům, zvláště vytéká-li krev z materníku, z močové trubice, též z ledvin; také proti průjemům a úplavici koná dobré služby.

Rdesen (kolenec, *Polygonum*), má kořen vytrvalý; lodyha přímá, 2—3 st. vysoká. Rozeznává se několik druhů. Rostou vesměs podél cest, na polích, v rumu, jeden druh v Indii východní, kde se užívá proti vodnatelnosti. Jiný druh roste v Alpských dolinách, kdež ho užívají proti úplavici.

Kořene některých druhů užívá se k čistění krve, k hnání na moč a proti kožním nemocím.

Rdest vzplývavý (*Potamogeton natans*), kořen mrcasatý, lodyha dle hloubky vody rozdílně dlouhá; nalezá se ve vodách stojatých a tekutých po celé Evropě; květe v červenci a srpnu.

Někteří lidé jedí rostlinu tu, která se také potřebuje v lékařství. Kozy a dobytek ji požírají, a prasata lze ji krmiti. Semena zobají ptáci.

Rozeznává se několik druhů, a kde se vyskytuje v hojnosti tato rostlina, může se užití k mrvení polí.

Odvar rostliny té prospívá proti dávení; čerstvé listy jsou prospěšné na veškeré vředy.

Reseda vonná (*Reseda odorata*), jest jednoduchá bylina s přímou, od dolejška větevnatou lodyhou. Listy podlouhlé jsou ke zpcdu klínovitě súžené a jako celá nať trochu chlupaté. Květy dělají kuželovitý brozen. Plod jest tobolka mnohosemenná, otevřená.

Pěstuje se zhusta pro líbeznou vůni květů.

Tyto květy poskytují milou pastvu včelám. Obsahují něco málo etherického oleje.

Réva vinná (*Vitis vini fera*), keř s kmenem popínavým; květy malé, neúhledné, stojí v hustých latách. Voní příjemně. Plod jest bobule velmi šťavnatá. Zralé ovoce jsou bobulky zdravé; šťáva z nich vytlačená kvasí se a přechází v lihovitý vinný nápoj. Sušené bobule jsou známy co hrozinky malé, korinty, neb velké cibeby.

V jaderkách bobulí nalézá se olej.

Čerstvé hrozny slouží k léčení, zvláště při zácpě, žloutence; chudokrevné osoby nesmí se tak léčiti, poněvadž by krev svou ještě více rozředily.

Vino upotřebiti může zvěrolékař, kde jest laciné, proti všeliké slabosti, zvláště při křečích, hostci, ochrnutí, kolice a při porodu. Koním a skotu se dává 250—500, ovčím 90—150, prasatům 30—90, psům 15 až 60 gr. Také zevně lze užití vína při ochrnutí neb ochromnutí, ochabnutí, při podvrknutí (nohy), vymknutí, pohmoždění, otoku, hostci.

Nejlépe hodí se k tomu víno kyselé a červené, jehož užití lze za studena nebo za tepla k umývání, neb za obkladky, též ve spojení s aromatickými bylinami, s kafrem, solí a j. Též mláto z vína (matoliny, vinné mláto) kvasnic a sedlina hodí se za obkladky a k nahřívání proti zánětům, pohmožděninám a zvláště proti nečistým, páchnoucím vředům.

Reveň (*Rheum*). Rozeznává se několik druhů, a sice: jižná (*R. australe*). Roste v střední Asii. Od ní pochází kořen rabarborou zvaný a v lékařství vůbec známý. Nejlepší kořen tento pochází z Ruska. Rusové

ho v Kjachtě nakoupi a dopravují do Petrohradu, odkud se rozváží do všech končin. Kořen tento má zvláštní vůni, chuť pak hořkou. Užívá se obyčejně jako prášek, a sice k počištění po 60 ctgr. až $1\frac{1}{4}$ gr. 2—4krát denně; také k povzbuzení činnosti žaludkové, 18—25 ctgr., denně 2—4krát. Odvar upravuje se z $7\frac{1}{2}$ —11 gr. na 90—120 gr. vody. Kdo chce mítí lektvař silnější, přidej koření nějaké, skořici, fenykl, třeba kávu. Mnozí žvýkají reveň a šťávu požívají.

Syrup rabarborový hodi se zvláště pro ditky.

Tinktura vodová užívá se proti slabosti žaludku a sice 2— $7\frac{1}{2}$ gr. denně. Tinktura vinní upravuje se pomocí vina (malaga) a přidá se cukr, pomerančová kůra, kardamom, a pak užívá se proti zácpě, při slabém zažívání po 2— $7\frac{1}{2}$ gr., denně asi 3krát po 10 až 30 kapkách.

Reveň hodi se zvláště pro ditky; neúčinkuje tak prudce jako jiné podobné léky.

Potřebuje se též proti zašlemování, proti blednici a žloutence, proti slizotoku — též proti hlistám.

Užívá se nejvíce jako odvar či lektvař a přidává se k ní, aby se chuť zlepšila, cukr dle potřeby.

Reveň dává se při léčení zvířat v dávkách malých, jako vůbec všechny hořké léky, proti chronickým katarhům žaludku a střev, proti úplavici, zvláště zvířat mladých, telat a jehňat, kdežto se přidá magnesie a opium.

K účelu tomu dává se koním a skotu 7—15 gr., ovcím, kozám a prasatům $1\frac{3}{4}$ — $7\frac{1}{2}$ gr., několikrát denně buď reveň samotná nebo smíšená s aromatickými omamujícími léky buďto jako prášek, lektvař, nebo odvar. Jakožto počišťovacího prostředku se ji neužívá

u zvířat velkých, poněvadž jest příliš drahá a má účinek nepatrný; psům a kočkám dává se $3\frac{3}{4}$ — $11\frac{1}{4}$ gr.

Rohovník (*Ceratonia*), roste podél břehů moře středoziemního, květe od března do máje. Ovoce jeho jest známý svatojanský chléb. Připravuje se z něho pálenka; semeno se potřebuje za náhražku kávy. Listy užívají se při vydělávání kůže.

Rojovník (*Ledum palustre*), roste na vlhkých místech u nás zhusta, zvláště v lesích mezi smrky a borovicemi; květe v máji a červnu; semena zrajou v srpnu. Lodyha je 2—4 st. vysoká, kůra popelavá, na větvích hnědá, plstnatá. Květy jsou bílé, někdy i červené; semeno malé.

Listi užívá se proti záduše, vyraženinám; zevně k omývání a zahrnutí neřesti. Bohužel míchá se tato jedovatina též do piva, by omámilo spíše. Celý keř má vlastnosti omámivé, jedovaté.

Rosnatka (*Drosera*), roste na místech vlhkých; z kořene slabého vyrosté několik listů, jež leží na zemi, tvoříce růži. Ze středu vyrazí lodyha s květem. Listy zdají se rosou potaženy. Štáva z lodyhy potřebuje se k zahánění bradavic a pih. Nať užívá se proti vodnatelnosti, zimnici, prsním neduhům; — vodička z ní radí se proti neplodnosti.

Rotan (*Calamus*); rostliny tyto stojí u prostřed mezi palmami a rákosím. Čini křoví, z jehož středu vychází roh 12' dlouhý, jenž pak se rozděluje na větve listnaté: z toho vyrůstá šlahoun 100—300 sáhů dlouhý, jenž pne se s jednoho stromu na druhý. Šlahoun ten obsahuje dřev, rotang zvaný.

Rody všechny rostliny této jsou užitečny. Mladé

pazoušky a ovoce se jedí, palice pak roní mizu, která dává nápoj oblíbený.

Nejužitečnější jest lanový, rostoucí v Indii vých. na písčitých pomořích. Z něho dělají lana na koráby, a pleteniny. Robí z něho holi, bičíště. Holový roste také v Indii; z něho pocházejí hole, jež nazývají se španělky.

Pravý r. roste v lesích indických; z něho předou lana, dělají z něho též pleteniny domácí; ovoce jedí surové i zadělané.

Jiný druh roste v Beninu, kde by mohl býti velmi užitečným; ale obyvatelstvo nepoužívá té výhody a nechá rostlinu tu v lese.

Dračí krevný r., roste také v Indii, ovoce jeho bývá pokryto pryskyřicí červeně hnědou, tvrdou. To jest pravá dračí krev, jež přichází k nám také. Jádro jest plno červené šťavy. Dračí krev v slzách — ta nejjemnější — nepáchne, protož potřebuje se toliko v malířství a lékařství.

Bičový r. nekvete, leda kmen zdělí 20—30 sáhů, načež vyhyne. Kořen jest hlíza tlustá, s vlašním černým a tuhým, tak že ani roztrhnouti se nedá.

Z něho dělají hlavně bičíště.

Bezkmenný r. nemá kmene; listy vynikají z kořenů a skládají trs; jsou 10—12' dlouhé; ovoce má dužninu návišnou lahodnou a občerstvující, pročež jest rostlina ta velice vážená.

Routa (Ruta) obecná nebo zahradní, roste divoce v jižní Evropě; u nás pěstuje se v zahradách. Semeno má podobu ledvinkovitou; nat' čerstvá má zvláštní odpornou vůni a chuť; obsahuje hojně oleje etherického, gumi a jiné látky hořké. Routa divoce

rostoucí jest tak ostrá, že dotknutím pouhým dráždí kůži a způsobí zánět, otoklinu a puchýře.

Užívá-li se v množství přílišném, způsobí prý ošklivý pot, závrať, otok jazyka, ospalost, křeče — podobný stav, jako při otrávení.

Routa pěstovaná působí mírněji, ona vábí kočky a považuje se dávno za lék proti nepravidelné čmýře; zvláště myslí se o ní, že na maternik působí, pročež užívá se proti chronickým neduhům ústroji toho, též proti nadýmání, kolice, žloutenici, červům a t. d., vůbec radí se v nemocích života, jakož i proti nemocím očním (slabému zraku). Také proti vzteklině ji dávali a sice 30 jader vlaských ořechů s hrstí routy utlučeno a smícháno s medem, což užívalo se ráno a večer asi lžíce.

Sušením pozbude nat routová sílu svou; prášek po 60—120 ctgr. jest málo oblíben; také lektvar s vínem nebo s vodou málo se užívá; za to užívá se více listů čerstvého, tu a tam jí se rozsekané listy s chlebem jakožto žaludek silící lék.

Také za kloktadlo slouží; též na koupele zároveň s jinými.

Olej routový dává se po 2—4 kapkách na cukru; ocet routový užívá se vnitř zřídka; spíše vně na obklad k omývání při křečích, mdlobách; též za kloktadlo.

Routička (*Fumaria*), roste v Evropě na polích; v příkopech, na pustých místech, cestách a pod. Květe celé léto, símě zraje v červenci až do září. Kořen jest vláknatý a žlutohnědý. Lodyha bývá 1 st. vysoká; listy řapíkaté; květy klasnaté; seje se z jara. Nat obsahuje

žluté barvivo, šťáva potřebuje se proti zácpě a k snadnějšímu zažívání. Odvar nati se pije, načež močí vyhání mnohé nečistoty.

Rozchodník (tučný mužik, *Sedum acre*), má tučné válcovité listy a žluté květy; roste po zdích, na písčinách a mezích. Květe v červnu a červenci. Obecný (*S. telephium*), má květ bílý, roste v horách a dává příčinu k mnohým pověrám.

Obyvatelé zastrkují kusy rostliny za trámy, a dle trvání jejího soudí na délku života svého i na poměry budoucí.

Čerstvá nat požitá způsobí průjem a dávení; listy čerstvé, tlučené zastavují krvácení z nosu.

Rozmarina (*Rosmarinus officinalis*), keř vždy zelený, jest domovem v jižní Evropě, u nás pak pěstuje se v zahradách; listí i květy obsahují balsamovou vůni a chuť hořkou. Původem toho jest etherický olej, jenž má moc léčivou a působí na čivy, jež dráždí. Dříve dávalo se k užívání thé z rozmariny proti chorobám čívním, závratí, ochrnutí, krticím, průjemu; nyní užívá se více zevně, za obkladek k utišení bolesti nebo ve způsobě vody aneb tinktury smíšené s jinými vonnými rostlinami při otoku, kolice, a s vínem, proti palu a muti.

Olej rozmarinový jest velmi těkavý; s cukrem užívá se ho proti chorobám čívním, nadýmání, při vadách čmýry, zevně za masť a náplast; také proti čívním neduhům se potřebuje.

Lih rozmarinový jest olej rozpuštěný v lihu a potřebuje se k mazání. Proti dávení dává se směsina lihu rozmarinového, se 6 kapkami anýzového

oleje, čímž napustí se pijavý papír, jenž položí se na žaludek.

Masť rozmarinová, upravená z rozmariny, marjánky, routy, vavřínu a sádla, loje i vosku a oleje jalovcového, potřebuje se proti křečím, ochrnutí nebo proti slabosti údů.

Tinktura shotoví se takto: tři dily květu a listí, s 10 dily líhu, močí se 14 dní, načež se to precedí. Upotřebení jako při líhu.

Rozpuk (*Cicuta virosa*). Lodyha přímá, nahoře větvitá, lysá; květy bílé, stojí v okolicích složených. Zvláště oddenek jest jedovatý. Roste na břehách řek a rybníků.

Při krájení vytéká z něho žlutá šťáva, jež zčervená. Z jara účinkuje jeho jed nejmocněji.

Kazijedy jsou kafr a kyseliny rostlinné.

Rozrazil lékařský (*Veronica officinalis*). Jest to malá bylinka, s lodyhami 3—9 palců dlouhými; květy má více méně modré. Čerstvá nať má slabou vůni; sušená ji pozbude. Potřebuje se na rány, proti katarhu, dýchavičnosti, chrkání krve a v plicích neduzích, při nemocích ústroji močového; co thé užívá se 2 litry na 3—4 šálky.

Lepší jest čerstvá šťáva, 2 lžice s kozím mlékem smíšená, ráno na lačný žaludek; zevně léčí rány a spáleniny. Šťáva čerstvá smíchá se s kořalkou a protře se řádně; za několik dní se sleje a přidá se k tomu benátské mýdlo, lib, růžová voda, a procedí se to. Nať utlučená na prášek a dobytku se solí dávaná účinkuje proti kašli. Půl lib. kamence v odvaru rozrazilovém zahání šváby.

Také se hodí za kloktadlo, když v ústech a brdle

jsou vředy. Pije-li se večer a ráno, po 2 lt., sílí žaludek, čistí krev a léčí závrať.

Rozrazil, květ divizny, 1 kv. anýzu tlučeného v mázu medoviny — též přidati lze svařenou šťávu hruškovou, — to užíváno, léčí chrapot, tíseň na prsou, kašel a zjedná jasný hlas.

Jsou ještě mnohé druhy rozrazilů, z nichž ten který druh rovněž v lékařství se potřebuje, na př. onen, jenž roste na vlhkých místech a má chuť slanou, trochu ostrou; květe v červnu až do srpna. Užívá se proti zácpě a kurdějím.

Rudodřev (*Erythroxylum*), též k o k a zvaný keř, rostoucí v Peruansku, 3—4 st. vysoký. Listy jeho potřebují se za lék proti zašlemování života a špatnému zažívání; také slouží za náhražku čaje čínského — pije se též tak. Domorodci je žvýkají. Jiný druh roste v Kolumbii a záp. Indii; listy a letorosty jeho mají moc chladící.

Rulík (*Atropa*), keř, jehož ovoce jest jedovaté. K potřebě lékařské hodí se listy a kořen.

Obsahuje látku, jež zove se *atropin*. Užívá se ho proti neduhům čívním, proti křečím žaludkovým, duševním nemocím, proti padoucnici; při chorobách jater a j.

Dává se nejlépe v podobě prášku, a sice pro osoby dospělé $\frac{1}{3}$ —1 grán. Odvar z listů užívá se jen zevně jako obkladek nebo ku vstříkování.

Atropin jest velmi prudce působící látka, pročež potřebí při užívání jeho největší opatrnosti.

Při léčení zvířat užívá se rulíku proti neduhům čívním a zvláště proti vnitřním zánětům očním. Dává

se uvnitř sušeného listí koním a skotu po $7\frac{1}{2}$ —30, ovčím a prasatům po $3\frac{3}{4}$ —15 gr., psům 1,25 gr.

Kořene sušeného dává se pouze jedna třetina dávky této, jako odvar horký, nebo pilule, o sobě nebo ve smíšenině se solí aneb kalomelem. Nati čerstvé bere se asi třikrát tolik co sušené.

Zevně užívá se listů a připraveného z nich extraktu proti zánětům očním, bolným otokům, křečím; v kterémžto případě také užití lze tinktury.

Zvěrolékař homoeopath užívá léku toho proti vzteklině, závratí, zánětu očí, hrtanu, sněti, chřipce u koní (ozhřívka), moru (nákažlivé nemoci), u psů, proti kolice, zánětu dělohy, vemene, a růži.

Tímže způsobem jako rulíku, užívá zvěrolékař i durmanu (viz t. čl.).

Růže křimská (Rhododendron), má rozličné odrůdy. Hlavnější jsou: Žlutá (Rh. chrysantum), jest nízký větevnatý keř, jenž roste v krajinách severních, v horách sibiřských, na Kamčatce a j.

Listy mají vůni jako reveň a chuť hořkou, chovajíce v sobě etherický olej a tříslovinu. Odvar též podněcuje k činnosti kůži a ledvinu, ale potřebí opatrnosti při upotřebení jeho, poněvadž větší dávka snadno způsobí průjem a dávení.

Tinktura užívá se též proti hostci, dně, závratí, bolení hlavy, katarhum sliznic v dýchadlech, proti bolení na prsou, v kříži a v zádech i v nohou a rukou.

Dají se 1—2 kapky tinktury čisté nebo 1,2—3 kapky rozředěné, dle potřeby 1—2krát denně.

Rezata (Rh. ferrugineum), jest keč rostoucí na Alpách, Karpatech, Pyrenejích a v Sibiři; květe v

červenci a srpnu. Odvar listí zahání kámen; pupence v oleji močené poskytují Savojanům lék na bolesti a vředy.

Veliká (*Rh. maximum*), jest keř americký; poskytuje lék narkotický; kořen rozmačkaný jako obladek zahání dnu a hostec.

Plstnatá (*Rh. hirsutum*), roste na Alpách; listí a větve léčí též kámen. Pontská (*Rh. ponticum*), roste u Černého moře a ve Španělsku. Dává narkotický balsám, jenž potřebuje se proti dně a hostci. — Mimo tyto jsou ještě jiné druhy, r. kř. ježto méně jsou důležité.

Růže planá (šípková, *Rosa cinina*), jest keř, jehož větve opatřeny jsou silnými, zahnutými ostny. Květy bílé, nebobledorůžové, voní a stojí jednotlivě nebo po dvou. Plody červené (šípky), obsahují mnoho chlupatých nažek. Roste u cest a vůbec u nás; šípky jsou jedlé.

Růže zahradní potřebuje se v lékařství, a sice listy květové. Mají příjemnou vůni, která sušením se vytratí. Přičítá se jim moc stahující a posilující; odvar z nich radí se zvláště při lehkém krvotoku osob souchotivých. Voda růžová, upravená z květů růžových, potřebuje se jako oční voda a přidává se do rozličných vomáček.

Med růžový, 3 unce sušených květů, s 2 libry horké vody, k čemuž přidá se 6 lb. čistého medu, potřebuje se nejvíce za kloktadlo.

Ocet růžový upraví se, když 1 lb. květů růžových, červených a 1 lb. bílých, močí se 9 dní, pak vylisuje a procedí. Potřebuje se hlavně zevnitř, za

kloktadlo při chorobě v ústech, ku vstřikování, umývání a pod.

Pomáda růžová užívá se při rtech rozpukaných, k obměkčení strupů a pod.

Růžový sirup upravuje se takto: 7 unci květů, 6 lb. cukru, 6 žejdlíků vody vařící; $5\frac{1}{2}$ unce líhu nechá se státi a močiti; potom se to procedí, odkouří až na 1 máz a rozpustí se cukr, načež přidá se lih.

Rybíz červený (či meruzalka, *Ribes rubrum*), keř 4—6 st. vysoký. Nese malé, červené neb žlutavobílé bobule, pěstuje se v zahradách, a květe v dubnu a květnu. Ovoce požívá se syrové, nebo se upravuje z něho víno a ocet. V lékařství užívá se ho za prostředek chladící. Štáva neb sirup z něho míchá se s nápojem a užívá proti horečce.

Upravuje se pak sirup ten způsobem následujícím: Hrozničky rybizu, otrhané, dají se do nádoby, a ta postaví se do vařící vody, až štáva vyteče, která se pak procedí bez meškání; tato štáva se pak vaří s cukrem až zhustne náležitě. Trochu sirupu toho v teplé vodě rozpuštěného dá příjemný nápoj. Rybíz dává se též proti škrkavkám a kurdějím. — Jiný druh, tak zvaný černý, liší se od předešlého, zvláště ovocem, které má barvu tmavě fialovou. Není též tak šťávnatý; za to žene na moč a léčí dnu i záškrť.

Víno upravuje se z jahůdek rybizu červeného takto: Na $1\frac{1}{2}$ žejd. šťávy dá se čtvrt lb. cukru, a když se rozpustí, vlije se to do sudu, v němž to kysá ve sklepě a pak se přetočí do jiné nádoby.

Sirup upravití lze z rybizu a višní; rozmačka se oboje a nechá v kamenné nádobě státi 24 hodin, načež se procedí, bez lisování, a na 1 lb. šťávy přidá

se 10 lt. cukru, jenž se v tom rozpustí, načež se to svaří a procedí.

Rýže (*Oryza sativa*), má přímé 2—4 st. vysoké, lysé stéblo a čárkovité, dlouhé listy. Pěstuje se v teplých krajinách, žádá půdu bahennou.

Původně doma jest na ostrovech indických; odtud pochází nejlepší rýže. Nyní se jí z Ameriky dováží mnoho, a rýže z Karoliny považuje se za nejlepší. Po této rýži chválí se javanská; západoindická má červené čárky.

Z Turecka, z Egyptu přichází rýže začervenalá. Čím kulatější a drobnější rýže, tím špatnější. Dobrá rýže musí býti stejnozrná; jednotlivá zrna průhledná, ne červivá neb uprášená; při vaření musí vydati sliz a nesmí chuť nakyslou mít.

Stará rýže myje a pere se vápenou vodou, by vyhlížela pěkněji. To se pozná, dá-li se do vody, v které byla prána rýže, trochu soli štavelové, a jestliže voda se tím zkalí a stane podobna mléku.

Rýže jakožto lék mírní dráždivost a působí zácpu; proto se radí proti průjemům a úplavici, vařená ve vodě, neb v mléce neb v polévce masové; neb co rýžová voda.

Také se požívá při chrkání krve; slabý žaludek snese nejspíše rýžovou polévku, poněvadž rýže nepůsobuje větry.

Také rýžová mouka přichází do obchodu, jest bílá ale tvrdá; vyhlíží-li trochu žlutavě neb šedivě, jest míchaná.

Falšování to děje se velmi zhusta, ale poznati lze toliko pomocí drobnéhozřetel.

Ř

Řebříček (*Achillea millefolium*), lodyhy má přímé, huňaté, na 1 stopu vysoké, roste na lukách, mezích, u cest, na stráních a květe od července do září.

Kořen — vůbec celá rostlina páchne příjemně, aromaticky, a má trpkou ostrou chuť, používá se jí co dráždidla pro žaludek a střeva; též proti zácpě a žloutence.

Také proti chronickému hostci slouží, proti zimnici, ochrnutí, zvláště způsobenému hostcem, proti otěklinám a k zmírnění bolesti. Tinktura se upravuje z 5 uncí kořene a z 2 litrů líhu, v němž močí se 6—8 dní. Pak se scedí a dává 10—40 kapek. Prášek po 10—20 gr. dává se několikrát denně.

Pije se s prospěchem co thé proti zlaté žíle; rovněž proti bolestím v kříži a v zádech.

Omývání thém tímto prospívá k zvýšení krásy. Ono působí též dobře při žaludkových křečích; jakož i proti nastuzení, hostci a pod. Také se potřebuje proti spále, spalničkám, psotníku u dětí, proti nepravidelné čmýře.

Rozeznává se několik druhů, z nichž jeden roste na Alpách, jež obyvatelé za lék potřebují; také likér se připravuje z rostliny této.

Jiný druh, jenž má větší sílu než shora uvedený, potřebuje se proti ranám a krvotokům.

Mladé listy řebříčku lučního, jenž roste na vlhkých lukách, požívají se jako salát; z listů upravuje se prášek, jenž způsobuje kýchání a léčí bolení zubů.

Řepík (řepíček, *Agrinsonia*), a sice obecný (*A. eupatoria*), roste na výslunných místech travnatých, na cestách a mezích, má lodyhu plstnatou, větevnatou, a zlatožluté kvítky v klase. Květe po celé leto. Užívá se vůbec, nať i ostatní proti bolení v krku, souchotím; proti neduhům močovým; odvar pije se vůbec jako lék ve všech prsních a plicních neduzích, katarhech a pod.

Řeřáb (*Scorbus*) má několik druhů. Ovoce stromu nebo keře toho požívá se teprv když zmrzlo a má chuť příjemně nakyslou. Sušené řeřabiny také se dávají jako domácí lék proti průjemu.

Řeřáb obecný (*Scorbus aucuparia*) roste u nás v lesích, květe v květnu a červnu. Ovoce jest červené, jako hrách veliké; má chuť ošklivou, způsobuje dávění a moč. Sušené užívá se proti průjemu a neduhům močovým. Také z něho se dělá ocet nebo pálenka; kozy, jeleni, srnci rádi žerou ovoce toto; též ptáci někteří, jako drozdi, havrani, kosi a žaludníci. Řeřáb domácí má listí dole plstnaté, ovoce jedlé, hruškovité, těstu podobné, jež také se užívá proti průjemu a sice čerstvé nebo sušené.

Řeřicha (*Lepidium*). Má několik odrůd; jeden užívá se k posilnění žaludku; šťáva z listí žene na moč. Semeno poskytuje olej. Mladá rostlina požívá se jako salát. Jiný druh má zápach nepříjemný; chuť pak ostrou; zápachem lze zahnatí blechy, štěnice a j.

Řeřicha potoční (*Nasturtium officinale*), roste v celé Evropě u plotů, na polích, pustinách, květe v červnu až do srpna. Lodyha přímá jest chloupky poseta, nese malé žluté květy. Nať jest trpká, ostrá, semeno podobné hořčici. Užívá se jako lék, jenž podpo-

ruje chrkání a žene na moč. Semeno s kmínem smíšené chrání proti závratí.

Rostlina suší se a vaří potom na thé, nebo se z ní upraví syrup, totiž z čerstvé nati a ten se užívá častěji v menší nebo větší dávce.

Štáva její vymačkaná a s jinou smíšená dává se proti vodnatelnosti, kurdějím, žloutence, kožním nemocím i proti neduhům plicním. Žene také na moč. Těhotné ženy nemají píti štávy té, leč něco málo.

Proti plicním neduhům radí se od února do května každý den ráno požití hrst řeřichy bez octa i soli. Štáva z řeřichy smíchaná s jinými užívá se denně, a působí zdárně proti zácpě, a žene též na moč.

Na spáleniny přikládá se řeřicha rozmačkaná s cibulí a břechtanem a v lněném oleji opečená; olej ten se procedí a jím se namaže místo poraněné.

Jeden druh má chuť a vůni česneku podobnou a potřebuje se k počišťování, hnání na pot neb na moč.

Řešetlák (*Rhamnus cathartica*), keř 6—10 stop vysoký, roste u nás vůbec v plotech a houštinách. Jahody jeho černé potřebovaly se jindy za lék proti mnohým nemocím, zvláště když bylo potřebí počišťování ústrojí střevního, jako při vodnatelnosti, dně, zácpě, vyraženinách a j. Nyní se pouze upravuje syrup z jahod keře, jenž přidává se do jiných léků počišťujících.

Také zelená barva připravuje se z plodů keře toho.

Řetkev (*Raphanus sativus*), má lodyhu přimou, trochu srstnatou. Květy fialově červené stojí v chocho-

liku. Pochází z Asie; pěstuje se všude k vůli kořenům ostře chutnajícím.

Tyto nazývají se řetkvičky.

Užívá se za lék proti chrapotu, zašlemování a neduhům ledvin. K účelu tomu bere se šťáva s medem nebo cukrem. Řetkvička způsobuje, u větším množství požitá, nadýmání.

Potřebuje se strouhaná za obkladek při bolení hlavy; přikládá se na spánky. Dobrá řetkev má býti černá zevně beze skvrn, uvnitř bílá, šťavnatá; ostrou vůni a chuť má také míti. Leží-li dlouho na vzduchu, pozbude chuti.

S

Sadec (Eupatorium), roste na vlhkých místech, má lodyhu 4—5 st. vysokou; květy červené, vonné. Má moc rozhánějící; větší dávka způsobuje dávení; též dává se za lék proti vodnatelnosti a k hnání na moč.

Jest několik druhů, jež srovnávají se ve svých účincích.

Ságoovník indický (Sagus Rumphii), jest strom, jenž počítá se mezi palmy; ač má krátký, ale tlustý kmen, jenž jest bílou měkkou, moučnatou dřevní naplněn. Škrob této dřevní sušený nazývá se ságo vůbec. Odloupne se kůra, pak se dřevě vypere ve vodě, usuší a rozpustí a pak prosívá. Omylem považuje se bílé ságo za nejlepší; pravé ságo není tak bílé, jako ono, jež upravuje se z arrovroty a dřevní keřů a stromů jiných.

Bílé ságo, ovšem z falšovaných druhů to nejlepší, není průhledné jako pravé, a nenabubří v horké vodě jako pravé. Z ciziny dovážené ságo záleží z bobulí kořenů amerických keřů a stromů. Obyčejně jest ságo upraveno z bramborové škrobové mouky, jež suší se a hladí tak, že se pak ságu podobá, avšak rozetře se snadno mezi prsty, nebobí v studené vodě, v horké pak se rozvaří.

Pravé ságo jest průhledné, pružné, bez vůně; má přisládlou chuť, v studené vodě se nerozmočí a bobí v horké. Také z mouky luštěnin upravuje se ságo, které vařením promění se v kaši, barví vodu a samo zbělí.

Hotoví se z něho koláče, kaše — u nás dává se do polévky; působí zácpu, a proto dává se při průjemu a po požití jedu. Jiných účinků léčebných od něho nelze očekávati.

Santal bílý (*Santalum album*) strom 3—4' tlustý, s korou hnědou, rozsedalou; listy kopinaté, lysé, 4" dlouhé 3" široké; květy drobné; ořech vejcovitý. Roste v Indii vých. Dříví jeho, santalové přichází do obchodu; užívá se za kadidlo. Dříví žluté (santalové), působí na zažívací ústrojí, pobádajíc je k vyšší činnosti.

Jiný druh, myrtolistý v Koromandlu a na Javě; jeho dříví voní slaběji a nazývá se bílý santal.

Sapan (*Scesalpineia*), keře tlusté větším dílem, rostoucí v Indii a v Americe v rozmanitých odrůdách. Na Molukách roste druh lezoucí, dlouhými větvemi a bodlinami (trsy) opatřený; má žlutý, libovonný květ, a květe od dubna do června.

Kořene užívá se jako léku ženoucího na moč, a

těž proti kamenu. Jiný druh, též v Indii (vých.) rostoucí dává lék; a sice dřevo tak zvané sapan. — Bahamský sapan, jest malý keř, trnitý, rostoucí na ostrovech bahamských; kůra jeho ostrá potřebuje se k vytažení pupenců.

Jirchářský sapan jest keř domácí v Indii (vých.), jehož ovoce užívá se za lék; sapan krásný jest pěkný stromek 4—5 m. vysoký, jenž v čas květu poskytuje pohled ku podivu krásný; květe v máji až do srpna. Květy mající chuť hořkou a nepříjemnou, jsou v Americe obyčejným lékem proti katarhům plicním, souchotím, zimnicím; též pro pocení se jich užívá a proti vyraženinám. Dávka větší, listí a semeno pak ještě více počišťují, dráždí materník a mohou způsobiti potracení.

Sapě bulvatá (*Phlomis tuberosa*) roste na polích, zvláště v jižní Evropě. Užívá se proti úplavici. Bobule, jež vyvinují se na kořenu, chovají v sobě mnoho škroboviny. Na Ukrajině jedí vařené tyto hlízy, voda z nich užívá se k počištění, zpařenina z listů staví běhavku. Jiný druh (s. divizna), roste v Itálii, květe v červenci a srpnu. Listy této rostliny potřebovaly se na spáleniny a vředy i nazývaly se šalvěží jerusalemskou.

Sarak (*Chaetogastra*), jest keř, asi 1 m. vysoký; odvar rostliny té užívá se při zastavení moče; vůbec při vadách moče; také prý působí prospěšně proti kamenu. ✓

Saryk (*Corypha*), a sice obecný (*C. umbraculifera*), bývá starý 30—40 roků, má kmen 60—70 st. vysoký, listy 20 stop dlouhé a 15 st. široké. Roste v Indii vých. Štáva ovoce způsobuje dávení a dává se

pro ně v případech uštknutí hadího. Kořínky jemné používají se na Javě proti průjem. Listy potřebují se tam jako papír a píše se na nich železným písadlem. Ovoce bývá v 14 měsících zralé a na jednom stromě nachází se ho třeba 20.000 kusů. Štáva z kůry prý vyhání plod.

Ze dřeneš dělá se špatné ságo.

Okrouhlolistý (*C. rotundifolia*), kmen předešlého štihlejší, na 40 st. vysoký; roste v písčité půdě na Molukách.

Indové potřebují listy jako záclony a stínidla; jako papír k zaobalování zboží, za nádoby na vodu. Dřeň dává dosti dobré ságo. Dřevo tvrdé přijímá pěkný lesk a potřebuje se k rozličným věcím.

Voskonosný (*C. cerifera*). Kmen 30 st. vysoký; listy 6' dlouhé, vějířovité. Roste v Brasilii. Ovoce upravuje se za pokrm. Dřeň stromů mladých dává mouku.

Z listí prýští se jakýsi vosk, jenž má příjemnou vůni. Hodí se na svíce, zvláště smíchaný s voskem obyčejným. Ovoce má sladkou dužninu; dobytek je rád žere, jakož i listí — není-li jiné píce.

Sasám (*Sesamum*), bílý má lodyhu přímou, 2 až 3 stopy vysokou, čtyřhrannou, listy ostré, zakončité, květy bílé; semena drobná, lesklá. Roste v Indii vých., v Číně, v Japanu a v Americe. Ze semena se lisuje olej, který se potřebuje za mazání při rozličných bolestech. Černý roste v Egyptu a Indii, semeno jest méně olejnaté než u předešlého; olej potřebuje se tímže způsobem, jakož i v lékařství na otoky, zapáleniny a vyraženiny. Též nať užívá se za prostředek sliznatý.

Sasanka (*Zavilec*, *Anemone*), patří mezi pryskyřníkovité, a počítá se několik druhů. Roste v leších, květe v dubnu a květnu.

Přičítá se rostlině té dobrý účinek při ochablosti zraku, při ochrnutí, záduše, a vůbec při neduzích hostečných.

Obsahuje jakousi silici, kafr, která má vlastnosti jedovaté.

Také radí se proti chronickým vyraženinám, proti zastaralé příjici a záduše. Užívá se jako prášek 2—5 gr. nebo odvar 1—2 dr. k umývání při vředech, vyraženinách — též výtažek.

Nyní pouze tinktura se shotovuje z čerstvé rostliny, zvláště z kořene.

Listí sasanky užívá se v následujících nemocích zvířat domácích: při zánětu očí spojeném s hojným slzením, při závratí; proti neduhům ústrojů zaživacích, nadýmání a průjem, proti ozhřívce koní, proti katarhu plic, proti nemocím, jež následují porod a pod.

Saturej (čibr, *Satureya hortensis*), roste vůbec v našich zabradách. Lodyhu má asi na 1 st. vysokou, větevnatou, dřevnatou, malé, špičaté listy a modré květy.

Celá rostlina má zvláštní vůni. V lékařství potřebuje se málo — tím více však v kuchyni.

Sazaník (*Calycanthus*), jest malý keř, rostoucí v severní Americe; má velké červené květy. Kůra tohoto keře užívá se co lék silicí.

Sedoulek (*Ophiopogon*), a sice hroznatý, roste na Japanu. Kořen zadělává se do cukru, načež užívá se za sálep.

Též se dává proti úplavici, proti prsním neduhům, proti nemocím zaživacího ústrojí a j.

Sehnutka (Serapias), roste na kopcích vápených v jižní Evropě, květe v červenci a srpnu. Nať hořká považována za lék proti vodnatosti a neduhům jaterním. Jeden druh má kořen, jenž vytrvá několik roků, má cibuli vláknitou.

Sena (Senes, Folia sennae), listy rostliny keřovité, jež roste v Egyptě a v Arabii. Listy jsou vejčité, žluto-zelené, mají odporný zápach i chuť. Obsahuje zvláštní látku, jež rozpouští se ve vodě a lihu.

Uvnitř působí zvolna, avšak jistě, snadno však vzbudí bolesti. Užívá se k počištění v jistých nemocích, ale nesmí panovati zánět střevní, aniž přílišná podrážděnost žaludku. Obyčejně přidává se odvar.

Studený výtažek obdržíme, když listy po 6—8 hodin močíme v studené vodě.

Nyni obyčejný jest vůbec tak zvaný vídeňský nápoj (purganz), odvar to senesu smíšený s manou. Syrup ze seny a many také se často potřebuje; tinktura pak užívá se velmi zřídka.

Sevlak (Sium), patří mezi rostliny okoličnaté, roste u nás v příkopech, u rybníků, močálů a j., má lodyhu 3—4 st. vysokou, větevnatou, listy zpeřené, květy bílé. Kořen i nať rostliny té škodí lidem i zvířatům. — Jeden druh, sevlak cukrový pěstuje se v zahradách pro užitek, jež poskytuje kořen jeho. Kořen ten má chuť sladkou, slabě aromatickou a dává výbornou zeleninu; také lze z něho připravit cukr a pálenku.

Silenka (Silene), roste v jižní Evropě, v lesích,

na lukách, cestách a j. — zvláště v písčinách; květe od června do srpna a požívá se mladá jako salát.

Nať potřebuje se proti růži.

Jiný druh (*Otites*), sloužil dříve za lék proti vzteklině.

Silovoň (*Dipteris*) strom, rostoucí v lesích gyan-ských do výše 70—80 st., má hladkou bělošedou kůru červenomodré květy a hnědé semeno (tonka — tunka-bona). Dává se jako dráždidlo do šňupavého tabáku, by nabyt příjemnější vůně.

Siso (*Dalbergia*), má květy zvonkovité; jest to keř nebo strom v Indii východní domácí. Ostré listy keře toho potřebují se na obkladky; semeno co prostředek počišťující.

Sitina obecná (*Incus communis*), má plazivý oddenek, z něhož vynikají lodyhy až 3 st. vysoké. Květy jsou hnědé, plod jest mnohosemenná tobolka. Roste v příkopech, na mokřích pastvách, u rybníků; květe v červnu a červenci. Lodyhy potřebují se k pleťeninám jemnějším.

Kořen prý má sílu ženoucí na moč.

Sitkovec (*Daedalea*), a sice poddoubník (*D. quercina*), houba rostoucí na kmenech dubových. Užívá se k zastavení krvotoku s prospěchem prý značným.

Březovík (*D. betulina*), podobá se předešlému, jest však menší a tenčí, bledý, páskovaný, plstnatý, zeleně nabíhající.

Roste na kmenech březových, dubových a j., jest mnoholetý a potřebuje se jako předešlý.

Jiný opět druh, jenž má okraj žlutavý, koná tytéž služby.

Skila (*Scilla*), cibule mořská, roste na břehu

moře v Portugalsku, Španělsku, Sirii, v severní Africe a jinde, u nás v skleníku a v pokoji; listy vyrážejí teprv po květu.

Cibule ta suší se k potřebě lékařské; žene na moč, dávky větší způsobují ošklivost, zavrať, zimnici. Nejlepší jest výtažek (extrakt) v pilulích po 1—2 gr., pak ocet a moč, jenž se dává proti neduhům prsním a vodnatosti.

Jedlá (*S. esculenta*), roste v Americe severní, kde se požívá. Mimo ty jsou ještě jiné druhy.

Skočec (*Ricinus*), rostlina mnoholetá, třeba 20 až 30 st. vysoká. Roste v Indii a sází se též v jižní Evropě. Jest několik odrůd. Obsahuje mléko méně leptavé než jiné. Semeno potřebuje se k počišťování, a dobývají z něho olej (*Oleum Ricini*); olej tento jest bledozlutý i bílý, bez vůně, mírné chuti, ale trochu odporné; v studenu se srazí a zkazí snadno na vzduchu. V lihu rozpustí se snadno. Čistý olej ten má sílu počišťovací větší nežli jiné oleje podobné, a malá dávka již způsobí stolicí. Jest to prostředek domácí, který neškodí tak snadno a dává se tam, kde by jiné prostředky počišťovací dráždily, jako při zácpě, v haemorrhoidech, při kolice a podrážděnosti střev; u šestinedělek se užívá s prospěchem, a pro vyhnání tasemnice.

Dětem dává se 2—10 gr., dospělým 15—30 gr. i více gr., a sice v mléce, neb se žloutkem, nebo s odvarem ovesným.

Ve zvěroléčitelství užívá se oleje ricinového rozličným způsobem.

Působit na sliznice zaživacích ústrojů, jež dráždí k činnosti a tím napomáhá k počišťování, u psů pak

způsobuje dávení. U větších zvířat potřebí dávky větší, a poněvadž lék ten jest drahý, užívá se ho zřídka; pouze psům a prasatům se dává. Hodí se proti zácpě, kolice, zánětu pobřišnice, dělohy, ledvin, měchýře, kýle a jiným ranám. Dává se koním a skotu 250—1000 gr. U hříběte docílen účinek 64 gr. Pro ovce a kozy postačí 64—150 gr., psům 30—60 gr. Dává se olej samotný nebo smíšen s odvarem nějakým slizovitým, na př. s arabským klím a sice během 24 hodin jednou, nejvýše dvakrát.

Skořicovník (*Cinnamomum*), roste v Indii co strom až na 25 st. vysoký. Kůra jeho tenká jest známé vůbec koření (skořice). Do obchodu přichází sice několik druhů, avšak nejlepší skořice jest cejlonská a javanská. Dobrá skořice musí býti tenká, pružná, žlutočervená, vonná, kořená. Působí na žaludek, čivy, na krev a na materník. Osoby krevnaté nesnesou ji tak snadno. Potřebuje se k silení žaludku, proti nadýmání, dávení a pod., proti krvotoku, a působí vůbec prospěšně na slabé tělo. Dává se jako voda skořicová, třeba smíchaná s jinými. Také s líhem se může upravit; dále tinktura z 1 části skořice a 5 částí lihu, červená dává se při slabosti a krvácení matky. Proti čmýře užívá se skořice s muškátem ve víně neb žloutku, s kandisem a vařeným vínem, což smíchá se, nechá ustát a pak po lžici se užívá.

Skřipina (*Scirpus*); rozeznává se několik druhů; jezerní (*S. lacustris*), má stébla až na 12 st. vysoká, nahoře klasem opatřená. Roste v močálech, v rybnících, bahnech a příkopech, květe v červnu a červenci.

Kořen má chuť stahující a požívá se ho co pro-

středku, jenž žene na moč, dřev pak přikládá se na spáleniny.

Jiné druhy jsou: lesní (*S. silvaticus*), a dvojblizná (*S. glaucus*), roste rovněž v místech vlhkých. Ze stébel plete se rohoží; vnitřní houbovitý díl potřebuje se na knoty do kahánců; kořen potřebuje se k puzení na moč.

V Číně roste zvláštní druh, jehož kořen též potřebuje se za lék.

Slad (*Maltum*) jest upravený zvláště ječmen (též pšenice), a sice tím, že zrna se navlaží vodou až počnou klíčiti, což se však potlačí tím, že se suší na vzduchu, nebo v sušárně (sladovně). Slad užívá se obyčejně k vaření piva; v oboru lékařství potřebuje se na rozličné výtažky a koupele.

Sladový nápoj připravuje se z $\frac{1}{2}$ —1 lb. sladu, na který se vlije 6 lb. vařící vody. Také 3—6 uncí sladu tlučeného vaří se se 6 lb. vody na polovic a přidá se cukr, víno a j.

Odvaru toho užívá se v zimnici, při úbytích, hnisání — zvláště ledvin, při neduzích ústrojů močových, při nemocích kožních, krticích; na lázně, které prospívají při všeobecné slabosti, kožních nemocích, ochrnutích, krticích (u dítek); bere se 3—6 lb. sladu na jednu koupel.

Slanice (*Salsola*), roste u moře a potřebuje se k dobývání salajky. Druh ten neb onen pěstuje se proto, jako: dlouholistá, jejíž mladistvá nať požívá se tu a onde v salátu. Tlustolistá pěstuje se na pomorí španělském, kde vyrábějí z ní salajku španělskou (*barilla*). Bezlistá roste na předhoří dobré

naděje; popel její s lojem skopovým dává výborné mýdlo.

Slanorožec (*Salicornia*), a sice zelinný (*S. herbacea*), kořen letní, jednoduchý, lodyha přímá, až 1 st. vysoká, lysá, květy jako šupiny vyhlížející. Roste na pomořích Evropy, Asie, Ameriky; květe v srpnu a září. Větve mladé, v octě naložené přidávají se do salátu.

Dává též pěknou modrou barvu a potřebuje se za lék proti kurdějím a kožním nemocím.

Z popele připravuje se soda.

Křovitý (*S. fruticosa*), jest podobný předešlému, keř vysoký několik stop, přímý, větevnatý. Roste jako předešlý v těchže místech a pálí se, popel jeho pak obsahuje mnoho salajky.

Sléz lesní (*Malva silvestris*), má dlouhý, větvitý kořen, lodyhy 2—3 st. vysoké; květy namodralé. Roste podle cest, u plotů, na rumu a vůbec všude podle vesnic, a to v hojnosti; květe od června do září. Rozznává se kolik druhů. Užívá se proti zánětům; odvar květů slouží za kloktadlo. Rostlina celá, vařená v mléce poskytuje dobrý lék proti souchotím; sirup z ní upravený léčí úplavici a chrkání krve. Kořen potřebuje se jako ibišek.

Vůbec celá rostlina působí jako ibiš, jenom slaběji; musí se jí užítí více; dává se asi $\frac{1}{2}$ unce se 16 uncemi vody. Zevně užívá se zvláště na klystýry, na obkladky, kloktadla; odvar slezový kape se též do očí při skvrnách na rohovce (bělmo).

Sleziinník (*Asplenium*), a sice červený, roste na skalách a zdích v Evropě, Asii i Americe. Listy sliznaté, mírně svraskující, užívají se jako listy vlasu

ženského. Routička, roste tamže a způsobem též podobným se jí užívá, jako předešlého. Černý — o němž platí totéž. Blatní — roste v Evropě i v Americe; kořen sbírá a užívá se místo kapradí, ač nemá tutéž moc a sílu.

Slivouch (*Flacourtia*), roste v Indii východní; jest to velký strom; má kmen krátký, ovoce červené, jako švestky velké. Ovoce to může se jísti.

Slunečnice obecná (*Helianthus annuus*), má lodyhu 4—8 st. vysokou. Roste v Americe; u nás pěstuje se k vůli olejnatým plodům. Slunečnice hliznatá (*Topinambur*, *H. tuberosus*), má menší hlizy na kořenu, jež jako brambory možno jísti. Pochází z Brasilie a pěstuje se u nás v zahradách. Daří se v půdě jakékoli a rozmnožuje se velmi rychle.

Služkovec (*Desmodium*), jest domovem v jižní Americe, má tlustý, větevnatý kořen, přímou větevnatou lodyhu. Odvar kořene požívá se za lék proti úplavici a krvotoku. — V Kolombii roste druh, jehož listí počištuje silně a potřebuje se také k účelu tomu.

Smetanka (pampeliška; *Taraxacum officinale*), roste na lukách a v zahradách jako plevel. Obsahuje bílé, hořké mléko. Mladé listy jedí se jako salát. Květe po celé leto.

Rostlina ta působí na plíce, játra, střeva i močové ústrojí; čistí krev, a má-li působiti, musí užívání trvati 3—4 neděle. Šťáva z rostliny vytlačí se každého dne a užívá se jí po 2 lžicích, z lodyhy vymačkaná šťáva čistí zrak. Smetanky užívá se s nejlepším prospěchem proti kurdějím, hostci, jaterním neduhům a j.

Smil (*Helichrysum*), roste jako ozdobná květina v zahradách; jest domovem v Evropě a střední Asii,

kde na půdách písčitých a v lesích jehličnatých květe od července do září. Kořen jest přímý; lodyha bývá 15—20 pl. vysoká.

Rostlina ta vložená do šatstva chrání je proti molům.

Květ užívá se proti zácpě, žloutence, červům, průjemu a úplavici.

Smlidinec (Tamus), roste v Africe severní a v jižní Evropě. Slove též posed černý. Oddenek hlízovitý, asi co pěst veliký; vypouští několik lodyh; listy řapíkaté, srdčité; květy zelenavě bílé, drobné.

Hliza má chuť ostrou, hořkou. Přičítá se jí moc počišťovací; nastrouhanou přikládají na zhmožděniný. Rozstrouhané, vodou promyté hlízy dávají škrob.

Na předhoří Dobré Naděje roste druh zvaný sloní noha.

Smdlík (Peucedanum), roste v Evropě, květe v červenci a srpnu. Kořen páchnoucí odporně, potřebuje se za lék k vyhnání moče a potu. Též jako prášek se dává proti zimnici.

Ještě více druhů jest známo; jeden druh, mající lodyhu 3 st. vysokou a bílé květy, roste v lesích a na lukách; květe v červenci a srpnu. Kořen obsahuje mléko, a vařen ve víně užívá se za domácí lék, jenž čistí prsa a zbavuje kašle.

Smrk (Pinus), lesní strom, 100—200 st. vysoký a na 3 st. tlustý, má kůru šedohnědou, drsnou. Dříví hodí se na stavbu a za palivo; mimo to dává mnoho pryskyřice (terpentýnové), kůry pak se používá v jirchářství. Květe v květnu a červnu.

Nejčistší kusy pryskyřice dávají obyčejné ka-didlo.

Z pryskyřice připravuje se smola, kterou potřebují obuvníci a provazníci. Z jehnědů mladých lisuje se olej.

Smrž (*Morchella*), a sice tlustonohá (*M. crasipes*). Houba ta roste z jara a v jeseni v lesích. Pospolitá (*M. esculenta*), 2—4 st. vysoká houba, roste zvláště v půdě písčité; jest šťavnatá, má příjemnou vůni i chuť. Špičatá (*M. conica*), potřebuje se jako předešlá, a tak rovněž i kadeřavá, podneslá i pyřitá.

Mimo tyto druhy jsou ještě jiné.

Houby ty vesměs požívají se a sice buď čerstvé nebo sušené.

Smuteň (*Phyllanthus*), má druhů několik; z těch jsou hlavnější: srpatá (*Ph. falcatus*), keř 5—6 st. vysoký, lysý; roste na ostrovech bahamských, květe v červenci až do prosince.

Obyvatelstvo domácí upotřebuje tuto rostlinu k puzení moče; krušinová (*Ph. rhamnoides*); kmen lysý, poněkud dřevnatý, roste v Indii východní, květe v červenci a srpnu.

Potřebuje se tam ku hnání na moč; z listů dělají se obkladky na otekliny a záněty; mnohokvětá (*Pl. multiflorus*), roste v Indii východní a květe pořád; listů a kořen té rostliny upotřebují se zdárně proti neduhům měchýře; bílá (*Ph. Niruri*), má kořen bílý, lodyhu přímou, 2 st. vysokou, větevnatou, květy drobně bílé, roste v Indii a květe pořád. Hořkého kořene užívají proti úplavici a žloutenici, nať žene na moč, hojí též rány a vředy, z nati dělá se nápoj lásky, větve dávají za uši, tvář otírají kaší z roztlučeného semene. Také proti neduhům ledviny, měchýře a proti

křečím, též při nepravidelné čmýře užívá se nati rostliny této.

Ostatní druhy potřebují se vesměs za léky; v Americe rostoucí druh užívá se proti úplavici.

Snědek (Ornithogallum), roste po celé téměř Evropě na polích. Dříve potřeboval se kořen za lék.

Má chuť slizovitou, nasládlou; odvar z něho způsobuje dávení a radí se proti psotníku u děti, a proti zlým vředům.

Snětourek (Sphacelaria), a sice chvoštišťový (S. scoparia), roste na skalách blíže moře severního; jiný druh, perovitý, roste rovněž hojně na severu v moři, obzvláště v zimě na kmenech a rostlinách. Potřebuje se v lékárně.

Sosna (borovice obecná, Pinus silvestris), strom 60—80 st. vysoký, s hnědočervenou, snadno sloupatelnou kůrou. Jehlice 2" dlouhé, stojí vždy po 2; prašné květy jsou na dolejšku nejmladších rostů, obsahující mnoho pylu; nachové jehnědy plodní stojí osamotnělé neb po 2—6; přeměňují se po květení v špičatě kuželovitou šišku.

Borové lesy nalézáme v rovinách a nižších kopcovitých krajích s půdou písčnou. Nařiznou-li se kmeny, prýští z nich pryskyřice, z níž dělá se terpentýnový olej, kalafuna, smůla, dehet a j. Květe v dubnu a květnu. Po řídku stojící borovice neztloustne, ženouc příliš na větve.

Terpentýn užívá se zevně a časem též uvnitř.

Na rány, aby hnisaly, na močové ústroje, při ochrnutí, spáleninách, omrzlinách, též na klystýr se používá. ✓

Kalafuna zastavuje krev — zalepí se jí rána;

dehet dává se proti souchotím a kurdějím, hlistám a kožním neduhům.

Spálením zbytků nabude se kopt. Koupele a lázně z jehličí borového upraví se takto: 2—3 libry jehličí svaří se v 2—3 lit. vody a vlije se do lázně teplé. Z počátku bere se málo jehličí, později se přidává; déle než půl hodiny nemá nemocný v lázni takové setrvati. Lázně ty prospívají při krticích, dně, hostci, křečích, lišejích, blednici a j.

Výpary lesů borových prospívají nemocným na plíce. Tinktura z borovic (mladých letorostů) dává se po 20—40 kapkách několikrát za den. Z letorostů a z jehličí lze lisovati olej a balsám; terpentýn dává se uvnitř proti škrkavkám, zvláště proti tasemnici, a sice 2—4 drachmy každou čtvrt hodiny; též při vodnatelnosti; při chorobách plicních, proti dně, hostci často prospívá. Zevně užívá se přecho; zvláště při mrti, též při mnohých vředech.

Terpentýnová masť dává se na zastaralé hostečné bolesti, otekliny, omrzliny, při ochrnutí a mrti.

Souliska (*Trianthema*), roste v Americe a květe stále. Má chuť hořkou; užívá se proti slabosti.

Sporýš pospolitý (*Verbena officinalis*). Kořen mnoholetý, lodyha vztyčená, 1—2 st. vysoká; květy malé, bledě červené; roste na rumišťích, podle cest, plotů, zdí; květe v červnu až do září.

Užívá se v lékařství; kořen ve víně vařený prospívá proti žloutence; nat ve víně vařená proti neduhům jater a ledvin.

Nat vařená ve vodě působí na čmýru. Natrou-li se odvarem tím spánky, zažene se bolení hlavy, také na lišeje svrab a fiky působí.

Srdečník (*Leonurus*) obecný, roste na rumišťích, podle cest a plotů v celé Evropě; lodyhu má 2—3 st. vysokou, květ bledě nachový. Smrdí, chutná hořce; potřeboval se jindy v lékařství.

V Americe užívá se proti neduhům žaludečným, prsním a j.

Starček obecný (*Senecio vulgaris*), jest plevel, jenž se naskytuje všude a květe po celý rok. Užívá se ho proti červům, žloutence, zácpě ledvin a k čištění krve; šťáva se vylisuje z rozmačkaných rostlin a užívá se denně 2krát po 4—6 lt. Také na čmýru účinkuje. Jiné druhy vyznačují se rozmanitými vlastnostmi; jeden má květy jasně žluté.

Jiný druh má chuť odpornou, hořkou.

Na Alpách roste též jeden druh, jejž užívají tamější obyvatelé za lék proti dýchavičnosti.

Staviplav (*Brucea*), jest keř, který roste v teplých krajinách; ovoce jeho jsou obyčejně čtyry slivy; obyčejný staviplav jest keř podobný ořeší, roste v Abessinii, má kůru drsnou, žlutavou; kůry té a listí užívá se tam proti zimnici a zvláště proti úplavici. V Indii a na Molukách roste jiný druh, jenž vyznačuje se odporným zápachem a hořkou chutí; potřebuje se však za lék posilující a proti červům i úplavici.

Střemcha obecná (*Prunus padus*), keř nebo strom, 20—30 st. vysoký; květy bílé, plod jest peckovité kulatá, černá, zvící hrachu. Roste v lesích zvláště u potůčků na břehách, též v zahradách.

Kůra žene na pot a moč; potřebuje se též proti hostci a vyraženinám.

Střemcha bobková (*Prunus laurocerasus*), roste v jižních krajinách. Má černé, třešním podobné ovoce.

Z listí jejího připravuje se léčivá vodička. Obsahuje modřetovou kyselinu, a jest velmi důležitým, často potřebovaným lékem; léčí podrážděnou míchu a čivy; ve větších dávkách způsobuje závrať i smrt. — Dává se obvyčejně smíšená s jinými léky; sama o sobě co kapky (5—15, 3—4krát za 24 hodin) při zácpě, čmýře špatné, bolestech čívních. Bez rady lékařské není radno užívatí vody této.

Stružkovec (*Hydrophyllum*), a sice virginický, roste v Kanadě a Virginii; kanadský roste na místech stinných, vlhkých, v Americe severní.

Svařanina z nati a zvláště z kořene má se za jistý prostředek proti hadimu uštknutí.

Stukač (*Hernandia*), strom rostoucí v západní Indii. Kořen rozžvýkaný hojí prý rány od šípu. Zvařenina a semena počišťují dolem; též zatvrdliny břišní léčí.

Z kůry jednoho druhu teče lepkavá šťáva: jádra kaštanu podobná nejedí se surová: vařená nebo pečená požívají se. Zvařenina z kůry jest výborný lék proti úplavici.

Sturač (*Styrax*), a sice pospolitý (*St. officinalis*), roste v Malé Asii a jižní Evropě; květe v květnu a červnu. Z kůry stromu toho nařiznuté prýští se v Syrii a Palestině pryskyřice, jež slove storax neb styrax, též kadidlo černé; potřebuje se odedávna v lékařství. Užívá se též za kadidlo. Rozeznává se několik druhů; nejlepší jest zrnitý; nejšpatnější prachovitý. Benzoin, strom mírný, roste na Molukách; z kůry jeho prýští balsam bílý, jenž zove se benzoe. Za rok vytěží se z jednoho stromu 3 lb.

pryskyřice; po 20. roce již dává ji málo, pročez se poráží a sází nové.

Známe též několik druhů benzoe; nejlepší jest zrnatý, pak mandlový.

Potřebuje se v lékařství a za kadidlo.

Sucholec (*Desmanthus*), a sice obecný, má lodyhu více než 7 metr. vysokou, zohybanou; roste v jižní Americe.

V Indii východní potřebuje se za lék, silící žaludek a ženoucí na moč — též za lék proti dně a zevně přikládá se na zanícené vředy.

Světlice (*Carthamus*), roste v Indii a Egyptě, ač se pěstuje také v Evropě. Ovoce potřebovalo se dříve za lék proti žloutenici, vodnatelnosti a šlemu.

Květy sušené jsou barvivem a slouží též k falšování šafranu.

Světlik (*Euphrasia*), má tenký kořen větrovitý, rovný, kmen štihlý, 9—15 ctm. vysoký, listy kulaté, téměř lesklé, květy bílé. Květe od června do podzimku, má semeno malé, hnědé. Rostlina ta sbírá se v čas květu; má chuť slano-hořkou, stahující. Přičítá se jí prospěšný účinek při katarhu sliznic, vůbec při kašli, chrapotu, bolení v uších a hlavě, závratí, zánětu očí. Užívá se šťáva, jež sílí a čistí oko. Zrak sílí se též, jestli rostlina sušená stluče se na prášek a toho se denně užívá 2 gramy ve vodě. Oční voda se upraví z 60 gramů vody světlikové, 60 gr. vody růžové, 4 gr. prášku z aloe a 1,25 gr. cukru olověného. Promíchá se a denně večer několik kapek se pustí do očí, rozmačká se světlik a jitrocel, přidá 60 gramů vody feniklové a růžové, močí se to 2 dny a procedí; večer pak se pustí několik kapek do očí. Prášek se

těž dělá z 1 lt. světlíku, $\frac{1}{2}$ lt. skořice po 1 lt. zá-
zvoru bílého, kardamom, hrozinek, muškátu (květu),
feniklu, 12 lt. cukru; to se smíchá a vždy ráno se
toho půl lžice nasype na chleb ve víně omočený; sílí to
zrak lidí starších. Též sílí paměť, žaludek, zahání zá-
vraf, žloutenku, kámen — užívá-li se denně 3—4 lt.
na lačný žaludek. Cukr světlikový má týž účinek;
denně ráno a večer užije-li se ho kousek jako mušká-
tový ořech, působí proti žloutence.

Svicník obecný (*Ceropegia candelabrum*), roste
v lesích malabarských jako keř, jenž pne se a otáčí
na stromech; má listy řapíkaté, dole vykrojené, lysé,
ploché; květy červené, bez vůně, semeno jest vlnaté.

Listí rostliny této přikládá se zevně co obkladek
proti nadýmání a bolestem v údech.

Svizel šířišťový (*Galium verum*), má plazivý
oddenek a přímé, 1—3 st. vysoké lodyhy. Listy čár-
kovité stojí po 6—12 v přeslenech; drobounké žluté
listy v konečných hustých latách. Roste na suchých
lukách a polních mezích; květe od června do září.
Jsou rozličné druhy.

Včely pilně navštěvují květ rostliny té, která jest
výbornou pící pro dobytek, ač koním škodí. Slouží
také k barvení na žluto, nať působí sražení mléka.
Rostlina kvetoucí potřebuje se proti padoucnici a jiným
nemocím.

Svlačec polní (*Convolvulus arvensis*), má pla-
zivý, provázkovitý oddenek a lodyhy položené, otáčivé
na jiné rostliny se popínající. Listy řapíkaté jsou vej-
čité neb podlouhlé; květy ojedinelé, mají bílou růžo-
vou, zvonkovitou korunu.

Jest to plevel na polích a na suchých travnatých místech.

Kořene užívá se jako léku proti ranám; obsahuje pryskyřici, která způsobí ujímání v životě i stolici, zvláště smíchá-li se s arabským klím a dá se jí 10—12 gramů.

Svlačec ufatý (*Convulvulus scamonia*), roste v jižních a teplých krajinách. Štáva kořenová, zhuštěná, dává lék silně počistující. Nejlepší jest alpská v kusech šedivých, zápachu silného, chuti odporné; smyrenská jest špatnější. Nyní se vůbec za lék málo užívá; jindy potřeboval se proti vodnatelnosti, proti chorobám břišním, proti tasemnici, buď jako prášek, neb utlučen a smíšen s cukrem, mandlemi a žloutkem.

Syrupy, cukrové šťávy, jsou to smíšeniny husté z cukru a šťáv té neb oné rostliny záležející. Mnohé z nich potřebují se za léky. Hlavnější takové smíšeniny či syrupy jsou: **Balšamový**, 2 lt. peruanského balšamu s 1 lb. horké vody se smíchá a nechá státi několik hodin, pak se procedí, přidá se cukr, svaří se to a cedí opět. — **Syrup z ostružin**: Štáva těchto zčistí se; pak se přidá 1 lb. cukru — neb více, dle potřeby a libosti, svaří se to a procedí. — **Citronový syrup**: Štáva z citronů se nechá učitit, přidá se na $1\frac{1}{4}$ lb. téže 3 lb. cukru a svaří se to na řídkou jichu. — **Aibišový syrup**: 4 lt. kořene ibiškového spaří se horkou vodou (3 lb.), procedí se to a přidá se cukr (4 lb.). **Malinový syrup**: Lisují se maliny a štáva se nechá státi a zčistiti; na $1\frac{1}{2}$ lb. šťávy vezmou se 3 lb. cukru, svaří se to a procedí horké. **Rybízový syrup**: Utluče se rybíz, vytlačí a štáva ta nechá se zčistit; na $1\frac{1}{8}$ lb.; též přidá se 3 lb.

cukru. — Syrup z heřmánku: $\frac{1}{4}$ lb. květu heřmánkového se spaří, procedí a přidá se 3 lb. cukru; pak se to horké procedí skrze vlněnou látku. — Šafranový syrup: 1 lb. šafránu, 1 lb. franc. kořalky močí se spolu, a pak do 10 lt. téže dá se $1\frac{1}{2}$ lb. cukru, potom se břečka ta procedí. — Syrup z fialek: $\frac{1}{2}$ lb. kvítků čistých spaří se v 2 lb. vody, nechá se to 12 hodin státi, procedí pak, přidá se cukr, 3 lb. a svaří se to na řidkou šťávu. — Skořicový syrup: Dva dny močí se 4 lt. tlučené skořice v 1 lb. vinní skořicové vody a 4 ltr. růžové vody; procedí se to, v 24 lt. této tekutiny rozpustí se $1\frac{1}{2}$ lb. cukru a pak se to opět procedí.

S

Šáchor je domý (*Cyperus esculentus*). Oddenek mnoholetý, výběžky článkované, stébla přímá, na 1 st. vysoká, ostře trojhranná, hladká, nahá. Roste v jižní Evropě a v severní Africe; květe v červenci a srpnu. Bulvy, jako liskové ořechy velké, zasládlé, jedí se a dělá se z nich mléko mandlové a surogát kávový; dobývá se z nich olej; potřebují se též v lékařství. Mandle roztlukou se a přikládají za chladící lék.

Dlouhý (*C. longus*), má stéblo 2—4 st. vysoké, lysé; roste podle příkopů, na vlhkých lukách v jižní Evropě; květe v červenci a srpnu.

Kořeny vonné, zahořklé potřebují se v lékařství a sice k posílnění žaludku a při nepravidelné čmýře.

Okrouhlý (*C. rotundus*), roste v Asii a na Novém Holandu. Bamboly zahořklé, slabě kořenné

potřebují se za léky, a sice proti žaludkovým neduhům a plicním, pročez jest velmi vážen v Indii vých.

Lékařský (*C. officinalis*), roste v Evropě jižní a v severní Africe, květe v červnu a červenci. Kořen jeho potřebuje se v lékařství.

V Americe rostoucí druh rovněž potřebuje se za lék.

Tak zvané zemní mandle obsahují olej, který slouží k děláni pasty, jež se užívá.

V Egyptě roste jeden druh, jenž sloužíval ku psaní (papyros); ze stébel totiž vyráběl se jakýsi druh papíru, jenž byl 2 $\frac{1}{2}$ " široký a 15 st. dlouhý, na němž se psávalo.

Oddenek, obsahující šťávu sladkou, jídávali; nyní jej cucají. V Abysínii pletou z něho kocábky slaměné.

Šafrán (*Crocus*), roste v Orientu a jižní Evropě.

Jsou to nitky z květů, jež obsahují etherický olej a barvivo zvláštní, polychlorit, mimo to vosk a j.

Poněvadž jest drahý, falšuje se na mnoze rozličným způsobem.

Šafrán působí mocně na ústrojí lidské; v malé dávce dráždí zaživací ústroje k činnosti; ve větší rozčiluje krev, omamuje, dráždí materník, vůbec pohlavní údy ženské a podporuje krvotok (čmýru). Užíval se dříve též za lék prsní, jenž chrkání podporuje, zevně dává se za náplast; rozhání, urychluje hnisání.

Jako koření jest znám od pradávna; také voňavky z něho dělají; barví se jím též likéry, pokrmy, cukroviny a t. d.

Dává se uvnitř jako prášek po 3—10 gr. několikrát denně, jako odvar $\frac{1}{2}$ až 1 dr., co tinktura po 10—20 kapkách.

Syrup ze šafránu upraví se takto: 1 lt. šafránu močí se v 1 lb. franc. kořalky, a v této procezené tekutině rozpustí se cukr, na 20 lt. téže $1\frac{1}{2}$ lb. cukru počítaje.

Šalvěj luční (*Salvia pratensis*), má vřetenovitý kořen, lodyhu přímou, 1—2 st. vysokou, listy řapíkaté jsou vejčité, na lici lysé, vezpod pýřité; květy dělají složité klasy. Roste na lukách; nať má zvláštní zápach. Chuť má kořennou, ale svíravou.

Čerstvé listy působí silněji proti hnilobě nežli china, a potřebují se proti nakažlivým nemocím, proti dně, hostci, vředům a j. Zevně užívá se proti krvácení dásní a oteklým mandlím.

Ve zvěrolečitelství užívá se šalvěje proti chronickým katarhům ústrojí dýchacích, zažívacích a pohlavních; při chronickém průjemu zevně i uvnitř, při pohmožděninách, krvotocích, proti vředům a neduhům kožním, proti zánětu sliznice v tlamě a hrtanu, buď jako odvar sám o sobě nebo smíšený s nějakou látkou hořkou neb ethericky olejovitou.

Šeřík (bez modrý, *Syringa vulgaris*), jest keř nebo stromek; vonné květy stojí v obšírných latách na konci větvíček. Pochází z Persie, chová se u nás vůbec v zahradách, a sice v mnohých odrůdách.

Ovoce potřebuje se k barvení vína, šťáva listů k barvení kůže.

Proti bolení hlavy bere se květ, jenž navlaží se vínem aneb octem a přiváže na čelo.

Thé upravuje se takto: Vezmi štipec květů a vlij na ně půl litru vody vařící, nech to čtvrt hodiny přikryté státi a potom pij vždy šálek toho. Prospívá vý-

borně, když má někdo bolení v krku, proti naběhlým žlázám (mandlím) a chrapotu.

Šicha (Ompetrum), jest keř 1—2 st. vysoký, rostoucí na pustinách a suchoparech, zvláště v krajinách pohorských. Kůru má hnědou, ovoce podobá se jalovci. V krajinách severních je požívají. V Gronsku z něho dělají limonádu.

Šipenka (Sagittaria), a sice obecná, roste vůbec v Evropě v močálech a rybnících. Kořen se požívá.

Listy potřebovaly se jindy v lékařství. V Číně roste druh, jenž sází se a pěstuje u velikém množství, poněvadž hlízovité oddenky, na pěst veliké, se jedí.

Šišák (Scutellaria), a sice alpský (S. alpina), lodyha $\frac{1}{2}$ —1 st. vysoká; roste na Alpách; má hořkou chuť. Hrálový; lodyha přímá, 1 st. vysoká; roste v hájích vlhkých a na březích; květe v červenci a srpnu. Zapáchá česnekem, chutná hořce; potřeboval se jindy proti zimnici.

Bočnokvětý (S. lateriflora), lodyha položená, pak přímá; květ bleděmodrý; roste v Americe.

Užívá se proti zimnici a zánětu hrdla. Také proti křečím; v Číně rostoucí užívá se na zlomeniny a vnitř k rozmnožení čmýry.

Škumpa (Rhus), stromek 6—8 st. vysoký rostoucí v jižní Evropě a v Orientu. Kůra dává náhražku za chinu; listy mají podobnou sílu. Dříví barví na žluto. Rozeznává se několik druhů, jež rostou v cizích dílech světa.

Šmel (Butomus), oddenek válcovitý, listy přímé 2—3' dlouhé, čárkovité; květy postavené v okolík ko-

nečný, bohatý. Kořen hořký a semeno užívá se za lék. Má moc chladicí, obměkčující a rozpouštějící. Z listů pletou košíky, rohožky a pod.

Šocovice (*Ervum*), roste v jižní Evropě; květe v červnu a červenci, jest jednoroční. Lodyha lysá, 1 st. vysoká.

Z jader připravuje se mouka, jež s medem smíšená přikládá se na vředy a lišeje; jádra ta pražená léčí znobeniny a svrbení kůže.

Šolucha (*Dorstenia*), a sice obecná (*D. contrayerva*), kořen vřetenovitý, lodyha žádná; listy na rapících dlouhých, květy ponořené, čnějící bliznou a tyčinkami; v Americe; květe v květnu až do srpna.

Kořen má chuť ostrou, hořkou, palčivou; dráždí silně; užívá se za lék proti uštknutí hadímu.

Rostliny té rozeznává se několik odrůd; rostou po různu; jeden druh roste v Peruvii a v západní Indii, jiný v Brasilii; kořeny obou požívají se za lék proti hadímu uštknutí.

V Číně roste také jeden druh, jenž vyhání lodyhy 1—1½ ctm. vysoké, a má kořen svraskovitý, žlutavé barvy, jehož také se užívá proti uštknutí zvířat jedovatých.

Šomolatec (*Heterotrichum*), keř, jehož několik druhů roste v západní Indii. Ovoce jeho jsou jahůdky, které mají chuť sladko-kyselou a v krajinách, kde roste keř tento, připravuje se z nich nápoj, který smíchán se šťávou citronovou, užívá se proti zánětům, dávení, průjemu a krvotokům.

Špinát (*Spinacia oleracea*), pochází z východu,

pěstuje se vůbec u nás, zdivočuje také, a květe od máje do podzimku.

Listi špinátové jest chutný pokrm, jenž hodí se zvláště pro lidi chudokrevné. Listy mají býti čerstvé, mladé, zdravé.

Dobře působí, přidá-li se koření nějaké. Nežli se vaří, jest dobře spařiti listí, a pak teprv v jiné, čisté vodě je vařiti.

Šrucha (*Portulaca*), jest známá rostlina kuchyňská, rostoucí na polích a zdích; má chuť slanou a potřebuje se za lék proti zánětům vnitřním i zevnějším.

Radí se též proti kurdějím. Viz: Portulák.

Štável (*Oxalis acetosella*), něžná bylina s plazivým odenkem, z něhož vystupují řapíkaté listy. Květ jest bleďočervený, plod pětičlopná tobolka. Hojný v stinných lesích vlhkých. Listy mají chuť nakyslou, pocházející od zvláštní kyseliny, již tato rostlina v sobě chová. — Zkouškami v ohledu tom činěnými se dokázalo, že jest štável ostrý a silný jed. Štáva vymačkaná, s cukrem smíchaná chladí. Z ní vyrábí se šfavelová sůl.

Kyselina šfavelová (sůl) jeví se v hlatích prismatických, bezbarvých, průhledných, bez vůně, kyselých, jež rozpadnou se v prášek při mírném teple; rozpustí se ve vodě.

V malé dávce chladí a dávala se dříve v těchže případech co vinní kámen; nyní se velmi málo v tomto způsobu potřebuje.

Štěničník (*Iberis*), bylina rostoucí kolem středomořího moře, semeno hořké a ostré užívá se za lék, jiný druh roste jako keř v Persii a semeno jeho potřebuje se za lék, jenž žene na moč. ✓

Štětka (*Dipsacus*), má hlavy velké, bodlákovité, jež potřebují se k rozvlnění sukna. Sází se v jižní Evropě v půdě těžké, hlinité. Květy má lilákové nebo bílé. Ovoce zraje v září.

Včelky rády navštěvují květy; semeno zobají ptáci. Květy a semeno radí se za lék, při pokousání vzteklým psem.

Štětol (*Clidemia*), roste v cizích krajinách a čítá několik odrůd. Na Jamajce roste druh, jehož ovoce (jahody) mají chuť sladko-kyselou a potřebují se za chladící lék.

V Guyaně roste druh jiný, mající jahody podobné předešlým, barvy modravé, avšak co se upotřebení týká, jest ono totožné s předešlým, a totéž říci lze ještě o jiných druzích.

Šťovík (*Rumex*), známá rostlina; má lodyhy několik stop vysoké, květy drobounké, červeno-zelené. Roste na lukách; má chuť nakyslou, květe od máje do července.

Rozeznává se několik druhů: a) sloučený (*R. conglomeratus*), 1½ st. vysoký, roste na vlhkých místech v střední Evropě; kořen barví na žluto; potřebuje se též v lékárnách. b) Lesní (*R. sanguineus*), podobá se předešlému, kořen mají v lékárnách; odrodek jeden jest zelený, druhý po lodyze a žilách i žebrách krvavý; c) žlutý (*R. patientia*), lodyhy 3—6 stop vysoké; v místech vlhkých v jižní Evropě a v Levantu. Nať zakyslá se požívá; též se potřebuje v lékárně jako i kořen. d) Obecný (*R. Acetosa*), lodyha 1—2 stopy vysoká; roste na lukách a květe v květnu až do července. Listy nakyslé, jedí se jako špenát, potřebují se co koření; též jako léku chladícího se

jich užívá. Také při zánětech účinkuje dobře; semeno prý zahání škrkavky; kořen boule a opuchliny, zvláště na krku; listí ve vině vařené zahání prý lišeje a volata. Též za lék počišťující slouží. Kořenu jednoho druhu užívá se jako revně (rabarbory). Stlučený s octem a medem dává masť na bolení hlavy dítek.

Též ke kloktání užívá se odvaru; na prášek stlučen, ve Švédsku upotřebí se jako zubní prášek.

Kořen štovíku užívá se ve zvěroléčitelství jakožto lék posilující ústrojí zaživací, proti katarhům chronickým, průjemům a pod. nemocím.

Proti lišejům, svrabu a červům dává se ode dávna zevně i uvnitř. Sušený kořen dává se uvnitř koním a skotu po 30—60, ovčím a prasatům po 12—24, psům 2—6 gr., denně 2—3krát; čerstvého kořene dává se čtvernásobná dávka najednou a sice jako lektvař nebo pilule.

Odvar nebo čerstvý kořen rozmačkaný dává se o sobě, nebo smíšen s jalovcem, puškvorcem, sirou a j. Zevně dává se kořen proti lišejům a svrabu, buď jako masť nebo se jím umývá. V tomto případě svaří se 30 gr. kořene ve vodě, pivě neb octě a přidá se ještě jiný lék. Tím se místa, kde se svrab zahnízil, umývají 5—6 dní, vždy jednou za den. Masti dělají se buď z prášku kořene se sádlem vepřovým, nebo se přidá sira, čemeřice, bobek a j.

Švestka (*Prunus domestica*), jest strom prostřední výšky; plod jest vejčitý, má peckovici sploštělou a semeno hořké. Původní vlasti její jsou východní země; nyní však pěstuje se také u nás, a sice v mnohých odrůdách. Ovoce jest oblíbeným pokrmem, avšak musí se střídavě požívat a nesmí se na ně pít voda,

jinak způsobí v žaludku obtíže, kyseliny, větry a pod. Povidla ze švestek působí mírně na stolici, pročež hodí se výborně nemocným a vůbec trpícím na zácpu. V čas cholery nemají se švestky požívatí vůbec.

Ze švestek upravuje se oblíbená slivovice, zvláště v Uhrách, ve Srěmsku.

I

Tabák obecný (*Nicotiana tabakum*), má přímou lodyhu, 4—6 st. vysokou, listy veliké, vejčité; květy bílé. Původně roste v Americe; nyní se pěstuje v Evropě hojně — na př. v Uhrách a j. V Rakousku nesmí se vůbec sázeti, poněvadž jest to monopol.

Myslí se, že Číňané potřebovali tabák k šňupání a kouření dříve nežli Amerikáni, avšak tolik jisto, že Kolumbus přivezl první tabák z Kuby. Nejprve rozšířil se v Španělsku; francouzský vyslanec v Lisabonu, Nicot, ujal se vřele pěstování tabáku, jenž po něm dostal jméno latinské *nicotiana*. Potřeboval se nejprvé jako bylina lékařská; později však užíval se nejvíce ke kouření.

V Anglii rozšířil se zvyk kouření nejdříve a nejvíce, odkud pak po celé Evropě pomalu vešlo kouření ve zvyk, až zobecnělo.

Rostlina ta obsahuje zvláštní látku jedovatou nikotin. Síla toho jest tak velká, že jedna kapka jest s to zabítí psa.

Nyní jest tabák denní potřebou bohatému i chudému; šňupet neb kouří téměř každý mužský od 14.

roku již, třeba škodil zdraví svému a vyhazoval peníze. Ba také se žvýká tabák.

Kouřením omámí se člověk nejvíce; šňupáním méně. Kuřák začátečník pocítí strach, ošklivost, omámení, dává a třeba i dolem ho to prožene.

Proti kožním nemocím užívá se odvar; voda z tabáku a masti potřebují se proti neřesti, vředům a oteklinám.

Též co kazijed působí proti otrávení houbami a utrejchem. Zevně za obkladky neb i co klystýr se užívá.

Zvěrolékař dává tabák uvnitř při špatném zažívání, proti zácpám, vodnatosti, křečím, kolice, nadýmání, při zastavení moči a sice větším zvířatům po 30—60 gr., menším rostlinožravým 1,826—7,5 gr., psům asi 1,5 gr. jako lektvař neb pilule o sobě neb ve smíšenině s nějakou solí, kalomelem a j. Zevně se užívá odvar na klystýry proti zácpě, křečím, nebo se vede kouř pomocí stříkačky do konečníku. Odvar dává se proti svrabu a jiným neduhům kožním. Tabák svaří se k tomu účelu ve vodě, neb v louhu, 1 část na 20 částí tekutiny, buď o sobě neb s jinými látkami, jako sublimat, draslo (potaš), játra sirková a j., k omývání. Odvar tabáku v octě potřebuje se k zahubení vší.

Štáva z tabáku, jež nashromaždí se v dýmkách, účinkuje na menší zvířata domácí jakožto prudký jed.

Takara (*Dianella*), rostlina to palmovitá, s kmenem zelnatým, větevnatým. Rozeznává se několik druhů, a sice: obecná (*D. ensifolia*), roste na ostrovech Bourbonu a sv. Morice; odvar kořene užívá se s prospěchem proti zašlemování a močovým nesná-

zím; vonná (*D. odorata*), má lodyhu 2—3 dcm. vysokou, 1—1½ dcm. dlouhé listy; nalezá se v Indii vých. Z kořene se dělá odvar, jenž slouží proti bělotoku, slizotoku a žene prý na moč.

Tamarind (*Tamarindus*), roste v Indii východní, Arabii a též v Indii západní, má ovoce, které se používá; k nám dostane se dřev z něho, jež chutná kyselé a voní též jako víno kyselé; časem nalezá se v tom dřevě, jež pochází z kotlů, v nichž se dřev ta vaří. V lékárnách se látka ta ještě čistí převarováním.

Za starých časů dávala se dřev ta za občerstvující prostředek a počišťující; my pak dosud k těmže účelům ho potřebujeme.

Vezme se 30—60 gr. dřevě, jež rozpustí se ve vodě neb vaří a spotřebuje za 24 hodin. Lékaři předpisují lék ten obyčejně ve spojení s jinými, na př. za počišťující s manou, heřmánkem; 30 gr. dřevě a 3 lb. mléka dá syrovátku, jež po 2 až 3 lb. pije se ve 24 hod.

Těhozev (*Barosma*), jest keř 1—1½ mt. vysoký, přímý, holý; květe v říjnu a v listopadu; všechny části mají příjemnou vůni i chuť; roste v jižních, teplých krajích. Listí užívá se jako léku proti křečím, hostci, též proti chorobám močového ústrojí.

Dává se prášek nebo výtažek; odvar působí slabě; tinktura záleží z 1 části listí na 6 částí lihu, ½—2 drachmy.

Rozeznává se několik druhů této rostliny, a všech užívá se tímže způsobem, jak udáno, a sice listí.

Teka holemá (*Tectonia grandis*), jest jeden z největších stromů indských, má tvrdé dřevo, jež zapáchá a chutná hořce, tak že zahání špatný účinek

škodlivých pokrmů a nápojů. Květe pořád, zvláště v srpnu a září. Dříví hodí se na stavby; šťávou z listů barví se hedbáv a vlna.

Odvar listů léčí choleru a syrup z nich houbu v ústech. Květ působí na moč, již zadržalou vyhání z těla. Kořen na prach utlučený čistí krev, květy s medem vařené užívají se proti vodnatelnosti, z plodů roztlučených dělají masť na lišaje.

Dříví prý má moc napravit vodu zkaženou, pročež plavci tamější ji chovají toliko v nádobách z něho udělaných.

Tetlucha (*Cethusa*), roste v Evropě střední v zahradách a na pustých místech; květe v červenci a srpnu; semeno zraje v září. Kořen jest roční; lodyha 2—3 st. vysoká; květy bílé; ovoce kulaté.

Vymění se často za petružel, od které se liší a rozezná snadno, když se rozetře, kdežto se prozradí zápachem česnekovitým.

Tis (*Taxus baccata*), strom 20—30 st. vysoký, roste v zahradách, sází se do živých plotů. Semeno má podlouhlé, vejčité, černavé a velmi tvrdé. Dříví tvrdé jest velmi vážené. — Všecky části stromu toho mají moc omamující, a proto co léku potřebí ho užití s největší opatrností.

Z ovoce připravený syrup užívá se proti prsní chorobě; čerstvé letorosty proti břišním obtížím všeho druhu. Suší se v stínu; z půl litru připraví se šálek thé, jež vaří se asi 5 minut; musí vždy býti čerstvé.

Působí dobře při záškrtu a zapálení v krku, přičemž na prsa náplast se položí. — Jahody slouží dobře slepicím. Jindy dřevo užívalo se proti vzteklině. — Pro zvířata jest tis prudkým jedem.

Tlustice (*Crassulla*), jest bylina zelnatá, časem co keř rostoucí, s pěkným bílým, někdy růžovým květem. Druh jeden roste na předhoří Dobré Naděje a květe v prosinci.

Odvar rostliny té s mlékem užívá se od tamějšího obyvatelstva proti průjemům.

Tlustoret u k o u s n u t ý (*Sarischilos promorsum*). Na stromech Indie vých., květe v říjnu. Rostlina trvá dlouho; květy uříznuté drží dlouho, než uvadnou. Kořen potřebují proti vyraženinám, též k hnání na pot; šťáva z nati počisťuje.

Tojest (*Apocynum*), roste v cizích krajích; rozeznává se několik druhů: *Mucholapná* (*A. andros-cemilfolium*), má lodyhu přímou, 2 st. vysokou, květy drobné, bílé, červené, čárkované. Roste v Kanadě a Virginii, květe v červenci až do října.

Celá rostlina obsahuje bílé, ostré mléko; kořen léčí žaludek. *Konopná* (*A. canadense*), lodyhy přímé, 3 st. vysoké; listy kopinaté, na rubu plstnaté; roste tam co předešlá; *adriatská* (*A. venetum*), lodyhy 2 stopy vysoké, listy lysé, konečné; květy zvonkovité, červené nebo bílé; roste na ostrovech adriatských.

Jedlá (*A. reticulatum*), roste v Indii východní. Mléko nalezá se v měchýřku; listí zmnožuje prý ženám mléko; kořen léčí prý zkažený žaludek.

V květu rostliny té zamotají se mouchy a podobný hmyz, tak že uletět nemohou.

Tokozelka (*Pontederia*), a) *obecná*; roste ve vodách Indie vých. Nať požívá lid i dobytek. Svěží jest prudká a proto se vaří. Listy a kořen potřebují se za lék; kořen proti neduhům jater; kůra proti duš-

nosti. Šípovitá; roste také tam a potřebuje se jako předešlá.

Tolije bahenní (*Parnassia palustris*), roste na vlhkých místech; květe v červenci a srpnu, má několik lodyh 6—10 palců vysokých; květy bílé. Listy suší se v stínu; na šálek thé vezme se jich 1 lot. Jest to dobrý prostředek domácí při obtížích žaludku a když pálí záha.

Listí čerstvé rozmačkané, nebo prášek z usušeného léčí rány všeho druhu.

Dříve však musí rána býti vymyta vínem.

Tolita (*Cynanchum*), a sice monspelská (*C. monspeliacum*), roste na jižním pomoří evropském, obsahuje mléko prudké, jež násilně počišťuje. Štáva ta smíšená s jinými zove se scamonium. Jiný druh jest pospolitá (*C. vincetoxicum*), roste na skalách po celé téměř Evropě; květe v červenci až do září.

Kořen čerstvý má silný, nepříjemný zápach a chuť zasládlou, nahořklou, působí dávení, žene na pot a na moč; potřebuje se proti vodnatelnosti, vředům a badímu uštknutí.

Nať má v sobě mnoho mléka. Olivolistá (*C. oleofolium*), keř přímý, roste v Egyptu a Nubii; drobné listí míchá se mezi sennes a počišťuje násilně.

Tomel (*Diospyros*), a sice obecný (*D. lolus*), strom 30 stop vysoký, roste v Africe severní; sází se i v jižní Evropě; ovoce se jí a dělá se z něho víno; dříví potřebuje se v lékařství; virginský (*D. virginiana*), roste v Americe na místech vlhkých. Kůra, z níž klí vytéká, má hořkou chuť, užívá se proti zimnici, úplavici a krvotoku. Též odvar z listí koná tytéž služby.

Jsou ještě jiné druhy, jež mají léčivou moc — ve východní Indii roste druh, jehož kůra užívá se proti úplavici.

V Malabarsku rostoucí druh má kůru, jež proti zimnici a hryzení se užívá; olej ze semena vytlačený slouží za lék počišťující.

Tomka vonná (*Anthoxanthum odoratum*), roste na lukách; skot, brav i koně ji žerou. Ovce požívání téže chrání proti neštovicím. Včely ji také rády navštěvují.

Topol vlaský (*Populus pyramidalis*), strom 80 až 100 stop vysoký, jehlancovitý. Roste u nás podle silnic v stromořadí, a dostal se k nám od východu přes Itálii. Topol bílý (*P. alba*), také buď a zvaný. Kůra jeho dříve potřebovala se za lék, jenž žene na moč.

Osyka (*P. tremula*), vůbec známý strom; listí na dlouhém tenkém řapíku, tak že při nejmenším hnutí vzduchu se chvěje.

Odvar kůry dává se proti kurdějím a příjici. Topol černý, roste vůbec u cest, ve vsích a lesích, zvláště ve vlhkých místech. Poupata potřebují se na odvar proti krvotokům a neduhům měchýře; nyní se nejvíce berou na tak zvanou topolovou masť.

Tořič mu'chonosný (*Ophrys muscifera*), rostlina vstavačovitá, jež roste na chlumech jižní a střední Evropy. Květ na pohled podobá se mouše. Jiný druh jest pavoukonosný a pavoukový, jichž květy podobny jsou pavouku, dále včelonosný. Bamboly všech rodů těchto i jiných tořičův slouží k dělání salepu, jenž od vstavačového v ničem se neliší.

Trávníčka (*Armeria*), pomořská (*A. maritima*), roste na březích moře severního; květe v květnu a červnu. Obecná (*A. vulgaris*); liší se od předešlé stvoly 1—1½ stopy vysokými, lysými nebo pyřitými; roste na písčinách; květe dlouho. Listy chválí se za lék proti průjemu. Také se odvar užívá při silné čmýře.

Trest (*Arundo*). Největší z evropských trav. Od-
denek plazivý, mnoholetý, stébla dutá, dřevnatá, 6 až 10 st. vysoká; listy kopinaté 2—3 st. dlouhé. Roste na bahnitých místech v Evropě jižní, květe v srpnu a září. Rákosí potřebuje se k rozličným pracím; kořen má moc čistit krev, moč vyháněti, jakož i pot; také proti přijíci se ho užívá.

Trhlozub (*Dryptodon*). Lodyhy přímé, roste na zdech, skalách a střeších.

Mech všeobecný, jindy užívaný proti krvotoku. V octě vařený dává se za obkladek při krvácení.

Trnka (*Prunus spinosa*), jest keř s větvemi trnitými; květ má bílý, malý; kulovatá peckovice (trnka), jest modrá, trpká. Roste vůbec u cest. Dříví hodí se soustružníkům; květy na thé; trnky lze jisti teprv, když řádně vymrzly.

V lékařství potřebuje se kůra, květ i ovoce; kůra má moc stahující; květ zase čistí krev, a z plodů upravuje se extrakt, jenž požívá se proti průjemu a krvotoku.

Trojkyl (*Canavalia*), roste v Indii, kde se listí jeho potřebuje za lék; sušené proti bolení neb za kadidlo k nakuřování při dně. Ovoce užívá se též zevně, také proti dně.

Trojpecka (Triosteum), roste v Americe, květe v červnu. Jahody má červené; kořen vláknitý. Větší dávka způsobuje dávení, jako ipekakuanha; také zimnici zabání.

Tromin (Smyrnum), patří mezi rostliny okoličnaté; má kořen jako mrkev. Lodyha bývá 5—7 st. vysoká; květy zelené, ovoce černé. Roste na místech stinných v jižní a střední Evropě. Mladé letorosty požívají se jako zelenina; kořen čistí krev.

Třebule (Anthriscus), známá vonná bylina kuchyňská; roste divoce v střední Evropě; také se pěstuje v zahradách a zelnících. Listí a nat dáva se do polévky, nebo se požívá jako salát. Štáva vymačkaná užívá se za lék proti souchotím a kožním neduhům.

Třešeň (Cerasus), rozeznává se několik druhů; červené kyselé višně (vaiksle), a hnědé nebo-li černé, sladké třešně.

Prvější druh pochází z Orientu; druhý jest v Evropě domácí a byl znám již za časů Plinia a Virgila. Třešeň jest ovoce velmi oblíbené, občerstvující; střídme požívané zdraví neškodné; požívá se syrové, vařené, zadělávané a patří k chladícím prostředkům. Sladká třešeň obsahuje více cukru. Třešeň tato užívá se s spěchem proti chronické zácpě.

Z višně (kyselé) připravuje se pro lékárny syrup višňový, přídavek chladící k vodě, již pije nemocný; také se chválí proti kolice v ledvinách.

Voda třešňová z pecek (jader) upravená, nemá se požívatí bez vědomí lékaře. Také likéry připravují se z třešní a višní, jako persiko, sorbet a j.

Vino z višní nebo třešní upraví se takto: zralé třešně, beze stopek, rozmačkají se a dají do cedníku;

přidá se na 4 mázy šťávy 2 lb. cukru, míchá se to a dá do nádoby.

Když to vykyše, nechá se ležet tři měsíce v sudě a pak se stáčí víno to do láhvi.

Třevdava (třemdava, třemdala, Dictamnus), roste tu a tam na horách, zvláště na půdě vápenité. Kůra kořene potřebuje se za lék silici, jenž rozhání a vyhání škrkavky. Upravuje se z něho esence žaludková, která ve všech chorobách žaludkových užívá se s prospěchem.

Třezalka obecná (Hypericum perforatum), má oddenek větevnatý, lodyhy oblé, lysé, 1—2 st. vysoké. Listy vejčité tupé, celokrajné, proti světlu držené objevují světlé tečky, jako propichované, což jsou žlázy olejné.

Roste na suchých a travnatých místech; květe v červenci a srpnu.

Olej z této rostliny s olejem terpentýnovým užívá se při spáleninách; nať užívá se za lék proti dně, průjemu a krvotoku. Dává se též s květy vařenými ku hnání moče, proti červům, hypochondrii a j., zevně na rány, vředy, při krticích a hostci.

Tulipán (Tulipa), pochází z Orientu; pěstuje se v četných odrůdách.

Cibule mladá způsobuje dávení; vařená pak s pepřem a olejem může se jisti.

Turan (Erigeron); rozeznává se několik druhů; roste v Evropě na místech kamenitých, na suchoparech, na pahorcích, květe od máje do srpna. Nať užívá se proti prsním a žaludkovým neduhům; též při nepravidelné čmýře; také žene na moč a vyhání pot; též proti vodnatelnosti a dně se užívá.

Tužebník (tavolník, *Spirea*), rozeznává se několik druhů. Jilmovitý, roste na lukách, u rybníků, močálů. Kořeny, listy a květy mají moc svraskující; květy užívají se proti červům; mladé kořínky lze požívat.

Tužebník (vlastní), roste v těchto místech, vyhánění lodyhu 2—3 st. vysokou; má květy bílé. Odvar potřebuje se proti tasemnici a chorobám močových ústrojů.

Tykev obecná (*Cucurbita pepo*), jest jednoletá bylina, má lodyhu položenou, hranatou, srstnatou a 10—20 st. dlouhou, opatřenou úponkami. Listy veliké jsou srdčité, srstnaté; květy zvonkovité, barvy pomerančové. Plod jest veliká, obyčejně kulatá bobule, jež obsahuje množství sploštělých semen v šesti dvojitých řadách.

Pochází z Orientu a pěstuje se k vůli plodům (turkům), jichž dužninou krmívají se prasata; upravenou různě též lidé požívají.

U

Upolin (*Trollius*), náleží mezi rostliny pryskyřníkovité (viz tam).

Roste na vysokých horách a pěstuje se též jakožto ozdobná květina v zahradách. Má lodyhu přímou, 1—2 st. vysokou. Kořen zastupuje časem místo čemeřice, od které se liší tím, že usušen jest velmi vláknatý. Odvar užívá se proti kurdějím.

Uzdenka pětiprstá (*Gymnadenia conopsea*), lodyha asi 1 st. vysoká, přímá, dutá; květy nachové,

pořídku bílé; roste na lukách v střední a jižní Evropě; květe v červnu a srpnu.

Bamboly jsou z obou stran jako by dlaň na pět prstů rozdělené, odkud slove pětiprstice.

Potřebovala se také v lékařství. Odvar semena se potřebuje proti padoucnici.

Užanka lékařská (*Cynoglossum officinale*), kořen vřetenovitý, lodyha přímá, 2 st. vysoká, květy červené, nachové, bílé; roste podle cest a květe v květnu a červnu. Nať třená zapáchá myšinou, potřebuje se i s kořenem v lékařství proti kašli, průjemu a krvotoku; zevně na rány.

Z kořene dělají se pilulky pro spaní (2—3 gr.). Nať po domě rozházená v místech, kde se krysy zdržují, vyhání tyto.

Užovník (*Caladium*), rostlina cizí, má několik druhů: jedovatý (*C. seguinum*), roste na Antillách, obsahuje prudkou šťávu, leptavou, jedovatou; na plátně dělá skvrny nevypravitelné; užívá se proti vodnatelnosti a dně. Odvar slouží za obkladky neb lázně.

Druh jeden má listí, které obyvatelé požívají; též kořen jedí.

Listy druhů jiných přikládají se rozmačkány na rány, zvláště na uštknutí jedovatých zvířat.

Vachta trojlistá (*Menyanthes trifoliata*), roste na vlhkých lukách, na kraji rybníků a jezer, květe v květnu a červnu. Má kořen dlouhý, hnědý, lodyhu na 1—2 st. vysokou; květ nalezá se v broznu. Štáva z listů čerstvého potřebuje se za lék, sušené listy slouží k odvarům; pro svou hořkost jest to lék velmi dobrý, prospívá proti krticím, blednici, žloutence, dně, vodnatelnosti, hysterii, zvláště pak proti zimnici.

Při léčení zvířat užívá se byliny této vůbec v případech takových, kde potřebí léků hořkých a zvláště hořce.

V letě lze použití čerstvé nati buď na odvar nebo se rozseká a přimíchá rostlinožravým zvířatům do píce. Tímto způsobem dá se denně třikrát koním a skotu 360—540 gr. nebo 2—3 hrsti, ovčím a kozám třetina. Na odvar bere se na totéž množství osmkrát tolik vody, svaří se to na polovic a pak se tekutina procezená dá na jednou nebo na dvakráte.

Vahana klejonosná (*Vahea gummifera*). Strom nebo keř, jenž má kulaté, lysé větve; květy lysé, žlutavě bílé, roste na Madagaskaru, chová v sobě množství mléka, jež ztuhne a v podobě té potřebuje se jako kaučuk.

Vanilka (*Vanilla aromatica*), má popínavou lodyhu; tobolky válcovité, 8 i více palců dlouhé, naplněné libovonnou dužninou. Roste v lesích Ameriky, kde se také pěstuje. Mexická jest nejlepší.

Čím sušší, tvrdší jest tobolka, tím špatnější. To-

bolky bez špičky jsou podezřelé, poněvadž špicka se nejdříve pokazí a ulomí.

Vanilka jest nejjemnější koření a nejsilnější, jež působí mocně na čivy; pročež neradno jeho užívati osobám plnokrevným a které mají čivy slabé. Vůbec radno požívati ji opatrně a v nejmenších dávkách.

Radí se proti špatnému zažívání, kde potřebí povzbuzení ústrojů; obyčejně přidává se kořen do čokolády, přispívajíc k záživnosti těže.

Vavřín (bobkový strom, *Laurus nobilis*), jest keř neb nižší strom, s přímými větvemi: kožovité, vždy zelené listy jsou podlouhlé, kopinaté, po kraji ztloustlé; květy žlutavo-bílé, mají čtyrdílné okvěti a stojí ve svažkách úžlabních; plod jest bobule modro-černá zvící malé třešně. Roste v Orientu a v zemích okolo středomoří; květe v máji a červnu. Listy bobkové obsahují etherický olej a hořkou látku.

Odvar listů těch užívá se proti bolení zubů; z ovoce připravuje se v Polsku a Rusku kořalka.

Zvěrolékař může dáti dobytku většímu 15—45 gr.; prasatům, ovčím 1,875—2,75 gr., psům 0,1—1,875 gr. bobku smíšeného s jinými olejitými a slanými léky ve způsobě prášků, lektvaře nebo pilulí. Oleje bobkového užívá se hojně jakožto léku zevního, jenž rozhánění a dráždí, zvláště na staré vředy, proti křečím, ochrnutí nebo tam, kde záleží na tak zvaném svedení neb odvedení, a pak se dává s terpentýnem neb s muškami španělskými.

Poněvadž jest olej ten příliš drahý, lze použiti masti, jež nabude se vařením 6 částí prášku bobkového, 1 části jalovce (větví a listí) a 12 částí másla

nesoleného — která co do tuhosti své rovná se máslu.

Včelník (*Dracocephalum*), a sice kanárský (*D. canariense*), kořen asi tříletý, lodyha dole dřevnatá, větevnatá, čtyrbranná; květy skládají brozen klasovitý; koruna červenavá, bíle čárkovaná. Má silný zápach, dává silici, oleum cicera, jež potřebuje se v lékařství.

Moldavský (*D. moldavica*). Kořen letní; lodyha 1 st. vysoká neb i vyšší, větevnatá; květy chrpové nebo bílé. Zapáchá silně jako meduňka (*melisa*), nať obsahuje olej etherický a následkem toho potřebuje se v lékárnách.

Večerníčka (*Hesperis*), a sice obecná (*H. matronalis*), má lodyhu 2—3 st. vysokou, holou nebo plstnatou; s listy pilovitými; květy fialové, lilákové nebo bílé tvoří hrozny a rozšiřují večer příjemnou vůni.

Rozetře-li se list, vydá vůni a chuť jako řeřicha a potřebuje se, jakož i ostré semeno za lék proti zastaralému kašli a prsním neduhům, avšak také jest lékem známým, jenž žene na pot a na moč.

Vějířovník obecný (*Borassus flabelliformis*), náleží mezi palmy, má kmen 60—80 st. vysoký, na 2 st. tlustý, na temenu rozložený koš listů 8 st. dlouhých, květy dvojdomé, plody hnědočerné peckovice. Plody i semena jedí se; z kmene dobývá se šťáva, z níž robí se víno palmové a cukr, mladé klíčky semena jsou oblíbeny jako zelenina.

Z dřene kmenu lze připravití ságo.

Větrnice ufatá (*Aerides retusa*) roste na Malabaru na chleboni jako cizopasník. Jest to rostlina

velmi krásná, květy vydávají vůni líbeznou. Kořen její s medem dávají proti dušnosti; sůl z popele jejího nabytou užívají proti tlučení srdce. Jiný druh téže byliny roste po stromech na Žapanu; květy voní silně pižmem; na Žavě sází se a pěstuje pilně pro svoji krásu a vůni.

Vikev (*Vicia sativa*), seje se jako píce pro dobytek, jenž semeno i nať rád žere.

Druh jeden: Bob svinský má lodyhu přímou; květ bílý nebo modravý. Roste v Orientu a Egyptě divoce, u nás pak pěstuje se často. Nať, květy a semeno jsou léky. Popel z nati dává sůl, která se potřebuje na zatvrdlé žlázy.

Ovoce (plod) může se jísti.

Vinní kámen (*Tartarus crudus*), usazuje se jako škráloup či kůra na sudech vinních.

Vyčištěn potřebuje se za lék, a sice $\frac{1}{2}$ —1 unce dává se k počištění; po 1—2 dr. působí chladivě; mírní činnost srdce a přílišné vyměšování žluči. Užívá li se dlouho, účinkuje škodlivě na zažívací ústroje.

Potřebuje se proti krvotoku, vodnatelnosti, proti vadám srdečním. Dává se jako prášek nebo přídavek k jiným letkvařům.

Obsahuje kyselinu vinní, která potřebuje se též za lék; jest podstatnou částí šumivých prášků.

Dává se o sobě jako prášek po 2—5 gr. s cukrem a vodou. Dlouho neradno užívatí ji, poněvadž působí škodlivě na zažívání.

Violka vonná (*Viola odorata*). Květy voní příjemně, barvu mají tmavofialovou, pořídku bílou. Roste hojně na travnatých místech; v houštinách a na místech polostinných; květe v březnu a dubnu.

Jindy užívalo se kořene a semene za lék; z listů upravuje se syrup, jenž má slabou léčivou sílu. Dává se dětem pro spaní a proti kašli.

Upraví se, když část květu spaří se vodou a svaří s $3\frac{1}{2}$ částěmi cukru.

Violka trojbarevná (*V. tricolor*), pěstuje se v zahradách. Nať účinkuje na střeva i na kůži, též dávení a průjem způsobí, — avšak užívá se vůbec jen proti vyraženinám.

Vítečník (*Spartium*), roste v jižní Evropě a v Orientu; jest to vysoký keř, stromu podobný. Mladé větve lze užití jako konopě a lze robiti z nich provazy.

Všecky části mají chuť hořkou a ženou na moč.

Vítod (*Polygala*), roste v Evropě po lesích a lukách, květe v máji a červnu; má květy bílé a červené. Kořen hořký potřebuje se proti chorobám plicním.

Jiný druh má hořkost ve všech částech; zvláště listů jest velmi hořké. V květnu má kořen největší moc a proto má se v ten čas sbírat. Působí prospěšně zvláště na činnost sliznic.

Vlasokvět (*Trichosanthes*), roste v Číně, květe v květnu až do srpna. Ovoce nezralé, vařené, slije-li se voda z něho, může se jísti. Zralé ovoce potřebuje se k vypuzení tasemnice.

Jeden druh roste v Indii záp., kde se ovoce hořké potřebuje k otravování myší a krys.

Vněchlup (*Danais*), jest keř plazivý, jehož známe několik druhů.

Odvar kořene užívá se proti lišejům.

Druh jiný roste v Indii vých., jehož kořen potře-

buje se jako lék proti lišejům a vůbec všelikým vyraženinám; a sice odvar z něho.

Voskovník (*Myrica*) obecný, roste v Americe; slouží k děláni svíček. Kořen dává se jako lék počišťující horem i dolem. Rozeznává se několik druhů; všecky rostou v Americe neb v Africe.

Vousátka (*Andropogon*). Rozeznává se několik druhů; některé rostou v teplých krajinách, v Arabii a v Indii. Kořeny rostlin těch obsahují ostré šťavy kořenné, jež v lékařství se užívají. Nejvíce užívá se ho proti zimnici a k posílnění žaludku. Také olej jakýsi vyrábí se z rostliny té, který má podobnou vůni jako růžový, a proto se ho užívá též k falšování tohoto.

Vrabečnice (*Passerina*) jest keř vysoký, přímý, vždy zelený, jenž roste na suchoparech jižní Evropy a severní Afriky. Jest prudká jako lýkovec a též tak se potřebuje. V jižní Francii užívá se proti vodnatelnosti. Jiný druh (barviřská) potřebuje se k počišťování, kůra pak k barvení na žluto.

Vraní oko (*Paris quadrifolia*), má rovnovážný, oblý oddenek, z něhož pne se lodyha $\frac{1}{2}$ —1 st. vysoká; ze semeníku bývá bobule zvící malé třešně. Užití bobule té škodí; obsahuje omamný jed.

Způsobuje dávení a bolesti v žaludku; nať má vůni omamnou; listí způsobuje běhavku; kořen se užívá proti křečím; šťáva listí proti zánětu očí; pro slepice jsou bobule ty jedem.

Vratička (*Botrichium*), a sice obecná (*B. lunarda*), lodyha přímá, 3—8" vysoká, plody dělají na větvích klasy jednostranné. Roste na suchých kopcích v Evropě i Asii, zraje v květnu a červnu. Nať slabě

svraskující potřebuje se za lék — jindy k čárům — radí se proti vředům.

Vratič (*Tanacetum vulgare*), roste vůbec u nás na mezích, podle cest, příkopů a plotů a t. d., květe v červenci až do září. Má lodyhu přímou, 3—4 stopy vysokou; květ žlutý; rostlina celá má vůni zvláštní ale ne příjemnou a chuť hořkou. Obsahuje olej, tříslovinu a pryskyřici.

Listy dávají se do piva místo chmele; dává se za lék při špatném zažívání, dně, vodnatelnosti a blednici. Také proti škrkavkám u dětí. Proti bolestem v kloubech dělají se koupele z listí, nati, květů i semen rostliny té.

Vrátyč (*Tanacetum balsamita*), jest v jižní Evropě doma, má lodyhu as 15 dcm. vysokou. Listy poskytují příjemné, kořenné thé, jehož se užívá proti slabosti žaludkové a bolení v životě. Působí také výborně proti zácpě. Také proti nepravidelnostem čmýry užívá se ho s prospěchem. Rozmačká-li se listí v oleji, nabude se balsám, jenž účinkuje blahodárně na rány a zhmožděniný. Také utišuje bolesti a dává se jako kazijed při otrávení opiem.

Z příčin těch sází se rostlina ta vůbec na venkově v zahradách.

Vrba bílá (*Salix alba*). Strom to značně velký a vůbec známý. Vrba roste nejraději blízko vody; rozmnožuje se snadno. Rozeznává se mnoho druhů, z nichž nejznámější jsou: smutková, jež má svislé větve a sází se na hřbitovech; jiva, která květe záhy z jara. Její větve, nesouce kočičky, obyčejně o květné neděli slouží k palmové slavnosti a slovou proto palmy.

Kůra vrbová potřebovala se dříve jako nyní china; při slabosti žaludku působí lépe než china; dále proti zimnicím, krticím. Proti zimnici působí slaběji nežli china, ač přece časem prospívá. Dává se odvar kůry po $\frac{1}{2}$ —1 unci; prášek užívá se zřídka; salicin — látka zvláštní v kůře vrbové obsažená, dává se v práškách po 3.5—10 gr. v pilulkách neb v odvaru; v čase, kdy zimnice povolí, dává se ho 30—60 gr.

Kůry vrbové užívá zvěrolékař uvnitř i zevně vůbec při nemocích, kde potřebí prostředků svraskavých. Uvnitř jest lepší kory smrkové pro mírnější účinek svůj a hodí se vůbec tam, kde běží o posílnění ústrojů a kde hořké léky o sobě nepostačí, n. př. při žaludeční zimnici, při silném vyměšování všeho druhu, zevně na vředy a rozšířené pohmožděniný.

Vrbovka úzkolistá (*Epilobium angustifolium*), má lodyhy přímé, 2—5 st. vysoké; květy nachové skládají přímý hrozen. Plod jest úzká tobolka, mající semena ve vlně zaobalená.

Roste v lesích na vřesovité půdě, zvláště v mýtinách. Kořen a letorosty mladé jedí se. Kořen a listy potřebují se za lék, jenž obměkčuje, rozhání a svírá.

Vrcholák (*Terminalia*), též strom benzoeový nepravý nazýván, roste v Indii východní a květe od máje do července. Rozeznává se několik druhů; kůra stromu, jenž slove pravý v., potřebuje se za lék proti žaludkovým neduhům a na obkladky obměkčující.

Jiný druh roste v Senegambii; bodnutím bmyzu povstanou místo ovoce výrůstky hnědé, naplněné

hustou, kyselou šťávou, jež potřebuje se za lék stahující. Léčivý v., jest veliký strom, ovoce má jako hrušky, mající šťavnaté ale nechutné maso; toho se užívá jako léku počišťujícího; pryskyřice vytékající z kůry jeho nařiznuté podobá se arabskému klí a potřebuje se též tak.

Barviřský v. dává kalesky, jež v Anglii a v Arabii jako lék se potřebují — nebo jako obyčejné kalesky.

Vřes obecný (*Calluna vulgaris*), nízký keřík; má lesklé lilákové květy; plod je tobolka. Roste na písečných a rašelinních místech; květe od července do září; jsou rozličné druhy. Vřesovité rostliny zovou se latinským slovem eriky, a pod tímto jmenem jsou známy mnohé krásné, ozdobné květiny v našich zahradách a sklenících. V Čechách již. nalezá se erika růžová. Nejvíce erik a nejkrásnějších pochází z jižní Afriky. Listy a nať vřesu dávají se také do piva — místo chmele.

Vstavač obecný (kukačka, *Orchis moris*), má dvě kořenové hlizy a jednoduchou, $\frac{1}{2}$ —1 stopy vysokou lodyhu; květ obyčejně nachový, růžový, řidčeji bílý. Nalezá se na lukách a jinde, květe v dubnu a květnu.

Hlizy toho i jiných druhů vstavačů sbírají se do lékáren a slovou salep. Nejlepší salep pochází z Asie, jenž má žlutavou barvu, jako jemné pšeničné otruby; rozpouští se částečně ve vodě.

U nás míváme větším dílem umělý salep, a sice z bramborů, jež oloupají se, rozkrájejí na koláčky, usuší a pak roztlukou neb rozmelou.

V dřívějších časech, pokud pravý salep přivážen

byl z Persie, jehož lot v Holandsku stál zlatku, přičítána mouce této zázračná působnost a moc, tak že užívána jako hlavní lék proti nemohoucnosti, úplavici, úbytím a j. — avšak účinků tak zázračných marně bychom hledali v mouce té.

Kdo chce mítí salep, nechť si koupí u droguisty neb v lékárně bobule, obyčejně na nit navlečené, jež utluče na prach (mouku).

Můžeme také sbíratí bobule našich domácích vstavačů, opařiti je pak, sloupnouti svrchní slupku a sušiti je 5—10 minut, až stanou se průhlednými. Potom utlukou se na prášek. Kdo chce z nich mítí nápoj neb lék, vař 1 část s 64 částěmi vody, až tekutina stane se slizovitou.

Lék tento, jako odvar pravého salepu, může se pak užiti s prospěchem při průjemu, při obtížném močení neb podrážděném žaludku.

Rozeznáváme několik druhů. Kořen skoro všech potřebuje se v lékárnách, a k tomu účelu se dříve suší. Kořen takový se ovaří, pak ostrouhá se kůra svrchní, načež kořen se dá na cínovém talíři do pece nebo trouby sušiti, až je téměř průhledný.

Kořen tak upravený zove se salep. Dává se proti průjemu a úplavici, proti úbytím a souchotím, a sice jako odvar.

Vařiti se může ve vodě nebo mléce, anebo ve víně. Také rosol čili huspenina se upravuje z kořene toho, a sice svaří se 1 drachma na prášek utlučeného kořene s 2 uncemi vody, a přidá se pak 10 unci vody.

Všedobr (*Imperatoria*), roste v lesnatých krajích, zvláště v Alpách, a pěstuje se často v zahradách.

Květe v červnu a červenci, semeno zraje v srpnu a září. Kořen jest kulatý, mléčnatý; lodyha přímá, 1—2 st. vysoká, květy bílé neb červené.

Celá rostlina, zvláště pak kořen má vůni silnou, kořennou; z jara a v zimě jest tato nejsilnější, pročež v ten čas má se sbírat. Užívá se za lék proti křečím, zimnici, dušnosti a proti nepravidelné čmýře.

Vševoj (*Panax*), má lodyhu přímou, 1—2 st. vysokou; ovoce červené, lesklé, podobá se ptáčníci. Roste v Asii a též v Americe na lesnatých vrších. V Číně užívá se kořene jeho jako léku obecného. Listí potřebuje se tam jako thé.

Vyvinutec kuřimorový (*Evolvulus alsinoides*). Kořen letní, lodyhy outlé, položené, listy vaječné, přisedavé, na lici lysé, na rubu srstnaté; květ modrý s hvězdou červenou, libezně vonící a na večer se zavírající. V Malabaru, na Ceylonu a Novém Hollandu; květe v červnu a srpnu; svařenina z nati pomáhá v zimnicích a neduzích břišních.

Rostlina ta jest domovem v Indii východní a květe v červnu a červenci.

Y

Ysop — viz: *Hysop*.

Yuka nádherná (*Yucca gloriosa*), kmen dřevnatý, 3—4 st. vysoký; listy sedavé, lysé, přeostré, 1—1½" dlouhé, modravé, zelené; květy bílé, jako asi u lilie velké. Roste v Americe, a rozeznává se několik druhů jiných.

Plod užívá se za lék počišťující.

Z

Zanice (*Dirvillia*), jest malý keř, rostoucí v severní Americe. Má květy žlutavé. Větve potřebují se za lék, jenž čistí krev a žene na moč; též proti příjici se užívá.

Zapota (*Achras*), a sice obecná (*A. sapota*), strom ozdobný, 12—14 mtr. vysoký, s větvemi hustě listím posázenými. Roste v Americe; mladší části mají vesměs mléčnou a hořkou šťávu.

Kůra užívá se místo chiný; semeno pak k puzení na moč a proti katarhu měchýře, a vůbec proti neduhům ústrojí močového; také se ho užívá proti kožním nemocím.

Jiný druh, rostoucí v Číně a na Manilách, jest strom prostřední výšky; z kmenu vytéká míza lepkavá.

Ovoce zralé vzbuzuje chuť k jídlu a usnadňuje zažívání. Listy utlučené na kaši s kořením smíchané přikládají se na ochrnuté údy.

Zůraza (*Orabanche*) a sice větevnatá, roste na kořenech lenu, konopí, tabáku, pohanky v Evropě; květe v červnu až do srpna.

Jest to zhoubný plevel a nesnadno k vypuzení. Druh jeden roste na doušce máteří.

Kořen jeho potřebuje se proti nadýmání, kolice, na rány; květy proti chorobám čivním a křečím u dítek.

Zarděnice (*Erythrina*), stromy to nebo stromky malé s krásnými červenými květy a leskle červeným a černým semenem.

Čítá mnoho odrůd. Indický druh jest velký strom, jenž má krátký ale tlustý kmen, kůru šedou, listy dlouhořapikáté, krásné květy červené, hrozen tvořící. Jest doma v Číně a v Indii východní; květe, když nastane počasí horké. Kůry užívá se jako léku proti zimnici a hnilobě; též proti úplavici a bolení (hryzení). Listy s květy dávají se k upravení čmýry; též masť dělá se z nich proti syphilitickým vředům a kožním neduhům.

Západo-indický druh jest doma na Antillách; květe v prosinci a lednu; má květy velké, červené; kůra a listy potřebují se za lék, jenž počistuje a žene na pot; květ užívá se též proti prsním neduhům, červům a vyraženinám.

Jiný druh má kůru a listy, jež slouží za lék na rány a vředy; kořen proti hostci, dřevo proti neduhům ledvin a měchýře. — V Indii jest doma jeden druh, který se vyznačuje pestrým květem; listy zapáchají kozlovinou a léčí vředy; thé z nich zmnožuje mléko.

Zavilec (pohoněnka, větrokvítek, *Anemone*) náleží k druhu pryskyřníků. Rozeznává se několik odrůd, z nichž vyniká hlavně z. luční, (*A. pratensis*), jež roste všude u nás.

Rostlině té přičítá se moc léčivá, a sice v ten způsob, že podporuje činnost sliznic a syrovatečných ústrojů, kože zevní a čiv, jakož vůbec dráždivé působení na veškeru činnost čivní.

Radilo se užívání téže při ochrnutí čiv zrakových, jmenovitě, když příčinou jeho byly dna aneb hostec, při zastaralých bolestech hostečných, příjicných při vředech žravých a vyraženinách dlouho trvajících.

Dávaly se prášky, 2—5 granové, nebo odvar

1—2 dr. na 4 unce, zevně z $\frac{1}{2}$ unce na 6 uncí k vymývání proti vyraženinám a vředům a výtazek 1—3 grany několikrát denně. Nyní dělá se tinktura z čerstvé rostliny 1: 2 a dává se po 3—5—10 kapkách. Radí se zvláště proti prudkým bolestem v zubech, jež pocházejí od hostce, nebo proti zánětu očnímu tinktura připravená z kořene této rostliny.

Zavitka (Sabbatia), bylina přímá, lodyha čtyřhranná, asi 1 st. vysoká, listy vejčité, květy nachové. Roste v lesích stinných a na pažitech, v Kanadě až do Karoliny. Květe v červnu až do srpna.

V Americe bylina tato zastupuje naši zeměžluč; poněvadž má tytéž vlastnosti.

Zavrnutka (Monarda), rostlina cizokrajná, roste v Americe. Šarlatová z., má kořen mnoholetý, jenž vypouští trs z lodyh přímých, 1—2' vysokých, kalich a koruny jsou šarlatové; rostlina to vonná, jejíž listi se potřebuje místo čaje.

Nachová z., má lodyhu na 2 st. vysokou; korunu nachovou; roste v Kanadě a jinde v severní Americe. Květe v červenci a srpnu. Listí má chuť ostrou a štiplavou; potřebuje se k léčení zimnice; květy poskytují včelám výbornou pastvu.

Jest několik odrůd této rostliny. Užitek téže co lék jest rozmanitý; některý druh obsahuje etherický olej, který se potřebuje k rozhánění neřestí různých.

Zázvor (Zingiber), roste v Indii východní; kořen sušený v stínu zove se bílý zázvor; na kamnech nebo na slunci sušený slove černý či obyčejný zázvor. Dobrý zázvor musí býti tvrdý, však nesmí býti dřevnatý.

Vino, v kterém se vařil zázvor a kmín, prospívá při neduzích žaludku a života. Při ochrnutí jazyka žvýká se zázvor. Ten podporuje zažívání v každém případě.

Ze zázvoru shotovují se pilulky, jichžto užívá se na noc 4—6 kusů. Vezme se zázvor, kadidlo, myrha, prášek z dudkovy hlavy, puškvorec, listy břechtauové, kolokvinty a stroj bobrový, což s terpentýnem se smíchá.

Lektvař upravuje se ze syrupu zázvorového; také vodička na oči připravuje se ze zázvoru, kafru, koraliky a jiných.

Zázvoru rozeznává se několik druhů, které vesměs rostou v Indii a více méně tentýž užitek poskytují.

Zběhovec (Ajuga), má lodyhu 6—8 p. vysokou; roste v střední Evropě — též i v jiných dílech světa. Květe v červnu až do srpna. Třeň voní rozmarinou. Žene na pot a moč. Jest několik druhů.

Všecky druhy užívaly se proti různým nemocím, jako jsou úplavice, krvotok, dna — buď co odvar neb v jiné způsobě.

Zdravínek (Odontites), a sice červený; lodyha 1' vysoká, vztyčená, listy kopinaté, tupé na spodině zaokrouhlené; květy růžové. Roste na polích vlhkých, vedle potoků v celé Evropě.

Květe v květnu až do srpna; potřebuje se proti krvotoku a bolení zubů.

Zdrojůvka (Fontinalis), roste v střední Evropě u pramenů, potoků a vod vůbec, má lodyhu 1—2 st. dlouhou pod vodou plovoucí. Plody nezralé potřebují se proti zimnici, odvar pak z nich dává se do koupele a při prsních neduzích.

Zederach (*Melia*), jest pěkný strom rostoucí v Asii a jižní Evropě; u nás jen ve sklenicích se pěstuje. Celá rostlina má chuť hořkou a moc silně počišťující; též proti červům slouží za lék; větší dávka způsobí dávení, závrat, průjem, křeče, ba i smrt.

Z jader a jahod lisuje se olej, z oříšků soustruhují se růžence.

Zeměžluč (*Erythrea*), roste na lukách a v lesích, květe v červenci. Nať má chuť velmi kořkou a potřebuje se jako hořec. Jest několik druhů sobě podobných.

Zerav (*Thuja*), strom 20–80 st. vysoký, roste v Americe a Siberii (druh západní), hodí se k dělání plotů neproniknutelných, v zimě v letě zelených a úhledných; dříví hodí se k stavení, zvláště vodnímu. Má silný zápach nepříjemný a dobývá se z něho silice, která slouží za lék proti škrkavkám.

Jiný druh, východní, roste na Japanu a v Číně, ač také tu a tam v našich sadech se nalezá. Dříví má tvrdé; hodící se dobře pro truhláře. V Africe roste druh, z. kloubnatý, z jehož kůry prýští se pryskyřice, jež slove sandarak; potřebuje se málo v lékařství. Zimu naši nesnese. Odvar dřeva stromu toho prospívá slabému žaludku; větvičky západního či amerického, vařené a smíšené se sádlem, poskytují výbornou masť proti bolestem hostečným.

Zevar (*Sparganium*), a sice větevnatý (*S. ramosum*); lodyha zvýší 2 st., přímá; listy střídavé, čárkovité, $\frac{1}{2}$ '' široké, žlabovité; větve střídavé, bělisté, nesoucí strbouly sedavé, dole samiči, nahoře samčí.

Roste v bahnech a stojatých vodách; květe v červenci a srpnu. Kořen potřebuje se proti hadímu uštknutí.

Zimnár (Ornus), jest strom až 10 mt. vysoký, roste zvláště v jižní Evropě; v Itálii nařezávají kůru a shromažďují manu, jež prýští ze stromu. Jsou čtyry druhy; avšak do obchodu přichází nejvíce druh many, která se sbírá v červenci a srpnu, kdežto se do stromu učiní řez, který se stále šíří; mana z toho tekoucí a rychle schnoucí chytá se na chrásti nebo slámu; později vytéká obyčejná mana, jež tvoří menší a větší kusy.

Vůni má slabě medovitou, chuť přisládlou; záleží z cukru zvláštního, jenž slove manit, a z látky odporné, která převládá při špatnějších druzích.

Mana se dává dětem, by dostaly stolicí; též při neduzích prsních, proti kašli, proti zánětu ledvin a močových ústrojů. Dětem dává se v částkách 2—6 dr., dospělým 1—3 unce, ve vodě horké rozpuštěná neb vařená.

Zimokeř (zelenec, zimolist, Celastrus), jest keř, rostoucí v Indii, Číně, na Japanu; některé druhy nalezájí se též v severní Americe, Australii a na Madagaskaru. Jeden druh má kůru, jež za dávidlo se užívá; v Arabii potřebují listy tamějšího zimokeře za lék proti moru; v Senegambii užívají kořene keře toho proti chronické úplavici; druh peruanský má listy chutnající kysele, kterých se užívá jako léku obcerstveního proti zimnici.

Zimostráz (Buxus), jest keř, jenž v zahradách se potřebuje co plot k ohrazení a k okrase, i přistřihuje se často; má listy vždy zelené. Dříví jeho tvrdé, žluté, jest velmi vážené na soustružnické a dřevorytecké práce.

Listy mající ostrou, hořkou chuť, potřebují se za

lék počišťující, dříví užívá se místo guajacu proti zastaralým nákazám.

Zistohranák (Heriteria), strom 20—25 st. vysoký, roste v Indii východní; má květy oranžové a símě hnědočervené; květe v srpnu až do listopadu. Semeno se potřebuje za lék proti průjemům a úplavici.

Zkrutek (Funaria), patří mezi mechy. Obecný (F. hygrometrica), lodyha půl palce, větším dílem v zemi. Roste na zemi holé, zvláště na opuštěných mířích, na stinných zdích. Zraje na jaře.

Přičítá se mu moc, že žene na moč a pot, jakož i vyměšování hlenu že podporuje.

Zloplod (Sapium), strom pěkný, 30 st. vysoký, větve dlouhé, málo rozdělené, s korou nahnědlou, dřívím bílým; roste v Americe. Celý jest naplněn mlékem bílým, které prý jest jedovaté.

V Americe užívají šťávy této zhustlé jako lepu, chytajíce na ni ptáky. Jiný druh, indský, roste v Indii vých., má šťávu palčivou v kořenu i kůře, která jest jedovatá. Ústa i jazyk otékají, ba i smrt následuje, jestliže někdo usušené plody louská zuby. Listy potřebují se proti vředům a vymočení bradavic.

Zmijovec (Dracontium), a) trnitý (D. spinosum). Kořen dlouhý, tlustý; listy dlouhé střelovité; stvol trnatý nesoucí na konci toul velmi dlouhý, obsahující palici či klas na prst velký. Roste v Indii a na Ceylonu. Z kořene dobývá se mouka.

Protisečný (D. polyphyllum). Roste v Americe, v Kajeně a Suriamu; květ má zápach nepříjemný; kořen ostrý počišťuje dolem a působí prý silně na plod, také proti haemorrhoidám a dýchavičnosti se užívá.

Zmíjovice obecná (*Ophioxylon serpentinum*). Kořen přímý, málovětevnatý; listy lysé, ostré, 4" dlouhé, mírně řapíkaté, květy bělavé nebo červenavé. Roste na Malabaru a Ceylonu. Kořen dřevnatý, svraskalý, chuti hořké, má se za mocný lék proti jedu hadímu, též proti bryzení a dávení. Proto slove dřívím hadím. Také proti rozličným nemocím se užívá, jako proti zimnici, červům; má též moc počišťovací.

Zubeň (*Dentella*), roste na ostrovech indských a v Australii; květe neustále.

Štáva celé rostliny potřebuje se proti lišejům a též proti jiným vředům.

Zvonek broskvolistý (*Campanula persicifolia*), má lodyhu 2—3 st. vysokou, květy veliké, úhledné, s korunou zvonkovitou, modrou. Roste v lesích, květe od máje do července. Pěstuje se v zahradách v rozličných odrůdách.

Ž

Žábňík jitrocelovitý (*Alisma Plantago*), roste ve vodách stojatých, má oddenek krátký, dužnatý, listy vejčité až i kopinaté, květy červenavé nebo bílé. Květe v červnu až do srpna.

Listy, zvláště kořen chovají prudký jed, zpryskující, jenž působí prý dobře proti vzteklině. Větší dávka kořene škodí dobytku, ba i lidem, avšak vysušením mizí tento prudký prvek a potom lze tento škrobnatý kořen jisti, jak to činí Kalmukové.

Žanovec (*Colutea*), jest rostlina, která patří mezi motýlokvětné, ač má několik druhů, z nichž je hlavní:

orientalský (*C. orientalis*), keř rostoucí blíže moře středomořského, jenž má květy červené, listí pak má chuť hořkou a potřebuje se za lék. Jiný druh, málo rozdílný, slouží za lék počišťující a též proti očním bolestím.

Obyčejný druh u nás rostoucí potřebuje se též v lékárnách a sice k nahrazení listí sennového. Užívá se obyčejně odvar; ten docílí se vařením 1—3 uncí listí keře toho, pak 1 unce sladkého dřeva, hrsti feniklu v 20 uncích vody, což nechá se přes noc na teplém místě a ráno se vaří, procedí a pak vypije odvaru toho polovice za 2—3 hod.

Listí obsahuje tanin, kyseliny, barvivo, bílek, gummi, vápno a j. pod. látky.

Žarcanka (*Chlora*), má kořen letní, lodyhu přímou, 1" vysokou; listy obvejčité; květy žluté, jež dělají na konci malý stažený vrcholík; roste na lukách vlhkých a květe v červenci a srpnu. Má nať hořkou, kterážto za tou příčinou užívá se jako zeměžluč.

V Americe roste jiný druh, který užívá se tam také co lék, a sice za obkladek na rány.

Želonice lysá (*Chelone glabra*). Kořen mnohiletý, plazivý, lodyha 3 st. vysoká, přímá, lysá, oblá neb 4hranná; listy střičné, kopinaté, zelené, pilované, mírně řapíkaté, hoření užší a kratší; květy bílé v klasu krátkém. Roste v severní Americe; květe v srpnu až do října.

Celá rostlina, obsahující černou pryskyřici, má hořkou chuť a barví moč černě. Potřebuje se k počišťování a proti lišejmům.

Židovinník (*Myricaria*), roste podél břehů v jižní a střední Evropě. Kůra lodyhy a kořenu má příjemnou

vůni balsamickou, a radí se proti žloutence a nemocím břišním.

Žílenec (*Samolus*), a sice blatný (*S. Valerandi*), má kořen mnoholetý, lodyhu přímou, asi 6" vysokou, od dola větevnatou; listy podlouhlé, nejcelejší, nejlysejší; květy na konci větví jsou bílé; roste na mokrých lukách v Evropě; květe v červnu až do srpna.

Jeden druh roste zvláště blíže moře středozemního. Rostlina tato má moc léčivou a užívá se v lékárnách.

Žindava (*Sanicula*), roste v stinných lesích pohorských v Evropě, zvláště na Alpách. Listy dávají se na vředy; květy vařené ve vodě a s pivem teplým smíšené užívají se proti chrkání krve a úplavici, též při neduzích vnitřních. Nyní se méně užívá v tom ohledu. V Americe roste druh, jenž také, a sice kořen, slouží za lék; vlákna potřebují se proti otoku u koní.

Živičnatka obecná (*Cressa cretuea*). Bylina tato roste v jižních krajinách, ve Francii, v Itálii, na Kretě v místech vlhkých. Jest malá, asi na pď vysoká, nepatrná. Chuť má slanou a trpkou. Lid domácí jí používá s prospěchem za lék na rány; také prý žene na moč a podporuje zrůst vlasů.

Žito (*Secale*), známý druh obilí; mívá stéblo 4—6' vysoké. V klasech žita tvoří se časem tak zvaný námel, jenž jest jedovatý.

Z mouky žitné připravuje se nejlepší chléb, jenž nejdéle vydrží svěží a zachová čerstvou chuť.

Seje se co ozim nebo letní žito; toto uzraje o čtrnáct dní později, vydá také méně zrna i také sláma jest chatrnější.

Od časů pradávných připravuje se ze žita kořalka; nyní se pálí nejvíce z bramborů.

Kořalka a lih nedávají se u nás co léky uvnitř, spíše ještě zevně, zvláště v případech, kdežto má zima býti způsobena, a tak svraskování kůže docíleno; při krvácení, by krev se sedla; k oživení částí ochablých, též k omývání, obkladkům a koupelím a pod.

Živičník (Balsamodendron), a) arabský, roste v Arabii. Balsám vytéká v letě z kůry raněné, z počátku čistý jako voda, zhustne a dostane barvu žlutavou. Voní z počátku silně, později slaběji. Užívá se jako lék, zvláště na rány, proti uštknutí hadimu; též uvnitř se užívá v čas moru, — rovněž ovoce užívá se tímže způsobem.

Jiný podobný druh jest keř myrhový, rostoucí rovněž v Arabii, z něhož vytéká pryskyřice, jež ztverdne a tvoří žlutavá zrnka.

Užívá se jí co kadidla, co léku při špatném zažívání a bolestech v životě. Také působí prý dráždivě na zaživačí, dýchací a pohlavní ústroje.

Žlazokvět (Adenanthera), roste v Indii východní, květe v září. Krásný tento strom má kůru drsnou; květy malé, vonné a žluté; semeno jest kulaté, lesklé, červené. Listí užívá se proti hostci; semeno lze požívat.

Žlonka (Clitoria), roste v krajinách teplých; čítá několik odrůd. Obecná žlonka roste v jižní Asii, květe skoro neustále, kořen znám jest jako lék počišťující, a též jako dávidlo; nať užívá se zevně proti dně, kožním nemocím a vředům.

V Mexiku roste druh, jehož kořen obsahuje tě-

kavou pryskyřici; slouží za prostředek tonický, dráždivý, jenž působí na čmýru a materník. Listy jsou lék mírně počišťující; šťáva celé rostliny způsobuje dávení.

Virginský druh má kořen, jenž potřebuje se proti nemocím materníku a proti blednici; odvar květů používá se proti křečím a obkladky z listů užívají se proti krticím.

Žlutník (*Chrysosplenium*), roste vůbec na místech vlhkých a stinných, má lodyhu šťavnatou a hladkou; květy žluté.

Nať má chuť podobnou jako řeřicha; potřebuje se za lék proti neduhům ústrojí močových, chronickému katarhu a chorobě sleziny.

Žlutobýl (*Cantua*), keř to cizokrajní; v jižní Americe domácí. Má několik odrůd:

Smradlavý (*C. ligustrifolia*), jest keř 2 mtr. vysoký, nepříjemně páchnoucí; roste v Chili a květe v červnu a červenci. Odvar z listů jeho užívá se k mírnění bolestí při horečce neb úplavici.

Hruškolistý, keř vysoký na 3 mtr., roste v Peruvii; listů rozmačkané užívá se při praní prádla; má chuť nakyslou a nahořklou; žvýká se též od obyvatelů.

Žlutovlník (*Ochroma*), roste ve východní Indii co strom 6—12 mtr. vysoký. Kořen jeho, listy a květy potřebují se za lék v nemocích, kde potřebí slizovitých, obměkčujících prostředků; kůra stromu toho pak se užívá proti příjici.

Žmerlika (*Cersis*), židovský strom; roste v jižní Evropě a jihozápadní Asii, květe v dubnu a má květy červené anebo bílé; bývá vysoká 15—20 st.

Listy mají moc svraskující; co odvar radí se proti průjemu; květy jedí se jako salát.

Žulkatec (*Brugmansia*), jest strom 3—7 mtr. vysoký; květ jest 21—24 ctm. dlouhý, do prostřed žlutý, pak žluto-červený, má okraj červenavý.

Plod jest šešulka; žulkatec roste v Americe a květe v červnu až do srpna.

Listí tohoto stromu upotřebí se na obkladky, jimiž podporuje se hnisání. Ze šťávy listí upravuje se masť, která změkčuje a rozhání.

Na Javě roste podobný druh, jenž také užívá se za lék, a sice proti krvotoku.

Léky z nerostů.

V mnohých případech používá se při upravení léků též látek z nerostectva (resp. zvířectva), ač ne tak zhusta, poněvadž mnohé léky z říše nerostů jsou prudké jedy, jichž lékař užije pouze v čas nouze, z čehož vysvítá, že nelékaři není radno jich užití. Mimo to je nedostane tak snadno do ruky a tuto uvádíme je pouze proto, aby dílo naše bylo úplným, radíce každému, aby bez rady lékařské prostředků těchto neužil.

Baryt (těžovec, Baryum) a sice soličnatý, rozpustí se ve vodě, má chuť hořkou, slanou, ošklivou, účinek jedu podobný. Užívá se proti bolesti v obličeji; $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ gramu s opium vždy za 2 hodiny; též proti krticím dává se s chloridem železnatým ve vodě rozpuštěným, denně několikrát $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{4}$ granu.

Jakožto masť $\frac{1}{2}$ drachmy na 1 unci sádla užívá se k natírání krtičných vředů. Rozpustí-li se 4—6 gramů v 1 unci vody, nabude se voda k mytí proti lišejům, též voda oční, kterou se zapuzují skvrny blány rohové (v oku, rohůvky) — t. j. jinými slovy bělmo.

Bledna (boran, Borax nativa), nalezá se jakožto sůl v některých jezerech v Neapolsku a Tibetansku,

nyní připravuje se ze sody (salajka, natron), užívá se jako lék při neduzích žaludečních, (jest-li kyselina v žaludku) a při vodnatelnosti. Pomáhá prý také zvýšiti a sesílití porodní bolesti a tím zrychluje porod, jest-li materník slabý neb nečinný. K účelu tomu dá se vždy za $1\frac{1}{2}$ hod. 9 degr. — v 3—6 dávkách. Užívá-li se jí proti křečím, přidá se opium, proti slabosti skořice, při plnokrevnosti natron. Při čmýře s bolením spojené také prospívá, dává-li se 60—180 ctgr. jednou denně. Jsou-li v ústech houbičky od kyseliny žaludkové, cucá se bledna jako pokroutky. Při vyraženině, lišejích a kožních neduzích, upraví se voda z bledny, růžové, mátové a heřmánkové vody, v poměru asi 4—12 gramů na 240 gramů a tím se bolavá místa umývají. Při kapače (tripru) a bělotoku užívá se ku vstříkování; proti bělmu a plačtivým očím použije se co vodička oční.

Bobrový stroj (Castoreum) nazývá se hmota, již bobr vylučuje ve dvou žlázách blíže řiti; rozeznáváme zvláště dva druhy, a sice sibiřský, jenž v obchodě se vyskytuje v pytlíčkách 8—10 ctm. dlouhých, 90—250 gramů těžkých, hruškovitých, poněkud stlačených. Stroj z počátku má podobu masti, ztverdne později a bývá žlutý, hnědý, skvrnitý, více méně lesklý. Kanadský bývá vložen v menší pytlíčky, více podlouhlé. Čerstvý jest měkký, žlutý, suchý pak zhnědne. Ve vodě se nerozpustí; lih z něho vytáhne silnou, hnědou tinkturu. Stroj ten obsahuje hlavně olej, tuk a pryskyřici. Prvější (sibiřský) hodí se lépe za lék než kanadský. Stroj tento dává se v prášku nebo pilulích po 1—4 gramech, proti bolestem křečovitým, jež uti-

šuje, nebo také ve způsobě tinktury, která se nabude močením 1 části stroje kanadského nebo sibiřského v 10 částech lihu.*)

Čpavek (Ammonium) jest bílý prášek, jenž rozpouští se ve 3 dílech vařící a ve 2 dílech studené vody. Vyrábí se také způsobem umělým a používá se při neduzích leckterých, jako jsou: vodnatost, krtice, anglická nemoc, kameny v měchýři, otok jater, sleziny a j. Čpavková silice nerozředěná jest prudký jed a dává se pouze v 20—30tém rozředění po 5—12 kapkách proti dýchavičnosti, vodnatosti, křečím, kyselině v žaludku. Bolení hlavy odstraní se čicháním čpavku; rovněž bolení zubů.

Zevně užívá se čpavku proti poranění (bodům) hmyzu, zvláště v letě a proti uštknutí zvířat jedovatých.

Zvěrolékař užívá čpavku uvnitř proti zánětům sliznic v dychadlech, také proti vodnatosti. Dává se ve způsobu pilulí nebo lektvaře. V rozředění 20—25násobném účinkuje čpavek u skotu (15—25 gr. s 0,5 ltr. vody rozředěn) okamžitě při nadmutí. Zevně se užívá za prostředek chladicí a rozhánějící.

Hořkel (Magnesie) jest sloučenina prvku magnesiumu zvaného s kyslíkem. Prodává se v lékárnách a též u materialistů jako lék proti kyselině v žaludku. Dává se jí 60 ctgr. — 1 gr. do vody několikrát denně, mimo to jest vodička hořkelová ještě oblíbenější, poněvadž ji slabý žaludek spíše snese. Voda

*) Pochází od živočicha — tudíž měl by lék tento vřaděn býti v oddělení zvláštní — což by bylo příliš obšírné. Zmiňujeme se o tom pouze, by se předešlo možným omylům, křivým úsudkům atd.

tato vyrábí se hojně a jest laciná, hodí se proti kyselině v žaludku, proti nadýmání. Magnesia uhličnatá ruší také kyseliny, pustí totiž snadno kyselinu uhlikovou a spojí se s jinou kyselinou, jižto postihne v žaludku.

Magnesie tato smíchaná s revní, a sice 2 částí, dle váhy, téže s 1 částí revně (prášku), činí prostředek či lék domácí (dětský), jenž dává se dětem proti zácpě.

Magnesie sloučená s kyselinou sirkovou tvoří hořkou sůl, jež nalezá se v mořské vodě a potřebuje se co prostředek počišťující; 30—60 gr. rozpustí se v teplé vodě, nechá se vychladnouti a potom se pije.

Kamenec (Alumen) jest nerost, jenž tvoří hlati, má chuť přisladlou, stahující a v studené vodě se nenasnadno rozpouští.

Tvoří se v přírodě sám od sebe nebo se připravuje uměle v závodech k tomu určených. Rozpuštěn ve vodě potřebuje se proti kurdějím. Účinek jeho přiměřen jest množství a tím se řídí. V malé částce snižuje přirozenou teplotu a činnost cévní soustavy; větší dávka způsobuje průjem nebo dávení, rušíc živání a majíc účinek podobný jako kyselina sirková.

Kamence užívá se při krvotoku s opium a skořicí, zvláště při krvácení materníku, při čemž potřebí však veliké opatrnosti. Ve spojení s léky silnějšími lze ho užítí proti zhnílici a úplavici, též proti slizotokům a průjemu chronickému.

Proti kolice dává se zároveň s opium, poněvadž ruší a odstraňuje zácpu; též dobré služby prý koná při vadách srdce.

Při ochablosti žaludku a střev, při častém dávení a při krvácení, které jest potřebné a prospěšné, není radno užívatí kamence.

Zevně se dává za obkladky; rozpustí se ho 2 drachmy v 8 uncích vody, nebo se vstříkuje při krvotoku, jenž má za původ hémorrhoidy, nebo při krvácení z nosu, též nastal-li prolapsus vaginae uteri. S chinou, kafrem a heřmánkem sype se na krticovitě a silně hnisající vředy.

Rozpuštěn v odvaru šalvěje, žebříčku neb heřmánku, slouží za kloktadlo při kurdějích, ochabnutí mandlí a čípku, neb jeví-li se náklonnost částí těchto k zánětu, neb nastane-li angina typhosa.

Roztok slabší, asi $\frac{1}{2}$ drachmy v 6 uncích vody, potřebuje se za obvazek vředů krticovitých nebo rakovitých, zvláště na bradavce prsní.

Jestliže bylo některé místo chorobné páleno žhavým železem, nebo jestliže byly neštovice vsazeny, a nastane-li hnisání, navlažuje se denně dvakráte cupanina v tekutině Alum. crud. půl dr. solve in aqua chamomill. 3 dr. Laud. liquid. syd. 2 skr.; to přiloží se na hnisající vřed. — Při atonických zánětech očních působí prý kamenec též prospěšně.

Sloučenina 3 unci kamence, $1\frac{1}{2}$ unci zelené skalice, 6 dr. skalice modré, 2 dr. zelené rezi a 1 dr. čpavku jest prospěšna proti zhmožděninám; rozpustí se jí 1 až 2 dr. v 6 uncích vody.

Jiná rovněž prospěšná sloučenina jest dle receptu tohoto: Alum. crud., Nitr. pur., Vitriol de Cyproana 1 unc. pulverisat. liquefiant in vitreo vase liquefactis adde Camphor půl dr. Toho 2—4 gramy v 1 unci

vody, užívá se jako vodička na záněty oční spojené se slizotokem.

Kostik (Phosphor), látka bílá, neb žlutá, průsvitná, jež vyrábí se z kostí. Jakožto lék užívá se kostik velmi zřídka, poněvadž jest prudkým jedem a potřebí největší opatrnosti při tomto užívání. Dává se proti čívním neduhům, zimnici, choleře; nelékař nikdy nemá jej upotřebiti.

Homoeopath jej dává proti záškrtu (nemohoucnosti, impotenci), zánětu plic, neduhu jater a kašli s chrkáním krve, hnisání plic, průjemu v čas cholery, vůbec proti neduhům, jež kosti zachvátí a proti otoku žláz i bělmu.

Zvěrolékař samotného neužívá, pouze kyseliny kostikové s vodou rozředěné nebo ve způsobě piluli užívá se uvnitř.

Ledek (sanytr, Kali nitricum), prášek bílý, jenž záleží z hlatí a má zvláštní kyselou chuť a jest proto váženým prostředkem proti zánětu plic a hostci v kloubech.

Kyselina ledková silně rozředěná užívá se uvnitř proti zimnicím, kurdějím, úplavici, jaterním neduhům, žloutence, choleře; zevně proti ranám hnisajícím, vředům syfilitickým, oznobeninám, kožním nemocím, pihám a jaterním skvrnám. Kyselina dusičná potřebuje se k leptání bradavic a vředů příjichných.

Zvěrolékař potřebuje ledek uvnitř proti zimnicím a zánětům vůbec, proti křečím, ale s opatrností náležitou, poněvadž velké příliš dávky mohou usmrtit.

Zevně se potřebuje pouze na rány.

Znám jest účinek prachu střelného, čehož příčinou jest ledek. Kyselina dusičná dává se zevně při

leptání ran, kousnutí, bradavic, vředů, rozředěná vodou. Trest ledková se užívá proti kolice, zimnici, zároveň s rostlinnými látkami olejovitými.

Měď (Cuprum), známý kov a pro obchod velmi důležitý. Měď okysličená (C. oxydatum) prášek to černý, dávala se dříve proti padoucnici, též jako dávidlo a pro počištění; nyní pak se dává 0,04—0,06 gr. (dítěm polovice) proti škrkavkám a tasemnici; a sice 3—4krát denně po 6—8 dní. Kdo užívá léku toho, vystříhej se pokrmů kyselých. Zevně se dává jako masť na otoky. Skalice měděná jest prudké dávidlo i nelze doporučiti užívání téže.

Homocopath dává měď proti kašli, křečím a choleře, radí nositi jakožto chránidlo proti této nemoci měděné desky na prsou.

Zvěrolékař dává skalici měděnou proti chronickému katarhu, ozhrivce, kožním červům koní, průjemu ovcí a skotu; zevně proti vředům hnisajícím a kulhavce ovcí. Jakožto prášek sype se na rány, vředy a j.

Nafta (Naphta aceti), čistá, bezbarvá tekutina, která se dává jako trest proti hysterii, mdlobě, křečím žaludkovým, dávení, kašli, po 20—30 kapkách. Zevně dává se proti bolení zubů, mdlobě, křečím, jakož i k mazání a natírání se potřebuje.

Zvěrolékař užívá léku toho, jakožto zmírňujícího a bolesti (křeče) utišujícího prostředku proti kolice koní, nadmutí přeživavců, proti červům smíšený s odvarem máty. Trest potřebuje se k omámení při mnohých operacích a též proti ztrnutí a zuřivosti. Také při kýle prospívá, nakape-li se na otok.

Otrušik (Arsenicum), jest prvek, jenž čítá se

mezi nerosty a nalezá se v přírodě ve způsobě zrnité hmoty, na povrchu černé. Urazi-li se kousek, objeví se barva světle šedomodrá. Jest to hmota křebká; tvrdost 3—4, tíže 5,8.

Na uhlí ztrácí se zanechávajíc zápach česnekový.

Otrušik čistý užívá se jen jako jed na mouchy, ale kyselina otrušiková jest silný a působivý lék. Užíje-li se ho s náležitou opatrností působí dráždivě na veškeré ústrojí a zvláště na svaly. První účinek objevuje se v žaludku a ve střevech. Otrušik se radí proti raku, zimnici, padoucnici a vůbec neduhům čívním, proti uštknutí hadím, vzteklině, zatvrzelému hostci, vyraženině, dně a jiným zastaralým nemocím.

Dává se 3—8 mlg. denně proti silné stravě a slizovitým nápojům a nutno přestati s užíváním, jakmile se objeví prudký účinek a horečka, ochablost a čívní slabost. Kyselina otrušiková se dává obyčejně rozpuštěná, jako draslo otrušikové (kapky Fowlerovy) 1 část kyseliny otruš., 1 č. drasla a vody tolik, by v 90 dílech roztoku byl 1 díl kyseliny otrušikové.

Zvěrolékař užívá otrušiku zřídka a s největší opatrností. Koňari dávají ho s cukrem 0,1—0,2 gr. denně po kolik neděl, by se koně leskli.

Zevně se ho užívá jako prášku, nebo masti proti otokům, bradavicím a zlým vředům (rakovitým). Otrušiková pomáda neapolitánská užívá se proti boulím, avšak potřebí největší opatrnosti při tom.

V tak zvané tinktuře rakové nalezá se otrušik.

Olovo (Plumbum), jest kov, který se ryzí nenalezá v přírodě; také se čisté, ryzí nepotřebuje, než v sloučeninách, na př. cukr olověný, ač při tom potřebí také největší opatrnosti. Utřen na prášek dává

se 2 až 3krát denně při souchotinách. Proti škodlivému účinku olova co jedu hodí se dobře opium a pak olej olivový. Cukr olovený a ocet olovený potřebují se často na obkladky, ku vstřikování neb mazání při zánětech, zhmožděninách a j.

Olovená masť hodí se na spáleniny a též na oznobeniny; tak zvaná diákulová masť (diachylon) záleží z klejtu oloveného v oleji vařeného a slouží k tomu, by kryla rány a zabránila přístup vzduchu a nečistotě, jakož i by udržela teplotu, což vyléčení prospívá. Přidá-li se k tomu guani, terpentýn, vosk, stane se masť ta silnější. Tak zvaná masť z běloby užívá se k mírnění a vysušování vředů, ran, vyraženin, strupů a pod.

Pekelný kámen (Lapis infernalis), má býti bílý nebo šedý a musí chovati se v černé láhvičce.

Užívání jeho znali již Egypťané, jakož i Arabové. Uvnitř dává se 0,065—0,03 proti křečím, padoucnici, tlučení srdce, průjemu, úplavici, choleře a j. Velkou dávkou možno otrávit člověka. Zevně se dává k zastavení krvotoku, ku vstřikování do trubice močové, na klystýry a k leptání zlého masa.

Homoeopath jej dává proti padoucnici, vodnatosti, svrabu, vředům a zánětům syfilitickým, rakovině, průjemu, močení krve a t. d.

Zvěrolékař jím páli vředy a rány, lišeje (natírá je roztokem 5—10 gr. pek. k. v 1 unci vody překapované).

Uvnitř dává se v pilulích proti padoucnici, úplavici a sice 15—30 gr. v 1 klg. vody překapované.

Ale že jest to lék příliš drahý, užívá se ho zřídka.

Petrolej (Petroleum), tekutina žlutavá, mající vůni zvláštní a vyrážející ze země, kde se nachází uhlí. Zvláště v severní Americe nacházejí se nevyčerpatelné takřka prameny petroleje. V Evropě také nachází se petrolej na mnohých místech.

O vzniku jeho neustálen dosud rozhodný úsudek.

Oleje toho čistěného užívá se jakožto prostředku čívy posilujícího a křeče utišujícího; též proti škrkavkám, katarhu střevnímu a vodnatosti.

Zevně se dává na rány, oznobeniny a svrab.

Homoeopath upotřebí jej proti krticím a nemoci anglické, lišejům, naběhlým žlázám, hluchotě, kýle, na rozpukanou kůži, na bolavé nohy, zvláště palce.

Zvěrolékař dává petrolej uvnitř skotu proti nadmutí, zevně na poraněné kopyto a vředy.

Rtuť. Za našich časů jest rtuť v rukou rozumného lékaře výborným, potřebným, takřka nezbytným lékem.

Poněvadž jest nesmírně dělitelná, stává se tím schopnou vniknouti do kůže a proto se velmi často užívá za hlavní obsah neboli podstatu rozličných mastí.

Nejprostší takováto masť záleží z 1 části rtuti a $2\frac{2}{3}$ loje skopového a $1\frac{1}{3}$ sádla (vepřového), jež vůbec slove masť rtuťovou, šedou nebo francouzskou. Účinek místní jest nepatrný, ale při opětném mazání nebo přiložení náplasti snadno vzniknou puchýřky. Rtuť dostane se až do krve tímto způsobem a působí proti zánětům i podporuje činnost žláz. Masť tato se proto užívá velmi zhusta při oteklinách, při otoku místním, zatvrdlém a pod. Natře-li se rtuťovou masť značnější plocha kůže povrchní, jak bývalo dříve v obyčeji při

lčeni příjice, má to mocný účinek na oběh krve a tudíž na celý výkon životní, poněvadž rtuť vnikne do krve. Zvláště žlázy, které vylučují sliny (slinice), podlehají snadno působení rtuti a natíráme-li častěji mastí onou některou část těla, třeba vzdálenou od sliznic, pocítí obyčejně člověk v ústech chuť kovovitou, zvláštní vůni a odměšování slin, též otok dásní, což zove se slintavostí.

Solik (Chlorum) jest plyn, který má zvláštní vůni a nachází se v přírodě ve spojení s kovy v soli kamenné aneb mořské.

Užívá se ho jakožto léku, který mírní zimnici a horečku, podporuje vyměšování moči a činnost kůže, proti zubní zimnici, proti růži v obličeji, průjem, spále, úplavici a j. Homoeopath ho užívá proti lišejům, zimnici, bolení krku (zánětu, vředům), proti dávení, průjem, úplavici, kolice, prudkému kašli, chrkání krve, souchotím a přílišnému pocení se souchotinářů.

Vápno chlorové jest bílý prášek, jenž čpí chlorem. Užívá se jako lék svraskavý, jenž nákazu mírní, neb zabraňuje; uvnitř dává se zřídka proti horké nemoci (tyfus), krticím; užívá se jako kloktadlo, k vstříkování a umývání. V průmyslu potřebuje se k bílení.

Zvěrolékař jej dává proti nadmutí a kolice koním a skotu, proti vředům plic, zevně k umývání při vředech zapáchajících, prohnilech, sněti. Hodí se k desinfekci a čištění stájů a náčini stajniho.

Síra (Sulphur), potřebuje se zhusta v lékařství. V přírodě nalezá se síra hotová nebo ve spojení s jinými nerosty. Čistá síra jest žlutá, třená vydává zápach a hoří.

Rozpustí se v horku větším; ve vodě se neroz-

pustí. Síra obyčejná nehodí se za lék, poněvadž jest velmi znečištěna.

Síra užívána zvyšuje činnost kůže, zvláště sliznic, ustrojí dýchacího a zažívacího (střev), hodí se za lék proti haemorrhoidám, proti neduhům prsním. Užívá-li se déle, působí škodně na trávení. Prášek jemný (sirkové mléko) účinkuje rychleji a silněji na vykalování než sirková játra.

Síra dává se uvnitř jako prášek; 120 ctgr. až 2 gr. obnáší dávka jedna, jež 2—4krát se opětuje. Zevně užívá se síra rozličně proti vyraženinám, lišejům, svrabu a j., jako masť neb v koupeli.

Tak zvaná játra sirková rozpustí se ve vodě. Užívalo se jich dříve více než nyní, kdežto se užívá k mytí a ke koupelím.

Na tak zvanou lázeň sirkovou bere se pravidelně 30—120 gr. dle množství vody; 60—90 gr. jater sirkových rozpustí se ve vodě na lázeň určené, a přidá se pak 60 gr. rozředěné kyseliny sirkové — na to vyvinuje se záhy sirovodík, jenž zapáchá jako shnilá (smradlavá) vejce.

Sůl (obyčejná, kuchyňská), jest sloučenina lučební, jejíž základ jest soda. Beze soli nebylo by možno mnohým živočichům ba i rostlinám obstáti; člověk by také bez ní nemohl žiti; odejmutí soli bylo by hrozným trestem, jistou a trapnou smrtí. Tvůrce vesmíru také ji hojně podělil naši zemi, neboť nalezáme ji jako kamennou sůl, rapu solnou, neb v mořské vodě. Člověk musí míti denně jistou část soli, by zrychlil a vůbec umožnil zažívání, pak by krev se obcerstvila, která potřebuje sůl k rozličným účelům.

Větší zvířata vesměs táhnou k solným rapám, neboť pud sebezachování žene je tam.

Sůl jest přirozeným a nutně potřebným kořením pro naše pokrmy, bez níž by nebyly záživny. Sůl jest nutně potřebná člověku, neboť dospělý člověk chová v těle svém přes libru soli.

Sůl požitá počne účinkovati již v žaludku, přispívajíc ku ztrávení látek mastných, tučných a bílkovitých; pročež jest velmi zdravé, ukončiti oběd kouskem chleba silně osoleným.

V krvi udržuje látky bílkovité tekutými, zabráňuje sražení a zhutnutí mízy, tekutiny to řidké, jež přispívá k tvoření se krve.

Sůl podporuje odměšování částí v těle neprospěšných, a zabráňuje nahromaďování se rozličných částic škodlivých v těle, zvláště v játrech, a tím brání hypochondrii.

Osoby blednicí stížené a ty které mají krev řídkou, nesmějí tuto rozřeďovati ještě více přílišným požíváním soli, kdežto osoby, mající hustou krev, jichž ústrojí zaživací nepracuje dosti čile, mohou každého dne požití přiměřené množství soli.

Sůl Glauberova (hořká). Soda či natron nalezá se hotová v přírodě, v mnohých rostlinách, v nerostech a ve vodách.

Soda potřebuje se velmi rozmanitým způsobem v lékařství.

Tak zvaný bikarbonat potřebuje se k vyrábění vody sodové, prášků šumivých. Soda surová potřebuje se k praní, k vyrábění mýdla a j.

Sůl Glauberova potřebuje se mimo sůl hořkou nejčastěji jako prostředek počišťující, a sice rozpu-

štěná neb co mineralní voda přirozená (bylanská, zaječická atd.). Co bylo řečeno o soli hořké, má i tuto platnost. Užívání delší nebo přílišné soli této má za následek ochablost v činnosti střev.

Sůl hořká (*Sal amarum*), nalezá se v přírodě jakož i kov v hlatích, majíc chuť hořkou; vyskytuje se na skalách, jež obsahují vápno a síru, také ve vodách, jako v Čechách a Uhrách.

Užívá se jí k počišťování a dobývá se z vod odpařováním těchto.

Dává se 15—45 gr. ve vodě rozpuštěna; též na klystýry se potřebuje. Užívá se jí též k odstranění jedovatin ze střev; pochází-li otrávení od požití olova, hodí se lépe sůl kuchyňská. Proti zácpě jest nejlépe večer před ulehnutím vypít 1 lt. rozpuštěné hořké soli. —

Surma (*straba*) jest kov bílý jako zinek, z něhož dělá se dávidlo (kámen dávivý, vinný kámen k dávení). Sloučenina surmy s 5 částmi čisté kyseliny dusičné utvoří se zvláštním lučebním výkonem a musí býti uschována v nádobě dobře uzavřené. Potřebuje se k leptání ran, vředů příjichných, kousnutí vzteklých psů nebo koček.

Dává se proti katarhu, žaludkové zimnici, hypochondrii, hysterii, blouznění, zánětu plic, pohrudnice a j. jako dávidlo.

Homoeopath dává lék ten proti průjemům, dávení, zkaženému žaludku, zlaté žile, zimnici, otylosti a j.

Zvěrolékař dává surmu surovou, by zažívání a tvoření tuku podporovala a způsobila měkkou kůži.

Směšenina shora naznačená dává se proti kulhavce, střele, bradavicím a j.

Surma se sírou dává se proti zánětu plic a suchému kašli.

Tuba (Graphites) užívá se za lék proti kožním nemocím v dávce 4—6 gr., se sírou smíchaná též proti svrabu.

Homoeópath ji dává proti lišejům vodnatým, při nepravidelné čmýře, průjemmu, zácpě a bolesti (hostci) v obličejí.

Vismut (Bismuthum) nalezá se ryzi v ložiskách břidlice, zvláště v Rudohoří. V obchodě se vyskytující není čistý, nýbrž smíšen s jinými kovy.

Užívá se při padoucnici, křečích v žaludku, kolice, dávení, průjemmu, špatném zažívání; zevně jako masť na rány a spáleniny; jako prášek proti čípkovým neduhům.

Voda vápenná (Calcaria soluta) jest rozředěné vápno ve vodě; dává se o sobě, nebo s mlékem aneb polévkou masitou proti kyselinám žaludku, průjemmu, úplavici, vředům střevním a katarhu měchýře.

Zevně se dává na rány vodnaté, spáleniny, též ku vstříkovaní a za kloktadlo se užívá. S olejem lněným dává se za obkladek na spáleniny; při záškrtu se vdychuje.

Zvěrolékař ji dává proti kyselinám ve střevech.

Zinek (Zincum) bělo-modravý kov, jenž nabude se tavením.

Oxyd jeho se užívá proti křečím vůbec.

Homoeopath jej dává proti vyraženinám, lišejům, křečím srdečním a kašli prudkému.

Zvěrolékař dává rozředěný roztok zinkový při neduzích spojivky; silnější roztok proti vředům.

Železo (Ferrum), kov velmi užitečný, poskytuje

léky, jež čistí a zlepšují krev. Zvláště kysličníky a soli působí prospěšně v přemnohých neduzích, jako jsou chudokrevnost, blednice, vodnatelnost, zašlemování, kurděje, krvotoky, chrkání nebo dávení krve a zimnice.

Také se dává proti slabosti či ochablosti jednotlivých ústrojů, na př. proti kyselině v žaludku, ochablosti střev, průjemů, tripru, potracení, neplodnosti a j.

Aby se snáze zažilo, spojuje se železo s léky posilujícími, jako jsou skořice, puškvorec, hořké léky. Nemá se užívat na lačný žaludek a ne záhy po jídle.

Piliny železné potřebují se v mnohých případech, v kterých se železo dává.

Podává se v pilulkách, jako prášek nebo ve víně po 5—20 gr.

Skalice železná potřebuje se proti chronickým krvotokům z matky, neb z močové trubice; užívá se jí 1—3 gramy na jednu unci vody. Uvnitř dává se proti červům; železo jodaté dává se proti krticím, příjici, souchotím.

Osoby dospělé berou 2—5 gr. 2—3krát denně, děti slabé polovici.

Též za obkladky a ku vstřikování se potřebuje, $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ gramu na 1 unci vody; v způsobě masti $\frac{1}{2}$ —1 dr. na 1 unci sádla.

Též do koupeli, lázni se dává železo či skalice; nejlepší pak jsou železité vody.

Také lze kaliti žhavé železo ve vodě a té použiti za koupel. Při koupeli umělé počítá se 2—3 unce

skalice na jednu, již denně potřebuje nemocný a ztráví v ní hodinu; to činí po 4—8 neděl. Koupele radí se tam, kde nemocný železo uvnitř nesnese, nebo spojuje se zároveň s užíváním jeho (uvnitř).

Švindl s tajnými léky.

V novější době vyskytlo se tolik léků tajných, zázračných, jež vychvalují se proti všem nemocím, že to povinností lékaře a lidumila, varovati obecnstvo před kupováním léků těchto.

Hlavní okolností, která zasluhuje uvážení, jest, že vyrábitele těchto léků jsou obyčejně osoby, jež o lékařství nemají ani zdání, a výrobky své, úplně nečinné nebo nejisté, ba i nebezpečné prodávají za přílišné ceny na újmu obecnstva.

Jsou to vesměs látky známé a smíšeniny. Mnohé z léků těch jsou prostředky počišťovací, a sice takové, jež nyní lékaři neradi předpisují, jež si však obecnstvo přeje; mnohé slibují účinek proti neduhům, jež lékař obyčejně vyléčiti nedovede, jako jsou: padoucnice, souchotě, dna, cholera, následky hejření a tajných hříchů, pokousání od psa vzteklého a t. d.

Mnohé z nich mají za úkol ozdobení neb okrášlení tělesné, barvení kůže, vlasů, zubů; léčení bolesti zubní neb čivní.

Velká část prostředků těchto bez výminky má škodlivý účinek, zvláště ty, jež obsahují látky jedovaté.

Neméně nebezpečné jsou, ač neotravují, prudké léky počišťovací, ba i mírnější léky tyto, jako sena,

nehodí se pro každého, přes to, že se léku toho vůbec užívá. Rovněž china a železité léky mohou, nerozumně užívány, škoditi. Nelze popřít, že prudké léky, jest-li se nerozumně upotřebí, účinkují jako jedy, že způsobí nemoci nebezpečné, chřadnutí a také smrt.

Snadno lze pochopiti, že léky mají účinek opačný, ba škodlivý, jestliže nemocný nebyl dříve prohlednut a stav jeho proskoumán.

Dryáčníci pak a mastičkáři, švindléři, vychvalující tajné léky, radí je a posílají každému, neskoumajíce dříve zdali se proň hodí čili nic.

Nikde se nepracuje tak na škodu a záhubu lidstva a jeho zdraví, ani při falšování potravin a nápojů, proti čemuž policie zakročuje, jako v oboru tomto.

Avšak i v tomto případě, neškodí-li přímo tajný lék, má škodlivý následek tím, že se promešká pomoc v čas, a tím se neduh zhorší. Každý lékař to ví ze své zkušenosti, jak přechasto neduh z počátku mohl snadno býti odstraněn, jenž prodlením času a mastičkařením stal se nezhojitelným.

Nejčastěji se to přihodí při záškrtu, kde užívá se mazání tinkturou, a tak se opomene v čas pomoc lékařská; též při léčení průtrže, kde nepomůže žádný lék vnitřní, a kde si nemocný velice škoditi může tím, že opomene řádný obvazek přiložiti.

Veškeren švindl s tajnými léky zaslouhuje odsouzení, nejen z ohledů lékařských, nýbrž proto, že se obecnost podvádí; s lehkověrností nemocných ubožáků provozuje se hanebná hra ošemetná, a zároveň jeví se snaha lidí ohlupiti.

Podvod provozovaný v tomto odboru jest tak ve-

líký, že v žádném jiném odvětví průmyslu neděje se cos podobného.

Látky, nemající ceny, na př. sůl, cukr, mouka z hrachu nebo čočky, prodávají se pod zvučným jménem za ceny nesmírné. Švindléri tito vydělají nesmírné peníze; proto věnují tolik na inserty.

Velmi často upotřebí se k hotovení léků těch zkažených a nečistých věcí, na př. staré sádlo, zkažené víno, plesnivé staré soli a byliny atd., často pak jsou to směsice léků zastaralých, jež by se nyní styděl každý lékař předeepsati.

A jakým způsobem vychvalují se tyto léky? Mastičkář neštítí se té nejhroznější lži, vymyslí si jména osob, tituly a hodnosti, které dosvědčují účinek jeho léku, a jež neexistují nebo dávno jsou mrtvé, nedávše svolení svoje ani, by se tímto způsobem zneužívalo jich jména.

Mastičkáři tito vysílají také do světa rozličné brožurky, jež jsou přeplněny lžemi všeho druhu o původu a vzniku té neb oné nemoci, na př. příjice, úbyti, míchý, a jich léčení. Neustálé opakování lží těch ve všech listech má konečně účinek ten, že mnohý prostý člověk tomu uvěří, zvláště, když nikdo proti tomu se neozve.

Spisy takové mají za hlavní úkol podporovati a rozšiřovati mezi lidem hloupost a pověru. Jsou to prostředky k ohlupačení lidu, jež účinkují téměř na všechny třídy, zvláště pak na mládež. Pokud lid věří v zázračnou moc léků tajných, neliší se co do vzdělanosti od prostých divochů.

Zatím co lékaři svědomití se přičinují, by lid i

úřadové naklonění byli zdravotnictví rozumnému, k čemuž napomáhati mají hlavně vědomosti a poznání ústrojů těla lidského, příčin a průběhu nemocí, pracují mastičkáři k tomu, by se obnovily náhledy zastaralé a šířila v lidu pověra i lehkověrnost ohledně nemocí.

Ziskuchtivost nejsprostší spolehá se tu na hloupost lidskou a dochází cíle. Dryáčnictví jest článkem důležitým v řetězu, jež tvoří různé prostředky klamné, jimiž mastičkáři, hádači, magnetisérové a pod. podvodníci otočiti se snaží národy, by v prospěch svůj je drancovali. Každý, komu záleží na tom, by člověčenstvo pokročilo, musí počítati zápas proti tomu, jako vůbec proti všelikému podvádění.

Ošetřování nemocných.

Dieta jest prvním pravidlem pro nemocného, to jest střídmost v jídle a pití. Máť každý člověk pít a jísti pouze tolik, mnoho-li potřebuje k výživě těla svého; z nestřídmosti pochází mnoho nemocí. Rušeno-li zažívání, má to škodlivý účinek též na duševní činnost člověka.

Pozorujíce zvířata, shledáme jich málo, by žrala více, než potřebují. Vyjma pudla neožralo se posud žádné zvíře, jenom člověk, pán přírody, jí a pije až klesne.

Zvíře nemocné lační a nedotkne se ani nejmilejší potraviny.

Lidé by měli příkladu toho následovati. Kdo žije střídmě, stůně zřídka a dočká se vysokého stáří.

Netřeba ani tuto připomínati, že pro nemocného jest důležité, by nejen užíval léků ustanovených, nýbrž aby zachoval dietu, jež řídí se dle nemoci a jest velmi důležitou.

Při nemocích vnitřních, pocituje-li nemocný horkost, jest nejlépe, ulehne-li se bez prodlení, vdychá čerstvý vzduch a vystříhá se všeho rozčilování a pije — nejlépe vodu.

V takovém případě nemoc bez lékaře a léků mine — arci není-li prudká příliš.

Pokoj má mít každý nemocný, pročež škodí časté návštěvy; také nemá se mu nic oznamovati, co by jej mohlo dojmouti mocně, nebo se to státi má s největší opatrností.

Léčení bylinami.

Léčení čerstvými bylinami vychází, jak se říká, vždy více z mody, ač nelze pro to udati rozumné příčiny, a také není pochybnosti, že dříve či později zvláště opět věc jednoduchá, přirozená. Nelze také upříti, že počátek léčení učiněn čerstvými bylinami léčebnými a že zkušenost v tom ohledu většinou pochází z doby, kdy potřebovalo se k léčení čerstvých nerozloučených bylin. Oblíbenost nynější léků cizích a lučebních výtažků svědčí o jednostrannosti. Touha obecenstva po léčení přirozeném přispěje k používání bylin čerstvých, takřka z louky přinešených. Příroda také skutečně odkazuje nás na čerstvé, domácí byliny. Louky ozdobí se z jara četnými bylinami, které mají rozličné síly léčební; lidé i zvířata občerstvují se novou potravou,

jež zvláště smíšena i rozmanita, jak to vyžaduje pravidelná výživa.

Zkušenost každodenní vede nás k tomu pozorování domácích zvířat, u nichž jest lékem hlavním jarní krmení. Lučba nás také poučuje, že naše extrakty léčebné nejsou s to nahraditi látky přirozené: že léčební látky hořké a žiraviny nevyrovnají se léčebným prostředkům přirozeným, co se týká jemnosti, lahodnosti a trvalého účinku, pozorovati lze u nich velmi snadno. Rozdíl jest asi ten, co mezi vínem a líhem.

Kterak stalo se odchýlení to od přírody? Hlavní příčinou jsou přecenění věcí nových, předsudky, lenivost a starý zvyk. Jest to předsudkem, že prostředky ony v původním tvaru svém jsou příliš ostré, surové, nepříjemné. Kdo užívá šeredné smíšeniny šťáv, jako z vlašovičníku, krtičníku, bolehlavu atd., nabyl ovšem nemilé zkušenosti té.

Přílišná ostrost některých bylin nemůže se vytýkati v době, která používá ostrých jedů, solí a j., že pak šťáva smetanky jest příjemnější než-li roztok výtažku se solemi, nedá se popírati. Mimo to potřebí, aby lékař se staral o určité léky, sebrané na místě příhodném, zkrátka, aby byl znalcem kořinek čili farmaceutem. Toho se však nedostává mnohým lékařům; to považují za kacířství, za přetížení. Upravování a lisování šťáv mnohé zrazuje; z lékárny pak koupené nechutnají šťávy ty mnohým nemocným.

Kdo by to však mínil opravdově, mohl by snadno si zařídití takovýto ústav léčebný v nějaké zahradě pod širým nebem. Věcí snadnou jest před lékařem samým zjednati čerstvé a čisté šťávy, které by se nezošklivily nikomu.

Především musí by přestati starý zlovyk, zvláště staré sloučeniny, jakož i hořké žaludkové kapky, dosud velice oblíbené. Prvním pravidlem jest předpisovati prosté, jednoduché, nebo prostě složené šťávy.

Jestliže slabý žaludek nesnese 2 unce šťávy z rostliny A, nezlepší se to, přidáme-li ještě 2 unce surové šťávy z B a C. Tuto vadu shledáváme u mnohých starých komposic. Žaludek zvykne šťávám, rovněž jako vodám minerálním, jenom když se nepřeplní a když zvolí se takové šťávy, jež hodi se pro každou osobu. Nikdy nemají se takové šťávy míchat s vínem, mlékem, polévkou — ty věci mají se píti později.

Co přísada hodi se několik kapek oleje etherického, třený muškát a j. Šťávy musí býti vždy čerstvé, to jest připravené právě před užíváním, ne odstálé; aby odstraněny byly hrubší látky nezáživné, postačí náležitě utlučení a procezení.

Zvláštní nádoby a plátna pro každý druh, by se předešlo smíchání a nepříjemné chuti, vůbec čistota největší a pořádek, jsou hlavní podmínkou.

Zvolen budiž k léčení čas příhodný, zvláště jarní, poněvadž v tu dobu mají rostliny více šťávy a účinnější nežli v letě. Nejlepší čas jest, kdy kvetou stromy, později neradno počítí léčení leda při okurce, melounu, vinném zrní a pod.

Škodlivým jest předsudek, že při léčení tom není potřebí tak přísné diety; právě ono vyžaduje časné vstávání, pohybování, veselou mysl; kdo by při tom seděl ve světnici; měl by z toho arci pouze obtíže se zažíváním.

Že byliny upotřebené musí míti s dostatek šťávy,

rozumí se samo sebou; u některých při lisování musí se přidávati voda.

Mnohé byliny hodi se k požívání co salát, na př. řeřicha, šťovík, celer, cibule nebo se připravuje z nich bylinné máslo aneb syrovátka, ocet bylinný, víno, na př. z mařinky. U bylin ostrých a jedovatých se užívá smíšenin, totiž jedna část byliny tlučené smíchá se s 3 částmi cukru, nebo-li esence, to jest smíšenina šťávy s líhem, v stejném díle.

Kdyby se osvědčilo, že esence takové lze rozesilati, mohly by v způsobě té užívány býti též některé léčebné cizí byliny z Asie, neb třeba z Ameriky.

Nyní jich užíváme sušených, kdežto obyčejně bývají zkaženy a tudíž bez náležitého účinku.

Ale poněvadž se vychvalují v časopisech, dá se tím mnohý ošáliti.

Lékaři naši málo si všímají věci této, velmi důležité; mnohý z nich nestará se pranic o pokrok ve vědě lékařské. Psáním receptů otupí se jeho mysl a chuť k vzdělání dalšímu, novými zkouškami (experimenty).

Léčí se dle příručních knih, stokráte již opsaných, a mnohý lékař by byl, co se týká jeho znalosti bylin, zahanben kterýmkoli učeněm lékárnickým.

Rovněž co se týká užívání zevně, možno rozličným způsobem upotřebiti čerstvé byliny, ku př. na obkladky, jako jsou kerblik, petružel, špenát, prha, náprstník a j.

Masti také upravují se z bylin čerstvých. Na rány k obvazování hodi se mnohé, jako vlaštovičník, rozchodník, pryšec, pryskyřník, jitrocel. K umývání, co prostředek krásy, užívá se octů bylinných; šalvěje

co tinktury zubné — též co oční vodičky užívá se světliku, smetanky, vlašovičniku — jiným pak způsobem jiných ještě, a zbývá jen projevití přání, by lékaři si toho více všímali a více užívali čerstvých bylin.

Dávky čili částky léků.

I ten, kdo si lék sám upraví, musí šetřiti míry, zvláště váhy, by neužil mnoho, což důležité na př. při látkách jedovatých.

Proto potřebí znáti lékárnickou váhu.

Libra lék. = 12 uncím čili 24 lt.

Unce dělí se na 8 drachem či kventlíků, tudíž 1 lt. = 4 dr. a $\frac{1}{2}$ unce = 1 lt.

1 drachma záleží z 3 skruplů a 1 skrupl z 20 gramů, a 1 gr. = se zrna pepře.

Porovnáme-li váhu tu s obecnou

jest 1 libra = 16 uncím; $\frac{1}{2}$ = 8 unc.

$\frac{1}{4}$ = 4 unc., 2 lt. = 1 unci.

1 kvnt. = 1 drach., $\frac{1}{2}$ lt. = 30 gr.

Na metrickou váhu převedeny jsou:

1 libra 420.011 gr. 1 unce = 35.001 gr.

1 lt. = 14.500 gr., 1 drach. = 4.375 gr.

1 gran = 0.0729 gr.

Tak se počítá 1 žjd. vody = 10 unc. č. 20 lt.

sklenka vinná = 3 unc. vody,

lžíce $\frac{1}{2}$ unc., lžička = 1 drach., kapka $\frac{1}{2}$ až

1 gran.

Tinktury počítá se 70—80 kapek na drach., 10 až 20 gr. na špičku nože.

Filtrace nebo cezení skrze papír, vlněné nebo lněné látky má za účel odloučení tekutiny od částí pevných.

Extrakt čili výtažek jest zhuštěná šťáva neb odvar; jsou tekuté neb suché výtažky.

Náplast určena k požití zevnímu, skládá se z různých látek.

Ty se natrou na plátno nebo kůži; aby náplast chytla, nahřeje se a přiloží.

Digerace a macerace nazývá se procedura ta, když tekutina jistá působí na látku (těleso) při mírné teplotě, delší neb kratší dobu, by léčební síly z látky té byly vytaženy, vymočeny.

Výkaz rostlin,

které nejvíce potřebují se k lisování šťavy, s podotknutím, jak se této užívá.

Čerstvé rostliny očištěné a jejich části dají se do hmoždíře a tlukou se dřevěnou palicí, až jest z nich kaše, načež dají se do lněného pytlíku, jenž se vloží do lisu. Obvyčejně sbírají se rostliny v čase před květem nebo v čas květu. K tomu hodí se nejlépe teplý den jasný, poněvadž v době takové vyvinují se v rostlinách nejlépe látky účinné; nechá se také dříve rosa na nich uschnouti.

Achillea millefolium, žebříček; šťáva potřebuje se o sobě.

Aconitum napellus, *camarum*, *neomontanum*, oměj, šalamůnek, šťáva užívá se k výtažku.

Atropa belladonna, rulík, jako u předešlé.

Berberis vulgaris, drač; z ovoce připravuje se masť a syrup.

Borago officinalis, brutnák; ze šťávy upravuje se lék aneb výtažek.

Bryonia alba, posed; z kořene lisuje se šťáva, jež potřebuje se na syrup, neb co lék zevní.

Cichorium intybus, čekanka; z listů lisuje se šťáva k účelům lékařským.

Citrus medica, citrovník; šťáva ovoce míchá se s jinými léky, nebo se potřebuje sama; také se z ní dělá syrup.

Citrus aurantium, pomoranč, jako předešlý.

Conium maculatum; bohlav, ze šťávy dělá se výtažek.

Cocumis sativus; okurka; šťáva z ovoce se potřebuje.

Datura stramonium; durman; ze šťávy upravuje se výtažek.

Daucus carota, mrkev; šťáva potřebuje se o sobě, nebo se z ní dělá masť.

Digitalis purpurea, náprstník; šťáva o sobě, nebo na syrup, neb též na masť se potřebuje.

Fumaria officinalis, routička; potřebuje se na výtažek.

Hyosciamus niger, blín; ze šťávy upravuje se výtažek.

Juniperus communis, jalovec; z ovoce připravuje se masť.

Lactuca sativa, salát (locika), ze šťávy se dělá výtažek.

Leontodon taraxacum, smetanka, jako předešlý.

Morus nigra, moruše; ze šťávy ovoce dělá se masť a syrup.

Plantago, jitrocel; šťáva se potřebuje za lék.

Prunus spinosa, trní (trnka) ze šťávy se dělá syrup.

Pyrus, jablko, ze šťávy se upravuje výtažek.

Ribes (*rubrum*, rybíz; *idaeus*, malina); ze šťávy dělá se syrup a masť.

Rumex acetosa; štovík; šťáva se potřebuje za lék.

Sambucus nigra, bez černý; z bezinek dělá se masť a syrup.

Scandix cerefolium, kerblik; šťáva se potřebuje za lék.

Sisymbrium nasturtium, řeřicha; šťáva slouží za lék.

Vaccinium myrtillus, borůvka; van, *idaea*, brusinka; nejvíce potřebuje se k děláni syropu.

Veronica officinalis, rozrazil; šťáva užívá se za lék.

Domácí lékárna.

Thé proti průjemu s ujímáním. Mata ka-deřavá, máta peprná po 6 kv., kořen kozlíkový krájený, 2 lt. Štipec toho vaří se v 1 žejd. vody, procedí a pije hodně vlažné.

Prostředek počišťovací. Listy seny půl k., reveň půl k. močí se 24 hodin ve vodě, která se pak vypije. Také se k tomu hodí aloe navlažena troškem rumu, prášek z jalapy, výtažek ze zeměžluči nebo

smetanky, každého kventlik smíchá se s práškem skořicovým v těsto a nadělají se z toho pilulky; večer a ráno požije se jedna.

Prášek proti kašli. Kořen ibiškový, prášek z dřeva sladkého, seny a fenyklu, každého půl lt. a 1 lt. kandisu — užívá se tolik, co se vezme na špičku nože.

Tinktura žaludková. Zeměžluč 3 lt., kořen hořce 3 lt., kůry pomerančové 2 lt., citvarový kořen 1½ lt. rozkrájí se, utluče, přidá 2 žejdl. líhu; za tři dny se to lisuje a procedí; užívá se po lžici před jídlem.

Tinktura proti větrům. Citvárový kořen 6 lt., puškvorec 3 lt., galgant 3 lt., heřmánek římský 2½ lt., anýz 1½ lt., kmín 1½ lt., hřebíček 3 kv., bobek 3 kv., kůra pomerančová 1 kv., dá se do líhu 1½ žejdl. a do vody z máty peprné 1½ žejdl., nechá se několik dní, pak se protlačí, procedí a užívá po lžici. Účinkuje při slabém zažívání a při ochablosti ústrojů břišních.

Náplast na prsa bolavá — lůj jelení, vosk žlutý, olej jemný, každého 2 lt., šuškář 1 lt. rozpustí se, nechá vychladnout a natře pak na plátno.

Mast. Lih čpavkový půl lt., olej lněný 2 lt. v lahvičce smícháno — proti trhání v údech. Proti dně a hostci hodí se kajeputový olej s lýkovcovým, každého půl lt. a 3 lt. oleje mandlového, což se smíchá a tím maže se dvakrát denně bolné místo.

Heřmánek (květ), má býti v zásobě, z něhož zpařenina proti křečím, klystýry při nastuzení a j. se upravují.

Zubný prášek. Smíchá se 3 lt. prášku z kostice, 3 lt. prášku z ústříčných skořepin, 3 kv. prášku skořicového, 3 kv. prášku kořene fialkového, 3 kv. prášku z uhlí lípového a 10 gránů vanilky třené s bílým cukrem.

Jiný: 2 lt. prášku cukrového, 2 lt. prášku z chinové kůry, $1\frac{1}{2}$ kv. prášku vinného kamene a 24 gr. prášku skořicového.

Staré a nové míry a váhy.

Uvádíme tuto v krátkém přehledu nejdůležitější míry a váhy staré i nové, poněvadž ve spisku tomto se o nich tu a tam děje zmínka, by čtenář, který snad staré míry a váhy nezná, nebyl uveden v nesnáze.

Váhy.

Libry.		10 lot = 17.501 dekagr.	
1 libra	= 0.560 klg.	20 "	= 35.000 "
2 "	= 1.120 "	30 "	= 52.505 "
3 "	= 1.680 "	31 "	= 54.225 "
4 "	= 2.240 "	32 "	= 56.000 "
5 "	= 2.800 "	Kventliky.	
6 "	= 3.360 "	1 kvent.	= 4.375 gram.
7 "	= 3.920 "	2 "	= 8.750 "
8 "	= 4.480 "	3 "	= 13.126 "
9 "	= 5.040 "	4 "	= 17.501 "
10 "	= 5.600 "	5 "	= 21.877 "
20 "	= 11.200 "	6 "	= 26.252 "
30 "	= 16.800 "	7 "	= 30.630 "
40 "	= 22.400 "	8 "	= 35.000 "
50 "	= 28.000 "	Grány.	
100 "	= 56.000 "	1 gr.	= 72.924 mlgr.
Loty		2 "	= 145.848 "
1 lot	= 1.750 dekagr.	4 "	= 291.700 "
2 "	= 3.500 "	8 "	= 583.400 "
3 "	= 5.250 "	10 "	= 729.244 "
4 "	= 7.000 "	20 "	= 1458.500 "
5 "	= 8.750 "	30 "	= 2187.730 "
6 "	= 10.500 "	40 "	= 2916.970 "
7 "	= 12.251 "	50 "	= 3646.230 "
8 "	= 14.000 "	100 "	= 7292.450 "
9 "	= 15.751 "		

Skruple.

1 skrup.	=	1.460	gram.
2 "	=	2.920	"
3 "	=	4.380	"

Drachmy.

1 drachm.	=	4.375	gr.
2 "	=	8.750	"
3 "	=	13.130	"
4 "	=	17.500	"
5 "	=	21.880	"
6 "	=	26.250	"
7 "	=	30.630	"
8 "	=	35.000	"
= jedné unci čili 8 kv.			

Unce.

1 unce	=	35.000	gram.	=	2	lt.
2 "	=	70.010	"	=	4	"
3 "	=	105.000	"	=	6	"
5 "	=	175.000	"	=	10	"
10 "	=	350.000	"	=	20	"
11 "	=	385.000	"	=	22	"
12 "	=	420.010	"	=	24	" = 1 lib. lékár.

Délkomíra.

Sáhy.

1 sáh	=	1.986	mtr.
2 "	=	3.793	"
3 "	=	5.689	"
4 "	=	7.585	"
5 "	=	8.482	"
6 "	=	11.378	"
7 "	=	13.275	"
8 "	=	15.171	"
9 "	=	17.086	"
10 "	=	18.964	"
11 "	=	20.861	"
12 "	=	22.757	"
13 "	=	24.654	"

14 sáh.	=	26.550	mtr.
15 "	=	28.447	"
16 "	=	30.343	"
17 "	=	32.240	"
18 "	=	34.136	"
19 "	=	36.033	"
20 "	=	37.929	"
30 "	=	56.894	"
40 "	=	75.859	"
50 "	=	92.927	"
60 "	=	113.789	"
70 "	=	132.753	"
80 "	=	151.718	"
90 "	=	170.683	"

100 sáh.	=	189.648	mtr.
200 "	=	379.296	"
300 "	=	568.945	"
400 "	=	758.593	"
500 "	=	948.242	"
600 "	=	1137.890	"
700 "	=	1327.538	"
800 "	=	1517.187	"
900 "	=	1706.835	"
1000 "	=	1896.484	"

Lokte.

1 loket	=	0.777	mtr.
2 "	=	1.555	"
3 "	=	2.332	"
4 "	=	3.110	"
5 "	=	3.887	"
6 "	=	4.665	"
7 "	=	5.442	"
8 "	=	6.220	"
9 "	=	6.998	"
10 "	=	7.775	"
11 "	=	8.553	"
12 "	=	9.330	"
13 "	=	10.108	"
14 "	=	10.895	"
15 "	=	11.673	"
16 "	=	12.440	"
17 "	=	13.218	"
18 "	=	13.996	"
19 "	=	14.773	"

20 lotkû	=	15.551	mtr.
30 "	=	23.326	"
40 "	=	31.102	"
50 "	=	38.877	"
60 "	=	46.653	"
70 "	=	54.429	"
80 "	=	62.204	"
90 "	=	68.980	"
100 "	=	77.755	"

Stopy.

1 stopa	=	0.316	mtr.
2 "	=	0.632	"
3 "	=	0.950	"
4 "	=	1.300	"
5 "	=	1.580	"
10 "	=	3.160	"
50 "	=	15.800	"
100 "	=	31.610	"

Palce.

1 plc.	=	2.634	dcn.
2 "	=	5.270	"
3 "	=	7.900	"
4 "	=	10.540	"
5 "	=	13.200	"
10 "	=	26.340	"
20 "	=	52.700	"
40 "	=	105.370	"
50 "	=	131.700	"
100 "	=	263.400	"

OBSAH.

	Str.
Úvod	3
Abecední seznam léčebných bylin	7
Léky z nerostů	311
Švindl s tajnými léky	327
Ošetřování nemocných	330
Léčení bylinami	331
Dávky čili částky léků	335
Výkaz rostlin	336
Domácí lékárna	338
Staré a nové míry a váhy	341

Rozrazil.

Cukrovník

Hřebíček.

Bavlník.

Čajovník.

Vanilka.

Kávovník.

Rozpuk.

Bolehlav.

Kozi pysk.

Náprstník.

Vrani oko.

Jilek.

Jelenka.

Hořec.

Konitrad.

Čekanka.

Rojovník.

Rulík.

Ocún.

Voměj.

Muchomůrka.

Blín.

Durman.

Mařinka.

Lýkovec.

Komonice.

Třemdava.

Lastovičník

Čemeřice (černá)

Mandlovník.

Palma (datlová).

Oliva.

